Gerard Haddad

Născut a doua oară,

din tată psihanalist

Traducere din limba franceză de

Mariana Petrisor

A

EDITURA TREI

Editori:
MARIUS CHIVU
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Redactor:
ALIZA ARDELEANU

Coperta colecţiei:
DINU DUMBRĂVICIAN

Tehnoredactarea computerizată:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HADDAD, GÉRARD
Născut a doua oară, din tată psihanalist / Gérard Haddad ;
trad.: Mariana Petrişor. - Bucureşti : Editura Trei, 2003
(Romane Psy)
ISBN 973-829L-72-0

I. Petrişor. Mariana (trad.)

821.133.L-31 = 135.1
159.9

Această carte a fost tradusă dupăLe jour où Lacan m'a adopté, de Gérard Haddad,
Bernard Grasset, Paris, 2002

CP. 27-40. Bucureşti
Tel./Fax: +4 021 224 55 26
e-mail: editura-trei@fx. ro
www.edituratrei.ro
ISBN 973-829L-72-0

în memoria tatălui meu

Observaţiile mele despre bolnavi se lasă citite ca un roman.

S. Freud

Nu voi avea discipoli. Nu sunt un maestru. Nu sunt decât un martor. Martorul rămâne solitar.

Aimé Pallière

Memorii în marginea unui transfer

„Porţi în tine o lucrare importantă, îmi repeta el aproape de fiecare dată când ne întâlneam, care ar studia locul ocupat de iudaism în gândirea şi în opera lui Jacques Lacan."

Multă vreme am rezistat, aveam alte planuri, iar ideea acestei lucrări mă agasa din motive pe care ar fi trebuit să le analizez. Vechi amintiri, răni vechi, neînchise încă, de pe vremea când dam cu bâta în baltă - la un moment nepotrivit şi scoţând o notă falsă în concertul ideilor psihanalitice acceptate - afirmând: există un text iudaic în culisele psihanalizei. Nu un text cabalistic, ezoteric, fascinant prin misterul lui, ci un simplu text talmudic, maimonidian, strămoş al discursului Luminilor.
Ceea ce Lacan întrevăzuse înaintea mea şi îmi transmisese. Teză pe care am afirmat-o şi am dezvoltat-o în două
ş fi scris vreodată aceste pagini fără insisten-
ţele prietenului meu Richard Figuier, maes-
tru în ale maieuticii?

lucrări, scrise în cea mai mare parte în timpul vieţii lui Lacan şi sub îndrumarea lui[1].

Pe de altă parte, de ce, într-un secol în care chestiunea evreiască ocupă locul pe care îl cunoaştem în Europa, în cultura şi în tragediile ei, în care autori importanţi (de la Sartre la Hannah Arendt) i-au consacrat reflecţii care au marcat un moment important, de ce psihanaliza - şi în mod special Lacan, care nu ezită să citeze lucrarea lui Sartre pentru a o critica - ar rămâne în afara acestei mişcări istorice a ideilor? în ce univers şi-ar găsi locul?

Dincolo de disputele deşarte ale unor vremi revolute, alte motive m-au împiedicat, şi ele, pentru un timp, să mă lansez în acest studiu anevoios. Deşi îşi traversează astăzi propriul purgatoriu, opera lui Lacan a constituit totuşi, de-a lungul anilor, subiectul unui număr impresionant de comentarii, lecturi savante, teze universitare foarte bine documentate. Nici una dintre aceste analize autorizate nu pune în lumină, după câte ştiu eu, un cât de mic interes al lui Lacan faţă de iudaism şi, cu atât mai puţin, o adevărată pertinenţă a chestiunii, teză pe care insist să o susţin.

Şi atunci, cu ce drept aş veni eu să comit „această insuportabilă greşeală de gust"? Ce mă autorizează să fac această ciudată lectură? Nu am decât o singură justificare, foarte puţin universitară: propria mea analiză, legătura mea personală cu Lacan, legătură cotidiană, continuată de-a lungul a doisprezece ani.

Mi-am dat seama foarte repede că era necesar - ca un preambul la studiul academic al textelor, al ansam-

1 L'Enfant illégitime, Hachette Littérature, 1981; Manger le Livre, Grasset, 1984, Hachette Pluriel, 1998.

blului de douăzeci şi patru de seminarii, al importantului volum Ecrits şi al altor câtorva publicaţii, studiu indispensabil şi pe care, de altfel, îl începusem - să povestesc această analiză. Analiza mea cu Lacan, analiză pe care o consider încă, în ciuda timpului care se scurge, drept evenimentul magic al vieţii mele. Voi povesti, aşadar, metamorfoza mea din inginer agronom, pentru care sensul şi traiectoria vieţii păreau definitiv trasate, în psihanalist. La început, sunt un tehnician recunoscut în cultura orezului ca mijloc de apărare împotriva foametei în lume, solid ancorat, din punct de vedere ideologic, în marxism-leninism - versiunea tropicală, pe deasupra -, complet detaşat de orice interes, sub orice formă s-ar manifesta el, pentru iudaism, particularitate desuetă în ochii universalismului proletar. Şi iată-mă călăuzit, în efervescenţa de idei a teoriilor freudiene, nu numai să parcurg, în totalitate, programa cursurilor de medicină, inclusiv a specializării - ceea ce nu cere, în fond, decât multă perseverenţă -, ci şi să traversez o răsturnare ideologică totală ale cărei manifestări exterioare vor fi studiul ebraicii, stagii în şcoli talmudice, câţiva ani buni de şedere în Israel precum şi întoarcerea în locul naşterii mele subiective - iudaismul. Metamorfoză care nu m-a privit decât pe mine, dar al cărei ecou a tulburat la fel de mult şi familia pe care o întemeiasem. Pot fi uşor ghicite încercările colective care au trebuit traversate, ceea ce vine să verifice acea contribuţie a psihanalizei potrivit căreia familia reprezintă infrastructura, de cele mai multe ori incomodă, a vieţii noastre psihice şi, din când în când, şi a producţiilor noastre teoretice.

Pentru acest preambul la studiul iudaismului în opera lui Lacan - povestea analizei mele, cu alte cuvinte -

câteva zeci de pagini păreau să fie a priori suficiente, opinie pe care a împărtăşit-o şi editorul. Numai că, o dată începute, aceste prolegomene au proliferat pe sute de pagini şi au sfârşit prin a dobândi o autonomie deplină în raport cu proiectul iniţial. încercare memorialistică a unei experienţe trăite cu treizeci de ani în urmă, ale cărei repere temporale şi cronologice deveniseră neclare, adevărată muncă de istoric pe documente de arhivă - în cazul de faţă, hârtii personale, note de plată, chitanţe de chirie, date de înscriere la facultate - care se străduia să umple numeroasele goluri ale memoriei. Nu am luat, e adevărat, niciodată nici un fel de note în timpul analizei mele; eram prea implicat în ea, pradă unei imersiuni totale care împiedica acel recul subiectiv ce îţi permite să te gândeşti să ţii un jurnal.

Freud a notat de mai multe ori că este imposibil să povesteşti, integral, o analiză. Cu atât mai imposibil când trebuie să povesteşti ceea ce este impropriu desemnat drept „analiză didactică" - mai precis traseul particular la capătul căruia cineva devine, el însuşi, psihanalist.

Povestea unei analize, relatarea efectelor ei reprezintă, aşa cum au demonstrat-o unele mari succese de librărie şi de scenă, un gen literar de sine stătător, foarte bine venit uneori. Nu ascunde el oare întotdeauna ceva din parfumul unei anchete poliţiste, al unui roman, ceva care captează interesul?

După câte ştiu, nici un analist, până în ziua de azi, nu a îndrăznit totuşi să povestească, în detaliu, propria analiză. Ar însemna să se lipsească de aura de mister şi, prin urmare, de distanţa pe care trebuie să o păstreze faţă de pacienţii săi, să decadă din propriul său imaginar. „Alcătuiesc o lucrare cum n-a mai fost alta la fel şi a cărei

înfăptuire nu va avea imitator"2, scria J.-J. Rousseau la începutul Confesiunilor; iar eu, la rândul meu, cred că sunt primul care încearcă această experienţă.

Sunt, fără îndoială, încurajat să o fac de exemplul fondatorului, Sigmund Freud însuşi, care nu a ezitat să-şi folosească propriile vise, propriile acte ratate, propriile simptome drept material privilegiat de analiză. Numai că, după aceea, toţi au preferat să tragă cortina, iar haina lui Noe nu mai ascunde slăbiciunile părintelui nostru, ci propriile noastre slăbiciuni. Această atitudine îi aranjează pe reprezentanţii „ortodocşi" şi austeri ai confreriei. Intr-o epocă obscenă, în care exhibiţionismul pare să nu cunoască limite, confesiunea sinceră, pudică, mărturia să fie oare singurele considerate ca deplasate?

Timpurile pe care le trăim, crepuscul probabil al psihanalizei, par să impună această dezvăluire. încă de la primii ei paşi, psihanaliza a stabilit o alianţă strânsă cu ansamblul culturii epocii sale, iar Lacan a contribuit magistral la întărirea acestei legături. Legătură care, astăzi, pare puţin slăbită, dacă nu chiar ruptă. Psihanaliza nu prea mai dialoghează cu celelalte discipline impropriu numite „ştiinţe umane", ca, de altfel, nici cu literatura sau filosofia. Nu mai înţelegem ceea ce încearcă să spună în discursul ei, care ezită între cuvânt inefabil şi accesoriu paramedical. Această legătură, am încercat, în fiecare dintre lucrările mele şi după puterile mele, să o refac; iar aici continuu această ambiţie. Chiar destinată unui oarecare eşec, propriu oricărei opere, încercarea pe care urmează să o citiţi mi-a apărut ca inte-

2 Jean-Jacques Rousseau, Confesiuni, traducere de Pericle Martinescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 5 (N. t.).

resantă şi folositoare. Veţi afla astfel în mod concret că există o practică ciudată şi eficientă, care poate schimba radical un destin sau chiar alina unele suferinţe particulare.

Am încercat într-o zi, puternic încurajat de Lacan, să depun mărturie în faţa confraţilor mei despre experienţa pe care tocmai o trăisem, ceea ce el însuşi a numit pasă. Nu am fost înţeles. Douăzeci de ani mai târziu, îl transform pe cititor în depozitarul acestei confesiuni.

înainte de toate însă, această povestire este un omagiu adus psihanalistului care a fost Jacques Lacan, om admirabil pe care o biografie josnică3 L-a tratat, de curând, ca pe un câine mort, o mărturie trăită despre arta lui, despre stilul lui. Lacan a fost, cu siguranţă, un personaj iritant, opţiunile sale tehnice par insuportabile, scandaloase chiar în ochii unora (nu voi ascunde nici una în paginile tare urmează). Nu este însă mai puţin adevărat că a fost, în Franţa, promotorul unei experienţe intelectuale unice, autentice, în care era greu să trişezi, în care îţi jucai viaţa, uneori chiar cu riscul de a muri. în ceea ce mă priveşte, am găsit în ea drumul pe care doream şi pe care trebuia să-L urmez, drum pe care îl voi putea, într-o zi, părăsi fără prea mari regrete, pentru că voi fi „sătul de zile". Astfel de aventuri nu sunt cu miile, chiar dacă ele mai există încă în Franţa zilelor noastre.

Iată de ce această încercare inedită de a dezvălui intimitatea unui proces singular care a făcut din mine, spre marea mea surpriză, un psihanalist reprezintă o lovitu-

3 Singura existentă, din păcate, până în acest moment, scrisă de Elisabeth Roudinesco, psihanalistă care, în timpul vieţii lui Lacan - şi am fost, nu doar o dată, martor ocular -, a avut faţă de el un comportament extrem de servil.

ră de forţă exotérica împotriva ezoterismului care domneşte până acum în acest domeniu. Mintea iscoditoare va ghici, în spatele romanescului unei povestiri, o intervenţie teoretică, în orice caz un omagiu, poate ultim, adus unei discipline iubite cu pasiune, căreia îi datorez multe şi pe care mi se pare că o pândeşte pericolul dispariţiei.

O vocaţie precoce

*>ifi psihanalist - o hotărâre pe care am luat-o
1 S foarte devreme, în Tunisia, acolo unde m-am
f născut, în primele ore dureroase ale adolescenţei mele. Tatăl meu luase o hotărâre, fără îndoială chiar înainte să mă nasc: fiul cel mare va fi medic, va fi revanşa socială a unui umil funcţionar. Multe povestiri evreieşti, de-a lungul şi de-a latul lumii, povestesc aceeaşi întâmplare. îmi însuşisem această alegere fără ezitare, cu bucurie şi plin de seriozitate, încă din şcoala primară. Mă vedeam atât de bine în acest personaj, încât ai mei mă tachinau adesea spunându-mi „doctoraşule".

Trebuia totuşi să-mi impun tânăra singularitate peste această voinţă paternă împotriva căreia voi ridica foarte curând stindardul revoltei. Nu voi fi un simplu medic, ci un psihiatru, „doctor de nebuni", cum se spunea, ceea ce aducea deja cu o provocare, cu o devalorizare a frumosului titlu. Era însă prea devreme pentru a lua în serios scornelile unui adolescent dificil.

Adevărul este că alegerea îşi avea rădăcinile în străfundurile sufletului meu, în intimitatea durerii mele psi-

hice pe care nimeni nu o lua în seamă în ciuda numeroaselor ei semne exterioare. Din fragedă copilărie sufeream, traversând unele faze acute torturante, de ceea ce am învăţat mai apoi să numesc nevroză obsesiónala. Mic evreu de o sinceră pioşenie, plin de fervoare religioasă, eram uneori bântuit de gânduri blasfematorii care mă ţintuiau la zidul mental al ruşinii şi al desperării. Ajuns la adolescenţă şi după ce am descoperit ateismul, mi s-a părut foarte elegant să mă proclam ateu, ceea ce, într-o logică perfectă, golea de sens orice gând blasfematoriu.

Nu câştigam mare lucru din această schimbare. De altfel, între timp, o altă tematică obsesiónala se suprapusese peste prima - reprezentări, de data aceasta, cu conţinut sexual care, la rândul lor, mă lăsau pradă unei ruşini greu de exprimat şi unei insuportabile dureri. Copil precoce, eram coleg de clasă cu adolescenţi mult mai mari decât mine, supus tirului de glume deocheate cu substrat homosexual specifice fondului cultural mediteranean. „Identitatea" mea sexuală s-a văzut ameninţată de sugestii scabroase care îmi transformau viaţa într-un calvar şi care aveau, de acum înainte, să ocupe întregul spaţiu canceros al nevrozei. Pentru că provocam astfel de afirmaţii şi pentru că aveam astfel de gânduri eram, în propriii mei ochi, un monstru scârnav.

Imposibil să-mi împărtăşesc suferinţa cuiva, fie chiar şi unui coleg. Despre părinţi, nici nu putea fi vorba. Sexul era un subiect tabu în ipocritul discurs familial. Nu trebuia ca monstruozitatea mea, în mod sigur deja destul de transparentă, să fie descoperită. Aveam convingerea că eram singura fiinţă umană care nutrea asemenea gânduri înspăimântătoare. Cum aş fi putut mărturisi această tortură? Lupta pe care o duceam împotriva unor asemenea reprezentări mă epuiza şi alternam momente-

le de strălucite reuşite şcolare cu momente severe de depresie pe care nimeni, în anturajul meu, nici nu părea, nici nu voia să le înţeleagă.

într-o zi însă am descoperit, cu o uşurare imposibil de exprimat, cu o bucurie inimaginabilă, numele lui Freud şi primele elemente ale gândirii lui. Şi, mai ales, ideea că, foarte devreme, copilul este marcat de sexual ca de un fier roşu. Se putea, prin urmare, vorbi despre aceste lucruri, nu eram acel monstru unic în oroarea lui. Ba mai mult, descopeream în această veste bună posibilitatea de a mă vindeca de suferinţă. Şi atunci a încerca o psihanaliză a devenit un vis, un adevărat tărâm al făgăduinţei unde speram să ajung într-o bună zi.

Aşa a fost făcută alegerea mea. Sub pretextul unor studii de medicină şi psihiatrie, aveam să-mi realizez propria analiză, care mă va elibera din nenorocire. L-am ales pe Freud folosind uşa simptomului.

Lumea se va mira, poate, că o asemenea idee a putut să se nască în mintea unui puşti dintr-o ţară mică, subdezvoltată şi slab populată, cum era Tunisia acelor vremi. Cum ajunsese numele lui Freud pe ţărmurile colonizatei Ifriqya şi încă atât de strălucitor, încât să devină steaua care mi-a călăuzit existenţa?

Istoria şi hazardurile ei şi-au avut, şi ele, rolul lor.

O seară de sâmbătă a anului 1954. Sabatul[1] s-a sfârşit, aşa că aprindem radioul ca de obicei. O voce nazală, pe care nu o mai auzisem niciodată, spune lu-

1 Transcrierea termenilor iudaici s-a făcut conform Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, Dicţionar de civilizaţie iudaică, trad. de Şerban Velescu, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997 şi Dagobert D. Runes, Dicţionar de iudaism, trad. de Viviane Praeger, Editura Hasefer, Bucureşti, 1997 (N. t.).

cruri ciudate. Pierre Mendes France tocmai a aterizat la Tunis şi anunţă faptul că Franţa recunoaşte autonomia internă a ţării. Doi ani mai târziu, această autonomie va deveni independenţă. Nu aveam cum să ghicim în ce măsură acest discurs neaşteptat ne va schimba vieţile. Mendes France era evreu, fapt care ne dădea încredere şi ne flata, iar noi iubeam cu o dragoste egală Tunisia, ţara noastră, şi Franţa, de acum înainte reconciliate.

Un vânt nou a început în curând să bată deasupra fostului protectorat care s-a trezit din somnolenţa-i colonială. Ţara ieşea brusc din cochilia ei şi, urmând orientarea impusă de vizionarul ei conducător, Bourguiba, s-a deschis către lume şi către modernitate. Au sosit în număr mare noi profesori şi noi tehnicieni, veniţi pentru a ajuta la modernizarea ţării. în consecinţă, atmosfera din ţară, climatul ei cultural au scăpat de apăsătoarea morgă colonială care domnise până atunci. Epocă a neocolonialismului. în acei ani, Tunis a cunoscut o adevărată efervescenţă intelectuală, la care a participat elita populaţiei locale, indiferent de etnie. Se succedau concertele simfonice, reprezentaţiile teatrale date adesea de trupe locale care strângeau laolaltă profesori şi elevi de liceu, strălucite conferinţe. Anii aceia au fost anii adolescenţei mele torturate.

îmi făceam pe atunci studiile secundare, începute într-o şcoală a Alianţei israelite, continuate la colegiul Alaoui, frecventat de o majoritate de tunisieni musulmani şi arabofoni. Liceul Carnot, instituţie controlată în continuare de Franţa şi care cu greu accepta elevi autohtoni, şi-a deschis brusc porţile, în special pentru copiii evrei. Am refuzat să fac această alegere din fidelitate faţă de sentimentele mele naţionale şi pentru

că mă simţeam foarte bine în acel colegiu unde cunoscusem atâţia profesori excelenţi. Unul dintre ei, Sicard, a jucat un rol aparte în formarea mea. Chiar în ziua în care a început anul şcolar (eram în clasa a X-a, prima de liceu), cuprins de o febră ciudată, ne-a făcut următoarea declaraţie surprinzătoare: secolul al XX-lea este unul dintre cele mai importante secole ale istoriei literaturii. De aceea, îşi propusese să reducă orele consacrate de program lui Moliere, Racine, Corneille, cu siguranţă mari genii, şi să-i acorde locul care i se cuvenea.

Or, tot în acei ani, un alt eveniment aparent minor, editorial de această dată, avea să contribuie la efervescenţa culturală a Tunisului: apariţia colecţiei „Livre de Poche", numărând deja sute de titluri, totul la un preţ accesibil.

Sicard ne-a propus să creăm o bibliotecă a clasei, compusă exclusiv din opere contemporane. Fiecare trebuia să-şi dea obolul, el însuşi având o contribuţie generoasă. Intr-o după-amiază însorită de octombrie, ne-am dus cu toţii, în frunte cu profesorul nostru, la marea librărie din oraş ca să cumpărăm zeci de astfel de cărţi, fascinaţi de copertele lor lucitoare, viu colorate. O adevărată razie culturală.

Aşa i-am descoperit pe Malraux şi Camus, pe Bernanos şi Sartre, dar, mai ales, aşa am descoperit Introducerea în psihanaliză a lui Freud. Lectura acestei cărţi, chiar de la primele ei pagini, m-a tulburat profund. Am ştiut că destinul meu va fi de acum înainte legat de această nouă disciplină.

Profesorul nostru avusese şi o altă idee trăsnită, aceea de a consacra o oră, în fiecare luni dimineaţa, lecturii marilor săptămânale literare, atât de numeroase în acei ani -

Les Lettres françaises, Le Figaro littéraire, Arts et Spectacles -, alese fără nici un fel de a priori ideologic. Am luat astfel cunoştinţă cu ultimele producţii ale gândirii pe cale de a se constitui - literatură, poezie, eseuri.

Cu capul plin de aceste lecturi de-abia descoperite, insuficient asimilate, dar care ne provocau o stare de febrilitate, câţiva dintre noi - în cursul unor nesfârşite plimbări, prelungite până la ore târzii din noapte, sub coroanele stufoase ale ficuşilor de la Şosea şi în piuitul strident al vrăbiilor - refăceam filosofía, literatura, politica şi economia, dar şi lumea în ansamblul ei, lume pe care o speram socialistă. Aruncam în sus - jongleri lipsiţi de experienţă - toate aceste idei. Gândirea lui Camus mă sedusese, prietenul meu Dédé apăra poziţia lui Sartre. Războiul din Algeria era deja în toi.

Sigur că majoritatea tinerilor evrei din generaţia mea gustau mai degrabă farmecul plajei, emoţia primelor flirturi şi a partidelor de pocher. Avantajul nevrozei, pentru că are şi ea unele avantaje, a fost că m-a ferit de această trândăvie sterilă.

Febra adolescenţei mele a fost să trăiesc în simbioză cu dezbaterile din parizianul Cartier Latin, pentru care Tunisul era o imaginară periferie nu prea îndepărtată. Astfel încât, debarcând la Paris câţiva ani mai târziu, mi-am găsit foarte repede reperele, fără să trăiesc senzaţia exilului.

Am descoperit, de asemenea, datorită festivalurilor „Jeunesses musicales", audiţiilor de discuri organizate în fiecare vineri seara într-un confortabil auditoriu amenajat într-o aripă a liceului Carnot, marea muzică clasică, de la Beethoven la Schônberg şi Stravinski, muzică pe care am început să o iubesc cu pasiune şi care însoţeşte, de atunci, fiecare zi a vieţii mele.

Metamorfoza estetică pe care m-a făcut să o cunosc muzica clasică a jucat un rol important - sunt convins[2] - în devenirea mea intelectuală.

Dar efervescenţa de idei, aceste emoţii zilnice atât de puternice, conflictele de toate felurile care mă bântuiau - cele legate de identitatea mea, de nevroza mea -, prăpastia din ce în ce mai adâncă ce se căsca între mine şi familia mea, toate îmi puneau nervii la grea încercare. Traversam momente dificile pe care părinţii le puneau pe seama muzicii, a noilor mele lecturi, sursă a unei solitudini din ce în ce mai evidente; doreau, dar în zadar, să mă priveze de toate.

îmi era teamă că voi înnebuni. Cu toate acestea, studiile mele, în ciuda unor inevitabile dezordini, erau mai degrabă strălucite. Bacalaureatul nu mi se părea un obstacol. Peste câteva luni, urma să-mi încep atât studiile de medicină cât şi o analiză: mă voi elibera de toate aceste frământări. înaintam pe o cale regală, unde nu întâlneam nici un obstacol, cu excepţia forţelor mele psihice care păreau într-o continuă gâlceava. Dar n-a fost să fie aşa; drumul meu avea să ajungă curând la o răspântie neaşteptată.

Cu un an înainte, în timpul unei călătorii la Paris pe care tata mi-o oferise drept recompensă pentru rezultatele obţinute la prima parte a bacalaureatului, întâlnisem o tânără nemţoaică. Am trăit alături de S. prima mea emoţie de dragoste împărtăşită, dar complet neprihănită. După câteva plimbări mână în mână pe străzile din Cartierul Latin, ne-am întors fiecare în ţara sa, jurându-ne să ne scriem şi să ne revedem în vara ur-

2 Cf. cartea mea Freud en Italie, Albin Michel, 1994. Pictura Renaşterii italiene a jucat, pentru Freud, acelaşi rol.

mătoare pentru a petrece, împreună, o vacanţă în Bavaria.

Corespondenţa noastră s-a dovedit a fi dintre cele mai sumare. S. nu avea decât vagi noţiuni de franceză, iar germana mea, pe care am început să o învăţ la Institutul Goethe din Tunis, a rămas destul de aproximativă.

Către vară, scurtele misive pe care le primeam de la S. au devenit din ce în ce mai bizare, mai neliniştitoare. „Ia-ţi gândul de la frumoasa noastră vacanţă în comun" - acesta a fost conţinutul ultimei ilustrate pe care am primit-o de la ea. îmi făcusem atâtea speranţe legate de această călătorie, încât am refuzat să renunţ la ea; cu diploma de bacalaureat şi câţiva gologani în buzunar, am plecat spre mica localitate Weiden, de lângă Nürnberg, unde locuia S.

Nu e simplu să ajungi de la Tunis la Nürnberg, traversând Mediterana şi având buzunarele aproape goale. Dar dificultăţile nu mi s-au părut de neînvins şi, în câteva zile, făcând autostopul, am parcurs distanţa de câteva mii de kilometri. Am aflat atunci, de la tatăl ei, că S. fusese internată la spitalul de psihiatrie din München. Vestea m-a doborât. Mi-am luat din nou rucsacul în spinare şi am plecat, tot cu autostopul, la München, unde am ajuns noaptea. Am tras la Kolpinghaus, un fel de cămin pentru călători săraci, cu dormitoare cu paturi suprapuse. N-am închis ochii toată noaptea. Aşteptam, plin de anxietate, să pot merge la acel spital de psihiatrie şi orele mi se păreau nesfârşite. Am ajuns, în cele din urmă, în impozanta clădire gri, austeră, unde domnea o curăţenie neliniştitoare, carcerală, atât de diferită de spitalele de psihiatrie franceze pe care aveam să le cunosc mai târziu.

Tatăl lui S. îmi dăduse un bileţel cu câteva cuvinte adresate medicului care îi îngrijea fiica, aşa încât mi s-a

îngăduit să o vizitez. Se afla, din greşeală sau din lipsă de locuri, în pavilionul furioşilor, care urlau ca din gură de şarpe. A fost pentru mine o încercare îngrozitoare, un şoc.

După ce am ieşit sub cerul liber, m-am aşezat pe o bancă în faţa spitalului şi am rămas aşa, prostrat, ore întregi. Din când în când, hohotele de plâns erau mai tari decât mine.

A doua zi, ca şi în zilele următoare, am trecut, la fel, de la vizita la spital la ore de prostraţie petrecute pe aceeaşi bancă. Starea asta a durat o săptămână. Intre timp, obţinusem ca S. să fie mutată din pavilionul furioşilor. Iar eu îmi găsisem un refugiu la Hanul tineretului din Miinchen. Am cunoscut acolo o gălăgioasă echipă de italieni cu care m-am împrietenit. Vara era superbă. încetul cu încetul, tristeţea a dispărut. Dacă vizitele de după-amiază, de la spital, au continuat cu sfinţenie, îmi rămânea destul timp şi pentru a frecventa, într-o companie plăcută, berăriile din Miinchen.

Simţeam totuşi că un hău se deschisese în mine. Această primă confruntare cu boala mentală, nebunia pe care fiecare om o poartă în el, mă terorizase. Am căpătat convingerea că nu aveam forţa necesară pentru o astfel de luptă şi am renunţat la bătălie înainte ca ea să 'înceapă. Beam mult, râdeam, tachinam, cu o falsă veselie, tinerele nemţoaice, dar mă trăiam pe mine, interior, ca pe un mort, o fantomă.

Trebuia totuşi să iau o hotărâre: ce cale să aleg, ce studii să urmez? Aşezat pe banca mea, în faţa sinistrului spital, am hotărât să-mi sacrific aspiraţiile intelectuale pe altarul sănătăţii mele mentale. Am renunţat, cu lacrimi în ochi, la medicină, dar mai ales la psihanaliză, la filosofie, la toate ambiţiile mele la urma urmei, pentru a

mă îndrepta spre o viaţă mai umilă, mai sănătoasă. Urma să mă înscriu la şcoala pentru tehnicieni agricoli din Tunis, insulă de pace la periferia oraşului, cu plantaţiile ei de portocali şi cu frumoşii ei măslini.

De unde îmi venea această neaşteptată atracţie pentru agricultură? De la anii în care militasem în mai multe mişcări sioniste de tineret, unde mi se repetase la nesfârşit că munca agricolă era, de acum înainte, noul ideal al evreului, calea lui spre mântuire. Gânditori sionişti obscuri proclamaseră că regenerarea omului evreu - ca şi cum acesta ar fi fost un degenerat - trecea prin munca agricolă în cooperativă. Aşa să fie! Viaţa în aer liber, în contact cu lumea rurală simplă şi robustă, îmi va aduce cu siguranţă acea pace a sufletului pe care speculaţia intelectuală mi-o luase. Nu mai eram sionist, ci patriot tunisian convins. Urma să mă pun, cu umilinţă, în slujba tinerei republici, luptând în acelaşi timp pentru instaurarea socialismului, soluţia tuturor problemelor omenirii şi a problemelor mele în mod special. Pe moment, dar şi în anii care au urmat, această schemă mi-a adus pacea lăuntrică.

Timpul acordat acestei vacanţe ciudate se apropia de sfârşit. M-am întors acasă. Tata mă aştepta în portul din Tunis. „E timpul să te înscrii în primul an la medicină", mi-a spus.

I-am adus la cunoştinţă, fără menajamente, hotărârea pe care o luasem: renunţam la medicină şi îmi propuneam să mă înscriu la Şcoala de agricultură din Tunis. A fost, pentru el, o lovitură teribilă, prăbuşirea visului său care era şi al meu. Nu a încercat să înţeleagă ce a putut provoca acest gen de sinucidere mentală. A preferat să dea frâu liber celei mai violente dintre mânii. Timp de

mai multe zile, a fost un adevărat infern. Doreau să revin asupra hotărârii mele, să „cedez". Părinţii mei nu înţelegeau că tocmai cedasem, că eram la pământ, incapabil să mă ridic. într-o seară, mi-am luat inima în dinţi şi, ştiind că tata şedea singur la masa unei cafenele, m-am dus să-i vorbesc. „Războiul ăsta este inutil, i-am spus. Este peste puterile mele. Fratele meu va putea, peste un an, să înceapă medicina. Renunţă, nu mă mai chinui."

Discursul meu a avut un oarecare efect. A doua zi după-amiază m-am dus să mă înscriu la Şcoala de agricultură din Tunis.

O ciudată providenţă mi-a temperat întotdeauna cele mai grave rătăciri. Am fost primit de o persoană pe care o întîlnisem de mai multe ori în ultimele luni, persoană care anima activitatea auditoriului Jeunesses Musicales Françaises, pe care îl frecventam cu asiduitate, un meloman pasionat de muzica lui Ravel. Nu ştiam însă cu ce se ocupa în realitate. Descopeream dintr-o dată că acest om, afabil şi cultivat, era un inginer agronom, unul dintre acei cooperanţi tehnici debarcaţi de curând. După ce mi-a studiat dosarul, rezultatele mele strălucite la bacalaureat, m-a privit cu un surâs. „Şcoala asta nu-i de dumneata, mi-a spus. Ea pregăteşte buni tehnicieni agricoli, însă dumneata trebuie să te pregăteşti pentru Agronomie." Ce era această Agronomie? Mi-a explicat. îmi putea acorda o bursă care să-mi asigure autonomia financiară. Trebuia să merg în Franţa şi să ţintesc spre nivelul cel mai de sus.

Simpatia lui m-a mişcat, m-a scos din starea mea de însingurare. Mi s-a părut ceva cu totul magic să devin agronom, iar convorbirea avută, relatată familiei, a acţionat ca un balsam peste rana morală a tatei, care şi-a regăsit surâsul. Resimţise ideea de a avea un fiu ţăran,

fellah, ca pe o insuportabilă umilinţă. Se interesase între timp şi informaţiile pe care le obţinuse făcuseră să renască mândria lui de tată. Trebuia acţionat foarte repede. Trebuia găsită, în primul rând, dat fiind că bursa era sigură, o clasă pregătitoare într-un liceu francez. Am scris la mai multe licee din Paris şi din marile oraşe de provincie. Răspunsurile mi-au sosit unele după altele, negative. Unele licee îmi propuneau clasele lor pregătitoare pentru şcolile veterinare, adică din nou pentru medicină. Refuzurile erau întemeiate. Pregătindu-mă pentru studii de medicină, nu considerasem necesar să pregătesc un bacalaureat în matematică.

Am primit totuşi, în cele din urmă, răspunsul la care nu mai speram. Liceul Montaigne, din Bordeaux, mă accepta în clasa pregătitoare pentru Agronomie. Era şi timpul. Eram la jumătatea lui octombrie şi cursurile începuseră deja. Am luat primul vapor spre Marsilia, apoi trenul spre Bordeaux. Părăseam Tunisia pentru câteva luni, fără să ştiu că această plecare era definitivă.

Agronom în devenire

m ajuns la internatul liceului Montaigne, din Bordeaux, într-o noapte de la jumătatea lunii octombrie 1958. Duceam după mine o valiză grea, jerpelită, din carton şi un obiect care nu prea era la locul lui - o vioară. De câţiva ani îmi încercam, fără succes, talentele la acest instrument şi nu mă putusem resemna cu ideea de a-L lăsa la Tunis.

Astfel echipat, nu puteam cădea mai prost: perioada „botezului focului" pentru cei nou sosiţi era în toi, obicei practicat cu o brutalitatea cu totul specială în acest internat. Cu şase luni mai devreme avusese loc puciul de la Alger, în urma căruia generalul de Gaulle, considerat la acea epocă partizan al Algeriei franceze, ajunsese la putere. în ceea ce mă privea, eram trup şi suflet pentru cauza Algeriei independente şi în curând aveam să-mi afirm sus şi tare această poziţie.

La drept vorbind, nu aveam nici cea mai mică idee despre locul şi conjunctura în care picasem ca din cer. Stângăcia mea, provocările mele derizorii au transformat întoarcerea mea la realitate într-un coşmar.

Am întâlnit însă, în acest liceu, şi persoane deosebite, buni colegi, care au încercat să mă ajute recomandându-mi, cu delicateţe, un plus de diplomaţie: Michel Jarrige, colegul meu de clasă, care m-a ajutat să recuperez lecţiile pentru cele cincisprezece zile în care lipsisem, Mounoulou, care va deveni un savant strălucit, De Robert care, după ce a fost admis la Agronomie, a renunţat pentru a se consacra teologiei. M-am împrietenit mai ales cu Salah El Ammami, „naşul" meu de promoţie, viitor agronom tunisian pe care boala îl va secera înainte de vreme. în cele din urmă, fiii acestei aspre şi generoase Gascogne m-au adoptat. Dar primele săptămâni ale vieţii în internat au fost deosebit de dificile.

Intensitatea şi ritmul îndrăcit al studiilor au fost totuşi lucrul cel mai teribil. Eram departe de a poseda nivelul mediu de cunoştinţe necesare la matematică, disciplină care mă interesa totuşi mult. Am luat meditaţii, m-am încăpăţânat. Trebuia să lucrez zi şi noapte, fără pauze, fără week-end, fără vacanţe. Cine nu a frecventat o clasă pregătitoare nu-şi poate imagina efortul cerut acestor tineri în schimbul promisiunii că, într-o zi, vor face parte, dacă sunt admişi în şcoala visurilor lor, din elita societăţii.

Această tensiune m-a făcut să mă simt adesea pierdut. Aşa încât, la sfârşitul fiecărui trimestru, mă întorceam epuizat, în dragul meu Tunis, ca să îmi revin. Tata profita de confuzia în care mă aflam ca să mă îndemne să renunţ la planul meu nesăbuit şi să revin la prima mea vocaţie, cea de medic. Nu am acceptat însă niciodată să mă declar învins atunci când circumstanţele mi-au fost potrivnice.

Am reuşit, de bine, de rău, să duc la bun sfârşit primul an pregătitor. Ritmul celui de-al doilea s-a dovedit

însă şi mai îngrozitor. Nu mai suportam internatul, adevărată cazarmă militară. Am devenit elev extern, numai că, fără emulaţia studiului colectiv, rezultatele mele au scăzut ameninţător. M-am întors la internat graţie indulgenţei directorului, care m-a primit în biroul lui, încercând să afle ce mă frământa: „Nu mai suport bătăile ceasului din internat, i-am spus. Cu fiecare bătaie, cu fiecare oră care trece, îmi dau şi mai bine seama de întârzierea uriaşă pe care am acumulat-o."

Prin martie, cu două luni înainte de concurs, am abandonat. Nu mai puteam. în timp ce colegii mei depuneau un ultim efort, eu am descoperit... frumuseţea literaturii americane. Am citit, cu pasiune, Zgomotul şi Furia, de Faulkner, ceea ce îi scotea din sărite pe colegii mei.

Eram însă incapabil să învăţ sau să reţin ceva. Pluteam într-o stranie vacuitate a memoriei. Singurul lucru care mă mai interesa era matematica. Să studiez o funcţie, să rezolv o ecuaţie diferenţială îmi apăreau, acum, ca un amuzant joc al minţii.

La toate aceste dificultăţi obiective se adăugau problemele mele nevrotice, agravate de o legătură furtunoasă. Dragostea, de la care aşteptam un ajutor, nu a făcut decât să-mi accentueze chinurile.

Cu toate acestea, când concursul a devenit iminent, parcă am înviat. Am început să lucrez din nou, cuprins de o adevărată febră, am studiat, la întâmplare, unele părţi ale cursurilor şi am hotărât mai ales „să mă bat, să-mi vând scump pielea", fără să ştiu prea bine ce însemna acest lucru pentru mine.

Am abordat primul concurs, cel de admitere la Şcoala de la Grignon (fuziunea cu Agronomia nu avusese încă loc), cu acest paradoxal moral de învingător.

Cele două teze de franceză, cotate cu un coeficient foarte mare, mi-au asigurat un mic capital de puncte, la care s-au adăugat cele obţinute la teza de matematică. Am evitat eşecul la fizică şi la biologie scotocindu-mi prin memorie, dar şi... ajutându-mă de câteva ocheade aruncate, peste umăr, în teza vecinului meu.
O săptămână mai târziu, pentru concursul de la Agronomie, am repetat aceeaşi strategie, în ciuda dificultăţii extreme a probelor.
După o lună, rezultatele ne-au fost telegrafiate. Spre surpriza generală, şi mai ales spre marea surpriză a directorului, amestecată cu o oarecare mânie, eram declarat admisibil la ambele concursuri, ceea ce îmi permitea să mă prezint la probele orale. Cum nu mi se putea reproşa nici o manevră necinstită, nici că aş fi „furat", fiecare şi-a înăbuşit ciuda şi am primit câteva felicitări prieteneşti.
Trebuia acum să merg la Paris pentru probele orale. Primele erau cele de la şcolile de agricultură. Am simţit din nou acel moral de învingător care mă însufleţise în perioada tezelor, acea energie care mă făcea capabil să folosesc cea mai mică parcelă de memorie, cele mai neînsemnate cunoştinţe. Clasat pe un loc foarte bun, aveam posibilitatea să intru la cea mai bună şcoală, cea de la Grignon.
Numai că, după ce mi-am folosit şi ultimii stropi de energie, oboseala a început să-şi spună cuvântul, însoţită şi de obişnuiţii mei demoni. Prestaţia mea la proba orală de la Institutul agronomic a fost mediocră şi am terminat concursul pe un loc nu prea bun. în realitate, eram supus ritmului oscilant pe care nevroza îl imprima capacităţilor mele, făcând să alterneze momentele de energie dezlănţuită cu cele de apatie, un fel de „mon-

tagnes russes" ale minţii mele pe care, mai târziu, analiza avea să le elimine fără ajutorul nici unei terapeutici chimice.

* * *

Grignon constituia totuşi o frumoasă consolare. Trei luni mai târziu, m-am prezentat la acea şcoală liniştită, ghemuită în pitoreasca ei vale, cu castelul, cu pădurea ei stăbătută de alei frumos desenate, cu lanurile de grâu şi de lucerna care cufundau pe dată într-o blândă visare bucolică sufletul cel mai puţin rural.

Mi-a plăcut mult această şcoală şi ceea ce am învăţat acolo. Pentru mine, studiile de agronomie rămân printre cele care dau o formaţie solidă, prin bogăţia şi varietatea lor; ele pun laolaltă biologia, sub toate aspectele ei, economia, industria şi mânuirea uneltelor, recunoscând ca valoare dominantă primatul bunului-simţ, de care aveam mare nevoie. Influenţa adâncă a acestor studii nu m-a părăsit niciodată. Voi fi totuşi surprins, câţiva ani mai târziu, citind, în introducerea la Seminarul XI pe care Lacan L-a ţinut în 1964, că psihanaliza prezintă similitudini cu... agronomia, pentru că amândouă interrelaţionează cu un număr mare de discipline foarte diferite, dar pe care psihanalistul trebuie să ştie să le mânuiască. Cred că ţinea foarte mult la această idee pentru că o va repeta, în 1972, într-una dintre conferinţele pe care le-a prezentat la capela spitalului Sainte-Anne sub titlul Le Savoir du vsychanalyste. Dar în acest an 1960, când m-am instalat la şcoala din Grignon, numele lui Lacan îmi era complet necunoscut, iar imaginaţia mea, oricât de nebunească ar fi fost, nu m-ar fi putut face să ghicesc care îmi va fi, în curând, destinul.

Mă întrebam dacă pacea naturii, la care visam şi care a fost hotărâtoare în alegerea profesiei mele, va reuşi să aline zbuciumul sufletului meu. Nu a fost să fie aşa. Nevroza, care se exprima prin dispoziţii schimbătoare, printr-un comportament stângaci şi enervant, şi-a reintrat repede în drepturi. Perioade de muncă intensivă, pasionată, alternând cu momente de abulie, mai ales în preajma examenelor.

Trăiam un sentiment de insatisfacţie atroce, un deficit afectiv care mă împiedica să-mi găsesc cât de cât liniştea.

De câţiva ani, exploram o altă cale de mântuire. O a doua vocaţie, cea a scrisului - care a încolţit, şi ea, încă din copilărie şi care nu mă va părăsi niciodată - îmi ţinea tovărăşie. Primele încercări au fost câteva poeme; apoi m-am lansat într-un proiect măreţ: să-mi povestesc adolescenţa, chinurile ei, peripeţiile ei.

Cum nu găsisem încă urechea atentă a analistului care m-ar fi ajutat să descâlcesc încurcatul caier al suferinţelor mele, le-am încredinţat hârtiei, hărăzindu-le unui roman care era, în esenţă, autobiografic. Aveam pe atunci cincisprezece ani. Din nefericire, colegiul, apoi pregătirea bacalaureatului nu-mi lăsau nici un moment liber în care să mă dedic scrisului, cu excepţia vacanţelor de vară; trei ani la rând, le-am sacrificat acestei îndeletniciri, în canicula verii tunisiene, abandonând celor de aceeaşi vârstă cu mine plăcerile plajei şi ale primelor iubiri. Trebuia înainte de toate să înfrunt sarcasmele familiei, pe cele ale colegilor: să scrii un roman, ce stupidă deşertăciune!

Studiile la Grignon îmi lăsau mai mult timp liber, iar lucrarea mea înainta cu câteva pagini în fiecare vacanţă. Aşa mi-am petrecut prima vacanţă de Crăciun, în şcoala pustie pe care o părăsiseră toţi elevii interni.

într-o seară de 31 decembrie am simţit totuşi, pe neaşteptate, nevoia imperioasă de a petrece un moment de sărbătoare. Am luat trenul care ducea de la Plaisir la gara Montparnasse şi, în curând, străbăteam Bulevardul Saint-Michel, în căutarea unei ocazii fericite. Din pragul unui mic hotel de pe strada Victor Cousin, o tânără cu pielea foarte brună mă privea surâzând. Am răspuns acestui surâs pe care îl credeam cel al unei „profesioniste". M-am apropiat. încă de la primele cuvinte mi-am înţeles gafa grosolană. Tânăra vorbea o franceză aproximativă. Aştepta nişte prieteni sud-americani în compania cărora voia să sărbătorească revelionul. Mi-a propus, absolut spontan, să mă alătur grupului lor, dacă nu aveam ceva mai bun de făcut. Prietenii cu pricina nu au întârziat, într-adevăr, să apară; printre ei, un cubanez, mare admirator al lui Fidel Castro. Ca mulţi alţii în acea epocă, mă entuziasmasem pentru revoluţia cubaneză şi această prezenţă mi-a făcut plăcere. Cât despre noua mea prietenă, ea era braziliancă. Se numea Helena Tavares. Mi-am petrecut, aşadar, noaptea de revelion în această veselă companie, cavaler curtenitor al frumoasei Helena. „îl cunoşti pe Jean-Paul Sartre?" m-a întrebat ea hodoroc-tronc. Ce întrebare! După nume, bineînţeles!

„Ţi-ar plăcea să-L întâlneşti?" Era oare o glumă? Helena mi-a mărturisit că este fiica unui bogat medic brazilian şi că familia ei găzduise, de curând, timp de mai multe săptămâni, cuplul format de Jean-Paul Sartre şi Simone de Beauvoir, care făcuse o lungă călătorie în America Latină, în special în Cuba, dar şi în Brazilia. In cursul călătoriei, Simone de Beauvoir de îmbolnăvise destul de grav şi familia Tavares o găzduise şi o îngrijise câteva săptămâni. Helena îi ascultase amarele confidenţe, cele pe care le va exprima foarte curând în cartea ei La Force

des choses. Şi-ar fi dorit din tot sufletul, i-ar fi mărturisit Simone de Beauvoir, să aibă un copil cu Jean-Paul Sartre, însă acesta nu a fost niciodată de acord. Paternitatea nu se putea împăca, fără îndoială, cu înceţoşata-i doctrină despre libertate.

Confidenţă pentru confidenţă, i-am mărturisit Helenei micul meu secret, din cauza căruia mă temeam atâta să nu fiu ridicol: scriam o carte. „Poimâine, adică luni seara, trebuie să-i fac o vizită lui Sartre; n-ai vrea să vii cu mine?"

Cum să refuzi un astfel de chilipir în care, de altfel, nu prea îmi venea să cred?

Sartre locuia la vremea aceea împreună cu bătrâna lui mamă la ultimul etaj al unui imobil din Piaţa Saint-Germain-des-Pres, colţ cu strada Bonaparte. Helena m-a rugat să o aştept în cafeneaua de la parterul imobilului, pentru ca ea să-i poată anunţa gazdei prezenţa mea. Am aşteptat minute lungi, în picioare, lângă bar, pierzându-mi orice speranţă să aud odată târâitul telefonului. Nimic. Ce să fac? Să forţez mâna destinului! Mi-am luat inima în dinţi, am urcat şi am sunat la uşă. Mi-a deschis chiar Sartre. Tocmai se pregăteau să sune, mi-a spus, făcându-mi curtenitor loc să intru în biroul lui, unde se aflau Helena şi Simone de Beauvoir. Aceasta din urmă m-a impresionat şi m-a surprins cel mai mult. îmi construisem în minte imaginea neclară a unei „vampe" şi mă aflam în faţa unei aristocrate al cărei chip părea mai sever din cauza părului strâns cuminte într-un coc impecabil.

Sartre vorbea tot timpul. Povestea întâlnirea lui cu Fidel Castro, fumând din trabucurile şi oferindu-ne din romul pe care El Lider Maximo i le dăruise. Pretindea că este foarte furios pentru că nu fusese urmărit, închis ca

ceilalţi membri ai reţelei Jeanson, cei „121", care îşi ofe-riseră ajutorul concret Frontului de Eliberare Naţională din Algeria şi pe care el îi sprijinise public. Să cunoşti în-chisoarea, se ştie, era fantasma lui preferată, pecetea de adevăr aplicată în sfârşit filosofiei lui.

Mi-a fost, bineînţeles, foarte greu să plasez un cuvânt în acest monolog adresat Helenei. Am izbutit totuşi să-mi exprim admiraţia pentru Castro, în ochii mei exemplul care trebuia urmat de ţările subdezvoltate pre-cum Tunisia. Helena a profitat de un moment de tăcere pentru a vorbi despre proiectul meu de carte în curs de realizare. Cei doi eminenţi filosofi i-au acordat oarecare atenţie şi, curtenitori, m-au îndemnat să le trimit manu-scrisul după ce îl voi fi terminat. Poate vor reuşi să mă ajute să-L public.

După o oră de conversaţie ne-am despărţit, iar Sartre, ca şi Beauvoir, şi-au repetat propunerea.

A doua zi, Helena a plecat în Brazilia şi nu am mai primit niciodată vreo veste de la această fermecătoare persoană. Două umbre se întâlniseră în marea intersec-ţie care este Parisul. Nu am ştiut, o dată momentul ve-nit, să trag folos din întâlnirea cu celebrul cuplu. Câteva luni mai târziu, când manuscrisul meu a fost gata, nu am avut prezenţa de spirit să i-L trimit lui Sartre. Intre timp, casa lui fusese ţinta unui atentat şi se mutase. Pier-dut printre lanurile mele de porumb şi de sfeclă de za-hăr de la Grignon, nu prea ştiam cum să fac să-i desco-păr noua adresă. Mai ales că, între timp, fusesem antre-nat în noi şi periculoase vârtejuri. în schimb, cu Simone de Beauvoir aveam să mă mai întâlnesc.

Scurta întrevedere mi-a lăsat totuşi o amintire de ne-şters. M-a scăpat de propriile mele inhibiţii. Nu era, aşa-dar, imposibil ca un mărunt evreu, debarcat de curând

dintr-o modestă colonie şi cu picioarele afundate în lutul ogoarelor, să cunoască cele mai eminente minţi ale intelighenţiei pariziene. Câţiva ani mai târziu, mi se va părea foarte natural să întreţin o corespondenţă cu Althuser, iar dorinţa mea inconştientă nu va trebui să învingă, pentru a-L întâlni pe Lacan, obstacole de netrecut. Proiectul meu de carte, atât de ipotetic până atunci, căpăta dintr-o dată o nouă consistenţă. Am început să cred în el, să lucrez la el cu mai multă ardoare şi, după câteva luni, în primele zile ale vacanţei de vară, terminam prima versiune a lucrării. Nu-mi mai rămânea decât să scriu, plecând de la această schiţă, versiunea definitivă.

Primul meu an la Grignon se termina, iar eu mă pregăteam să mă întorc în ţară când au izbucnit tragicele evenimente de la Bizerta. Bourguiba dorea să scape Tunisia de această ultimă prezenţă militară franceză. O imensă manifestaţie paşnică, o mare de oameni neînarmaţi s-a îndreptat spre baza navală. Armata franceză a tras în această mulţime. A fost un masacru oribil: câteva mii de morţi şi de răniţi.

Tata mi-a trimis o telegramă prin care mă invita să rămân la Paris. La Tunis domnea o tensiune cumplită. Dar, încă o dată, am refuzat să mă supun. Dacă ţara era în pericol, nu era oare tocmai momentul ca noi, evrei tunisieni suspectaţi că priveam pe furiş, ca nişte răi patrioţi, către Franţa, să ne arătăm ataşamentul faţă de pământul natal? Voiam să fiu util, să mă înrolez în vreo unitate. Am început să caut un avion, un vapor. Toate căile de comunicare cu Tunisia fuseseră însă tăiate.

A trebuit să strâng din dinţi, să aştept. Am închiriat o cămăruţă într-un hotel modest - mai degrabă deocheat - în apropiere de strada Huchette şi acolo mi-am consa-

crat zilele şi nopţile versiunii definitive a cărţii mele. în curând, aproape o treime a fost redactată.

A trecut o lună înainte ca primul vapor să plece din Marsilia către Tunis; am fost unul dintre pasageri. Până la Marsilia urma să iau un tren de noapte. Am eliberat camera, lăsându-mi pentru câteva ore bagajele la recepţie.

La căderea serii, m-am întors la hotel să-mi recuperez cele două valize, una mare şi una mică. Acolo, un şoc îngrozitor. Valiza mică, în care se afla manuscrisul meu definitiv, dispăruse. Paznicul de la hotel a negat totul. Nu lăsasem decât valiza mea cea mare şi jerpelită. A devenit chiar ameninţător. Aşa că a trebuit să-mi iau repede tălpăşiţa, trăgând după mine singurul bagaj care îmi rămânea. Eram desperat. Cinci ani de muncă, răpiţi vacanţelor mele, distracţiilor, se duseseră pe apa sâmbetei. Nu mai aveam decât o singură dorinţă: să mor, să mă arunc în Sena care curgea în apropiere.

Din fericire, şi din motive de înghesuială, ciorna, schiţa completă se afla în valiza care îmi rămânea. Aşezat în trenul care mă ducea la Marsilia, încercând să-mi îmblânzesc somnul agitat, amărăciunea mi s-a mai ostoit. Va trebui să strâng din dinţi şi să mă reapuc de treabă. Dar ce durere! (Mulţi ani mai târziu, o altă valijoară, conţinând o parte din manuscrisul cărţii mele Freud en Italie, îmi va fi furată şi, din nou, voi simţi aceeaşi teribilă suferinţă.)

O dată ajuns la Tunis, am avut parte de alte dureri.

„De ce te-ai întors?" Aşa m-a primit, cu asprimea-i obişnuită, tata. „Ştii că studenţii tunisieni nu se mai pot întoarce în Franţa?" Ca de obicei, nu înţelegea nimic din motivaţiile mele.

M-am dus, în aceeaşi zi, să mă prezint ca voluntar la sediul Uniunii studenţilor tunisieni. Voluntar pentru ce?

Apoi, aşa cum se întâmpla întotdeauna, o lungă plimbare pe cele două artere importante ale Tunisului mi-a permis să-mi întâlnesc prietenii, musulmani cei mai mulţi. Am zărit de departe silueta lui Nourredine. El însă a trecut pe lângă mine, parcă fără să mă vadă. L-am apucat de braţ. „Ce s-a întâmplat? Nourredine, nu mă mai recunoşti?" Nourredine luase hotărârea să nu mai vorbească cu... evreii. Dar ce făcusem? Unii, la Bizerta, dăduseră de băut celor din trupele paramilitare franceze. Evreii colaboraseră... Şi eu, care mă întorsesem ca să-mi exprim solidaritatea, să-mi manifest prezenţa...

O mare suspiciune plana asupra evreilor care, în mod evident, nu aveau nici o vină în acele evenimente. Mulţi, e adevărat, se întrebau dacă mai aveau un viitor într-o Tunisie musulmană şi se uitau cu coada ochiului către Franţa. în lunile şi în anii care au urmat, Tunisul avea să-i piardă pe cei mai mulţi dintre evreii care locuiau acolo, adevăraţi autohtoni totuşi, atât de legaţi de pământul natal. Cei rămaşi vor face la fel puţin mai târziu, atunci când va izbucni războiul de Şase Zile. O adevărată purificare etnică, realizată fără dureri.

în acea zi, ceva din sentimentul meu naţional s-a destrămat. Orice aş fi făcut, eram un trădător potenţial. Puteam trăi urmărit de o asemenea suspiciune, puteam suporta injuriile rasiste în mijloacele de transport în comun? Patriotismul meu tunisian era o cucerire de demnitate. Dacă aceasta se dovedea iluzorie, ce mai făceam cu patriotismul?

Pentru moment, cel puţin, eram prins ca într-o capcană. Imposibil să mă întorc la Paris şi să-mi reiau studiile. Am profitat de ocazie ca să mă apuc din nou de treabă şi să sciru. Ore întregi, pe o măsuţă incomodă, într-o căldură înăbuşitoare şi cu ferestrele închise ca să nu

fiu deranjat de zgomotele străzii, acopeream cu un scris mărunt zeci de pagini. Schiţa pe care o păstrasem s-a dovedit de mare ajutor, iar textul pe care îl redactasem şi pe care îl pierdusem îmi revenea uşor în memorie.

Către sfârşitul lui septembrie, Bourguiba s-a hotărât s-o lase mai moale şi să se împace cu Franţa. Tensiunea, febra naţionalistă s-a potolit imediat, iar studenţilor tunisieni li s-a permis să se reîntoarcă în Franţa pentru a-şi relua studiile. Nu am aşteptat să mi se spună de două ori.

între timp, descopeream că scrisul îşi are limitele lui. Povestirea cea mai sinceră nu este o terapie, iar literatura nu uşurează într-o manieră durabilă nici o suferinţă. Permite, cel mult, supravieţuirea. Pentru că ţine de un alt registru. Cu alte cuvinte, nevroza mea îşi reluase acţiunea chinuitoare. Trebuia să imaginez alte strategii. Cea care mi-a venit în minte a fost să pun bazele unei vieţi de cuplu stabile, cu satisfacţia sexuală şi liniştea pe care aceasta le aduce. Poate că va alina durerea care nu înceta să mă macine. Nu ştiam, pe atunci, că întâlnirea cu o femeie, această întâlnire enigmatică în care un destin se leagă sau se desface în întunericul misterios al inconştientului, seamănă, conform metaforei corecte a lui Kafka, cu un cuţit care poate uneori să-ţi scoată măruntaiele la vedere şi să destrame un confort narcisic, oricât de imperfect ar fi el.

întâlnirea la care speram nu a întârziat să se producă tocmai în ziua întoarcerii mele la Paris. In timpul ultimei şederi la Tunis, mă împrietenisem cu mai mulţi tineri care îşi făceau studiile la Paris şi hotărâsem să ne întâlnim acolo. O persoană din acest grup mi-a prezentat-o pe prietena ei, A., o studentă italiancă. Ceva neaşteptat,

ca o erupţie, avea să se producă în curând, o accelerare fără precedent a cursului existenţei mele.

Ce discurs ciudat i-am ţinut lui A. la prima noastră plimbare în Cartierul Latin, acolo unde locuia! I-am făcut curte într-un mod ciudat, vorbindu-i despre axiomele lui Peano: „Orice număr are un predecesor şi un succesor", i-am spus, fără să înţeleg că enunţam astfel chintesenţa misterului paternităţii. De la bun început, am făcut planuri definitive.

Viitoarea mea carte ocupa un loc important în cuplul pe care eu şi A. îl formam deja. Manuscrisul trebuia dactilografiat şi, pentru asta, trebuia să umblăm la micile noastre economii. A. avea o prietenă „redactor însărcinat cu citirea manuscriselor la o editură importantă"; i-am dat o copie a manuscrisului. După câteva săptămâni, măcinat de aşteptarea chinuitoare, am primit verdictul acestui „redactor": pe scurt, textul meu era prea mediocru pentru ca doamna să-şi strice reputaţia prezentându-L editorului ei. Am fost, eu şi A., zdrobiţi. Făcusem din apariţia acestei cărţi o problemă vitală. Am vorbit despre ea unui prieten, militant, ca şi mine, al Partidului Comunist. De ce să nu-i prezint cartea lui Pierre Gamarra, secretarul revistei Europe, mi-a spus el. Am urmat acest sfat. Câteva săptămâni mai târziu, după ce a terminat lectura, Gamarra m-a primit. „Ştii, mi-a spus după ce mi-a adresat, cu multă dărnicie, câteva cuvinte amabile, sertarele oricărui scriitor sunt pline de manuscrise nepublicabile. Continuă să scrii." Eram invitat, cu alte cuvinte, să încep să-mi umplu sertarele.

Distrus, am părăsit biroul tovarăşului. Trotuarele Parisului păreau să-mi fugă de sub picioare, cerul căpătase o culoare galbenă, ciudată, orice realitate părea făcu-

tă parcă din vată, dizolvată în acea melancolie pe care o purtam în mine de luni de zile, de când cartea mea câştigase realitate, confruntată cu încercarea unei publicări imposibile. Spectrul nebuniei părea, din nou, să plutească deasupra capului meu.

Trebuia să îndur până la capăt acest calvar. Mi-a venit ideea să propun textul meu Editurii Julliard, în anii aceia mare descoperitoare de tinere talente, mai ales după triumful recent al romanelor lui Françoise Sagan.

M-am prezentat în frumoasa clădire de pe strada Universităţii, unde îşi avea sediul editura, pentru a depune, candid şi fără nici o recomandare, paginile mele deja uşor mototolite. La informaţii, o funcţionară mi-a spus că depunerea manuscriselor se făcea la uşa următoare. Unde? Acolo, la uşa aceea mare, ocupată de un camion din care se descărcau cutii cu cărţi, pe scurt un hangar imens, unde îşi făcea de lucru un portar îmbrăcat în dimie gri.

- Vreau să depun un manuscris. Am îndrăznit să adresez aceste câteva cuvinte cerberului puţin amabil, absorbit de descărcarea preţiosului camion şi care trebuie că văzuse trecându-i prin faţa ochilor sute de manuscrise.

- Puneţi-L acolo, mi-a răspuns omul îmbrăcat în gri, fără măcar să mă privească, acolo, pe măsuţa aceea... o să primiţi o scrisoare.

- Cum o să ştiţi unde să o trimiteţi?

- Scrieţi-vă adresa pe copertă!

Am făcut întocmai, convins de inutilitatea demersului meu - o sticlă aruncată în oceanul de manuscrise pe care nimeni nu le va citi. Cu sufletul îndoliat, am abandonat bietul dosar de carton pe o masă acoperită de un strat gros de praf.

Este adevărat că, între timp, alte evenimente mă tulburaseră profund. Scurta lună de miere a noii mele vieţi de cuplu se transformase într-o urâtă grimasă - forma în care avea să se cristalizeze definitiv nevroza mea. Un incident, în aparenţă lipsit de importanţă, a declanşat răul meu intim, parte obscenă a existenţei mele. O umilinţă gratuită, pe care mi-a adus-o, în public, un fost coleg de clasă pregătitoare, a cărui origine maghrebină - crezusem eu cu naivitate - ar fi trebuit să ne apropie, măruntă canalie antisemită; umilinţă în care soţia mea a fost, fără voia ei, amestecată. Surprins, complet paralizat, nu am ştiut ce replică să dau, considerând că răspunsul cel mai conform ideologiei mele de „lumea a treia" era să simulez indiferenţa când, de fapt, răspunsul cel mai adecvat ar fi fost un pumn zdravăn. Asemenea tatălui lui Freud, „mi-am cules pălăria din rigolă". După incident, am rămas mut de durere mai multe zile la rând, înainte ca simptomul morbid să ia o formă. Ceva asemănător cu o oglindă care îmi susţinea prezenţa în lume s-a spart pentru totdeauna.

Ce nume să dau acestei dureri înspăimântătoare care avea să pună stăpânire pe sufletul meu şi să nu-mi mai dea drumul, paralizându-mi energiile, aruncându-mă într-o inconsolabilă tristeţe, pe care numai perspectiva propriului meu sfârşit o făcea suportabilă? Şi totuşi, aceastā obscenă rană secretă este cea care m-a condus spre psihanaliză, care m-a ajutat să-mi regăsesc drumul, pierdut de atâţia ani.

Lectura celebrului roman al lui Albert Cohen, Frumoasa Domnului, mi-a permis să dau acestui rău un nume aluziv pe care numeroşii cititori ai cărţii îl vor înţelege: sindromul lui Solal - îngrozitoarea gelozie organizată în jurul persoanei iubite, care face să se nască în cel care o

trăieşte o irezistibilă dorinţă de moarte, rău pernicios care sfârşeşte prin a-i înghiţi pe amândoi îndrăgostiţii. Ţin să adaug că nu apreciez câtuşi de puţin cartea şi nu înţeleg nimic din renumele artificial de care se bucură. Nu există, la Albert Cohen, nici un ecou al tandreţei aceleia pe care o numim paternitate şi filiaţie. Şi nici măcar nu mai amintesc repetarea unor judecăţi revoltătoare exprimate la adresa celui mai sublim dintre muzicieni, Johann Sebastian Bach. însă descrierea răului de care suferă Solal, descriere clinică prin precizia ei, exprimă perfect răul care m-a lovit la douăzeci şi unu de ani.

Sunt convins astăzi că, fără această durere, fără lupta strânsă dusă împotriva ei, nu aş fi parcurs niciodată bucata de drum care îmi justifică existenţa. Lacan va putea pe bună dreptate să-mi repete acest refren pe care L-a inventat: lucrul cel mai bun care i se poate întâmpla unei fiinţe umane sunt ravagiile propriei existenţe.

în special moartea, moartea concretă pe lângă care aveam să trec curând. Războiul din Algeria, în acea iarnă a anului 1962, se apropia de sfârşit şi OAS, mişcare de factură fascistă, îşi înmulţea atentatele chiar în inima Parisului. Partidul Comunist a lansat chemarea la o mare manifestaţie care a fost interzisă. Cuvântul de ordine a fost totuşi menţinut şi m-am prezentat în Piaţa Republicii, locul de întâlnire. M-am trezit în curând în mijlocul unui imens cortegiu. în strigătele militanţilor plutea un parfum uşor şi îmbătător de insurecţie. Pentru mine, era parcă începutul Marii Revoluţii. Curând, cortegiul s-a oprit. La dreapta noastră, în intersecţia bulevardelor Voltaire şi Richard Lenoir, a apărut, venind dinspre Piaţa Bastiliei aflată la doi paşi, un alt imens cortegiu. L-am lăsat să treacă, aplaudându-i din toate puterile pe cei

care păreau că ne vin în ajutor. Habar nu aveam că, numai după câteva minute, acest val uman va fi, pentru noi, un scut salvator. Ne-am continuat marşul către Piaţa Naţiunii, cu un pas însufleţit, ameţiţi de lozincile pe care le strigam şi care ne uneau spiritual: Pace în Algeria, OAS asasini. Apoi, deodată, în momentul în care tocmai trecusem de Piaţa Leon Blum, am văzut mulţimea dând înapoi, înnebunită de panică. Oamenii alergau în toate direcţiile. Alţii, mai îndrăzneţi, rupând gărduleţele din metal care protejau copacii şi înarmaţi cu această muniţie, alergau înainte. Brusc, la câţiva metri de mine, forma monstruoasă a unor bărbaţi îmbrăcaţi în negru şi purtând cască: în noaptea care se lăsa, trupele CRS[1] atacau, cu bastonul în mână. M-am refugiat, din reflex, în holul unui imobil unde şi alţi manifestanţi îşi găsiseră adăpost. Prin uşa întredeschisă, priveam atent, neputincioşi, la un poliţist care se înverşuna împotriva unui tânăr. Scena a durat câteva secunde care mi-au părut o veşnicie. Apoi s-a aşternut un calm relativ. L-am ridicat pe băiatul rănit, un student. Părul lui blond era uşor murdar de sânge. M-am oferit să-L însoţesc până acasă, undeva în apropierea Bulevardului Saint Michel. Furtuna părea că se calmase. Şi totuşi, o dată întors în camera de serviciu în care locuiam cu prietena mea, m-am prăbuşit. Şocul fusese teribil şi nu l-am resimţit cu adevărat decât după ce ajunsesem la adăpost. A doua zi, mi-a fost imposibil să ies din toropeală şi să mă întorc la Şcoala de la Grignon unde cursurile continuau.

Singur în cameră, am dat drumul radioului. Am aflat atunci cât de violentă, de dramatică fusese manifestaţia din seara precedentă. Fuseseră înregistraţi nouă morţi

1 Compania Republicană de Securitate (N. t.).

din rândurile manifestanţilor şi zeci de răniţi - tovarăşii mei de o seară. Confruntarea cea mai violentă avusese loc la staţia de metrou Charonne, la două sute de metri de locul în care mă aflasem, devastând cortegiul pe care îl lăsasem să treacă. Cîteva zile mai târziu, au avut loc funeraliile victimelor. Au asistat peste un milion de persoane, mulţime tăcută care afirma astfel că războiul din Algeria nu mai putea să continue.

Toate aceste evenimente la un loc, aceste multiple traume m-au zdrobit. Deprimat, ros de gelozie, încercat de un sentiment de persecuţie, trebuia să găsesc o soluţie, să consult un medic. Venise, în sfârşit, momentul întâlnirii mele cu psihanaliza?

Lipsit de mijloace materiale, m-am adresat dispensarului pentru studenţi - BAPU. Depresia mea era spectaculoasă, abia îmi stăpâneam hohotele de plâns. Am fost primit de doctorul G., care mi-a prescris calmante. Aş fi preferat să mă asculte mai mult. Puteam însă să aleg? Medicaţia, care nu a avut nici un efect asupra stării mele, era totuşi însoţită de o „psihoterapie de inspiraţie analitică". Ciudată expresie şi ciudată practică. Trebuia să mă lungesc pe o banchetă - mai apropiată de o masă de examen medical decât de divanul lui Freud - şi să vorbesc. Trebuia „să mă mulţumesc cu asta" şi acceptam acest joc la care speram de atâţia ani.

La una dintre primele şedinţe, am fost foarte fericit să povestesc un vis, semn incontestabil al faptului că analiza mea începuse. G. m-a oprit imediat:

- Visele sunt foarte importante în analiză. Dar ceea ce facem noi aici este numai o terapie de inspiraţie analitică.

începând din acea zi, şedinţele au devenit lungi momente de tăcere. Cu mintea complet golită, stânjenit de acest dispozitiv ciudat, nu aveam nimic de spus. De fiecare dată, plăteam o sumă simbolică. Mă agăţăm totuşi de acest surogat de cură, aşa cum cel care se îneacă se agaţă de prima scândură care îi iese în cale.

Evenimentele nu ne dădeau pace. La numai câteva zile după criza acută care mă obligase să mă adresez unui medic, prietena mea m-a anunţat, stupefiată, că era însărcinată. Cum să-ţi asumi o astfel de răspundere date fiind condiţiile noastre materiale - doi studenţi care locuiau într-o cămăruţă de bonă, care mai aveau mult până să-şi termine studiile, iar eu în plin dezastru psihic? O adevărată nebunie. Nu am ezitat totuşi nici un moment. Ceva, în mine, respingea ideea unui avort. Este un act care îmi repugnă, o recunosc. Dacă începi în acest fel o relaţie de dragoste, cel mai adesea dragostea se va destrăma sau se va întâmpla ceva şi mai rău. Aşa încât i-am propus prietenei mele, care mai ezita încă, să ne căsătorim şi să-L primim pe acest copil în mizeria noastră.

Privind retrospectiv şi cunoscând toate lucrurile pe care le-am aflat între timp, îmi dau seama că această sarcină bănuită înainte chiar ca ea să se manifeste a fost, poate, principala cauză a adevăratei furtuni psihice pe care o trăiam. Atunci când un bărbat află ca va deveni tată, mintea lui este puternic tulburată, iar uneori cunoaşte chiar o prăbuşire psihotică. Multe popoare au înconjurat acest fenomen de rituri de exorcizare numite clocit2.
j

2 Ci. Theodore Reik, Le Rituel, trad. franceză, Denoel.

Data căsătoriei a fost fixată. Numai că vestea i-a aruncat pe părinţii mei într-o nouă furtună. Fiul lor cel mare urma să se însoare cu o goia, o femeie care nu era evreică. Au primit vestea ca şi cum ar fi fost vorba despre cea mai teribilă tragedie. într-o bună dimineaţă, au debarcat la Paris, fără să mă anunţe, ca să încerce să mă readucă pe drumul care, după ei, era cel bun. Zgomotul şi mânia prezente în scrisorile lor au rămas totuşi fără urmări. în mai puţin de o oră, au fost cuceriţi de farmecul şi de drăgălăşenia prietenei mele. Trebuia însă ca aparenţele să fie salvate, să se organizeze o convertire şi un simulacru de căsătorie religioasă. După ce toate astea au fost făcute, s-au întors la Tunis.

Spre surprinderea noastră, mult mai greu de oficiat s-a dovedit a fi căsătoria civilă. Birocraţiile din ţările noastre, Italia şi Tunisia, se întreceau în a ne pune beţe în roate. Am avut nevoie de cel puţin şase luni pentru a putea strânge, traduce şi stampila hârtiile necesare.

între timp însă, cea mai minunată, cea mai neaşteptată veste avea să uşureze povara acestei avalanşe de evenimente. într-una din serile aceleiaşi ierni, pe când ne pregăteam să urcăm scara de serviciu care ne conducea spre camera noastră de boemi, la etajul şase al clădirii, atenţia ne-a fost atrasă de un plic mototolit pe care era scris numele meu - o pneumatică, aşa cum erau pe atunci numite telegramele - şi care fusese fixat cu o piuneză de tabloul contorului de gaze. Tipărit pe plic, numele expeditorului: Editura René Julliard. înainte de a-L deschide, am presimţit conţinutul favorabil; altfel la ce bun o pneumatică? Cu mâinile tremurânde, am scos din plic o foaie de hârtie. îmi amintesc şi azi cum îmi tremurau literele în faţa ochilor. „Rapoartele foarte elogioase ale lectorilor... treceţi cât mai repede pe la mine pentru

o întrevedere al cărei rezultat nu poate fi decât favorabil... Semnat: director literar, René Javet."

La exact patru săptămâni de la homerica depunere, în praful unui depozit, a bietului dosar cuprinzând filele prost dactilografiate, Julliard mă publica. A fost cea mai inexprimabilă fericire din câte se pot imagina. Să conving pe un editor să publice o carte rămâne pentru mine, chiar şi astăzi, una dintre bucuriile cele mai pure, cele mai frumoase, adevărată nuntă înnoită ca în acea seară, pe scara de serviciu, când, îmbrăţişând-o pe A., strângeam în mână plicul magic.

A doua zi, la o oră potrivită, am telefonat la editură şi imediat au fixat o întâlnire.

Directorul Editurii Julliard, Javet, m-a primit foarte călduros. Stăteam cufundat într-un fotoliu confortabil din vastul lui birou. Mi-a oferit ceva de băut şi un mic trabuc. „Referatele de lectură sunt foarte elogioase", mi-a spus. Nu-mi venea să-mi cred nici ochilor, nici urechilor. Fără să mai piardă timpul, Javet mi-a propus un contract care includea un avans de-a dreptul somptuos faţă de bursa mea de student. (îl voi folosi pentru a cumpăra prima mea maşină de scris.)

Şase luni mai târziu, cartea a apărut. Le-am trimis un exemplar Simonei de Beauvoir şi lui Sartre. Răspunsul primeia nu a întârziat mult. în scrisoarea ei foarte elogioasă, Simone de Beauvoir mă întreba dacă mai scrisesem şi alte texte, pe care îmi propunea să le public în Les Temps modernes. îmi mai spunea că Sartre tocmai citea şi el cartea, că îi plăcea şi că îmi va scrie negreşit după ce va fi terminat de citit. Dar nu am primit niciodată această scrisoare. în anul următor, Sartre îşi publica propria autobiografie, Cuvintele. Povestirea copilăriei mele, pe care o citise în acelaşi an, să fi trezit în el dorinţa de a

scrie despre propria-i copilărie? Mă amăgesc uneori cu această ipoteză.

I-am propus Simonei de Beauvoir o nuvelă pe care tocmai o terminasem, dar care i s-a părut, pe bună dreptate, nesatisfăcătoare. Aşa s-a încheiat relaţia noastră epistolară.

îmi continuam, de bine, de rău, conversaţiile săptămânale cu dr. G. sau, mai bine zis, şedinţele alcătuite din tăceri, absenţe, reveniri, acceptând sau refuzând să mă întind pe obiectul presupus a fi un divan. Preferam să stăm faţă în faţă, poziţie care îmi permitea unele schimburi de idei despre subiecte generale, culturale. La acea vreme, ignoram cu desăvârşire criza care diviza mişcarea psihanalitică franceză. Doctorul G. este cel pe care l-am auzit pronunţând pentru prima oară numele lui Lacan; mi-am dat seama de admi- t raţia pe care i-o purta, chiar dacă alesese tabăra adversarilor lui.

îmi reveneam încetul cu încetul. Durerea mea era încă prezentă, dar amorţită, păstrată la distanţă. Evident, aveam să plătesc preţul normal pentru anul universitar dezastruos pe care tocmai îl terminasem: am fost obligat să repet anul doi. Mi se născuse un băiat, iar cartea îmi v fusese publicată. Locuiam acum în căminele studenţeşti de la Antony, ceea ce ne-a îmbunătăţit condiţiile de viaţă. Prăpăditele camere de bonă sau pivniţa prost încălzită în care ne petrecusem câteva luni erau de acum de domeniul trecutului.

Cursurile se ţineau la Grignon, la mai mult de treizeci de kilometri de cămin. M-am gândit să suprim distanţa cumpărând un hârb de maşină care mi-ar fi permis să-mi împart timpul între cele două domicilii.

în decembrie 1962, un drum înzăpezit, nişte frâne proaste şi un camion au fost cât pe ce să pună capăt mediocrei mele existenţe. Transportat în stare de inconştienţă la spitalul Vaugirard, am descoperit, atunci când mi-am revenit, unul dintre ultimele şi sordidele saloane comune în care mai multe zeci de bolnavi îşi amestecau suferinţele. în zori, unul dintre vecinii mei a fost dus pe un căruţ maroniu - mijlocul de transport către morgă. După ce am stat o săptămână în spital, m-am întors acasă, tremurând încă pe picioare.

Am învins încetul cu încetul aceste lovituri ale sorţii la care m-am expus adesea.

Pe ruinele doliului pe care îl purtam după patriotismul meu tunisian, un nou proiect îmi încolţise în minte. Pentru noi, evreii, condamnaţi la o soartă de cetăţeni de categoria a doua, viitorul în ţara natală părea iremediabil compromis. Chiar şi părinţii mei, atât de legaţi de ţara lor, aleseseră, ca atâţia alţii, exilul parizian. Trebuia, aşadar, să întorc pagina tunisiană - atât de importantă - a existenţei mele. Ce să fac cu toate cunoştinţele mele de agronomie? M-am hotărât să-mi ofer serviciile tinerei republici socialiste a Cubei, care apărea, la acea vreme, ca o utopie în sfârşit realizată, un adevărat paradis frăţesc şi însorit.

în cazul meu, distanţa-timp dintre apariţia mentală a unei idei şi punerea ei în aplicare nu a fost niciodată prea mare. M-am dus, prin urmare, la consulatul Cubei, lângă Operă, unde am fost primit de ataşatul comercial căruia i-am prezentat candidatura mea. A acceptat-o cu simpatie. începând din acea zi, am primit regulat un număr de publicaţii - evident, de propagandă. Dar ceea ce citeam la vremea respectivă în literatura Partidului Comunist, în ziarul L'Humanité, în operele lui Marx şi ale lui Lenin nu era tot propagandă? îl întâlneam periodic

pe ataşatul comercial. Mi-a adus la cunoştinţă faptul că, după ce dosarul îmi fusese studiat, candidatura îmi fusese acceptată de către autorităţile cubaneze şi că nu mai trebuia decât să aştept să-mi termin studiile.

Aşa încât am hotărât să mă specializez în agronomie tropicală. Cursurile se ţineau la Nogent-sur-Marne, ceea ce elimina dintr-o dată durerosul clivaj între domiciliul meu de la Antony şi necesara mea prezenţă la Grignon. în anul acela am urmat cursurile lui René Dumont care va deveni, nu peste mult timp, purtătorul de cuvânt al Mişcării ecologiste franceze. Dumont ne fascina: plecând de la anecdote picante legate de propriile-i călătorii, analiza în faţa noastră sistemele agricole aşa-zis socialiste, în special pe cele din Cuba şi din China. Analiză mai degrabă critică, dar şi impregnată de simpatie pentru aceste experienţe sortite încă de la bun început eşecului. în ciuda carismei sale personale, cursurile lui Dumont mi se păreau anecdotice, fără nici o legătură cu miza problemelor. Eram mai atras de sisteme decât de pragmatism.

Şederea mea la Antony îmi rămâne în memorie ca perioada fastă a pregătirii mele universitare. Căminele de aici formau unul dintre bastioanele studenţilor comunişti; am devenit un militant activ. In „sera" de aici, mulţi dintre noi şi-au făcut ucenicia politică. Printre ei, Jospin şi Allègre militau în organizaţiile rivale ale Partidului Socialist. Duminica dimineaţa, o dată la două săptămâni, vindeam L'Humanité-Dimanche împreună cu prietenul meu Olivier Kahn.

Antony nu era însă numai un loc foarte politizat, ci şi un spaţiu de cultură, un forum unde studenţii din diferite domenii puteau face în permanenţă schimb de idei. M-am împrietenit cu Paul Méfano, vecinul meu de palier, care m-a iniţiat în muzica contemporană. Mi-a măr-

turisit că vocaţia lui muzicală a fost destul de tardivă, ma-
nifestându-se după ce-şi luase bacalaureatul. Avea să de-
vină unul dintre tinerii compozitori cei mai promiţători,
recunoscut deja de Darius Milhaud şi de Pierre Boulez.
Discuţiile pe care le-am avut cu el m-au făcut să admit
ideea că putem să ne schimbăm orientarea şi mai târziu.

Am petrecut trei ani la Antony. Climatul de acolo - în
acelaşi timp calm, dar şi clocotind de viaţă - mi-a dat po-
sibilitatea să mă reconstruiesc. Este perioada în care mi
s-a născut cel de-al doilea fiu.

Trebuia să-mi închei anii de studiu cu o lucrare. Am
ales drept subiect o experienţă ciudată de populare şi
„dezvoltare" - cuvânt cheie al studiilor pe care le fă-
ceam -, care avusese loc în Madagascar, în regiunea Sa-
kay. Ideea se născuse în mintea unui funcţionar din ad-
ministraţia colonială după marea revoltă, înăbuşită în
sânge, din 1947. Era vorba despre controlarea creşterii
demografice a populaţiei malgaşe, devenită nesigură,
prin aducerea - de pe înălţimile insulei Reunion, aflată
în apropiere - şi instalarea în apropiere de Tananarive a
câtorva mii de reprezentanţi ai populaţiei albe. Modelul
de colonizare cooperatistă care dusese la crearea statu-
lui Israel servea ca punct de referinţă; a fost, fără nici o
îndoială, unul dintre motivele inconştiente ale curioasei
mele alegeri. Consecinţa a fost neaşteptată.

Proiectul Sakay a fost un adevărat fiasco, dar a dat
naştere unui număr impresionant de rapoarte şi de ar-
hive pe care am început să le consult. Or, în mormanul
insipid format din această bibliografie administrativă, o
referinţă revenea cu insistenţă: Psychologie de la colonisa-
tion, scrisă de Octave Mannoni3. Nu-mi plăcea titlul -

3 Republicată în 1997 sub titlul Le Racisme revisite, Denoel. Nu am
comparat textul original cu cel al reeditării.

puţin marxist, dacă nu chiar reacţionar. Am hotărât să citesc totuşi lucrarea. A fost un adevărat şoc. în deşertul format de rapoartele care repetau mereu aceleaşi lucruri, în sfârşit ceva care făcea ecou adevăratelor mele interese încă nedefinite. Puteam să bănuiesc, citind titlul şi dat fiind contextul, că aveam de-a face cu eseul unui psihanalist? Şi dacă aş fi ştiut-o, l-aş mai fi citit? Multe texte psihanalitice pe care încercasem să le citesc în ultimii ani mă dezgustaseră. Emoţia pe care o simţisem citind prima oară textele lui Freud dispăruse de mult. Şi iată că o redescopeream în această carte. în acelaşi timp, mă întâlneam a doua oară cu numele misterios şi aureolat de un imens prestigiu al lui Lacan, cu care Mannoni efectuase o analiză; cartea purta urmele lăsate de transferul produs în cursul analizei. Exista, prin urmare, şi un alt fel de psihanaliză, pasionantă, total diferită de zeama insipidă cu care eram obişnuit şi de plictisitoarele mele şedinţe de psihoterapie.

Mai târziu, după prima mea şedere în Africa, am reuşit să-L cunosc pe Octave Mannoni. I-am spus cât de mult însemnase cartea lui pentru mine şi că, într-un anumit fel, mă reînsufleţise. Mă asculta mai degrabă absent şi neatent. Atunci, fără să ştiu cum s-ar fi putut realiza acest lucru, i-am cerut să începem o analiză. „Cum crezi că se poate, de vreme ce stai în Africa?"

în locul lui, Lacan ar fi găsit fără nici o îndoială alte cuvinte: mi-ar fi propus, poate, să-i scriu, să ne întâlnim de câteva ori în perioada vacanţelor. Lucrurile s-au terminat aici. în fond, Mannoni nu a înţeles nimic din demersul meu, nu a înţeles că, asemenea unui orb care bâjbâie, încercam să-mi deschid un drum.

După mulţi ani, când ajunsesem amândoi membri ai Şcolii freudiene, ni s-a întâmplat să ne întâlnim la diver-

se congrese. Dar nu mă recunoştea, iar eu nu găseam nici un motiv să-i reamintesc acest episod. Cărţile sunt uneori mai valoroase decât autorii lor.

Eram, în sfârşit, posesorul unei frumoase diplome de inginer agronom, dublată de un certificat de specialist în agronomie tropicală. M-am ocupat, prin urmare, de ultimele demersuri necesare pentru marea mea călătorie în Cuba. Mi s-a spus la consulat că la ambasadă, situată pe Bulevardul Foch, mă aştepta un bilet de avion. M-am dus şi am luat biletul. Lipseau cele ale soţiei şi copiilor mei. Mi s-a dat de înţeles că era preferabil să plec singur, ca să pregătesc în cele mai bune condiţii venirea lor.

Despărţirea mi s-a părut barbară, dar argumentul avea toate aparenţele bunului-simţ şi am acceptat-o.

Totuşi, acel gen de providenţă care se manifestă ori de câte ori paşii mă poartă spre o prăpastie şi-a făcut din nou simţită prezenţa. Cu o săptămână înainte de data la care trebuia să iau avionul pentru Havana, ziarul L'Humanité, lectura mea de zi cu zi, a început publicarea unui reportaj pasionant despre Cuba, scris de Jacques Arnault, membru al Comitetului Central, dar, din întâmplare, şi director al revistei La Nouvelle Critique, pe care îl întâlnisem cu ocazia activităţilor mele de militant. Aceste lungi articole confirmau reprezentarea pe care o aveam despre Cuba: realizarea, în sfârşit reuşită, a utopiei socialiste, într-un cuvânt - paradisul pe pământ. Militanta mea exaltare nu a făcut decât să sporească. Eram acel fericit homo viator care avea să calce curând pe pământul tărâmului binecuvântat. Mi-am mărturisit entuziasmul lui Michel Dion, un coleg de la Antony, student la sociologie, aie cărui bun-simţ şi prietenie le apreciasem adesea. „De ce nu te întâlneşti cu Jacques Arnault ca să-i vorbeşti de plecare? Ţi-ar putea da un sfat bun!"

Am recunoscut că nu mă gândisem la aşa ceva. Totul mi se părea atât de limpede, atât de evident! Prietenul Dion fusese însă convingător; i-am telefonat lui Arnault care m-a primit a doua zi.

L-am felicitat pentru frumoasele sale articole, din care lipsea acea „limbă de lemn" care pocea, în general, proza Partidului. Am pomenit apoi despre iminenta-mi plecare. Arnault a tresărit.

- Eşti neînsurat?

- Nu, căsătorit şi tată a doi copii mici.

- Vin şi ei cu tine?

- Nu, vor veni după ce o să mă instalez.

Mi s-a părut că ultimele mele cuvinte l-au înspăimântat. Dintr-o dată, discursul i s-a schimbat.

- Nefericitule! mi-a strigat. N-o să-ţi mai vezi nici soţia, nici copii! Nici nu-ţi imaginezi situaţia care domneşte acolo.

- Dar articolele tale... atât de entuziaste... atât de încurajatoare...

- Articolele mele sunt una, iar realitatea e altceva! mi-a mărturisit el cu mult curaj. După care şi-a revenit, şi-a reluat tonul prudent, de militant, şi a adăugat:

- înţelegi, tovarăşii de acolo au multe probleme. Imperialismul nu le face cadouri.

- Păi tocmai asta e, vreau să-i ajut.

Arnault şi-a dat seama în acel moment cu ce naiv îndobitocit avea de-a face. Omul acesta cumsecade hotărâse totuşi să mă salveze. Ce s-ar fi întâmplat cu mine, cetăţean tunisian certat cu propriul guvern, în haosul acelei insule? Dacă aş fi fost francez, aş fi putut să mă adresez ambasadei pentru o eventuală repatriere. Arnault s-a folosit de un şiretlic.

- Pleacă, dacă ţii cu tot dinadinsul. în locul tău, aş pune însă o condiţie: familia să meargă cu tine, dacă nu, dai biletul înapoi.

Arnault mă primise în localul ziarului L'Humanité, era unul dintre conducătorii Partidului. Sfatul lui avea, prin urmare, rezonanţa unui consemn politic; l-am urmat, disciplinat ca întotdeauna, deşi uneori mă lăsam cuprins de răzvrătiri stângace.

M-am dus din nou la ambasada Cubei şi am cerut bilete pentru întreaga familie. Mi s-a răspuns că era imposibil. Aşa încât l-am restituit şi pe cel pe care îl primisem. Totul s-a petrecut repede, într-o perfectă banalitate. Un vis cultivat ani de-a rândul se năruia fără ca nimic în ordinea lumii să fie cât de cât afectat. Am rămas orfan de dorinţa mea de a mă pune în slujba cuiva sau a ceva.

în Africa

Eram nevoit acum să-mi câştig existenţa cu o slujbă banală, să devin un „agent al neocolonialismului", să părăsesc căminele studenţeşti de la Antony, să-mi găsesc o locuinţă.

Prima mea slujbă de inginer am găsit-o la birourile din Paris ale Institutului de cercetări pentru oleaginoase, în departamentul care se ocupa de palmierul de ulei. Această cultură, realizată cu cele mai bune tehnici agronomice, mă ducea cu gândul la frumoşii curmali ai copilăriei mele şi la nostalgia mea înăbuşită. Ollagnier, directorul institutului, era o persoană ciudată. închis în biroul lui slab luminat şi plin de fum, conducea din Paris, dar cu o excepţională inteligenţă, ansamblul cercetărilor efectuate în Africa. Se spunea că posedă un al şaselea simţ, că realizează un fel de telepatie cu plantele care creşteau la mii de kilometri - o nebunie prea puţin obişnuită. Veşnic cu un chiştoc în colţul gurii, pândea în cuvintele oricărui interlocutor greşeala de raţionament. O dată găsită, faţa îi era luminată de un surâs mefistofelic; apoi o arăta cu un deget crud şi infailibil. Omul mă fas-

cina şi mă teroriza în acelaşi timp. Mă temeam, dar şi aşteptam cu nerăbdare momentele în care mă convoca în biroul lui; spectacolul inteligenţei lui era de-a dreptul fermecător.

Trebuie că i-am plăcut pentru că, după cele trei luni regulamentare de „probă", mi s-a spus că eram acceptat şi că mi se acorda şi o mică mărire de salariu. Care era, de altfel, mizerabil după atâţia ani de învăţătură; abia dacă ne ajungea ca să plătim chiria pentru micul apartament în care locuiam la Meudon-la-Foret. Iată de ce îmi exprimasem dorinţa de a fi trimis ca cercetător într-o ţară din Africa de îndată ce s-ar fi ivit un post liber: acolo, salariile erau mai mari. Imediat ce am fost titularizat, m-am lansat într-un proiect destul de bizar: să creez în acel institut, moştenitor al tradiţiilor coloniale ale marilor plantaţii de hevea şi de palmier de ulei, o secţie a Confederaţiei Generale a Muncii şi să-mi afirm opiniile comuniste.

N-am făcut prea mulţi purici. La o lună după titularizare, am fost dat afară. Dar nu trebuia să se facă valuri. Pentru că doream atât de mult să cunosc Africa, urma să fiu trimis acolo... prin grija unui alt institut, cel de studiere a culturilor de plante alimentare. Gafa pe care o făcusem avea să se dovedească una dintre marile şanse ale vieţii mele.

Primirea şi condiţiile de lucru care mi s-au oferit la Institutul pentru cultura plantelor alimentare erau mult mai favorabile. Se terminase cu atmosfera de suspiciune şi cu acea permanentă presiune profesională însoţită de sentimentul de a nu fi la înălţime.

Am fost primit cu amabilitate de directorul adjunct, domnul Van Poorten, care dorea să stabilească împreună cu mine specialitatea căreia urma să mă consacru, ţi-

nând totuşi seama de nevoile institutului. Van Poorten a amintit mai multe posturi disponibile.

- NAI cred că vă interesează cultura orezului.

- Ba da, dimpotrivă, i-am răspuns plin de entuziasm. într-adevăr, cultura orezului mă interesase în mod special în timpul studiilor mele la Nogent. Oare nu era orezul cea mai importantă cereală, alimentul principal pentru miliarde de oameni şi care avea nevoie, pe deasupra, de o bogată combinaţie de tehnici, de folosirea irigaţiilor? Rizicultura nu reprezenta oare infrastructura economică a unor civilizaţii complexe? Cuvântul cultură putea fi înţeles, în acest caz, în ambele lui accepţii.

- Pică bine! Nu prea avem specialişti în orez. Nu ne rămâne decât să ne ocupăm de pregătirea dumitale. O să faci un prim stagiu în Senegal, în staţiunea Richard Toii, apoi vei petrece un timp în staţiunile noastre din Madagascar înainte să-ţi ocupi primul post, cu siguranţă în Coasta de Fildeş.

Stagii, un salariu mult mai mare, nici nu mă aşteptam la aşa ceva. Mă metamorfozasem în câteva minute într-un entuziast adept al acestei mici plante, Oryza sativa - orezul; aproape mă identificasem cu el, îi dăruisem un suflet - sufletul meu. în curând aveam să fac o adevărată pasiune (a cărei nostalgie o mai simt încă şi acum) pentru meseria de rizicultor, cea mai frumoasă dintre specialităţile agronomice. Imaginea unei culturi de orez, al cărei verde crud nu seamănă cu nici un altul, poate, încă şi astăzi, să mă emoţioneze.

Câteva zile mai târziu, însoţit de această dată de întreaga familie, îmi luam zborul spre Dakar. Mi-am făcut ucenicia la staţiunea Richard Toii, în Senegalul de Nord, sub autoritatea binevoitoare a domnului Couey, un viet-

namez jovial care făcuse parte, se spunea, din familia împăratului Bao Dai', detronat. îşi trăia cu bonomie exilul în această regiune ingrată a globului.

Couey îşi propusese să mă „călească". „E prea delicat", le spunea el celor care se mirau văzând că, deşi abia sosisem, îmi erau încredinţate cele mai grele sarcini. Această „delicateţe" avea să dispară repede din cauza trezitului în zorii zilei pentru a merge să realizez culturi de probă în delta fluviului, la câteva zeci de kilometri de Richard Toii, transpirând cât şapte sub soarele nemilos al marginii de sud a Saharei, până în cumpăna după-amiezii. Nici urmă de copac şi de umbra lui binefăcătoare pe aceste terenuri inundate în mod regulat în perioada de creştere a apelor. îl uram din această cauză pe călăul vietnamez de ale cărui competenţe agronomice nu eram convins. Nu-mi dădeam seama de adevărata simpatie pe care mi-o purta şi de faptul că micile mizerii aveau în curând să-mi permită să înfrunt mai bine această grea meserie. După şase luni de atare regim, am devenit într-adevăr un rizicultor oţelit. Bietul Couey avea să dispară doi ani mai târziu într-un accident rutier, pe ucigaşa tablă ondulată africană.

Am plecat apoi singur în Madagascar. Soţia mea aştepta un al treilea copil. Urasem Richard Toii, vechea colibă dărăpănată, nemiloasele roiuri de ţânţari, peisajul ingrat, orezăriile prost întreţinute, infestate de buruieni; acum, frumuseţea marii insule, cu pitoreasca ei capitală, cu blândeţea peisajelor dominate de curbe feminine m-a fermecat.

Şederea la Tananarive a fost scurtă. Stagiul meu trebuia să se desfăşoare în marea staţiune de la lacul Alaotra. Un tren local m-a dus acolo la capătul unei interminabile călătorii. Amestecat printre localnici, ar fi trebuit totuşi să

apreciez această călătorie printre dealuri - tanety, cum le numeau ei -, cu opririle repetate ale trenului în mici gări bizare, cu vânzătorii ei de fructe exotice, de tuberculi fierţi, de pui, care se înghesuiau la ferestrele vagonului pentru a-şi oferi produsele. Numai că nu-mi stătea gândul la asta. Eram acolo ca să muncesc. Mai târziu, ca turist, o să mă mir că am rămas insensibil la atâta frumuseţe. Pentru moment însă, abia aşteptam să termin cu insuportabilele zdruncinături înainte de căderea nopţii.

O dată ajuns la destinaţie, am aflat că nu-mi va fi încredinţată nici o sarcină precisă. Timp de trei luni, şederea mea aici a fost o lungă perioadă de trândăvie. Eram tovarăş de casă şi de masă cu un tânăr tehnician expatriat în slujba căruia se afla un excelent bucătar malgaş ce răspundea la numele bizar de Fef Nat' (pentru că se născuse de un 14 iulie). La sfârşitul şederii mele acolo, am aflat de naşterea celui de-al treilea fiu.

Anul de pregătire se terminase şi aşteptam cu seninătate prima mea numire la post. Trebuia să fie, după cum mi se promisese, în Coasta de Fildeş, ţară atât de bogată. Urma să organizez, în oraşul Bouake, o primă staţiune de cercetări în domeniul riziculturii. Strălucită perspectivă! în ultimul moment, s-a considerat că nu eram încă suficient de călit pentru o astfel de răspundere şi au hotărât să numească în acest post pe un alt cercetător care zăcea de mai mulţi ani într-o mică staţiune - Sefa - pierdută în inima brusei din Senegalul de Sud. Aşa încât mi-a revenit mie cinstea să zac acolo, în locul lui.

A fost o decepţie cruntă. Cunoşteam staţiunea Sefa pentru că petrecusem acolo câteva zile în cursul precedentului meu stagiu în Senegal. Detestasem şi locul, şi echipa care lucra acolo.

A trebuit însă să-mi înghit amarul. Mai mult chiar, am hotărât, în ciuda părerii superiorilor mei, să accept imposibila provocare şi să fac din orezul pluvial, considerat o adevărată pacoste, o şansă pentru Senegal. Şi într-adevăr, mai apoi, această numire dezamăgitoare se va dovedi a fi şansa carierei mele de agronom. „Lucrul cel mai bun care i se poate întâmpla unui om sunt ravagiile propriei vieţi" - expresie lacaniană pe care mi-a fost dat să o verific până la capăt. Am luat avionul împreună cu cei trei copii ai mei - cel mai mic nu avea decât două luni -, îndreptându-mă spre acest post pierdut, cu speranţa că nu va trebui să facem faţă nici unei probleme serioase de sănătate. Asta pentru că eram despărţiţi, fie de Dakar, fie de Ziguinchor, de un fluviu care nu putea fi traversat decât cu bacul şi după ore lungi de aşteptare.

Sefa făcea parte dintr-un important complex agro-industrial - CGOT - înfiinţat de puterea colonială după cel de-al doilea război mondial. Franţa ducea lipsă de plante oleaginoase; ca să acopere acest deficit, defrişase mai multe mii de hectare din pădurea senegaleză, urmând să cultive în loc arahide. A fost un adevărat dezastru agronomic. Cineva a avut atunci ideea să se realizeze o rotaţie a culturilor, intercalând orez pluvial, un orez care nu urma să fie cultivat într-o orezărie clasică, inundată, ci, aşa cum se cultivă grâul în Europa, pe suprafeţe întinse semănate şi recoltate mecanic.

Randamentul acestui soi de orez a fost mai mult decât mediocru. S-a spus că deficitul de apă era cauza insuccesului; în imaginarul colectiv, orezul este intim legat de cultura în parcele inundate.

Ideile preconcepute m-au enervat întotdeauna. Am hotărât să mă lămuresc: recoltele slabe pot fi într-adevăr explicate prin lipsa apei? Intuiţia îmi spunea că lucruri-

le nu stăteau deloc aşa. Ca să o demonstrez, am imaginat un experiment: unele parcele vor primi, cu stropitoarea, un plus de apă, alte parcele nu vor primi nimic şi, la urmă, voi compara randamentele obţinute. Doream să demonstrez că, în această regiune acoperită de păduri care nu duceau lipsă de umezeală, suplimentul de apă adus prin irigaţii nu avea decât o influenţă infimă asupra recoltelor de orez şi că, prin urmare, factorul care determina recoltele slabe trebuia căutat în altă parte. Dacă natura m-a hărăzit cu vreun dar - enervant pentru cei din preajma mea, ce-i drept -, acesta este gustul pentru paradox. In faţa unui eşec suferit de alţii, este bine să încerci soluţia opusă.

Colegii mei - eram trei ingineri care, de bine, de rău, coabitam în mica staţiune - m-au considerat nebun. Aruncam pe geam slabele resurse de care dispunea cercetarea şi asta îi înfuria peste poate. Făceam staţiunea de râs. Foarte repede, atmosfera a devenit irespirabilă; în faţa prostiei crase, neîndemânarea mea poate atinge cote maxime.

Am imaginat şi alte experimente, plecând de la idei simple şi încercând, în acest fel, să descompun o dificultate în părţile ei componente. Oare solurile, spălate fiind de eroziune, erau prea sărace? Aveam să verific acest lucru administrând cantităţi mari de îngrăşăminte. Pe de altă parte, ideile preconcepute privind presupusele nevoi uriaşe de apă ale orezului făceau ca acesta să fie semănat foarte târziu, după ce abundentele ploi tropicale din luna iulie începuseră de mult. Numai că efectul acestor torente de apă era că spălau solurile de elementele lor nutritive, ceea ce, fără nici o îndoială, explica vegetaţia pipernicită. Mi-am asumat riscul de a semăna foarte devreme, experimentând în acelaşi timp şi câteva

soiuri noi. Trebuia, foarte în grabă, să determin factorul limitant al recoltelor, precum şi cauzele acestei slabe vegetaţii. Nerăbdarea mea avea, fără îndoială, alte explicaţii, mă aşteptau - dar încă nu ştiam asta - alte „întâlniri" existenţiale.

Anul 1966 a fost foarte secetos, iar următorul şi mai rău. Ceea ce mi s-a părut a fi, la început, o catastrofă s-a dovedit, până la urmă, o şansă în plus. Cerul, după câteva ploi bune care au făcut ca seminţele să încolţească, a devenit de un albastru dezesperant de imaculat. Nu mai aveam somn. La cel mai mic zgomot, la fâsâitul unei frunze căzând pe tabla ondulată a cabanei, mă trezeam tresărind: ploua în sfârşit?

Spre marea mea surpriză, curajoasele mlădiţe de orez, impecabil aliniate, se încăpăţânau să reziste. Se făceau sul atunci când soarele se ridica la zenit şi se desfăceau la loc sub roua dimineţii. Apoi au început ploile. Orezul s-a dezvoltat superb - o adevărată vegetaţie stufoasă.

A sosit vremea recoltatului. Spre marea mea bucurie, dar şi spre marea mea surpriză după o astfel de secetă, diferenţele de randament între parcelele irigate şi cele neirigate nu erau semnificative; ca, de altfel, nici cele datorate adaosului masiv de îngrăşăminte. Prin urmare, nici apa, nici fertilitatea solurilor nu constituiau factorul limitant. Acesta se ascundea în altă parte, misterios, poate în soiul de orez tradiţional pe care îl foloseam.

La câţiva kilometri de staţiunea noastră se afla o fermă experimentală înfiinţată, cu doi ani mai înainte, de o echipă de agronomi din Taiwan; principala lor cultură - orezul. Ideile mele politice, cu o uşoară tentă de maoism, mă făceau să mă uit chiorâş la aceşti chinezi - reacţionari periculoşi, fără nici o îndoială. M-am dus să le vizitez totuşi ferma, însoţit de un coleg; distracţiile erau atât

de rare la Sefa! A fost un adevărat şoc. Taiwanezii transformaseră o vale săracă într-o superbă grădină. Nu văzusem în viaţa mea orezarii mai frumoase. Spicele erau atât de numeroase, înghesuite unele în altele, atât de încărcate de boabe, încât micile diguri care înconjurau parcelele păreau gata să cedeze. Obţineau randamente triple faţă de ale noastre şi repetau isprava de două ori pe-an. Amabilitatea cu care ne-au primit m-a emoţionat. Eram ca vrăjit în faţa unei asemenea minuni, nemaiîntâlnită vreodată pe pământ african.

în acel moment, colegul meu francez a pronunţat câteva cuvinte neinspirate:

- Vezi, ce fac oamenii ăştia nu este câtuşi de puţin adaptat ţării. Este o experienţă artificială, imposibil de aplicat.

- Şi soiurile lor?

- Nu au valoare decât în sistemul lor de cultură. Altfel, sunt lipsite de orice interes!

Cuvintele caracterizau foarte bine starea de spirit a agronomilor francezi trimişi în Senegal în calitate de cooperanţi tehnici; nu a trecut mult până m-am revoltat împotriva ei. Soiurile „lipsite de interes" pe care taiwanezii le cultivau aveau să invadeze curând lumea sub stindardul „revoluţiei verzi".

Principala bază a institutului nostru era marea staţiune de la Bambey, la est de Dakar, care înghiţea, fără vreun rezultat tangibil, mari sume de bani. O cumplită prejudecată paraliza activitatea de cercetare: nimic din ceea ce se făcea în altă parte - fie la INRA[1], în Franţa, fie în marile staţiuni finanţate de americani din Mexic şi Filipine - nu se putea aplica, din principiu, în Africa. Tre-

1 Institutul Naţional pentru Cercetări Agricole (N. L).

buia să se inventeze totul plecând de la zero şi, în plus, noile tehnici nu se puteau depărta prea mult de cele ale ţăranului african. Bambey semăna cu un ghetou unde lumea se auto-felicita, dar, în acelaşi timp, se şi sfâşia în gelozii inutile - manifestare originală de autism ştiinţi- fic. Această eroare strategică ascundea de fapt o preju- decată colonială. Mi se părea absolut evident că, date fi- ind mijloacele limitate de care dispuneau, ţăranii africani exploatau la maximum sărmanele lor soluri lateritice obosite de eroziune. Cum am fi reuşit noi să facem mai bine, dacă nu schimbam fundamental datele agronomi- ce de bază?

Această stare de spirit mă revolta cu atât mai mult cu cât tocmai descoperisem din întâmplare (întâmplarea mi-a fost, în întreaga mea existenţă, aliatul cel mai de preţ) lucrările cu totul remarcabile ale cercetătorilor ja- ponezi şi taiwanezi reuniţi la Institutul orezului din Ma- nilla de marile fundaţii Ford şi Rockefeller, cercetări care vor conduce curând la „revoluţia verde". Le-am scris ce- lor de la acest institut care nu au ezitat să-mi transmită un raport asupra activităţii lor, precum şi noile soiuri pi- tice, adaptate ţărilor tropicale, pe care institutul le crea- se şi care realizau randamente incredibile. Soiurile tra- diţionale, cu tijele lor înalte şi cu frunzele exuberante, produceau mai multe paie decât boabe. Am hotărât să introduc aceste idei noi în propriile mele cercetări.

Numai că am plătit foarte curând pentru acest spirit de frondă, pentru dorinţa mea constantă de a merge îm- potriva curentului; preţul a fost solitudinea intelectuală. Ceilalţi doi ingineri din staţiune nu mai puteau să mă su- fere; eram un nebun periculos, ruşinea staţiunii. Nu este întotdeauna uşor să trăieşti în brusă; în spaţiul închis al staţiunii, situaţia a devenit în curând intolerabilă.

O nouă întâmplare avea să-mi uşureze totuşi singurătatea şi să pregătească schimbările de mai târziu.

De ani de zile îmi pusesem la naftalină aspiraţiile intelectuale şi nu mai citeam decât reviste tehnice şi magazine, în acest context de marasm spiritual, o experienţă ciudată, neînsemnată şi magică avea să-mi schimbe - graţie unui îndelungat proces subteran - destinul.

în trecere prin Dakar (după o vizită obligatorie la Bambey), am intrat într-o librărie să cumpăr câteva ziare şi să mai aflu ceva nou despre lumea de care eram complet izolat. Parcurgeam cu privirea rafturile cu tipărituri când, deodată, am simţit o prezenţă în spatele meu. S-ar putea să vi se pară o nebunie, ceva incredibil, dar amintirea pe care am păstrat-o este încă foarte vie. M-am întors şi am văzut o carte cu coperte gri. Am citit titlul: Pour Marx, de Louis Althusser. Numele filosofului îmi era cunoscut; student comunist, citisem cu interes unele din-. tre textele lui publicate în revista La Nouvelle Critique.

Am cumpărat lucrarea cu intenţia de a o dărui soţiei mele de ziua ei de naştere care avea să fie în curând. Numai că, peste câteva minute, o dată întors în camera mea de hotel, nu am putut rezista ispitei de a deschide cartea. A fost ca o revelaţie. Am simţit - eu, care îmi pierdusem gustul pentru lucrări abstracte - că mintea mi se trezea cu repeziciune după o amorţeală de mai mulţi ani.

în lunile care au urmat, am făcut o pasiune pentru „ştiinţele umane" şi mi-am procurat fără întârziere câteva dintre lucrările despre care săptămânalele pariziene vorbeau cu mult entuziasm: Althusser, bineînţeles, Lire le Capital (Althusser pe care, într-un elan care îmi este caracteristic, îl alesesem drept „maestrul meu în ale cugetării"), Michel Foucault, Cuvintele şi lucrurile, Lacan, Ecrits, plus câteva reviste printre care Cahier pour l'analyse.

Aceste lucrări se vor înghesui pe noptiera mea înainte să reconstituie biblioteca de mult căzută în paragină.

După zece luni de viaţă africană, epuizantă şi ireală din multe puncte de vedere, petrecute în febra cercetării şi în mijlocul unei extreme solitudini morale, abia aşteptam să mă întorc la Paris, să-mi revăd prietenii - cei mai mulţi, membri ai Partidului Comunist -, să-mi regăsesc reperele aşa cum face un marinar după o lungă cursă solitară.

Mă aşteptau două luni de vacanţă - viaţă adevărată după paranteza africană. Numai că speranţa s-a transformat repede în coşmar.

La sfârşit de iarnă, Parisul avea înfăţişarea palidă pe care i-o dau nesfârşitele zile ploioase. Nu mai aparţineam acestui cadru de viaţă. Foştii mei colegi de studenţie intraseră în viaţa activă, unde eu nu-mi mai aflam locul. Ceva din mine s-a năruit. Timp de mai bine de două săptămâni, am trăit într-un fel de crepuscul în care până şi reperele temporale se estompau. Mi s-a întâmplat să confund seara cu dimineaţa; trăiam ceaţa aceea care îmi năpădise mintea, stăpânit fiind de o angoasă puternică şi prins într-o ameţeală constantă.

In curând, mi-a fost imposibil să mai ies din casă pentru a evita strania realitate a lucrurilor şi a locurilor; apoi, nu m-am mai dat jos din pat. în zilele cele mai bune, după ce părăseam periferia sordidă unde locuiau părinţii mei şi unde eram găzduiţi şi noi, bântuiam fără nici un ţel în jurul Gării de Nord.

într-o agenţie de voiaj, o tânără a remarcat aerul meu buimac. A avut curajul să-mi vorbească. Am întâlnit-o de două sau de trei ori în faţa unei ceşti de cafea. L-am reîntâlnit şi pe prietenul meu Olivier Kahn care îşi înce-

pea cariera de cercetător. încetul cu încetul, firele începeau să se reînnoade.

Ca şi în multe alte momente ale vieţii mele, criza a născut o puternică nevoie de poezie. în acea febră, am început să scriu poeme, mici texte în proză. Textele s-au constituit în curând într-un dialog cu „maestrul meu în ale cugetării", Louis Althusser, pe care l-am cadorisit cu pseudonimul „Pierre Mario". Ales aparent la întâmplare şi fără să-mi dau seama, numele de Mário nu era deloc nevinovat. Câteva luni mai târziu, aveam să public un articol în săptămânalul Partidului, France Nouvelle, şi pseudonimul Mario va reapărea, precedat de această dată de Gérard. Relaţia mea cu Althusser îşi găsea astfel explicaţia, cel puţin parţială: căutarea unei filiaţii, acea filiaţie intelectuală care îmi lipsea atât de mult, căutare care mă va conduce în cele din urmă la analiză.

Nu după multă vreme, aceste texte au format o culegere pe care am intitulat-o „întoarcerea lui non-Ulise", căci şi eu făcusem o călătorie îndelungată, dar reîntoarcerea mă lăsa descumpănit.

Mi-am revenit astfel, în mod cu totul spontan. Scrisul mă ajutase să ies din prăpastie. Criza semnala, poate, transformările profunde care se petreceau în mine, aşa cum stă mărturie referirea la Althusser care a jucat în viaţa mea, şi fără ca el să o ştie, rolul de pasor.

O dată mintea mea eliberată, m-am întors în Africa, la parcelele mele de orez şi la micuţa localitate Séfa pierdută sub noianul de arbori exotici cu flori roşii. Dar de data aceasta eram însoţit de dorinţa de a scrie. Perioadele întunecate ale existenţei mele sunt tocmai acelea în care această dorinţă amuţeşte.

Mi-am ocupat orele de siestă redactând forma definitivă a acestor texte şi le-am expediat editorului P.J.O. a cărui adresă o găsisem într-o reclamă atrăgătoare citită într-o revistă literară. Câteva săptămâni mai târziu, primeam răspunsul, elogios. Textele mele urmau să fie tipărite, pe cheltuiala autorului, bineînţeles. Calitatea textelor, mi se explica, justifica un tiraj destul de mare. (Voi descoperi apoi că editorul se mulţumise să tipărească vreo sută de exemplare.)

M-am lansat plin de avânt într-o nouă campanie de experimente, folosind intens soiurile taiwaneze şi pe cele trimise de Institutul de la Manilla. Eram acum sprijinit de un tânăr agronom foarte activ, Lucien Seguy, cu care m-am împrietenit. Plantaţiile mele erau magnifice, de un verde intens, şi petreceam ore în şir contemplându-le. Numai după doi ani de cercetări, ipotezele mele de lucru se verificau. Orezul pluvial nu suferea din cauza lipsei de apă, ci din cauza unor tehnici neadecvate şi a unor soiuri puţin productive. Randamentele se dublaseră. Am lansat un program de ameliorare a soiurilor locale, hibridându-le cu soiurile taiwaneze. Toate acestea au făcut destul zgomot; trecând prin Senegal, Francis Bour, în acelaşi timp director carismatic al institutului nostru, dar şi conducător al unei societăţi de dezvoltare (SATEC) care vulgariza rezultatele cercetărilor noastre, ne-a făcut o vizită. Ceea ce realizasem L-a impresionat:

- Credeţi că am putea extinde micile dumneavoastră parcele experimentale în cadrul unei operaţiuni de mare anvergură? m-a întrebat.

- Rezultatele noastre sunt încă prea fragile, iar tehnicile utilizate au nevoie de un personal bine pregătit, i-am răspuns. Aş opta mai curând pentru o operaţiune-pilot de câteva zeci de hectare, care ne-ar permite să pregătim

acest personal, apoi să extindem treptat operaţiunea. Gândeam de pe acum ca un „taiwanez".

Bour căuta însă cu înfrigurare noi idei care să-i permită să lanseze proiecte mari finanţate de Fondul European sau de Banca Mondială, proiecte care ar fi mobilizat un număr mare de ingineri şi de tehnicieni. Cooperarea cu Africa trecea printr-o perioadă de criză. In cele din urmă, Bour nu mi-a ascultat sfaturile care îndemnau la prudenţă; doi ani mai târziu, cu finanţare de la Banca Mondială, a lansat în regiunea Casamance o mare operaţiune centrată pe orezul pluvial, operaţiune care va eşua.

în ceea ce mă priveşte, de un an întreg cumulam două sarcini. Pe de o parte, continuam promiţătoarele cercetări asupra orezului pluvial întreprinse în regiunea Casamance, încercând în acelaşi timp să le extind şi la alte regiuni ale Senegalului. Pe de altă parte, eram însărcinat cu înfiinţarea unei alte staţiuni de cercetare care să se ocupe, de această dată, de orezul tradiţional acvatic. Staţiunea cu pricina se afla la Ziguinchor, capitala regiunii Casamance, oraş în care locuiam în ultima vreme.

Tradiţionale în Casamance erau culturile inundate de orez. Bravii ţărani diola, înarmaţi cu o cayando - uriaşă săpăligă semănând cu o vâslă - îşi instalaseră de zeci de ani orezăriile pe solurile mlăştinoase de unde mangrovele fuseseră defrişate. Randamentul lor era absolut derizoriu.

Programul de lucru pe care mi-L fixasem era istovitor. Acţionam pe două fronturi, situate la peste o sută de kilometri unul de celălalt, fără să am puterea să sacrific sau să reduc una dintre aceste activităţi. Deşi luam cu conştiinciozitate tabletele de Nivaquine, nu am scăpat de chinurile provocate de paludism.

Mă simţeam mai ales îngrozitor de singur; viaţa colonială - cu beţiile, cu partidele de vânătoare, cu expediţiile la capul Skiring - mi se părea total lipsită de farmec. Tânjeam în secret după o adevărată viaţă intelectuală. Pe de altă parte, nu scăpasem de chinurile pe care mi le provoca „sindromul lui Solal".

Atunci a apărut culegerea mea de poeme. I-am trimis un exemplar celui care le inspirase, lui Louis Althusser. Trecuseră deja câteva săptămâni când, într-o după-amiază, întorcându-mă de pe plantaţie la birou, am găsit pe masa de lucru, printre celelalte scrisori primite, un plic purtând prestigioasa adresă a Şcolii Normale Superioare. L-am deschis tremurând. Era într-adevăr de la filosof; înţelesese omagiul ascuns în mica mea culegere. Mă invita să-i fac o vizită cu ocazia următoarei călătorii la Paris. Ceea ce am şi făcut după câteva luni.

Althusser m-a primit în marele lui birou situat pe strada Ulm. Eram foarte impresionat. Am discutat despre munca mea de cercetător, dar şi de vulgarizator. I-am împărtăşit o reflecţie a mea, născută din contactul cu ţăranii senegalezi. Unele dintre tehnicile pe care încercam să le promovăm se izbeau de o rezistenţă greu de înţeles, dar şi mai greu de învins. Rezistenţa nu ţinea de o respingere a progresului, pentru că alte tehnici - cum ar fi răspândirea unor soiuri noi - erau primite cu un viu interes şi aplicate imediat. Un concept era atunci la modă printre elevii lui Althusser: mod de producţie, şi în special mod de producţie asiatic, bazat pe tehnicile irigaţiei. Tocmai această tehnică le părea inaccesibilă cultivatorilor de orez din Casamance, care se mulţumeau pur şi simplu să strângă apa de ploaie, fără să încerce să o stăpânească în vreun fel. L-am întrebat atunci dacă socoteşte că ar exista vreun mod de producţie specific african.

Remarca mea L-a interesat şi m-a îndemnat să-mi continuu observaţiile, să redactez ceva legat de acest subiect.

M-am întors curând în Casamance, revigorat de această întâlnire şi de încurajarea pe care mi se părea că o primisem. Munca mea de agronom era de-acum dublată de un proiect de reflecţie, de o producţie teoretică în domeniul marxismului - marea mea ambiţie era pe cale să se-mplinească. Pentru mine, să elaborezi o teorie plecând de la o intuiţie, de la observaţii fragmentare reprezintă una dintre cele mai stimulante aventuri ale spiritului. Pe acest plan, psihanaliza mă va satisface pe deplin.

M-am pus pe treabă şi, foarte repede, reflecţia mea s-a organizat în jurul problemei muncii omeneşti. Am descoperit în curând că aceasta se organizează întotdeauna în jurul a trei structuri elementare. Eram din nou nevoit să-mi sacrific din orele de odihnă pentru a redacta; or, pierdusem oarecum această îndemânare. După câteva luni, am realizat o mică broşură pe care i-am trimis-o lui Althusser. Săptămâni lungi, interminabile au trecut, apoi luni. Am primit în cele din urmă un scurt mesaj. Althusser invoca din nou o ceaţă misterioasă care îi umbrea mintea, o incapacitate de a citi, el, autorul cărţii intitulate Lire le Capital care mă impresionase atât de mult. Pe atunci, nu ştiam nimic despre boala care în curând avea să-L facă să se afunde într-o îngrozitoare tragedie. îmi spunea că Hélène, soţia lui, pe care nu o cunoscusem, îmi citise şi-mi apreciase textul. Acest eseu avea să joace, câţiva ani mai târziu, un rol în analiza mea.

întâlnirea cu Althusser mă făcuse să îmi recapăt gustul pentru activitatea militantă. La Ziguinchor se afla statul-major al PAIGC (Partidul african al independenţei

Guineei şi a Capului-Verde), mişcare de guérilla condusă de Amilcar Cabrai, care ducea, în Guineea-Bissau vecină şi în insulele Capului-Verde, o luptă armată împotriva colonialismului portughez. M-am împrietenit cu un tânăr agronom care îşi făcuse studiile în Cuba şi care m-a prezentat lui Luis Cabrai, fratele lui Amilcar. Mai târziu, acesta din urmă a prezidat, pentru o scurtă perioadă, noul stat independent. Am reuşit, cu ajutorul lui Luis, să-i iau un interviu lui Amilcar Cabrai puţin înainte de asasinarea lui. Relatarea acestei întâlniri a apărut în săptămânalul France Nouvelle, semnat tot cu pseudonimul Gérard Mario.

în sediile PAIGC, am mai făcut cunoştinţă şi cu un tânăr medic portughez, pe deasupra şi evreu - aşa cum voi afla mai târziu -, un comunist convins ca şi mine, care dezertase din armata portugheză şi trăia ca vai de lume într-o singură cameră împreună cu soţia lui franţuzoaică şi bebeluşul lor. Am făcut tot posibilul să-i ajut cu slabele mijloace de care dispuneam: îi dădeam agronomului câteva kilograme din cele mai bune soiuri de orez pe care le cultivam, ofeream jucăriile copiilor mei micuţilor refugiaţi, răspundeam cererilor medicului ori de câte ori avea nevoie de medicamente, de pansamente. Mi s-a întâmplat să-L însoţesc în vizitele lui la „spitalul Partidului", un simplu hangar cu două rânduri de paturi de campanie - un fel de chintesenţă a mizeriei lumii -, unde ţărani din Guineea, copii şi femei primeau unele îngrijiri medicale.

Romantismul meu revoluţionar - ecou al lui Malraux şi al războiului din Spania, al Cubei şi al lui Che - nu mă părăsise încă. Expresia lui cea mai frumoasă - toată lumea o ştie - era să vizitez, cu ocazia unor lungi şi primejdioase marşuri pe jos, „zonele eliberate" de către gue-

rilla. I-am cerut, prin urmare, lui Luis Cabrai încuviinţarea de a vizita zonele eliberate din Guineea-Bissau. Am primit-o.

într-o duminică dimineaţa (eram la sfârşitul sezonului uscat), o maşină a venit să mă ia de acasă. în ea, prietenul meu, agronomul guineez, îmbrăcat cu o uniformă de camuflaj militară, şi un şoîer-bodyguard. Am plecat pe drumurile de laterită, printre orezăriile gri şi uscate în acest anotimp şi rahiticele pâlcuri de palmieri de ulei. Numai după vreo zece kilometri, şoferul s-a oprit. Ajunsesem la presupusa frontieră dintre Senegal şi Guineea-Bissau; trebuia să continuăm pe jos, încadraţi de doi bărbaţi înarmaţi.

Peisajul nu se schimbase - pământuri gri brăzdate de crăpături adânci şi pâlcuri de palmieri sub un splendid cer albastru. Am traversat câteva albii de râu secate. După aproape o oră de mers, am ajuns într-o poiană largă unde am zărit un grup format din vreo cincizeci de bărbaţi înarmaţi cu mitraliere şi purtând uniforme de un verde măsliniu care mi s-au părut aproape noi.

Un ofiţer a dat un ordin şi compania a luat poziţia de drepţi. Mi se dădea pur şi simplu onorul militar, fără îndoială pentru prima şi ultima oară în existenţa mea. Ofiţerul a ţinut o scurtă alocuţiune în creola guineeză din care nu am înţeles nici un cuvânt. Cu siguranţă, mă prezenta - şi pe bună dreptate - ca un prieten al poporului guineez şi al merituosului său preşedinte Cabrai.

A trebuit apoi, la rândul meu, să spun şi eu ceva. M-am auzit pronunţând aceste cuvinte ciudate:

- Vă aduc salutul clasei muncitoare franceze solidare cu lupta voastră.

Nu eram francez, în acel moment, decât de câteva luni. Aflasem dintr-un articol din Monitorul oficial că fusesem naturalizat. A fost o uşurare, dar nu am simţit nici o bucurie pentru că îmi pierdeam în acest fel legătura legală cu ţara natală pe care o iubeam - Tunisia. Un observator străin ar fi izbucnit, fără doar şi poate, în râs dacă ar fi auzit discursul pe care l-am pronunţat pe acea pajişte.

în această efervescenţă de gânduri şi de acţiuni, îmi dădeam seama din ce în ce mai clar că locul meu nu mai era acolo. Totuşi, cercetările mele legate de cultura orezului continuau să mă pasioneze şi pasiunea aceasta mă împiedica să trag concluzia care se impunea: să mă întorc în Franţa. Ce nouă sarcină mă aştepta oare?

Hotărârea mea avea să fie grăbită totuşi de două evenimente neînsemnate, de două incidente.

Am fost convocat într-o zi la consulatul Franţei de la Ziguinchor, ca să-mi primesc noul paşaport. Acolo mă aştepta o surpriză. Având douăzeci şi opt de ani şi reşedinţa în străinătate, legea mă scutea de serviciul militar. Evitarea serviciului militar reprezentase un motiv suficient pentru a rămâne în Africa. Acest motiv nu mai exista.

Dar declicul definitiv s-a produs la începerea anului şcolar. Fiul meu cel mai mare avea deja şase ani. Şcoala era condusă de misionari; suportam cu greu ideea, dar a fost încă şi mai rău din prima zi. Clasa pregătitoare număra peste şaizeci de elevi, iar cursurile durau doi ani. Prezenţa la rugăciune era obligatorie.

Mi s-a părut inadmisibil ca fiii mei să urmeze cursurile unei şcoli de mâna a doua şi să fie transformaţi, pe

deasupra, şi în nişte mici creştini perfecţi. Am hotărât imediat să mă întorc în Franţa.

Proiectul legat de orezul pluvial intra atunci într-o fază preoperaţională. Cu ocazia vacanţei şi a şederii mele la Paris, Francis Bour m-a invitat la el ca să vorbim despre proiect. Am profitat de ocazie ca să-i aduc la cunoştinţă hotărârea mea de a mă întoarce în metropolă. Vorbisem mai înainte despre asta cu Jacques Mayer, unul dintre consilierii lui cei mai apropiaţi. Mayer venea adesea la Casamance pentru a ne urmări cercetările. Relaţiile dintre noi erau excelente, pline de veselie. (Un drum prost din Africa avea, din nefericire, să-L facă să dispară mult prea devreme.)

- Şi ce te gândeşti să faci aici?

- O să-mi caut de lucru, orice, copiii mei nu vor suferi din cauza carierei mele.

Bour păstră tăcerea preţ de câteva secunde.

- Ai accepta să lucrezi aici, la sediul SATEC? L-ai ajuta pe Jacques Mayer. Te voi trimite în Africa pentru misiuni de câteva săptămâni. Familia ar rămâne în acest timp la Paris.

Propunerea mă satisfăcea pe deplin. Am acceptat. Da, de data asta îmi jucasem bine cărţile.

- Dar te angajezi să asiguri organizarea următoarei campanii de încercări în Casamance.

Evident! Puteam să-mi iau astfel rămas bun de la dragul meu orez pluvial, de la staţiunea de la Djibelor pe care începusem să o dezvolt. Ultima mea şedere în Africa a durat patru luni. Am revenit apoi la Paris ca să-mi iau în primire noua funcţie de consilier agronomic pe lângă direcţia SATEC, pe strada Universităţii, la câţiva metri de Adunarea Naţională.

Prima mea experienţă profesională, practica paradoxului la care mă constrânseseră cercetările legate de orezul pluvial îmi marcaseră adânc mintea, procesele mele de gândire, raportul meu cu imposibilul. Am rămas, într-un anume fel, un agronom, cu bocancii afundaţi în turba orezăriilor şi cu mintea fascinată de abstracţiuni.

^^fi\iar în dimineaţa în care mi-am preluat noua f funcţie, Jacques Mayer m-a convocat în biroul U^lui: '

- Am o treabă pentru tine. Aici nu se şomează. Ştii că operaţiunea Volta Superioară e la ananghie. Du-te să constaţi la faţa locului dacă se mai poate face ceva. Ştiu, e o misiune desperată; de asta te şi trimitem acolo.

Prietenul Jacques ştia să găsească cuvintele cele mai potrivite.

La puţin timp după ce Volta Superioară îşi căpătase independenţa (transformându-se în Burkina Faso), SATEC lansase - la început cu finanţarea guvernului francez, apoi cu finanţare europeană - o ambiţioasă şi costisitoare operaţiune de dezvoltare a culturii plantelor alimentare în podişul locuit de populaţiile mossi, de la Ouagadougou la Koudougou, utilizând mulţi ingineri şi tehnicieni expatriaţi. Prin această operaţiune, împreună cu cea privind dezvoltarea culturilor de arahide în Senegal, SATEC obţinuse statutul de mare societate de studii şi dezvoltare. Principiul era simplu: locuitorii din Volta Su-

perioară nu aveau destulă hrană. Pentru a se produce mai mult, era nevoie să fie extinse suprafeţele cultivate cu mei, principala plantă alimentară a ţării. Numai că suprafeţele pe care un ţăran le poate pregăti şi cultiva cu săpăliga lui sunt limitate. Pentru a le mări, era suficient ca ţăranul să fie utilat cu o săpăligă trasă de un măgar. Săpăliga - un fel de mică grapă cu dinţi supli -, pusă la punct de misiunea catolică din satul Manga, a primit acest nume. Se mai preconiza şi folosirea unor cantităţi mici de îngrăşăminte.

Proiectul se baza, prin urmare, pe o anumită definiţie a factorilor care limitau producţia de alimente. Numai că definiţia era falsă. Populaţiile mossi nu cultivau suprafeţe mai mari pentru că, pur şi simplu, suprafeţele care puteau în mod real să fie cultivate lipseau. Densitatea populaţiei din regiune era, într-adevăr, foarte ridicată, iar solurile lateritice atât de sleite, încât nici o fertilizare nu le putea îmbunătăţi randamentul.

Cum se făcea că cei care concepuseră proiectul se înşelaseră atât de grosolan? Pur şi simplu pentru că observaseră existenţa unor importante suprafeţe lăsate în pârloagă. Uitaseră că acele pământuri deveniseră sterile.

Operaţiunea a fost, prin urmare, un uriaş fiasco. Ţăranii au tăiat măgarii care le fuseseră daţi, i-au mâncat şi au folosit săpăliga în cu totul alte scopuri.

Fondul European a hotărât să pună capăt scurgerii de bani. în afară de cazul în care o nouă idee, convingătoare, lua locul umilei săpăligi manga. Aşa încât misiunea îmi era finanţată pentru că pierduseră orice speranţă.

Era pentru mine un pariu imens, o nouă luptă cu imposibilul.

- Şi când plec, Jacques?

- Peste două sau trei săptămâni. Trebuie să studiezi mai înainte ceea ce s-a făcut deja.

M-am înhămat la noua sarcină fără să irosesc nici o clipă; ca să încep, am urcat la etajul şase, unde se afla serviciul nostru de documentare:

- Am nevoie de toată arhiva privind Volta Superioară, i-am spus dinamicei persoane care coordona acest serviciu. Aş mai vrea să consult o hartă a solurilor şi o alta a populaţiilor.

O oră mai târziu, masa mea de lucru era năpădită de vreo zece dosare şi volume. Am început să citesc această masă de rapoarte insipide, repetitive, descurajante. Nu era nimic de scos. Colegii mei, adâncindu-se într-o idee greşită ca în nişte nisipuri mişcătoare, fuseseră repede cuprinşi de îndoială şi îşi pierduseră curajul. Cu ce aveam la îndemână, nu se putea face mai bine decât făceau ţăranii. Era, prin urmare, nevoie de o abordare cu totul diferită.

Documentarista descoperise pentru mine o adevărată pepită - un document însoţit de o serie de hărţi desenate pe diapozitive. M-a izbit ideea de a suprapune o hartă demografică şi o hartă a solurilor: solurile cele mai sărace erau cele mai populate. Din contra, la marginea podişului mossi, ca şi în unele dintre depresiunile lui, existau adevărate insule nepopulate. Solurile de aici nu mai erau lateritice, ci argiloase, a priori mai fertile. Mi s-a părut că mi-am regăsit vechii prieteni, solurile hidromorfe din Casamance, prost drenate, dar care conveneau de minune culturii orezului.

M-am lansat plin de înfrigurare în schiţarea unui nou proiect pe care l-am numit „acţiunea solul". Gândeam din nou ca un taiwanez. Trebuia să ne concentrăm asupra câtorva zone, bogate în terenuri scufunda-

te şi în pământuri argiloase, care vor fi amenajate şi lucrate cu plugul. Cultura orezului urma să ocupe aici un loc de frunte.

Câteva zile mai târziu, lucrurile erau suficient de precise şi am putut să-i prezint lui Mayer ideile mele. Faţa i s-a luminat:

- Trebuie să-ţi verifici urgent ideile pe teren. Dar mi se pare interesant. Redactează o scurtă notă pe care o voi transmite factorilor de răspundere locali. Vorbeşte-i despre toate astea şi lui Rege. în tot cazul, bravo! In sfârşit, puţin aer proaspăt!

Claude Rege, care superviza operaţiunea, m-a ascultat cu interes.

Tocmai împlinisem douăzeci şi nouă de ani, ocupam un post important în direcţia unei societăţi dinamice, aveam o meserie pasionantă - într-un cuvânt, totul îmi reuşea. însă în spatele unei măşti joviale, cuceritoare, care nu lăsa să se vadă nimic, cleştii de crab ai nevrozei nu-şi slăbiseră strânsoarea. Sindromul lui Solal era tot acolo, subiacent, ca şi umbra lui de urâţenie care îmi însoţea existenţa. Aşa încât aceste prime succese, încă fragile, poate chiar iluzorii, îmi provocau o ameţeală ciudată.

Era într-o zi de vineri din luna septembrie 1969 - amintirea foarte precisă mi-a rămas întipărită. Mă aflam pe bulevardul Magenta, nu departe de Gara de Nord. Le făcusem o vizită părinţilor mei, la periferia Parisului. Pe celălalt trotuar al Bulevardului, agenţia băncii Credit Lyonnais unde îmi aveam contul şi, câţiva paşi mai departe, un oficiu poştal construit în cărămidă roşie. Dintr-o dată, totul mi s-a părut teribil de apăsător, de angoasant, ireal. Trebuia oare ca existenţa mea să fie astfel irosită? Mi-am amintit cuvintele doctorului G.: „Când o să vă puteţi permite, faceţi o analiză." Momentul sosise.

Am traversat bulevardul şi am intrat în oficiul poştal. Pe un raft, câteva cărţi de telefon. Aveam în minte numele doctorului B.M., un comunist care publicase în L'Humanité un articol în favoarea psihanalizei. Partidul îşi începea la acea epocă adaptarea la lumea contemporană. Freudismul continua să-şi păstreze, chiar şi în ochii mei, duhoarea de ştiinţă burgheză. Muncitorul care lucra în uzinele de la Billancourt putea să facă o analiză? Aşa încât o analiză făcută cu un tovarăş din Partid reprezenta totuşi o garanţie. Numai că, după ce am răsfoit toate cărţile de telefon, nu am găsit nici adresa, nici numărul doctorului B.M. Să amân o hotărâre atât de importantă? Mi s-a părut că nu era de dorit.

Mi-am adus atunci aminte un alt nume, cel al doamnei L.I.; îi citisem, în Cahiers pour l'analyse, un articol interesant despre Lacan. Am început din nou să răsfoiesc cărţile de telefon. Tot fără succes.

Deodată, o frază mi-a traversat mintea, un fragment dintr-un interviu acordat de Lacan aceleiaşi publicaţii, text pe care îl citisem la Ziguinchor, la ora siestei, cu câteva luni mai înainte: „întâlnesc în fiecare zi la clinica mea schizofrenici a căror ironie radicală..." Citez din memorie. Ignoram, pe atunci, sensul dublu al cuvântului „clinică" - loc unde se acordă îngrijiri şi loc de practică medicală.

Lacan are, aşadar, o clinică. Este ora şase după-amiază - voi afla curând că este ora la care Gloria, fidela secretară, este înlocuită de Paquita, un fel de ţap ispăşitor al doctorului -, numărul de telefon este acolo, sub ochii mei, ca şi adresa: strada Lille, numărul 5. Telefonez. îmi răspunde o voce de femeie.

- Aş vrea să urmez o analiză cu cineva care să fie elevul doctorului Lacan.

- Un moment, vă rog.
Am telefonat, într-adevăr, la clinica doctorului Lacan. Nu poate fi decât centralista, bineînţeles. Peste câteva clipe, aud o altă voce feminină la celălalt capăt al firului. îmi repet rugămintea. Din nou o pauză, vocea tace. Clinica este probabil mare. Sunt, cu siguranţă, plimbat între diferitele servicii. Apoi, foarte repede, o voce care îmi aruncă un mesaj scurt:
- Mâine dimineaţă, ora zece.
Nu am timp să răspund nimic, au şi închis telefonul. Sunt foarte emoţionat. Unde se află strada Lille? Pe o hartă, văd că este paralelă cu strada Universităţii pe care o cunosc atât de bine, Editura Julliard, SATEC.
A doua zi de dimineaţă, cu inima umbrită de un nor uşor de spaimă, ies din staţia de metrou Saint-Germain-des-Pres. Nu ştiam că există clinici psihiatrice în acest cartier. Parisul este însă atât de plin de mistere! Sunt pe strada Saints-Peres şi o să dau colţul pe strada Lille când, deodată, un gând ciudat, cel mai neaşteptat cu putinţă, îmi vine în minte. O reprezentare care mă bântuise uneori în adolescenţă, în anii mei de fervoare religioasă: Stau în picioare, nemişcat şi tăcut. Sunt tot numai ochi şi aceşti ochi privesc spre perdeaua care ascunde Sfânta Sfintelor din Templul de la Ierusalim.
O reprezentare pură; nu există nici înainte, nici după. Nu o însoţeşte nici un efect perceptibil; o linişte absolută. Durează câteva secunde, apoi dispare. în ziua aceea, la colţul străzii Lille, reprezentarea mă răvăşeşte, pe mine, ateul, militantul comunist care, de ani de zile, respingeam într-un mod absolut tot ceea ce ţinea de iudeitate - cultură, texte pe care, de altfel, nu le cunoşteam decât foarte superficial.

Iată-mă în dreptul numărului 5, o casă care respira bunăstare, dar care nu seamănă deloc cu o clinică. Am intrat; îl întâlnesc pe portar, care tocmai ieşea din cămăruţa lui:

- Unde se află clinica doctorului Lacan? (Nu renunţ încă la această neînţelegere, ca şi când mi-ar fi putut oferi colacul de salvare necesar pentru a depăşi dificultatea.)

- Etajul unu, scara din fundul curţii.

Cedez în faţa unei realităţi pe care nu o înţeleg. Sun la uşa de la etajul unu. îmi deschide o femeie tânără - în curând o să-i spun pe nume, Gloria - şi, fără să pronunţe nici un cuvânt, mă introduce într-o mică încăpere situată chiar lângă uşa pe care tocmai am intrat. Am avut totuşi timp să zăresc în faţa mea un bătrân cu părul ca neaua, Lacan în persoană (l-am recunoscut pentru că îi văzusem portretul în ziare), care conducea pe cineva. Uşa camerei în care mă aflu este închisă; pot totuşi auzi un schimb de cuvinte:

- Veniţi dimineaţa devreme, visele sunt mai proaspete.

- Simt o mare angoasă.

- Angoasa nu este, în sine, o boală. Trebuie să vă obişnuiţi cu ea.

Am sentimentul liniştitor că am ajuns în sfârşit unde trebuia. Aici, visele sunt interpretate, e vorba deci de psihanaliză.

Arunc o privire lipsită de curiozitate împrejur: un salonaş cu mocheta roasă, un şemineu din faianţă pe care descopăr o ilustrată de Epinal, reprezentându-L pe sfântul Iosif cu un copil în braţe, şi un peşte din porţelan albastru cu gura larg deschisă. Două fotolii acoperite cu catifea verde uzată, o canapea micuţă de acelaşi fel, o masă rotundă, un suport pentru reviste cu câteva magazine de artă. Adevărul este că atenţia mea nu se opreşte

asupra nici unuia dintre aceste obiecte; sunt într-o altă realitate. De-a lungul anilor în care voi frecventa zilnic acest loc, singure cărţile din bibliotecă vor avea, pentru mine, o veritabilă realitate.

Cămăruţa mai are două uşi. Una este cea prin care Gloria tocmai a dispărut. în faţa ei, o alta care se deschide curând şi pe unde apare Lacan, surâzător. Mă invită să-L urmez adresându-mi un călduros: „Vino, dragă". Traversăm un spaţiu mai degrabă întunecos: peretele cel mai mare este acoperit de rafturi, iar lângă fereastră se află o masă mare, spaniolă. Voi numi în curând acest spaţiu no rnan's land; avea patru uşi: cea prin care tocmai am trecut, cea care mă va conduce spre ieşire, o a treia care duce în bibliotecă, în sfârşit, cea mai importantă care dă spre „cealaltă scenă", cea unde lucrează Lacan.

Cabinetul lui Lacan nu este prea mare, o cameră simplă, dreptunghiulară, îngustă; lângă zidul din fund, divanul (în sfârşit!); la căpătâiul lui şi lipit de el, un fotoliu impunător.

Lacan mă invită să iau loc pe un fotoliu mic şi scund, aşezat alături de uşa camerei, cu spatele spre unica fereastră. El se aşază la biroul personal, un Boulle superb, din abanos negru.

- Aşadar, cam care e situaţia? m-a întrebat cu o voce veselă, ca şi cum ne-am fi cunoscut.

Confuziei mele, care mă adusese la el, pare să-i răspundă propria lui confuzie. Lacan nu prea poate să-şi imagineze că debarc în cabinetul lui venind direct din orezăriile africane. în septembrie 1969, persistă încă mirosul stătut al lui mai '68, iar biroul îi este invadat de descumpăniţii acelei primăveri de care am fost despărţit de şederea mea în Africa. Bolborosesc ceva. Pronunţ numele lui Althusser.

- Althusser v-a sfătuit să veniţi la mine? întreabă el surprins.

- Nu, e vorba despre articolul pe care vi L-a consacrat.

Reuşesc în cele din urmă să-mi organizez discursul, să-i vorbesc despre marea suferinţă pe care o car după mine de ani şi ani de zile, din momentul acelui afront traumatic care a declanşat sindromul lui Solal pe care, la acea epocă, nu îl numeam încă aşa. Mă ascultă fără să mă privească şi liniştea aceasta are efectul ciudat de a-mi aspira vertiginos cuvintele, care devin din ce în ce mai sigure, din ce în ce mai adevărate. Din când în când, o întrebare; apoi Lacan rezumă monologul pe care tocmai l-am ţinut şi mă întreabă dacă a rămas fidel cuvintelor mele.

Simt, în acel moment, nevoia să mai adaug ceva, fără nici o legătură cu plângerea pe care am exprimat-o.

- Cu puţin înainte, venind spre dumneavoastră, mi-a apărut în minte o viziune deplasată. Stau în picioare, cuprins de un imens respect, redus la privirea mea îndreptată spre perdeaua din Sanctuarul Templului din Ierusalim, parohetul, şi la dorinţa mea de a contempla ceea ce se află dincolo, conţinutul Arcei.

Am impresia că Lacan păleşte, că înţepeneşte pe scaun. Mă simt jenat, vreau să mă scuz:

- Nu aveam nici cea mai mică intenţie să vă povestesc toate astea când am venit la dumneavoastră. Ideea mi-a venit din senin.

- Ştiu şi, după cum poţi constata, sunt uimit. Apoi adaugă:

- O să începi analiza într-un mod curios, prin punctul în care, în cel mai bun caz, ea se termină.

Cuvintele lui mi s-au întipărit pentru totdeauna în minte. Care este semnificaţia lor? Mulţi ani mai târziu, voi înţelege că era vorba despre emergenţa „fantasmei

mele fundamentale", apariţie care, „în cel mai bun caz", are loc la capătul unei analize. Fantasma neaşteptată, cea a privirii mele îndreptate spre Sfânta Sfintelor, va deveni firul roşu al analizei mele, numele ei secret. în acel moment însă, am fost cuprins de o nelinişte vagă. Este oare necesar să fac această analiză? Ce se va întâmpla în acest caz cu durerea mea obsedantă?

- Consider totuşi că analiza îţi va fi folositoare, a adăugat el după câteva clipe. Cred chiar că este urgent să o faci. Este foarte important ca, înaintea unei analize, să organizăm ceea ce noi numim „convorbiri preliminare", fază care nu trebuie neglijată. Nu intenţionez însă, în ceea ce vă priveşte, să o prelungesc inutil. Trei sau patru întâlniri vor fi, cred, suficiente...

- Criteriul de care ţinem seama pentru a purcede la o analiză este dorinţa de a face o analiză, dorinţă a cărei sinceritate trebuie testată. Este evident că răspunzi acestui criteriu. Se întâmplă, de altfel, rar să întâlneşti o dorinţă ca a dumitale...

- Nu citesc în dumneata ca într-o carte deschisă, pentru că ai norocul de a avea un inconştient...

Mi-am amintit cuvintele pe care mi le-a adresat în ziua aceea şi care mi-au rămas în minte. îi vorbesc despre următoarea mea plecare la Ouagadougou şi despre probabilele mele călătorii frecvente în Africa. Cum o să procedăm în acest caz?

- Alţi analişti îţi vor spune că nu este posibil. Eu însă nu împărtăşesc această părere. Dumneata îţi fixezi misiunile, sau superiorii dumitale ierarhici?

- Direcţia. Cât despre a le influenţa hotărârile...

El respinge această rezervă întortocheată.

- Trebuie să ştii de la bun început că, în cursul unei analize, traversezi obligatoriu momente penibile, mo-

mente de lehamite. Este vorba adesea despre momente foarte importante, cele în care ceva se mişcă în structură; ispita este atunci mare ca, folosindu-te de primul pretext, să o întrerupi. Aşa încât te rog să mă anunţi cât mai din timp despre eventualele plecări.

Mi-a descris procesul analitic, locul pe care îl ocupă în acest proces actele ratate, visele. îmi propune un ritm de trei şedinţe pe săptămână.

- Doresc să te întâlnesc din nou repede, lunea viitoare.

Apoi se scoală, făcându-mă astfel să înţeleg că această primă întâlnire s-a terminat. Cât a durat, o jumătate de oră, mai mult, mai puţin? Habar n-am. Am păstrat mai degrabă senzaţia unei durate de mare plenitudine, a unui moment în care fuseseră spuse lucruri esenţiale.

- O să îţi cer pentru această consultaţie (ezită un moment) ... 200 de franci...

Dat fiind salariul meu de inginer - 3000 de franci, în anul 1969 -, suma de 200 de franci mi se părea considerabilă, inumană. Am, într-adevăr, unele economii, despre care i-am vorbit şi pe care el le-a numit, cu un termen care mi s-a părut atunci ciudat, „micul dumitale peculiu[1]". Lacan şi-a dat imediat seama că ezitam.

- Este onorariul pentru un analist de talia mea şi nu este scump. Acestea fiind spuse, dacă nu îţi place mutra mea, pot să te recomand altor analişti, elevi de-ai mei, şi care sunt, să spunem, egalii mei. Dar nu te sfătuiesc să mergi la un analist începător...

Pronunţasem, într-adevăr, nişte nume, printre care cel al lui L. I.

- Nu, nu, vă prefer pe dumneavoastră.

1 în antichitate, sumă de bani pe care o economisea un sclav pentru a-şi răscumpăra libertatea (N. t.).

Lacan se îndreaptă deja spre sala de aşteptare, lăsându-mă să găsesc singur drumul spre ieşire.

O dată închisă uşa de pe palier, mă trezesc din nou pe trotuarele Parisului, în această frumoasă zi de toamnă; am un sentiment de imensă stranietate, o ameţeală în care realitatea se estompează. Sub picioarele mele, pământul pare făcut din vată.

Plec de la cel mai celebru psihanalist din Franţa, întâlnit graţie unei neînţelegeri, unui joc de cuvinte care m-a făcut să îndrăznesc să-i bat la uşă. Avea pe atunci şaizeci şi opt de ani, iar eu aveam douăzeci şi nouă. Având faima unei persoane trufaşe, acest intelectual celebru mă primise totuşi a doua zi după ce îi telefonasem, cu multă simplitate şi cu multă căldură, exceptând momentul scabros în care a trebuit să-i achit onorariul.

Această căldură a primei întâlniri caracteriza stilul lui Lacan, fiind si mai evidentă, după cum voi descoperi, când cel venit să-L consulte era o femeie. Nu ezita atunci să apuce, cu un gest patern, mâna persoanei adesea gata să izbucnească în lacrimi, să-i vorbească întrebuinţând cuvinte pline-de afecţiune „puiule, draga mea". Mulţi psihanalişti consideră că, pentru prima întrevedere, este bine să adopte o atitudine distantă, să se învăluie în tăcere. Să ne gândim totuşi la cât de descumpănit este cel care vine la consultaţie, ce strigăt de ajutor - uneori desperat - reprezintă prima întâlnire cu psihanalistul.

Au trecut mulţi ani, dar sunt încă mişcat de această disponibilitate faţă ce celălalt, lucru rar la majoritatea intelectualilor care se bucură de o oarecare notorietate. Mai târziu, într-un alt moment crucial al existenţei mele, voi regăsi aceeaşi deschidere plină de căldură la cel care a

fost cel de-al doilea maestru al meu, după Lacan, Yeshayahou Leibowitz.

Dar alte impresii, mai puţin favorabile, le contraziceau pe cele dinainte. îmi reproşam - eu, militantul comunist, purtătorul acelui fond plebeu care nu m-a părăsit niciodată şi care face ca raporturile mele cu coteriile pariziene să fie problematice - că am întâlnit un burghez, un om de lume, cu, e adevărat, un limbaj clar, dar uşor preţios şi care îşi etalează pe birou ziarul hulit de orice om „de stânga", Le Figaro.

în după-amiaza zilei în care a avut loc această primă întrevedere, m-am dus, cum îmi planificasem, la sărbătoarea ziarului L'Humanité unde speram să mă întâlnesc cu tovarăşi din partid. Starea mea ciudată - un fel de beţie - nu mă părăsise. Mi-am povestit aventura matinală unei prietene scriitoare, Catherine Claude. A părut îngrozită, mai cu seamă pentru că îmi pusesem în joc banii. M-a sfătuit cu căldură, cuprinsă parcă de mânie, să nu merg mai departe; Partidul era pe punctul de a organiza grupuri de psihanaliză care mi-ar fi permis să-mi efectuez analiza fără să-mi cheltuiesc cei câţiva bănuţi pe care îi aveam. Dar obiecţiile au fost cu totul neputincioase în faţa voinţei crâncene care mă stăpânea.

Lunea următoare fusese anunţată o zi de grevă în transporturi. De la întoarcerea mea din Senegal şi aşteptând ca unele lucrări, pe care le începusem în apartamentul meu din strada Lisfranc şi care îmi afectaseră serios „micul peculiu", să fie terminate, locuiam la părinţii mei, la Garges-lès-Gonesse. Nici în ruptul capului nu aş fi vrut să ratez a doua întâlnire. Aşa că m-am dus la Paris cu vechiul Citroën al părinţilor mei. „Ambuteiaje" îngrozitoare, proastă cunoaştere a circulaţiei în Paris, totul părea să se alieze pentru a-mi împiedica vehiculul - sim-

bol, după Freud, al analizei înseşi - să înainteze. Am ajuns la numărul 5 al străzii Lille cu un sfert de oră întârziere, agitat, angoasat. Lacan m-a primit imediat. Părea îngrozitor de furios. „Nu-mi place", repeta el. Această întârziere reflecta cu siguranţă conflictul care mă locuia: exista în mine o forţă care dorea o analiză, dar şi o contra-forţă care i se opunea.

Am vorbit, dar degeaba, despre condiţiile particulare din acea zi. Apoi, pentru că trebuia să continuu logic, am abordat problema onorariului, pretextând că un astfel de preţ, date fiind veniturile mele şi fără a mai vorbi de greutăţile familiale, făcea ca lucrul să fie imposibil. S-a agăţat imediat de aceste cuvinte:

- Ştiam eu bine că întârzierea dumitale avea alte motive. Apoi, îmblânzindu-se, a adăugat:

- Nu mi-ai vorbit de nişte mici economii pe care le ai? In orice caz, suma pretinsă corespundea tarifului pe care îl cer pentru consultaţiile mele. Dar nu asta îţi voi cere pentru şedinţele dumitale de analiză... Va fi... să zicem jumătate, 100 de franci; pentru trei şedinţe pe săptămână şi ţinând seama şi de perioada concediilor, ar face cam 1000 de franci, o treime din veniturile dumitale, ceea ce reprezintă norma admisă pentru costul unei analize.

Aventura devenea posibilă, deşi rămânea dificilă. Aşa încât a căzut şi ultima mea reticenţă.

Mi-a spus că era aşteptat şi că regreta că nu mai poate prelungi această întrevedere. Aveam să descopăr mai târziu comedia pe care mi-o juca astfel, comedie la care va recurge de mai multe ori. Era, fără nici o îndoială, modul lui de a „sfărâma rezistenţele", o escrocherie poate, dar pe care tehnica o impunea după generoasa reducere la jumătate a onorariului. Cadoul făcut unui obsesional prezintă întotdeauna un serios inconvenient pentru

cura lui. Trebuia să plec la Ouagadougou peste o săptămână. A spus că vrea să mă întâlnească înainte de plecare. La această a treia întâlnire, din care nu-mi amintesc mare lucru, am vorbit mai ales despre modalităţile practice ale analizei mele, despre plata şedinţelor, despre concediu, despre program, despre stabilirea a ceea ce este numit uneori „contractul analitic", contract pur artificial şi iluzoriu. Lacan nu va întârzia, în ceea ce mă priveşte, să-L răstoarne complet. Analiza este în mod fundamental o dinamică ale cărei dezvoltări nu pot fi prevăzute de la început.

Am achitat primele trei întrevederi preliminare la acelaşi tarif usturător. S-a făcut că îmi uşurează sarcina printr-o nouă înscenare.

- Poţi să mă plăteşti cum te aranjează, la săptămână sau la lună, cu cec sau în numerar. Vei găsi, la intrare, o mică mobilă unde poţi să laşi banii sau cecul. Mica mobilă era, într-adevăr, plină de cecuri şi hârtii de diferite valori. în curând, aveam să-i dau onorariul în mână, în numerar şi în fiecare zi.

A doua zi după această întrevedere am plecat în prima mea misiune în Volta Superioară. Cei care lucrau în conducerea locală a SATEC m-au întâmpinat cu prietenie. Erau marcaţi de faptul că perseveraseră cinci ani în eşec. Ideea mea de a ne concentra mijloacele în câteva regiuni cu potenţial ridicat corespundea dorinţelor lor.

Cel care conducea agricultura în Volta Superioară era un coleg de promoţie. M-a invitat la cină - un couscous pregătit cu fonio (delicioasă cereală locală), unul dintre cele mai bune pe care le-am mâncat vreodată. Proiectul meu, mi-a spus, corespundea dorinţelor lui şi îl va susţine. Ceea ce a făcut ca relaţiile încordate dintre societatea mea şi cadrele africane să se îmbunătăţească simţitor.

Am plecat să explorez cele cinci regiuni reperate pe hartă. Pe una dintre ele i-am găsit la treabă pe taiwanezii care îmi fuseseră, într-o oarecare măsură, maeştri în riziculturā. Ipoteza mi se confirma: existau, la marginea marelui podiş lateritic epuizat, soluri bune, argiloase, bogate şi care se pretau perfect la o cultură intensivă a orezului.

în ajunul plecării, m-am dus singur la Manga, la frontiera cu Ghana. Locul era pustiu, dar solurile din regiune, lucrate cu noi tehnologii, mi se păreau promiţătoare. Mi-am petrecut noaptea într-o colibă veche şi abandonată, care aparţinuse cândva unei persoane din conducerea regională. Mizeria era îngrozitoare şi nu dispuneam decât de un pat murdar de dejecţii. Am zărit, la picioarele patului, o pisică; expulza, prin ceea ce credeam că este anusul, mici saci gelatinoşi. în ciuda dezgustului, nu puteam să-mi dezlipesc ochii de la acea scenă. Am înţeles în cele din urmă că pisica făta; pisoii au început să mişte în sacul amniotic. Lovind cu laba, a zdrobit unul dintre ei, mâncându-L poate. îmi întorsesem privirea. Noaptea aceea semăna cu un lung coşmar visat cu ochii deschişi. Desperarea locului, desperarea acelei Africi de nicăieri mă emoţionase. Lungit pe patul meu mizerabil, peste care pusesem un sac de dormit împrumutat, i-am scris lui Lacan. I-am vorbit despre călătoria mea, i-am spus când mă întorc şi i-am cerut să-mi fixeze o întâlnire. Căzusem de acord - pentru că, pe atunci, aveam faţă de telefon o veche fobie - că puteam să-i scriu.

La răsăritul soarelui, i-am cerut şoferului să părăsim acele locuri neprimitoare. Abia aşteptam să mă întorc la confortul plăcut al marelui hotel din Ouaga, să fac o baie, să mănânc.

Peste câteva zile, satisfăcut de rezultatul investigaţiilor mele, m-am întors la Paris. Am redactat pe fugă raportul de misiune care a fost imediat pus în aplicare.
La întoarcere, am găsit o scrisoare de la Lacan, câteva cuvinte scrise în grabă. Mă aştepta într-o joi, seara, în ultimele zile ale lui octombrie. Scrisorile lui - îmi va adresa două sau trei în cursul analizei mele - vor avea întotdeauna acest caracter lapidar. Am reţinut curioasa formulă: „ţinând cont de timpul de care dispun". Voi descoperi curând că ea se aplica întregii lui practici, faimoaselor sale şedinţe scurte.
întâlnirea care urma întoarcerii mele din Africa avea să fie prima şedinţă, atât de aşteptată, a analizei mele? N-a fost aşa. După această absenţă de mai multe săptămâni, Lacan dorea să reluăm contactul faţă în faţă. I-am spus că eram hotărât; apoi am vrut să-i povestesc un vis pe care îl avusesem în Africa. M-a oprit:
- Vom vorbi de visele dumitale în cadrul analizei.
Şi şedinţa a fost ridicată cu următoarea remarcă:
- Ei bine, vom începe mâine, dacă trebuie. Pronunţând aceste ultime cuvinte pe care a insistat, a suspinat adânc, ca şi cum ceea ce urma să facă îi cerea un mare efort, o sarcină suplimentară care, pe bună dreptate, îl îngrozea.
în aceeaşi zi, am descoperit o a doua sală de aşteptare, biblioteca, unde, mai apoi, aveam să petrec atâtea ore din viaţa mea. Mai multe persoane aşteptau, dar acest lucru nu m-a deranjat. Atribuiam graba lui Lacan faptului că analiza mea avea să înceapă a doua zi şi nu afluxului de pacienţi de la acea oră târzie.
M-am născut într-o vineri seara, iar prima mea şedinţă de analiză a avut loc tot într-o vineri, pe înserate. Primindu-mă, Lacan mi s-a părut emoţionat, iar mişcările lui trădau o febrilitate stranie. A luat de pe şemineu o

mică batistă albă pe care a aşezat-o pe perna de la căpătâiul divanului şi m-a invitat să mă întind. Micul dreptunghi alb m-a fascinat - pagină albă pe care, potrivit dorinţei lui Freud, trebuia să se scrie de novo, ca în prima zi, o analiză.

- Vom face o şedinţă de probă. O să-ţi indic data viitoare regula de aur a psihanalizei.

Mă aflam, în sfârşit, pe divanul unui analist, proiect pe care îl urmărisem încă din adolescenţă. Asemenea unui arc prea multă vreme încordat, cuvântul meu umilit a ţâşnit, impetuos, eliberat. Ce am spus în acea zi? Nu-mi amintesc nimic în afară de impresia de cuvinte importante în care mă aflam plenar, cuvinte adevărate.

Lacan îmi însoţea discursul cu încurajări: „da... da...". A făcut câţiva paşi prin încăpere înainte să se aşeze în fotoliul lui de la căpătâiul divanului. Cuvântul i se schimbase însă uşor. Părea decalat, la distanţă, obligându-mă să mă desprind de propriile mele cuvinte, să deschid lungul marş al discursului care urma să vină. Eram uşor decepţionat.

După câteva minute, Lacan m-a oprit:

- Nu e bine ca prima şedinţă să fie prea lungă. A fost o şedinţă excelentă. Cum te simţi?

Adevărul este că mă înscria de la bun început în ritmul infernal al „şedinţelor scurte", această tehnică pe care o pusese la punct şi a cărei existenţă o ignoram pe atunci. Nu am ţinut însă seama de asta în acea zi, acordându-i de acum înainte întreaga mea încredere. Simţeam o uşoară ameţeală care a dispărut repede.

- Vom continua lunea viitoare.

Ajuns în stradă, am avut sentimentul că acele cuvinte pe care tocmai le pronunţasem, încă proaspete în me-

moria mea, aveau o coerenţă care îmi scăpase atunci când le enunţasem, că spuneau altceva. Voi încerca adesea acest sentiment la sfârşitul şedinţelor, mai ales la începutul analizei mele.

M-am întors acasă cu mintea un pic aiurea, sentiment care nu mă va părăsi ani de-a rândul şi împotriva căruia a trebuit să lupt ca să duc la bun sfârşit sarcina mea zilnică. Nu voi reuşi întotdeauna să-L stăpânesc, oscilând între o uşoară exaltare şi momente de prostraţie uneori adâncă.

I-am declarat soţiei că tocmai avusesem prima şedinţă. Deşi nu a ridicat nici o obiecţie, ghiceam la ea, încă de la naşterea proiectului meu, o rezervă tăcută. Foloseam o sumă serioasă din bugetul familiei. Şi mai ales, ce vom realiza astfel?

Deodată, o nesfârşită şi plăcută tristeţe a pus, fără nici un motiv, stăpânire pe mine: am simţit căldura lacrimilor care îmi curgeau pe obraz. Această emoţie neaşteptată a fost scurtă şi imposibil de explicat. începeam doliul propriei mele existenţe.

Redevenind eu însumi

^""^ntâlnirea mea cu Lacan a avut efecte imediate.
V / Aveam o certitudine: aceea de a fi fost, pentru
>J prima dată în existenţa mea, ascultat în singularul meu adevăr şi această certitudine îmi provoca o dulce euforie. îmi dădea, în acelaşi timp, şi o siguranţă cu totul nouă. Aşa încât am abordat raporturile mele cu ierarhia cu o dezinvoltură care nu a trecut neobservată. Sprinteneala minţii cantonată până atunci la domeniul, în fond îngust, al riziculturii, putea de acum înainte să cucerească noi teritorii, să îndrăznească noi combinaţii, renunţând la drumurile bătătorite ale agronomiei post-coloniale. Manifestarea vizibilă a acestei noi stări era operaţiunea „soluri" din Volta Superioară. Mă aflam, prin urmare, în cea mai bună formă, atât morală cât şi fizică. Angoasa surdă, piatra de moară a depresiei mascate care mă apăsa de mult, poate dintotdeauna, părea să mă fi părăsit definitiv. Sedarea, foarte provizorie, a acestor afecte crea un fel de lună de miere analitică.

Euforia s-a tradus prin dispariţia viselor. Lucrul acesta mă enerva. Dacă „visul este calea regală de acces la

inconştient", aşa cum mi-a amintit Lacan, faptul că nu visam mă priva de acest acces. „Nu te nelinişti, adăugă el, visele îţi vor reveni."

Locul viselor în analiza mea va fi foarte diferit de ceea ce îmi închipuisem. Cel mai adesea, Lacan nu le acorda o atenţie specială, ca şi cum ar fi fost vorba de o flecăreală fără rost. Vor exista însă, în aceşti ani lungi de analiză, şi câteva vise care îi vor trezi un viu interes şi care se vor dovedi realmente nişte momente cruciale ale curei mele. Ele vor marca, o dată interpretate, virajele mele subiective.

îmi amintesc foarte bine primul vis pe care am reuşit să-L descifrez după multă osteneală. Eram, la vremea aceea, foarte angajat în acţiunile organizate împotriva războiului din Vietnam. Iată visul:

Mă aflu pe străduţele din partea veche a oraşului Ierusalim. Deodată, sunt agresat de doi indochinezi care îmi cer 300 de franci. Sunt şocat de relele intenţii ale acestor persoane, când eu cheltuiesc atâta energie pentru a le apăra cauza. „Nu suntem vietnamezi", îmi răspund cei doi hoţi.

Ce să însemne povestea asta ciudată? De ce Ierusalim, pe care nu-L cunoşteam la acea epocă, tot ceea ce priveşte iudeitatea rămânându-mi mereu străin? Străduţele din oraşul vechi semănau cu cele din partea arabă a oraşului Tunis. Dar ce căutau acolo cei doi indochinezi care nu erau nici măcar vietnamezi, aşa cum spuneau? Mi-a venit în cele din urmă în minte ideea că erau cu siguranţă /fl-oţieni şi cam-bodgieni. Primele silabe ale fiecăruia dintre aceste două cuvinte, puse laolaltă, formează... Lacan. Şi astfel apare şi sensul visului: în spatele călduroaselor mele declaraţii transferenţiale, trăiam subiectiv o cu totul altă relaţie, atât de violent ostilă, încât îl tratam pe Lacan de hoţ la drumul mare. Cei 300 de

franci reprezentau tocmai suma pe care i-o dădeam săptămânal. Visul L-a enervat pentru că dezvăluia juisanţa mea masochistă. Marea artă a curei va consta de acum înainte în a reduce această juisanţă distrugătoare. Cum? Insistând în sensul sadismului, până la saturaţie. Visul, ca întotdeauna, condensa şi alte semnificaţii. Oare nu apărasem, încă din adolescenţă, cauza popoarelor arabe, inclusiv cauza poporului palestinian? Or, două dintre ele mi-au rănit viaţa.

Dacă aş fi fost atunci întrebat care era, după mine, activitatea mea cea mai importantă, cea care dădea sens vieţii mele, aş fi răspuns fără să ezit: aceea de militant comunist şi sindical. Foarte curând aveam să înfiinţez la SATEC, de data asta cu acordul directorului, o secţie a CGT.

Pe de altă parte, Partidul avea să-mi propună - dată fiind experienţa mea africană şi cele câteva articole publicate în presa de Partid - să colaborez într-o comisie a Comitetului Central însărcinată cu problemele africane, pe care o conducea formal - adevărata putere aparţinând unui discret activist - Jean Suret-Canale. Voi fi foarte curând „ales" preşedinte al unui mic grup care avea drept program susţinerea mişcărilor de guerilla organizate în coloniile portugheze. Alegerea era justificată de legăturile mele cu conducătorii din Guineea-Bissau şi de lungul interviu luat lui Amilcar Cabrai.

„Rădăcinile" mele evreieşti erau complet uitate, neluate în seamă. Comunitatea mea era de-acum reprezentată de „tovarăşii" din Partid, marea familie anti-imperialistă. Cât despre reprezentarea apărută cu ocazia primei mele întâlniri cu Lacan, o uitasem, o curiozitate ectopică.

Mi-am abordat analiza cu această dispoziţie mentală. Care s-a prelungit multă vreme.

Dincolo de uşurarea suferinţei mele morale, aşteptam de la analiză ceva care nu putea fi definit. O şedinţă a seminarului lui Lacan, câţiva ani mai târziu, mă va lumina. Analiza, va spune el în acea zi, nu este o iniţiere, deşi unii i-o cer. Şi a adăugat că, în lumea noastră modernă, iniţierea nu mai este posibilă. Aceste cuvinte m-au emoţionat profund. Eram, într-adevăr, în căutarea unei imposibile iniţieri. Este ceea ce se va afla, mai târziu, în centrul tezei pe care o voi susţine în Manger le Livre.

La a doua şedinţă de analiză, nu am uitat să amintesc de promisiunea pe care mi-o făcuse Lacan: să-mi spună care este faimoasa „regulă de aur". Expresia nu închidea în ea iniţierea atât de mult dorită? Lacan mi-a răspuns nervos că, aşa cum făcuse şi domnul Jourdain cu proza, o pusesem în aplicare spontan: să spui tot ce îţi trece prin minte în timpul şedinţei, oricare ar fi caracterul acestui tot - futil, obscen, aparent în afara subiectului. Impresiile care puteau să ne însoţească gândurile şi pe care trebuia să le suspenzi în timpul şedinţei nu erau decât manifestarea cenzurii exercitate asupra discursului inconştientului.

De la primele mele şedinţe, două amintiri importante îşi păstrează încă toată prospeţimea. Au marcat poate adevăratul început al curei mele.

I-am împărtăşit lui Lacan faptul că aveam senzaţia că începusem cu siguranţă analiza cu o întârziere care nu mai putea fi recuperată. Ca şi cum ratasem o întâlnire decisivă şi greu de definit. Despre ce întârziere, despre ce întâlnire ratată putea fi vorba? Să mă fi născut prea târziu, conform temei romantice? Şi totuşi, fără să reu-

şese să definesc acest lucru, avatar al sindromului lui Solal, el mi se părea foarte concret şi mă umplea de o vagă şi chinuitoare tristeţe.

Lacan a intervenit.

- Acest sentiment, mi-a spus, este o trăsătură a structurii dumitale, la care va trebui să revenim de nenumărate ori. Apoi a adăugat, ţîşnind pur şi simplu de pe fotoliu şi îndreptându-se spre uşa cabinetului, cum o va face în mod repetat pentru a indica actul de întrerupere pe care îl introducea:

- Nu ajungi niciodată prea târziu la psihanaliză!

Fraza a avut o importanţă considerabilă de a cărei forţă nu mi-am dat seama imediat. Ea a acţionat ca o mătură asupra inhibiţiilor mele, punct de sprijin care mi-a permis în curând să întreprind proiectul nebunesc despre care încă nu ştiam nimic şi pentru care, de fapt, cerusem o analiză.

Cu ocazia unei alte şedinţe, i-am vorbit despre o carte pe care o citisem în adolescenţă şi care îmi stimulase interesul pentru psihanaliză. Era vorba despre Croisade sans croix, scrisă de Arthur Koestler. Eroul romanului, un revoluţionar, este lovit brusc de o paralizie „nervoasă". O prietenă psihanalistă încearcă să-L vindece folosind arta lui Freud. Timp de nouăzeci de zile, ore şi ore în şir, eroul vorbeşte până în clipa în care îşi aminteşte de o atitudine urâtă pe care o avusese faţă de fratele lui. Ceea ce îl va vindeca de paralizie. Mi-aş fi dorit mult ca analiza mea să se desfăşoare la fel, adică într-un ritm susţinut, şi să se termine într-un interval de timp cât mai scurt.

Lacan, care se plimba prin cameră aşa cum îi plăcea adeseori să facă, a reacţionat râzând uşor, un râs al cărui sens îl voi înţelege nu după multă vreme.

Un pretext avea într-adevăr să modifice dispozitivul pus la punct cu atâta grijă în cursul şedinţelor preliminare. SATEC m-a trimis în Ghana pentru o scurtă misiune de vreo zece zile. Conform acordului dintre noi, trebuia să recuperez şedinţele la care lipseam. Pentru că veneam deja de trei ori pe săptămână, am fost nevoit ca, timp de două săptămâni, să vin zi de zi. Aveam să constat astfel cât de mult îmi convenea acest ritm sau, mai degrabă, în ce măsură se impunea de la sine, raportat la intensitatea lucrurilor care erau în joc, fără să pot totuşi ghici unde avea să mă ducă acest elan. El constituia un fel de adaptare a dispozitivului din romanul lui Koestler.

Lacan susţinea acest elan. Minunat bătrân, cu frumosul lui păr alb pe care îl dezminţeau energia şi sensibilitatea lui. Reacţiona la unele dintre cuvintele mele - ca şi la cele ale altora dintre pacienţii săi, cum am putut-o adesea constata - suspinând de spaimă sau de emoţie, strângându-mi mai puternic mâna în unele zile, însoţindu-mă cu prietenie până la uşa cabinetului; uneori deschidea fereastra culoarului care dădea spre curtea imobilului pe care o traversai atunci când ieşeai din „clinică" şi striga: „Pe mâine! Pe mâine!", ca şi cum aş fi putut risca să uit de următoarea noastră întâlnire. Această agitaţie, de a cărei sinceritate nu mă îndoiesc nici o clipă, o simţeam ca pe un pinten care mă împingea spre limita posibilităţilor mele. Dar putea, în alte circumstanţe, mult mai frecvente, să se prefacă nervos, să „facă pe bosumflatul", să evite obişnuita strângere de mână. Mici satisfacţii sau privări, o întreagă panoplie, - atât de importante în relaţia intensă de transfer pe care o făcea să se nască - veneau să dinamizeze cura.

Şi astăzi mai sunt încă mirat de aceste amintiri. Cum reuşise Lacan, la sfârşitul unei cariere atât de îndelunga-

te, să-şi păstreze un asemenea entuziasm pentru practica lui, atâta sensibilitate în ascultare? Cum reuşea să muncească săptămâni în şir în acest ritm, primindu-şi pacienţii dimineaţa devreme, începând cu ora şapte - mi s-a întâmplat să am şedinţe la acea oră şi descopeream că nu eram primul -, acordându-şi o scurtă pauză către prânz, reluându-şi activitatea la ora două după-amiază şi continuând să primească până după ora opt seara? Numai cine a practicat psihanaliza poate măsura lehamitea care îl cuprinde uneori pe practician după câţiva ani de atare izolare autistică. Cel pe care îl numeam cu afecţiune bătrânul era, aparent, insensibil la toate acestea.

Deşi citisem câte ceva, mai degrabă într-un mod dezordonat, ce ştiam de fapt despre psihanaliză, despre desfăşurarea ei concretă, despre efectele, despre finalitatea ei în momentul în care m-am angajat cu desperare în analiza mea cu Lacan? Puţine lucruri. Eram însufleţit de o credinţă aproape religioasă, religiozitate care, spre nefericirea lor, prinde ca într-o capcană toate „bisericuţele" psihanalitice, fie ele de obedienţă „catolică" - cea a Asociaţiei psihanalitice internaţionale - sau „reformată" - lacanienii, care rămân familia mea, patogenă ca toate familiile, deşi nu aparţin nici uneia dintre ele.

O imagine, amintire din prima mea carte de istorie, îmi revenea în minte, însoţită de un text: „Bernard Palissy îşi arde mobila pentru a descoperi porţelanul." Imaginea îl reprezintă pe Bernard Palissy pradă unei furii sfinte; îşi taie duşumelele cu toporul pentru a întreţine focul din vatră, în timp ce soţia lui îşi ocroteşte copiii înspăimântaţi de fecunda nebunie a tatălui. Bernard Palissy devenise idealul meu. Şi eu încercam să descopăr un secret: cel al porţelanului freudian.

Am aflat repede, gratie zvonurilor care circulau în Paris, că Lacan transformase cruditatea robustă a experienţei freudiene într-o problemă de semnificanţi, adică de discurs, de bla-bla, de jocuri de cuvinte cu tentă de calambur, în cel mai bun dintre cazuri într-o experienţă intelectuală şi filosofică în detrimentul activităţii clinice şi a uşurării suferinţelor nevrotice. Inutilitatea acestor judecăţi rău-voitoare va fi repede dovedită. Efectul practicii lui Lacan era mai degrabă de a scoate la iveală temelia pulsională a oricărui cuvânt - pulsiuni orale, anale şi tulii quanti scoase la vedere, trăite ca la începuturile psihanalizei. De nenumărate ori am simţit pe pielea mea cât de străveziu este ecranul care separă teoria de experienţa trăită; şi asta încă din primele luni ale curei mele, fără să-i mai aştept sfârşitul.

Mai întâi am descoperit, după fiecare şedinţă, că cele câteva fraze aruncate talmeş-balmeş în scurtul timp care îmi era acordat - fraze cel mai adesea fără nici o legătură aparentă - căpătau, după ce ieşeam pe uşă, o neaşteptată coerenţă, care uneori mă uimea, o semnificaţie total neprevăzută care revenea şi mă surprindea. Se manifesta astfel un alt cuvânt, un alt subiect decât cel din biata mea conştiinţă. De îndată ce discursul meu descria o buclă închisă, în interiorul căreia exista o semnificaţie misterioasă, Lacan mă întrerupea.

Acest prim fenomen va fi repede însoţit de manifestări fizice. La sfârşitul şedinţei, ajuns din nou pe caldarâmul Parisului, simţeam în gură un fel de arsură, o foame imperioasă. Am căpătat prostul obicei ca, după fiecare şedinţă, să mă duc într-o patiserie unde să mănânc o prăjitură sau alte dulciuri care mă linişteau. Acest obicei prost a evoluat repede. Am înlocuit patiseria cu librăria Le Divan care se afla pe vremea

aceea în Piaţa Saint-Germain-des-Pres. Frunzăream noile apariţii, revistele de psihanaliză şi terminam adesea prin a cumpăra, în ediţii de buzunar, operele lui Freud pe care încă nu le aveam. Mai târziu, când voi începe să asist la seminarul lui Lacan, voi cumpăra dialogurile lui Platon.

Un alt fenomen avea să mă pună curând pe gânduri. în cursul unor şedinţe, cuvântul meu curgea fluid, chiar impetuos uneori. Alteori, fără vreun motiv aparent, discursul mi se bloca, cuvintele păreau să se smulgă cu greu din gâtul meu, din corpul meu crispat care transpira pe divan. Nu mi-a trebuit mult până să pun în relaţie această curioasă alternanţă cu scabroasa problemă fecală, cu succesiunea retenţie-constipaţie-diaree. Pulsiunea anală nu era o elucubraţie delirantă a doctrinei, ci o dimensiune constitutivă a fiinţei mele, a simptomului meu obsesional. Năpădit de ruşine, am îndrăznit să exprim această idee:

- Excelent! Excelent! mi-a strigat Lacan, întrerupând şedinţa şi strângându-mi mâna îndelung. Ai nimerit în plin.

Lucrurile nu au rămas aici. într-o duminică după-amiază, am fost cuprins de puternice dureri abdominale - o dorinţă de a expulza, imposibil de satisfăcut, un fecalom. Orele treceau şi durerile reveneau cu spasme îngrozitoare. Transpiram de spaimă. Să fie vorba de vreo ocluzie intestinală? A trebuit să chem un doctor care nu a descoperit nici un semn îngrijorător şi mi-a prescris calmante împotriva spasmelor. Noaptea a fost foarte grea, cu abdomenul care mi se contracta dureros din timp în timp. A doua zi, am fost nevoit să stau la pat. Eliberarea a venit abia după-amiaza, când îmi pierdusem speranţa şi mă gândeam să chem din nou un doctor. „Am trăit cu

siguranţă o fantasmă de sarcină şi de naştere", am spus la următoarea şedinţă.

Voi trăi, de-a lungul analizei mele, asemenea telescopări ale teoriei şi ale experienţei mele trăite. De ce n-aş da şi alte exemple? într-o zi în care muşcătura nevrotică îşi înfipsese bine colţii, am simţit o durere puternică în umăr, însoţită de un sentiment profund de bună-stare mentală. Am izbucnit în râs. Am înţeles că mă isterizasem; şi am mai înţeles avantajul enorm pe care îl prezintă acest tip de simptom. Puteam, la rândul meu, să mimez „frumoasa indiferenţă".

Lacan detesta mai mult decât orice bâzâitul discursului obsesional, estetizare a unei extreme violenţe refulate, întreaga lui tehnică viza isterizarea discursului pacientului şi, atunci când reuşea, nu se abţinea niciodată să-şi exprime satisfacţia. Cu mine, a fost servit.

Câţiva ani mai târziu, am trăit o altă experienţă memorabilă legată de narcisism. Eram la vremea aceea foarte ipohondru, iar analiza agravase, provizoriu, această tendinţă. Văicărelile mele despre dureri lombare, despre teama de cancer îl enervau pe „bătrân".

Participam atunci la un grup de lucru - un cartel, în jargonul nostru - şi am fost desemnat să prezint la una dintre întâlniri textul lui Freud intitulat Pentru a introduce nacisismul. Cunoşteam eseul şi îl găseam plictisitor. Numai că de data asta trebuia să-L studiez şi să fac o expunere despre esenţa lui. Aveam să constat astfel ce prăpastie desparte lectura, chiar atentă, a unui text de studierea lui în scopul de a-L prezenta în faţa unui public. De la primele rânduri, acest text, care de nenumărate ori îmi căzuse din mână, m-a fascinat. La un moment dat, complet absorbit de lectură, am descoperit legătura pe care Freud a făcut-o între narcisism şi ipohondrie. Am

stat aşa câteva minute. Deodată, am simţit în regiunea lombară o durere îngrozitoare, ca o lovitură de pumnal. Apoi, durerea s-a calmat şi, încetul cu încetul, am fost cuprins de o ciudată stare de bine. începând din acea zi, ipohondria mea a dispărut aproape complet sau, în orice caz, a fost redusă la dimensiuni rezonabile; durerile dorsale se estompau şi ele. De atunci, articolul lui Freud despre narcisism mi se pare a fi unul dintre textele sale majore, „cel de-al doilea stâlp al psihanalizei".

Importanţa imaginarului şi a corpului, pe care adesea o ignorasem, glorificând peste măsură raţiunea şi simbolicul, a contribuit adesea, în adevărate momente de epifanie, la refacerea legăturilor mele atât cu psihanaliza, cât şi, mai târziu, cu gândirea lui Maimonide.

Problema imaginarului, care mi se revela prin opera lui Lacan, avea să-mi inspire primul text teoretic. De la începutul analizei, întocmai unei Biblii, tomul gros intitulat Écrits nu mă părăsea. Cum aveam puţin timp liber, în special în cursul călătoriilor mele în Africa, mă cufundam în lectură. Printre primele texte ale volumului se găseşte celebrul articol (fără nici o îndoială, cel mai uşor de citit) despre stadiul oglinzii ca fondator al imaginarului.

în acea perioadă, am avut un vis deosebit de angoasant. Asistam, spectator îngrozit, la o şedinţă de tortură. Cel supus supliciului era unul dintre cei mai buni colegi ai mei, membru al celulei de Partid din cartierul meu. I se tăia un braţ în felii, aşa cum ar fi fost tăiat un cârnat. Oroare absolută! Astfel de reprezentări barbare şi angoasante, caracteristice pentru problematica obsesiónala, au apărut de mai multe ori în cursul analizei.

Acest coleg nu era, în mod sigur, decât substitutul meu. Când, tremurând de spaimă, am povestit visul, am îndrăznit să fac această interpretare:

- Este vorba de fantasma corpului îmbucătăţit, fantasmă care constituia elementul central al articolului despre stadiul oglinzii.

- Ex-celent! mi-a spus Lacan, insistând asupra primei silabe a cuvântului care a răsunat în mine asemeni unui trăsnet. A fost una dintre acele zguduituri care, încetul cu încetul, aveau să mă transforme.

Şi alte interpretări ar putea, cu siguranţă, să o completeze pe cea dinainte - sadism, castrare, n-are importanţă! Visul a avut consecinţe importante: foarte curând, mi-a încolţit în minte ideea - desăvârşită - a unui articol. Literatura ar fi oglinda în care societăţile, reflectându-se, îşi elaborează unitatea imaginară, dincolo de conflictele care le macină.

M-am aşternut pe scris, pradă febrei inspiraţiei. Era prima dată când reuşeam o elaborare teoretică, „sfânta sfintelor" scrisului aşa cum am crezut multă vreme. în acelaşi timp, regăseam gustul scrisului de care, ani de-a rândul, agronomia mă ţinuse departe.

Lacan mi-a cerut acest text. I-am trimis un exemplar lui Louis Althusser care rămânea încă, pentru un timp, principala mea referinţă. După câteva săptămâni de tăcere, când nu mai aşteptam nici un răspuns, Althusser mi-a scris. Eseul meu îl interesase mult şi îl trasmisese, pentru a fi publicat, prestigioasei reviste La Pensée. A apărut în cele din urmă în această revistă a Partidului, sub titlul La Littérature dans l'idéologie.

Textul a produs oarece valuri printre intelectualii din PC. Doi dintre ei au publicat o respingere a tezei mele în numărul următor al revistei. Spre marea mea surpriză, eram acuzat de stalinism, de jdanovism, ceea ce era mai degrabă amuzant. Am mai aflat că textul fusese discutat la Universitatea de la Vincennes. Era totuşi o onoare prea

mare pentru necunoscutul care eram pe atunci. Cu trecerea timpului, textul, dincolo de slăbiciunile lui, îmi apare ca prima schiţă a ceea ce voi elabora mai târziu ca teorie psihanalitică a Cărţii.
Acest caracter fecund, deosebit de eruptiv, avea să marcheze primele săptămâni ale analizei mele. Câteva schimburi de replici din această primă perioadă mi-au rămas în memorie. Lacan a ţinut să-mi spună: „Analiza dumitale a început deosebit de bine."

Deplina mea docilitate faţă de el nu era decât aparentă; simţul meu înnăscut pentru revoltă era mereu gata să se manifeste.
îmi amintesc suferinţa insuportabilă pe care mi-o provocau şedinţele atât de scurte, acele câteva minute, acele câteva fraze pe care cu greu îmi permitea să le rostesc. în plus, Lacan nu mai ştia ce să inventeze ca să perturbe aceste scurte momente. I se întâmpla să meargă prin cameră citind un document sau, aşezat la biroul lui, să prindă în agrafe, cu mult zgomot, foi de hârtie, să numere teancurile de bani care umpleau sertarul din mijloc al biroului, să scrie scrisori sau să citească ziarul. Apoi, în anumite momente, se apropia de divanul pe care eram întins şi mă privea drept în ochi pentru a da cuvintelor mele o importanţă de care nu-mi dădusem seama. Discursul meu, pregătit cu grijă în minutele anterioare şedinţei, în cel mai pur stil obsesional, era astfel dezarticulat, ciopârţit, pierzându-şi reperele, dar găsind un ritm neaşteptat, sincopat. Lacan îmi deschidea de fapt noi orizonturi.
în ciuda şedinţelor scurte, analiza mea nu bătea pasul pe loc. Continuam, nu mă gândeam decât la asta, ceea ce nu mă împiedica deloc, oricât ar părea de ciudat, să fiu foarte eficient la locul meu de muncă, ba chiar mai

mult, să dau dovadă - aşa considerau toţi - de un dinamism surprinzător. Zgomotul de fond al analizei nu înceta totuşi niciodată.

Prima mea revoltă, cu totul anodină, s-a produs după ce am citit o lucrare a lui Serge Leclaire, considerat atunci drept moştenitorul desemnat al gândirii maestrului. Leclaire folosea, vorbind despre celebrul pacient al lui Freud cunoscut sub numele de omul cu lupi, o expresie care mi s-a părut jignitoare. îşi bătea joc de docilitatea bietului rus şi această batjocură m-a jignit. Nu eram oare şi eu excesiv de docil şi nu riscam, tocmai din această cauză, să-mi ratez analiza? La şedinţa următoare, revolta din mine, însoţită de toate considerentele ei, nu a ezitat să apară. „îţi alegi prost referinţele!" mi-a răspuns Lacan pe un ton usturător, şi a pus capăt şedinţei. Am rămas consternat. Era Leclaire o referinţă nepotrivită? Ce însemna această dezavuare a elevului presupus a fi cel mai aproape de teoriile lui? Voi descoperi mai târziu violenţa conflictului dintre cei doi, fără să-i înţeleg prea bine raţiunile ascunse şi multiple.

Nu m-am lăsat cu una, cu două şi m-am revoltat din nou împotriva acestor şedinţe insuportabile. Am primit atunci următorul răspuns sibilin:

- întreruperea face parte din discurs.

Părea, în acelaşi timp, foarte mulţumit de revolta mea. în sfârşit, mă „isterizam".

O altă şedinţă va avea repercusiuni târzii. Povesteam o amintire din copilărie. Mă plângeam încă o dată de tatăl meu, de veşnica lui lipsă de înţelegere faţă de mine, de faptul că nu acorda atenţie greutăţilor mele, de orice natură ar fi fost, totul însoţit de veşnice accese de mânie care au fost calvarul tinereţii mele. Fratele meu, a cărui miopie fusese descoperită, purta de pe acum ochelari.

Eu însumi aveam dificultăţi de vedere: aşezat în fundul clasei, nu reuşeam să citesc la tablă, ceea ce mi-a pricinuit serioase necazuri, cum ar fi eşecul la concursul de admitere în clasa a şasea, obligatoriu pentru copiii de naţionalitate tunisiană. Tatăl meu însă nu voia să ştie nimic. Văicărelile mele nu erau, credea el, decât ecoul geloziei faţă de fratele meu.

Lacan a avut atunci un fel de rânjet care m-a rănit. într-o manieră generală, acest gen de plângeri, această explicare a simptomului prin educaţia primită fără nici o evidenţiere a propriei participări la menţinerea tulburării, îl lăsau rece. La şedinţa de a doua zi, nu am scăpat prilejul să protestez, să mă revolt împotriva jignirii pe care credeam că am suferit-o. Răspunsul lui a fost, ca în multe alte ocazii, pe alături, credincios acelei tehnici a deplasării la care ţinea foarte mult:

- Umorul este una dintre principalele manifestări ale inconştientului. Asupra acestei chestiuni, Freud a scris una dintre cărţile lui cele mai importante - Witz-ul şi relaţia sa cu inconştientul.

îi plăcea să folosească, când vorbea de Freud, cuvintele germane pe care acesta le folosea - Wunsch, Witz; aşa încât voi începe să iau din nou ore de germană, în ziua cu pricina, după ce am terminat şedinţa, am alergat la librăria Le Divan, am cumpărat Cuvântul de spirit şi relaţia sa cu inconştientul şi am început să o citesc. Am descoperit că această carte este şi o minunată antologie de umor evreiesc. Problema evreiască era încă, pentru mine, lipsită de orice consistenţă, şi asta în ciuda memorabilei viziuni de la prima întâlnire; dar ideea începea să-şi facă loc încetul cu încetul în mine. Cartea despre umorul evreiesc a fost poate prima brazdă trasă în lateritul refulării mele. Poveştile evreieşti,

minunatul umor idiş pe care le descopeream m-au făcut multă vreme fericit.

O altă şedinţă va avea o importanţă considerabilă. Mi s-a întâmplat să pronunţ, nu mai ştiu în ce context, următoarele cuvinte: îmi este foarte frică de asta.

Lângă uşă, cu mâna pe clanţă şi gata să ridice şedinţa, Lacan m-a întrebat:

- Ce înţelegi prin asta?

- Nebunia! (Cuvintele mi-au ţâşnit din gură parcă fără să vreau; mă miram că le pronunţasem.)

- Aşa e! Excelent!

Cuvintele pur şi simplu izbucniseră. Am simţit apoi o adevărată zguduitură, o undă „electrică" care mi-a trecut prin trup. Da, asta era, descoperisem principalul factor care îmi deviase viaţa, abătând-o de la albia ei normală, până într-atât încât renunţasem la vocaţia mea de psihanalist. Da, eram terorizat de nebunie, iar teroarea mă împiedica chiar să gândesc. Aş fi putut adăuga, dar mi-a mai trebuit ceva timp până am conştientizat: această teroare, aproape că am depăşit-o.

Triumful s-a exprimat curând într-un mod straniu. L-am anunţat hodoronc-tronc pe Lacan că mă simţeam deja vindecat.

- Ai perfectă dreptate, mi-a răspuns. Dar mai ales o idee s-a impus, tiranică, minţii mele şi nu îndrăzneam să o exprim. Impertinenţa mea mi se părea imposibil de mărturisit. Nu-mi dădea însă pace şi, câteva zile mai târziu, tremurând tot, a trebuit să arunc masca.

- Trebuie să vă spun... cred că adevăratul motiv pentru care am cerut o analiză... este că vreau eu însămi să devin analist...

Cum îndrăznisem, eu, ţăranul încă murdar de noroiul din orezarii, să fac o astfel de mărturisire care se transforma ipso facto într-o cerere mai degrabă nesăbuită.
Spre marea mea surpriză, cuvintele nu au declanşat din partea lui Lacan nici o reacţie de dispreţ sau de indiferenţă. Dimpotrivă, le-a primit cu simpatie:
- Nu mi-ai vorbit despre asta, cred, în primele întrevederi preliminare.
- Aşa e.
- Ce mi-ai spus este foarte important; o să reflectez. Pentru moment însă, trebuie să-ţi faci propria analiză.
Aveam în cap unele clişee privitoare la analiza numită didactică. Le datoram relaţiei mele cu doctorul G. Acesta îmi spusese într-o zi că există două tipuri de analiză: cea terapeutică, destinată tratării tulburărilor psihice şi cea didactică, analiză care le permitea viitorilor analişti să se formeze. în acest scop, didacticianul, pe măsură ce progresa cura, îi explica pacientului său ce se petrecuse în timpul şedinţei; în acest fel, pacientul învăţa meseria.
Simţeam, e adevărat, o mare nevoie de explicaţii. Lacan, deşi era o prezenţă impozantă, nu făcea un adevărat comentariu pe marginea spuselor mele, comentariu care mi-ar fi permis să aflu „unde ajunsesem". întrerupea brusc. De mai multe ori, e adevărat, m-a felicitat pentru bunul mers al curei. Cererea mea ascundea însă un subtil şiretlic: cerând o analiză didactică, îl forţam poate să renunţe la tăcerea aceea pe care o suportam cu greu. Esenţială însă era revenirea, asumată de această dată, a vocaţiei mele de adolescent.
- Să ştii, adăugă el, că nu fac nici o diferenţă între analiza didactică şi cea terapeutică. Candidatul îşi va extrage ştiinţa lui de clinician chiar din experienţă.

Răspunsul a avut un efect puternic permisiv. Calea mi-era deschisă. Dar cum să o apuc pe această cale?

în câteva zile, Lacan trebuia să-şi reia seminarul. Pe masă, un mic teanc de afişe care anunţau evenimentul. Subiectul ales pentru acel an era Faţa ascunsă a psihanalizei; este seminarul pe care elevii lui îl numesc adesea „seminarul celor patru discursuri" şi căruia eu îi acord o importanţă cu totul specială: el îmi va orienta reflecţia mai târziu, când voi deveni conştient de acest lucru.

Mi s-a părut foarte normal să particip la acest celebru seminar, dat fiind noul drum pe care doream să mă angajez. I-am cerut lui Lacan permisiunea de a asista. Aş fi putut foarte bine să nu o fac şi să mă pierd în imensa mulţime care asista la aceste conferinţe atât de speciale. Dar nici nu mi-a trecut prin minte. Transparenţa perfectă a relaţiei noastre impunea ca participarea mea la seminar să nu fie clandestină. „E prea devreme", mi-a răspuns el. I-am respectat refuzul.

Iată de ce am crezut că numai universitatea îmi putea oferi complementul de cunoştinţe indispensabil şi diplomele necesare pentru a mă afişa social, peste câţiva ani, ca analist.

Am făcut demersurile necesare pentru a fi înscris la universitatea Vincennes-Paris VIII, catedrală a lacanismului din perioada imediat următoare lui mai '68. Pe deasupra, această universitate oferea unele facilităţi studenţilor care aveau deja o profesie. Nu trecuseră decât două luni de când îmi începusem analiza şi viaţa mea cunoştea deja primele răsturnări.

Pregătirea în domeniul psihologiei includea un număr mare de unităţi de valoare (UV). Am optat pentru două dintre ele, introductive, care se ţineau sâmbăta dimineaţa, ziua mea liberă. Am aflat că diploma de agro-

nom îmi permitea echivalarea unor unităţi. Numai că trebuia să aştept hotărârea comisiei ad-hoc pentru a şti care erau aceste unităţi.

L-am pus pe Lacan la curent cu demersul meu. Săptămâna se sfârşea, aşa că am încheiat şedinţa de vineri seara cu obişnuitul „Pe luni!". Lacan, luând un aer suav, m-a oprit:

- Nu, este foarte important să vii mâine dimineaţă.

- Dar, domnule, nu v-am spus că am un curs la Vincennes, sâmbăta dimineaţa?

- Care începe la ce oră?

- La nouă.

- Perfect. Vino la opt. O să te primesc imediat. O să ai tot timpul să te duci apoi la Vincennes.

îmi era, din nou, imposibil să mă eschivez.

După o săptămână de lucru infernală, trebuia să mă scol şi în dimineaţa aia devreme ca să ajung la opt la întâlnire. Gloria mi-a spus să mă duc în biblioteca pe care o voi boteza în curând Sf. Aşteaptă. Minutele treceau, iar eu aşteptam. Am fost, în sfârşit, introdus în biroul lui. în acea zi, şedinţa va dura mult mai mult decât de obicei. Am părăsit în cele din urmă cabinetul la nouă fără zece. Am alergat spre Vincennes - metrou mai întâi, apoi autobuz, aşteptări interminabile - unde am ajuns cu o întârziere de aproape o oră. Toleranţa academică era însă, în acei ani, fără margini. Profesorul băgase de altfel de seamă aerul meu rătăcit, caracteristic, după opinia lui, celor care întreprind o analiză, şi asta era pentru el un motiv în plus de indulgenţă. Epuizat, mi s-a întâmplat pur şi simplu să adorm în timpul acelei plictisitoare introduceri în psihologia experimentală în care mi se explicau, prin ceaţa din capul meu, curioase experienţe făcute pe şoareci.

Această manevră s-a repetat în toate sâmbetele care au urmat, până la sfârşitul trimestrului, la jumătatea lui februarie. Am aflat în acel moment că obţinusem cele două UV la care, teoretic, asistam, dar şi că generoasa comisie de studii îmi acordase o echivalare pentru optsprezece unităţi de valoare, printre care... cele două nefericite unităţi pe care mă chinuisem să le frecventez. Obţinusem fără nici un efort unităţile necesare pentru două treimi din licenţă. Efectul acestei veşti îmbucurătoare a fost paradoxal: m-a scârbit. îmi dădusem atâta silinţă pentru nimic! Câte sâmbete trebuia să mai îndur acest calvar? Forţele m-au părăsit. Am abandonat definitiv cursurile de psihologie: între timp, îmi dădusem seama cât de puţin mă interesau. Pentru rest, rămânea de văzut. I-am spus totul lui Lacan.

Vinerea următoare, am plecat pronunţând inevitabilul:

- Pe mâine.

- Nu, a răspuns el cu acel zâmbet diabolic al cărui secret îl cunoştea, pe luni.

Nu am înţeles imediat - cel puţin nu foarte clar - în ce măsură manevrele din ultimele luni avuseseră drept ţel să mă descurajeze să mai merg la Vincennes. în favoarea cărui alt ţel? Habar nu aveam. Dar oare el ştia?

Misiunile mele în Africa deveneau din ce în ce mai frecvente şi mă perturbau foarte mult. Era imposibil să-mi organizez viaţa de familie. Nu puteam să cumpăr bilete la teatru pentru că în orice moment un telefon de la Mayer, dat la ordinul lui Bour, îmi anunţa apropiata plecare în Ghana, Volta Superioară sau Dahomey. Despărţirea de familia mea, de copiii mei încă mici, dar de care mă simţeam foarte ataşat era, de fiecare dată, la fel

de dureroasă. Se mai adăuga acum şi întreruperea analizei. Ritmul zilnic al şedinţelor devenise o regulă. Lacan a ţinut să precizeze:

- Nu este vorba numai să recuperezi şedinţele pe care ar fi trebuit să le faci, există şi un alt motiv de care îţi vei da seama mai târziu.

Nu înţelegeam care putea fi acest motiv, dar acceptam ritmul pentru că simţeam puternic această nevoie. Uneori chiar, după şedinţă şi după fraza rituală de despărţire: „Când ne mai întâlnim?", după nu mai puţin ritualul meu răspuns apăsat: „Mâine!", Lacan îmi spunea: „Nu, du-te şi aşteaptă-mă în bibliotecă." După câteva minute, eram invitat pentru o altă şedinţă. Din ce motiv? Pentru că, aparent, ceva important era pe punctul să iasă la suprafaţă sau pentru că discursul meu, firul dorinţei mele se pierduse în nu ştiu ce smârcuri; o a doua şedinţă, plătită bineînţeles la acelaşi preţ, mi-ar permite să redevin stăpân pe situaţie. Mi s-a întâmplat, de asemenea, să cer eu însumi, de două sau de trei ori, o şedinţă suplimentară, făcând astfel ca numărul acestor ciudate exerciţii să ajungă la şase sau şapte pe săptămână; semănăm cu elevul care îi cere maestrului zen să-L lovească cu băţul pe umăr, ceea ce îi permite să-şi reia meditaţia.

Acest ritm infernal mă costa sume uriaşe; misiunile în Africa, cu indemnizaţiile aferente, îmi permiteau să compensez torentul cheltuielilor. Aşa încât oscilam între cele două exigenţe. Curând am început însă să resimt o serioasă lehamite faţă de meseria mea de „agronom-zburător" - care îmi plăcea totuşi.

Eram la începutul lui iunie 1970 şi mi se cerea din nou să plec în Senegal.

- Jacques, i-am spus şefului meu, e prea mult. Abia m-am întors şi tu ai şi programat o nouă misiune în Se-

negai, împreună cu Banca Mondială, la începutul lui iulie. Chiar e nevoie? Trimite pe altcineva! Sunt atâţia ingineri la sediu care se plictisesc şi cărora le-ar plăcea să călătorească puţin!

- Ai dreptate, mi-a răspuns Mayer, o să-L trimit pe X.

Câteva săptămâni mai târziu, am aflat că în acea călătorie X îşi pierduse viaţa. Maşina lui derapase pe tabla ondulată a unui drum prost. Vestea a fost trecută sub tăcere, dar aripa morţii avea să mă atingă din nou câteva săptămâni mai târziu.

Totul mergea prea repede şi nu existau semne că ritmul se va domoli. Atâtea evenimente în numai câteva luni! Dinamismul meu îi mira şi îi enerva pe toţi.

Exista totuşi un domeniu - de cea mai mare importanţă din punctul meu de vedere -, cel al activităţii militante, în care, de ceva vreme, mă simţeam cuprins de o ciudată paralizie, de o inhibiţie care mă stânjenea profund.

Preşedinte de paie al unui grup de sprijin al luptei anti-coloniale din coloniile portugheze, am devenit un fel de povară pentru el. în cadrul comitetului nostru, adevărata putere îi aparţinea lui Maurice G., un personaj destul de dubios, un psihopat cu aer simpatic. Aşa era organizat Partidul. Personalităţi oficiale, plasate eventual uneori chiar în fruntea conducerii, dar lipsite în fapt de puteri reale, se supuneau directivelor unei caste de activişti care acţionau în umbră.

Principalul animator al grupului nostru a fost un tânăr medic, întors şi el de curând din Senegal, Gilles Tchernia, care a reuşit să organizeze acţiunea noastră concretă cea mai spectaculoasă. Cu ajutorul prietenului lui, profesorul Leon Schwartzenberg, donam sânge în

fiecare lună, prin rotaţie, iar flacoanele plecau cu avionul spre Dakar.

Dinamismul lui Tchernia scotea şi mai mult în evidenţă pasivitatea mea, lipsa mea totală de idei. îmi îndeplineam sarcinile încredinţate, dar fără tragere de inimă. Nu înţelegeam ce mi se întâmpla. în mod conştient, aderam cu totul la idealurile revoluţionare şi totuşi corpul, dar mai ales mintea mea nu se conformau. De ce? Cum să depăşesc această paralizie? Tovarăşii mei începeau să-mi reproşeze că mă lansasem în această aventură individualistă şi burgheză a psihanalizei. Eram jucăria unei voinţe inconştiente al cărei scop îmi scăpa.

O primă iluminare ar fi trebuit să se producă în ziua în care, aşezat într-o cafenea de la intersecţia Bulevardului Saint Michel cu strada Şcolilor, am fost martor la o manifestaţie violentă, interzisă fără doar şi poate. Era o înfruntare între poliţişti şi studenţi. în învălmăşeala creată, mesele din cafenea au fost răsturnate. Şi am avut un gând care mi s-a părut profanator: nu simţeam nici o solidaritate, nu mă identificam deloc cu aceşti tineri turbulenţi, cu violenţa lor distrugătoare, într-un cuvânt cu... Revoluţia, visul meu până mai ieri. M-am simţit îngrozitor de vinovat.

Câteva minute mai târziu, m-am dus la şedinţa mea obişnuită. Voi avea îndrăzneala să vorbesc despre sentimentele pe care le încercasem cu puţin înainte? Am făcut-o cuprins de o ruşine infinită. Eram convins că Lacan mă va blama. Dacă îl alesesem drept analist, era pentru că îl credeam de extremă stângă, pentru că aveam convingerea că împărtăşeşte idealurile Revoluţiei. Frecventele lui aluzii la Marx, cauţiunea lui Althusser, legăturile lui cu reprezentanţii Stângii proletare maoiste şi cu cel care îi devenise, între timp, ginere îmi întăriseră

această iluzie. E drept, citea Le Figaro în fiecare dimineaţă. Dar asta nu era singura contradicţie pe care o observasem. Oamenii mari pot să se facă frate cu dracul fără să-şi piardă integritatea. Adevărul este că nu înţelesesem care fusese proiectul lui de după mai '68: să-i atragă pe acei tineri intelectuali fascinaţi de acţiunea violentă şi de terorismul de tip german din anii de plumb, să evite ca această tânără elită intelectuală să se afunde în nisipurile mişcătoare ale terorismului. Lui i se datorează - mai mult decât lui Sartre, urcat pe butoiul lui - salvarea elitei unei generaţii. Se gândise însă oare la reversul medaliei, la faptul că aceşti oameni de stânga analizaţi, ajunşi chiar psihanalişti fără să fi făcut travaliul de doliu după fascinaţia lor totalitară, aveau să injecteze în mişcarea psihanalitică acea boală mortală a minţii care va lovi în primul rând propria lui învăţătură şi transmiterea ei? Instituţia analitică va semăna în cele din urmă cu o asociaţie mafiotă sau sectară.

în pragul uşii, în acea zi de vineri, am fost surprins de felul în care mi-a strâns mâna şi de zâmbetul lui călduros. Lacan nu mă blama. Părăsindu-L, am simţit o ciudată stare de bine. Pentru moment, mi-am pus „gândul profonator" pe seama ideilor obsesiónale de care sufeream. Mi-au mai trebuit câţiva ani până să înţeleg că era vorba de cu totul altceva: încet şi în ascuns, fascinaţia mea pentru totalitarismul care mă aliena dispărea. Pentru moment, frânam această evoluţie cu toată forţa de care eram în stare. Numai soţia mea, foarte ataşată de Partid, o întrevăzuse de la bun început şi era neliniştită.

în iulie 1970, la aproape nouă luni de la începerea analizei, destinul meu s-a schimbat total. Trebuia să plec în Senegal ca să supraveghez acţiunea orez pluvial care

fusese lansată, în principiu, pe baza experimentelor mele de la Sefa; după care, trebuia să mă alătur unei misiuni a Băncii Mondiale care era interesată de dezvoltarea riziculturii în regiunea Casamance. între cele două momente ale acestei lungi misiuni de două luni, mi se rezervase o scurtă şedere în Volta Superioară, în compania lui Jacques Mayer şi Claude Rege, de data asta pentru operaţiunea „soluri".

Misiunea nu m-a entuziasmat deloc. Dar eram forţat, deplasarea mea în Casamance era urgentă, indispensabilă. Nu puteam să mă eschivez.

Am luat avionul spre Dakar unde am ajuns pe la jumătatea după-amiezii. Am crezut că unul dintre numeroşii responsabili ai agenţiei locale mă va aştepa la aeroport. Nu fusesem chemat?

Nimeni. După câteva minute l-am recunoscut pe şoferul agenţiei şi m-am îndreptat spre el. M-a întrebat unde să mă conducă.

- Nu ai nici o scrisoare pentru mine, un mesaj?

- Nu, domnule.

- Atunci du-mă la agenţie.

Birourile erau goale. Un tehnician scria ceva. Nu ştia că trebuia să vin. O secretară nepăsătoare mi-a spus, fără nici o altă explicaţie, că mi se rezervase o cameră la hotel.

Primirea glacială, mai grăitoare decât orice discurs, exprima o ostilitate vădită a cărei cauză o ignoram.

Nu-mi mai rămânea decât să mă duc la hotel. Eram consternat, enervat. M-am cufundat în lectura Scrierilor lui Lacan, pe care avusesem grijă să le iau cu mine, înainte de a cădea pradă unui somn agitat.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, m-am întors la agenţie. P, directorul, era deja acolo. Abia dacă m-a salutat. Ce îi

făcusem acestui zărghit colonial, reconvertit la cooperare tehnică, ocupaţie care îi asigura un salariu fastuos, o casă superbă situată pe cornişă şi mult timp liber pe care îl consacra pasiunii sale, navigaţia pe mare?

- Pot afla de ce mi-aţi cerut să vin? i-am spus, nervos şi obosit.

- Eu nu am cerut nimic.

- Şi atunci ce fac eu aici?

- Mi se pare că B.S., care răspunde de operaţiunea orez în Casamance, te aşteaptă la Ziguinchor. Peste cincisprezece zile, dacă nu mă înşel, trebuie să participi la misiunea Băncii Mondiale.

Dacă nu se înşela... I se părea... Nu-mi venea să cred. P. era totuşi unul dintre oamenii cei mai importanţi ai SATEC. O asemenea dezinvoltură m-a scos din sărite. Tot ce puteam face era să-mi iau un bilet pentru avionul care pleca a doua zi în zori la Ziguinchor. în restul zilei am cutreierat, posomorât, pe străzile Dakarului, oraş care nu-mi plăcea. Nimeni din echipa locală nu mă invitase nici măcar la un pahar, aşa cum se obişnuieşte. Eram supus unui inexplicabil boicot. Aş fi dat orice să fiu la Paris, printre ai mei, să plec cu ei în concediu. în loc de asta, eram singur-singurel în umezeala anotimpului ploios care tocmai începea, confruntat cu această misterioasă ostilitate.

M-am întors în cele din urmă la hotel, unde am dat drumul la climatizare şi m-am cufundat din nou în lectura Scrierilor.

M-am sculat în zori ca să mă duc la aeroport. Vechiul avion DC3 era plin numai pe jumătate; printre pasageri, o doamnă, de tip mediteranean. încă din sala de aşteptare mă privise insistent. Era intrigată, îmi va povesti mai târziu, să întâlnească la o oră atât de matinală, pe un

aeroport senegalez, un alb adâncit în lectura Scrierilor lui Lacan. în avion, am descoperit că aveam locuri unul lângă celălalt. Repede, şi mai degrabă la iniţiativa ei, s-a înfiripat o conversaţie.

- Doctor B.S., s-a prezentat ea.
- Sunteţi rudă cu B.S., agronomul?
- Sunt soţia lui.

Fericită coincidenţă. Am vorbit puţin despre psihanaliză, despre Lacan. Am aterizat curând. B.S., pe care îl cunoşteam, îşi aştepta soţia. A fost mai degrabă neplăcut surprins să mă vadă, iar surpriza mea nu era nici ea mai mică. Nu fusese anunţat de laf Dakar? Nu-mi spusese P. că mă aşteaptă?

- Nu te aşteptam decât peste două săptămâni, pentru misiunea Boumendil a Băncii Mondiale.
- Cei de la sediu au insistat să vin să-ţi ofer sprijinul meu tehnic.
- Ascultă, mi-a spus cu brutalitatea pe care i-o cunoşteam, nu te amesteca în treburile mele. Văd că eşti foarte obosit. Ia-ţi o cameră la hotelul Jacquot. Odihneşte-te, plimbă-te, mănâncă bine şi, peste o săptămână, trimit o maşină să te ia pentru o vizită a operaţiunii.

Nimic nu ura mai mult B.S. decât ca cineva să-şi bage nasul în „treburile lui". Nu era destul de competent pentru a conduce singur operaţiunea, fără amestecul unui „boboc" ca mine? Treceam dintr-o surpriză neplăcută în alta. Ce aş fi făcut la Ziguinchor dacă nu aş fi întâlnit-o, din fericire, pe doamna B.S.? Sediul operaţiunii orez se afla la Kolda, la mai mult de o sută de kilometri; nu exista nici un mijloc de transport, particular sau public, cu care să ajung acolo. Fusesem debarcat în brusa africană fără motiv, fără repere, lipsit de mijloace.

- Peste o săptămână trebuie să-i întâlnesc pe Mayer şi pe Rege în Volta Superioară şi vreau să vizitez operaţiunea.

- Bine, o să vin să te iau peste trei zile.

M-am instalat la confortabilul hotel Jacquot, pe care-L cunoşteam bine, pradă unui sentiment amar de infinită absurditate, lăsându-i pe soţii B.S. să plece spre Kolda. Se căsătoriseră de puţin timp şi tot timpul se îmbrăţişau, ceea ce oarecum mă enerva.

Profund descurajat, am petrecut cea mai mare parte a următoarelor două zile în camera de hotel. Am făcut câteva vizite foştilor mei colegi de la IRAT, echipelor mele de muncitori şi de maiştri pe care mi-a făcut plăcere să-i revăd. Dragostea mea pentru orez, rezultatele obţinute mă făceau să mă bucur, în ochii lor, de prestigiu şi de afecţiune. Trăisem împreună, graţie numeroaselor experimente pe care le lansasem, atâtea emoţii de neuitat! Cherif, fostul meu şef de echipă de la Sefa, mi-a spus cu tristeţe că cercetătorul care mă înlocuise acolo, un inginer bătrân, botanist bun dar lipsit de idei, ştersese cu buretele peste tot ce făcusem eu. Reveniseră la drumurile bătătorite din trecut - semănături târzii, vechile soiuri -, iar orezul îşi recăpătase aerul pipernicit. Atâtea eforturi în zadar. M-a durut mult; aceeaşi tristeţe se citea şi în ochii foştilor mei colaboratori senegalezi. Nu-i trădasem plecând prea repede, fără să fi consolidat într-adevăr noile tehnici? Mulţi ani mai târziu, voi avea un coşmar: parcelele mele de orez devastate, sămânţa noilor mele soiuri împrăştiată pe pământul umed, ca nişte copii ai unui tată nedemn cum eram eu. Este uşor de ghicit ecoul sexual subiacent al acestei scene de dezastru, reluată cuvânt cu cuvânt din versetul biblic nu-ţi vei împrăştia în van sămânţa.

Nu mai aveam nimic de făcut în acele locuri şi, cu moartea în suflet, m-am întors la Ziguinchor unde nu mi-am mai părăsit camera decât pentru a merge la masă.

Plângeam de furie. Această irosire venea să se alăture irosirilor din viaţa mea amoroasă, conjugală, din căsătoria mea imposibilă şi ratată, sursă a chinurilor care îmi măcinau sufletul. Am crezut că-i găsesc un derivativ durerii mele scriind un fel de poem.

Deodată, din adâncul acestei desperări, am simţit cum năvăleşte peste mine o idee puternică, luminoasă. La întrebarea: ce căutam eu în acele locuri?, un răspuns m-a străfulgerat. Trebuia să pun capăt tuturor acestor lucruri - agronomia tropicală, călătoriile continue - şi să devin psihanalist. Pe uşa din faţă de data asta, cea a medicinii, a psihiatriei - întoarcere impetuoasă a vechiului meu proiect din adolescenţă, întoarcere a refulatului. Trebuia să-mi reiau studiile - cele de medicină.

In acelaşi timp cu ideea, descopeream şi mijloacele de a o realiza, într-un proiect coerent, ca şi cum ar fi ţâşnit de-a gata dintr-un puternic calculator. îmi voi vinde apartamentul, voi face în aşa fel încât acest mic capital să dea roade, voi cere şi cu siguranţă voi obţine de la Francis Bour un post cu jumătate de normă pe perioada cursurilor, cu o revenire la program normal de lucru în timpul vacanţelor şcolare. Acest aranjament îmi va permite să parcurg cel puţin primii trei sau patru ani de studiu. După aceea, o să mai vedem.

Apariţia acestui proiect bine conturat m-a transfigurat. Pradă desperării cu numai câteva minute mai devreme, trăiam acum o bucurie luminoasă. I-am scris imediat lui Lacan pentru a-L pune la curent cu hotărârea mea şi a-i cere o întâlnire în primele zile ale lui august. Eram stăpânit de un sentiment de urgenţă, de o febrilitate pe

care nu o puteam stăvili. Trebuia să mă întorc la Paris cât mai repede cu putinţă - lucrul mi se părea vital. Nu fusesem numit pentru o misiune de o lună şi jumătate cu Banca Mondială? Cu atât mai rău. îşi bătuseră destul joc de mine. O să vorbesc cu expertul, o să-i spun că primisem veşti grave, că tatăl meu era bolnav, pe moarte... Nimic nu mă mai putea opri.

A doua zi, B.S. a venit să mă ia de la hotel. Eram cu totul altul. Pe drumul spre Kolda, i-am vorbit despre hotărârea pe care o luasem.

- Eşti nebun, mi-a zis.

- Nu mai am nimic de făcut aici, i-am răspuns. îşi dăduse fără îndoială seama de cât de brutală fusese comportarea lui. Ospitalitatea pe care mi-a oferit-o în casa lui de la Kolda a fost fără cusur. Am fost găzduit, hrănit ca un frate, ca un prieten vechi. Soţia lui mi-a arătat multă prietenie, mişcată de hotărârea mea de a renunţa la o carieră începută sub bune auspicii în favoarea ascezei impuse de interminabile studii medicale. Tocmai împlinisem treizeci de ani. B.S. m-a dus să vizitez diferite zone ale operaţiunii şi mi-am dat seama imediat că ne îndreptam spre un eşec. Nici una dintre observaţiile mele tehnice nu era respectată. Fusese lansată de la bun început o mare operaţiune imposibil de controlat - aceeaşi eroare ca şi pe podişul mossi din Volta Superioară.

Acest eşec programat mi-a întărit hotărârea de a apuca pe un alt drum. Am luat avionul spre Ouagadougou unde urma să-i întâlnesc pe Mayer şi pe Rege.

îi iubeam mult pe aceşti doi oameni şi revăzându-i, am uitat de groaznica primire pe care mi-o făcuse agenţia senegaleză. Am vizitat, împreună, cele patru amplasamente alese pentru operaţiune, râzând şi glumind ca

nişte liceeni în maşin'a pe care ne-o pusese la dispoziţie la Ouaga. Nu prea luau în serios proiectul meu de reconversie. „Nu aşa se face carieră", au remarcat ei, prieteneşte. Aveau dreptate. Nu am ştiut niciodată să fac carieră, trecând dintr-un domeniu în altul, atopic fără voia mea - şi mi se întâmplă uneori să o regret -, cu erudiţia mea şchioapă şi lacunară, băgându-mi nasul peste tot, spirit universal. Şi toate acestea pentru că întotdeauna mi s-a părut că lumea este prea minunată, plină de bogăţii nesfârşite, iar eu nu am reuşit niciodată să renunţ complet la nici una dintre ele. Inventarul polilor mei de interes este de o eterogeneitate grotesca: se amestecă gustul pentru matematici, maşinile agricole, limbile, industria laptelui, psihanaliza, agronomia, filosofía, cursele de cai, muzica, politica, medicina, finanţele, literatura... Această dispersie lipsită de limite bine definite mi-a procurat totuşi atâtea bucurii. Avatar, fără îndoială, al problematicii mele obsesiónale în care, neputând avea toate femeile, am dorit să ating, să mângâi măcar, tot ce înseamnă cunoaştere.

Terminasem inspectarea ultimului amplasament, cel de la Manga. După-amiaza era pe sfârşite şi străbăteam deja cu maşina drumul de laterit care ne ducea înapoi la Ouaga. Noaptea se lasă repede la tropice şi maşina rula cu viteză foarte mare, ca de obicei. Nu-mi place şoseaua la vremea asfinţitului, când ziua se îngână cu noaptea. Când traversam satele, mai repede decât de obicei, găinile, copiii se refugiau pe margini.

- Mergem într-adevăr prea repede, am spus, până la urmă o să omoram pe cineva.

Rege stă în faţă şi atenţia ne este atrasă de şofer, pe care îl rugăm să meargă mai încet. Acesta însă nu ne mai aude. Corpul lui, încordat ca un arc, se agaţă cu toată pu-

terea de volan, iar piciorul apasă acceleraţia până la fund. Tremură puternic. Din gură îi iese un fel de horcăit îngrozitor şi balele încep să-i curgă pe la colţurile gurii. Nu înţeleg nimic din ce se întâmplă şi îmi stăpânesc cu greu panica. Şoferul nostru face o criză de epilepsie.

Din fericire, Rege nu-şi pierde sângele rece, încearcă să apuce volanul, dar nu reuşeşte decât să devieze maşina care, după ce intră pe sens opus, părăseşte şoseaua şi trece ca prin minune printre doi copaci în timp ce o ramură sparge geamul din spate, pe partea mea, şi mă răneşte uşor. Rege îşi continuă lupta cu şoferul inconştient, care scoate nişte sforăituri neliniştitoare. Maşina intră din nou pe şosea, dar apoi o ia spre drepta. O nouă încercare de a redresa volanul; suntem însă pe un taluz în pantă şi maşina, printr-o adevărată minune, calează. Nu prea departe de acolo, rambleul atinge o înălţime de mai mulţi metri. Izbucnim toţi trei într-un râs nervos; am scăpat ca prin urechile acului. între timp, şoferul a terminat criza şi Rege, cu minunatul lui sânge rece, trece la volan.

A doua zi, ne povestim aventura agenţilor locali ai SATEC. „Aa, Mamadou a făcut din nou o criză" a fost reacţia lor. Epilepsia şoferului era bine cunoscută şi îl lăsau totuşi să conducă. Eram din nou mirat peste poate de iresponsabilitatea foştilor funcţionari coloniali care lucrau la tropice - într-adevăr, foarte trist. Nefericita întâmplare mi-a întărit şi mai mult hotărârea de a părăsi cât mai repede acest univers gratuit şi stupid periculos.

în ziua următoare, m-am despărţit de Mayer şi de Rege pentru a mă întâlni, la Dakar, cu cei doi experţi ai Băncii Mondiale pe care trebuia să-i însoţesc. înainte însă, şi încă foarte urgent, trebuia să-mi schimb biletul de întoarcere la Paris. Din nefericire, la sfârşitul lui iulie, avioanele sunt luate cu asalt. Este momentul în care co-

operanţii se întorc în metropolă, îmi explică funcţionarul de la Air Afrique. Insist. Am absolută nevoie de un loc, fie şi la clasa întâi. Am primit veşti alarmante de la familie, de la tatăl meu grav bolnav. Funcţionarul reuşeşte să-mi găsească un loc pentru 27 iulie. Mai am de petrecut ceva mai mult de zece zile în Senegal. Graba mea pare inutilă, de neînţeles. Ea se va dovedi în curând miraculoasă, efect al unei misterioase intuiţii, al întâmplării dacă vreţi. Au existat numeroase asemenea efecte „miraculoase" de-a lungul analizei mele.

Cu noul bilet de avion în buzunar, i-am întâlnit seara pe cei doi experţi ai Băncii Mondiale şi le-am anunţat plecarea mea precipitată. Boumendil, şeful, s-a arătat surprins. Nu stabilisem că vom lucra o lună împreună? Am reluat, lipsit de convingere, alibiul meu, cel cu bietul-tată-bătrân-foarte-bolnav. Rol ciudat pe care îl impuneam acestei figuri a tatălui muribund pe drumul dorinţei mele. M-am grăbit să adaug:

- Cred că informaţiile tehnice pe care trebuie să vi le dau pot fi furnizate în două sau trei şedinţe de lucru. Zece zile vor fi mai mult decât suficiente pentru a vizita diferitele amplasamente ale operaţiunii.

Chiar de a doua zi, am plecat cu maşina spre frumoasa regiune Casamance pe care o iubesc şi acum - Malraux a fost şi el sedus de „numele ei de romanţă". Mi-a făcut plăcere să lucrez cu aceşti experţi, cu Boumendil în special, la care am observat imediat inteligenţa remarcabilă, fineţea cu care îşi conducea întrevederile; aş fi putut, alături de el, să învăţ multe lucruri legate de felul în care se conduce un studiu. Numai că eram chemat în altă parte. Am părăsit Senegalul unde trăisem momente atât de importante. Şi niciodată nu m-am mai întors acolo.

M-am întors la Paris, cuprins de aceeaşi febră, de acelaşi sentiment al urgenţei. Pentru A., hotărârea mea a reprezentat un şoc teribil. Cum o să ne descurcăm? Să vindem apartamentul? Abia îl aranjasem. O să fie mai uşor să-L vindem. Unde să locuim cu cei trei copii? O să închidem ceva. Amână-ţi proiectul pentru anul viitor.
Acum ori niciodată, şi aşa a şi fost. Lacan îmi scrisese câteva rânduri, invitându-mă să vin să-L văd în primele zile ale lui august.

Părinţii mei, fraţii şi surorile au fost la fel de îngroziţi aflând despre hotărârea pe care o luasem. Eram bănuit de nebunie. Tatăl meu care, altădată, cu puţin timp în urmă chiar, dorea din toată inima să mă vadă devenind medic, a fost, ca în faţa fiecăreia dintre iniţiativele mele existenţiale, ostil. Fără să mă anunţe, şi pentru prima dată, mi-a făcut o vizită la birou. Imobilul luxos, tânăra şi delicioasa secretară care L-a întâmpinat, cadrul în care lucram l-au impresionat.

- Laşi baltă toate astea fără să ştii încotro te duci?

- Ştiu unde mă duc. Hotărârea mea e luată şi fără drept de apel.

Ne-am oprit aici, în această lipsă de înţelegere reciprocă niciodată depăşită.

între timp, a trebuit ca, numai în trei zile, să reglez în presă un mare număr de probleme. A doua zi după ce m-am întors, m-am dus pe strada Şcolii de medicină ca să mă înscriu la facultate. Mă aştepta însă o surpriză de proporţii. Pentru prima dată - şi n-aveam cum s-o ştiu -, înscrierile, care până atunci se puteau face până în septembrie, se încheiasem la 31 iulie. Fără graba mea, fără această febrilitate care mă adusese înapoi la Paris cu mult înainte de data prevăzută, ar fi trebuit să-mi amân înscrierea pentru anul următor. Mai puteam pierde un

an la vârsta mea? Elanul meu ar fi putut suporta o astfel de amânare? Un an mai târziu, pe deasupra, va fi instaurat un concurs foarte selectiv de admitere în anul al doilea, pe care aş fi putut foarte bine să-L ratez. Câte coincidenţe ciudate şi binefăcătoare mă vor însoţi de-a lungul analizei mele, ca şi cum o providenţă binevoitoare ar fi încercat să-mi favorizeze proiectul. Să existe oare o „providenţă freudiană" care să însoţească o dorinţă gata să renunţe la orice?

A trebuit să aştept ore întregi la coadă, să obţin un dosar, să-L depun, să caut printre hârtiile mele mereu în dezordine pe aceea care îmi atesta succesul la bacalaureat. Am reuşit să termin toate demersurile administrative şi să depun un dosar complet de înscriere într-o vineri, 31 iulie, în ultima după-amiază a datei limită.

Alte întâlniri importante, urgente mă aşteptau, făcându-mă să traversez într-o grabă febrilă Parisul pe care jumătate din locuitori îl abandonaseră deja.

în primul rând, era întâlnirea cu Lacan: ce va spune „bătrânul" despre hotărârea mea nebunească?

M-a primit în după-amiaza zilei de luni, 3 august. Nimeni în sala de aşteptare. Eram, cu siguranţă, în acea zi singurul lui pacient, cu alte cuvinte îşi întrerupsese vacanţa pentru a mă primi. Pe moment, situaţia nu m-a mirat prea tare, ca şi cum ar fi fost normal ca un analist, asemenea unei mame în momentele de răscruce, să fie întotdeauna la dispoziţia pacientului său.

M-a invitat, ca de obicei, să mă întind pe divan; el a rămas la birou, la numai câţiva paşi de mine, aparent cufundat într-o activitate personală. Numai că „densitatea" ascultării sale, în acea zi, avea ceva anume, aproape palpabil. I-am expus planul meu şi măsurile pe care le luasem ca să-L abordez serios, i-am spus că

mă înscrisesem; şi i-am mai vorbit despre amploarea hotărârii mele în care eram plenar angajat. Mă întorceam intempestiv pe scena destinului meu. Mă asculta într-o linişte deplină, ritmată de acea puternică respiraţie care îi era caracteristică în momentele de emoţie sau de spaimă.

După minute interminabile, când spusesem aproape tot ce aveam de spus, şi-a luat rămas bun fără să se mişte de pe scaun şi fără să-şi ridice ochii din hârtii. Ajuns în pragul uşii, m-am întors către el şi l-am întrebat cu o voce brusc neliniştită:

- Credeţi că e posibil?

- Şi de ce nu? a mormăit, cu acel amestec de iritare şi de căldură al cărui secret îl cunoştea numai el. Acest „de ce nu?" mi-a răsunat în urechi ca cea mai puternică încurajare pe care aş fi putut s-o primesc. El va fi sprijinul meu în anii lungi de suferinţe şi de privaţiuni care mă aşteptau.

Câteva zile mai târziu, luam masa la părinţii mei. Mânia tatălui meu nu se istovise. Era modul în care se realiza relaţia lui cu lumea, şi cu mine în special. în timpul mesei, mama m-a întrebat:

- Cunoşti un doctor numit La... şi nu mai ştiu cum?

- Lacan? Da, de ce?

- Pentru că mi-a telefonat când erai în Senegal. Erau de faţă şi soţia, şi cumnata ta. Am răspuns la telefon. Mi-a spus : „Aş vrea să vorbesc cu doamna Haddad." I-am răspuns: „Locuiesc aici mai multe doamne Haddad." Atunci a precizat: „Vreau să vorbesc cu mama lui Gérard. - Eu sunt. - Unde este Gérard? - Oho, i-am răspuns, este foarte, foarte departe." Şi el: „Mulţumesc, doamnă, sunteţi foarte amabilă." Mă întreb de ce a spus că sunt foarte amabilă.

- Dorea să afle dacă cordonul ombilical a fost tăiat, a rânjit tatăl meu.
Deci aşa stăteau lucrurile: în momente excepţionale, Lacan putea să-şi împingă intervenţiile până la a telefona mamei mele ca să-şi facă o idee despre dorinţa ei faţă de mine. Angajarea radicală în curele pe care le conducea permitea pacientului să suporte pilula amară a şedinţelor cel mai adesea atât de scurte.
Această mărturie va contrabalansa poate multe bârfe. S-au spus atâtea lucruri rele despre Lacan, în special că îi împinsese la sinucidere pe unii dintre pacienţii lui. Povestea cea mai cunoscută e cea a etnologului Lucien Sebbagh, cel mai strălucit din generaţia lui după spusele lui Lévi-Strauss. Se spunea că era logodit cu fiica lui, Judith. Sebbagh era un evreu tunisian şi aveam unele legături cu familia lui. în casa lor de vacanţă de la Cartagina am întâlnit-o pe prietena care mi-a prezentat-o pe A. Am avut mereu sentimentul că amintirea acestei tragedii îşi avea rolul ei în transferul care ne lega. Asemenea lui Lucien Sebbagh, şi eu eram evreu tunisian, comunist, crezând în ideea nebună a viitorului luminos despre care Lacan va spune că duce la sinucidere. (Voi înmormânta această fantasmă mortifera în cartea mea Les Biblioclastes). Eram, aşadar, deosebit de sensibil la această tragedie.
în anii aceia sinuciderea lui Sebbagh mai agita încă uşor scena pariziană. Eram prin urmare pus în gardă împotriva ucenicului vrăjitor care distrusese una dintre cele mai promiţătoare inteligenţe ale epocii. Pe coama valului, acolo unde eram, nu aveam oare să cunosc acelaşi destin? I-am mărturisit toate acestea lui Lacan, câteva luni mai târziu, într-una dintre şedinţe. A tresă-

rit. Ca şi cum, prin cuvintele mele, aş fi redeschis o rană necicatrizată.

- Să ştii, mi-a spus el în prag, locul unde obişnuia să pronunţe cuvintele cele mai decisive, cu faţa schimbată, să ştii că am făcut totul, absolut totul, ca să-L salvez.

Ştiam, după telefonul pe care îl dăduse mamei mele, dar şi din alte intervenţii pe care le-a avut, până unde putea ajunge acest tot. Sebbagh murise pentru că hotărâse să moară şi pentru că nimic nu-i putea schimba hotărârea.

Lacan a făcut o aluzie discretă la această tragedie în interviul pe care L-a acordat televiziunii şi care a fost publicat sub titlul Televiziune; reporter era ginerele lui, Jacques-Alain Miller, care L-a înlocuit pe Sebbagh în inima fiicei sale:

- Să ştii că am văzut de mai multe ori speranţa, ceea ce se numeşte viitor luminos, conducându-i pe unii oameni, pe care îi apreciam tot atât cât te apreciez şi pe dumneata, direct la sinucidere.[1]

„Oameni pe care îi apreciam tot atât cât te apreciez şi pe dumneata", care s-au sinucis şi care aderaseră la idealul revoluţionar, era o aluzie transparentă, cred, la Sebbagh. Violenţa cuvintelor pe care i le-a aruncat în faţă lui Miller şi geloziei lui potenţiale m-a surprins întotdeauna.

îmi mai rămâneau de reglat câteva probleme importante, cele de intendenţă: să-L întâlnesc pe „patron".

Francis Bour era un semizeu inaccesibil în biroul lui. Norocul însă nu mă părăsea. M-a convocat chiar el. Dorea să-l informez direct despre operaţiunea orez în Ca-

1J. Lacan, Télévision, Seuil, 1973, p. 66.

samance şi despre cea legată de „soluri" din Volta Superioară.

Redactasem, în câteva zile, un scurt raport de misiune. Eram mai degrabă sever faţă de Senegal şi optimist în ceea ce privea Volta Superioară. La sfârşitul întrevederii, Bour mi-a mărturisit satisfacţia lui pentru activitatea pe care o desfăşurasem de un an. Avea planuri mari pentru mine. Am apucat prăjina pe care mi-o întindea fără să vrea.

- Am şi eu proiecte de care vreau să vă vorbesc. M-am înscris de curând la Facultatea de medicină şi o să-mi schimb meseria. O să devin psihanalist.

A fost o surpriză totală.

- Ai înnebunit! a sărit el. Eşti un instabil. Ai vrut să pleci din Senegal şi te-am adus la sediu, iar acum... ce te-a apucat?

I-am mărturisit despre experienţa pe care o trăiam de un an de zile împreună cu Lacan, de reflecţiile pe care le provocase.

- Dar cum ai să te descurci? Ai greutăţi, trei copii, iar soţia, dacă nu mă înşel, nu lucrează.

- Am stabilit un plan. îmi vând apartamentul, fac rost de ceva bani şi...

- Şi ce?

- O să mă lăsaţi să lucrez în continuare la SATEC, cu jumătate de normă în perioada cursurilor şi cu normă întreagă în perioada vacanţelor şcolare. O să mă puteţi trimite în toate misiunile posibile.

- Dar e imposibil, inacceptabil. Dacă refuz, ce o să faci?

- O să văd.

Zece minute mai târziu, Bour îmi accepta cererea. I-am fost extrem de recunoscător. Venise timpul să-mi

iau o scurtă vacanţă. Am plecat cu toată familia în Ita-
lia.
La întoarcere, am găsit în corespondenţa primită în-
tre timp dovada înscrierii mele la Facultatea Saint-An-
toine. Mai aflam că diploma universitară care sancţiona, ;
atunci, primii doi ani de studii ştiinţifice putea să dis-
penseze un student de primul an de studii medicale. Or, î
diploma mea de la Grignon îmi permitea acest lucru. Aş
putea, astfel, să scurtez cu un an maratonul universitar f
de zece ani care mă aştepta. !
Am cerut o audienţă la decanul noii mele facultăţi,
Jean Loygue. Mi-am pledat cauza, dar distinsul chirurg
nu a vrut să audă nimic: \
- Echivalarea unei diplome nu înseamnă că ai acea 1
diplomă. Va trebui să reiei totul de la început.
Acest veto nu m-a afectat prea tare. De altfel, în acel
moment, nimic nu putea să mă clintească. Cu trecerea i
timpului, până şi acest refuz mi se pare binevenit. Primul «
an de medicină, cu rudimentele lui de matematică, de fi- i
zică şi de biologie, mi se va părea de-a dreptul elemen- i;
tar faţă de ceea ce studiasem în clasa pregătitoare, apoi |
la Grignon. Trecerea s-a făcut, prin urmare, foarte lin. Mă ,
întreb dacă, aruncat în vârtejul studiilor medicale pro- J
priu-zise, cu enorma lor programă de anatomie - exerci-L
ţiu pur de memorie - aş fi reuşit să suport încercarea. 1
Nu-mi mai rămânea decât să mă constrâng, să suport 1
angoasa resemnată a lui A. şi să vând apartamentul.

Răsucirea morţilor

ziua reînceperii anului universitar, m-am v / aşezat în amfiteatrul care îmi fusese indicat, în mijlocul mulţimii zgomotoase a liceenilor de până mai ieri, deveniţi acum studenţi şi având deja ceva din morga unui medic. Ce tineri mi se păreau, cu cei optsprezece ani ai lor, şi cât de bătrân trebuie că le păream eu lor, cu cei peste treizeci de ani ai mei - aproape dublul vârstei lor! Nu am descoperit în privirea lor nici o urmă de simpatie. Eram o anomalie, un fel de neg în peisajul lor.

La vremea aceea, nu dispuneam, în draga noastră facultate Saint-Antoine de nici un curs multiplicat, iar prezenţa la toate cursurile, în amfiteatrele supraaglomerate, era obligatorie. Trebuia să ajungi înainte de cursuri sau să rogi un coleg să-ţi ţină un loc, să suporţi zarva obositoare a studenţilor risipiţi ici şi colo vorbind între ei, să suporţi, de asemenea, ceaţa groasă a fumului de ţigară. Tabagismul nu cunoştea, atunci, nici o limită şi era în continuare „interzis să interzici".

Alergam la SATEC de îndată ce dispuneam de o di-
mineaţă sau de câteva ore libere pentru a justifica gene-
roasa jumătate de normă pe care mi-o acordase Bour. Din
fericire, pregătirea mea de inginer îmi permitea să trec
fără mare efort prin elementele de ştiinţe exacte care erau
în programa cursurilor din anul întâi. i

Aveam atâtea alte probleme de rezolvat! Mai întâi, să
găsesc bani ca să putem trăi şi să-mi plătesc ruinătoarea
analiză, cu şedinţele ei zilnice. i

încercam de mai multe săptămâni să-mi vând apar-]
tamentul, dar posibilii clienţi nu se înghesuiau. Un ve- I
cin, mirosind chilipirul, ne-a oferit un preţ derizoriu. Tre- i
buia să rezistăm. Rezervele noastre se topeau precum ză-]
pada la soare. Ce-avea să se aleagă de noi? j

Am trăit în această incertitudine trei luni. Deodată, I
atunci când îmi pierdusem orice speranţă, a apărut un '
cumpărător şi - minunată surpriză! - a acceptat fără să
discute preţul cerut de agenţie, preţ mai mare decât cel >
pe care îl cerusem. A fost o adevărată uşurare.

- Ce o să faceţi cu banii? m-a întrebat agentul imobi- |
liar care ştia de ce vândusem casa. Indiscreţia lui mi-a !
dat o nouă idee.

- O să cumpăr alt apartament!

Omul a făcut ochii cât cepele, convins că avea de-a
face cu cineva nu tocmai întreg la minte.

- O să-mi găsiţi un apartament în afara Parisului, nu I
prea departe, i-am spus, un apartament mai ieftin decât |
ăsta.

într-adevăr, în acea epocă de inflaţie puternică şi de
speculaţii imobiliare, îmi făcusem următorul plan: să
pun la adăpost o parte din suma obţinută cumpărând
un nou apartament, mai ieftin decât primul, să trăiesc
un an sau doi din restul de bani, apoi să vând şi acest al

doilea apartament, ceea ce îmi va permite să mă apropii de sfârşitul studiilor; şi asta rulând împrumutul de la o operaţie la alta.

- Cred că am găsit ce vă trebuie, un apartament la Maisons-Alfort, nu departe de metrou, la un preţ rezonabil.

M-am dus să văd - un imobil mai degrabă ingrat, acoperit cu cărămidă roşie, în faţa cimitirului de la Maisons-Alfort. Mi-a convenit. Am aranjat totul într-o singură zi. Vândusem un apartament şi cumpărasem altul. N-aveam prea mult timp de pierdut. Câteva săptămâni mai târziu, ne-am mutat la noul domiciliu. Problemele de intendenţă erau rezolvate pentru o bucată de timp. Furtuna nu umbrise decât foarte puţin buna mea dispoziţie de la acest început de analiză.

* * *

în luna noiembrie, ca în fiecare an, Lacan şi-a reînceput seminarul. Subiectul: Despre un discurs care nu ar fi un simulacru. I-am cerut din nou permisiunea de a asista. De data asta, a fost de acord. Ne aflam, ca întotdeauna în momentul deciziilor, în pragul biroului său. Am fost străbătuţi amândoi de ceva care semăna cu o emoţie împărtăşită.

- Vino puţin mai devreme pentru că e lume multă.

A doua zi, miercuri, m-am dus la Facultatea de drept de pe strada Saint-Jacques unde Lacan, de când fusese dat afară de la Şcoala Normală de pe strada Ulm, îşi ţinea „seminarul", de fapt o serie de conferinţe bilunare. La uşa încă închisă a sălii unde Lacan trebuia să vorbească era deja mare înghesuială. La prânz, un uşier a venit să o deschidă. S-a produs atunci o busculadă inimaginabilă care semăna, pe de o parte, cu o grămadă la rugbi, pe de alta cu o luptă de stradă. S-au schimbat

chiar şi lovituri. Am urmat puhoiul, strivit, împingând, crezând că particip la un rit psihanalitic de afirmare a dorinţei. în câteva secunde, toate băncile au fost ocupate. Am hotărât atunci să mă sui pe o masă ca să pot traversa mai uşor sala în căutarea unui loc liber. Crezând că l-am găsit, m-am lăsat să alunec între masă şi bancă. Căderea mi-a fost însoţită de o durere atroce la gleznă.

- Locul e rezervat, mi-a spus un vecin, un tânăr roşcovan, cu faţa foarte palidă şi cu ochii injectaţi de sânge. Cară-te de-aici.

Nu mă aşteptam la un astfel de vocabular în acest sanctuar al culturii. Am rămas mut, făcându-mi griji pentru glezna care mă durea.

- Vrei să-ţi sparg faţa?

- Dă-i drumul, nu te jena, ar fi distractiv, aici, la seminarul lui Lacan.

Afirmam astfel, prin refuzul meu, caracterul de neclintit al dorinţei mele. Zărghitul, însoţit de o prietenă la fel de vindicativă, a continuat să mă insulte, din ce în ce mai grosolan, sperând să mă destabilizeze şi să mă facă să-mi iau tălpăşiţa. Era probabil modul lui de afirmare a dorinţei. Am simulat o flegmă cât se poate de britanică, total opusă naturii mele.

Sosirea lui Lacan a pus capăt scenei groteşti, caracteristică pentru anii aceia de „psihanalism de stânga". Purta ţinuta pe care presa a reţinut-o: palton de blană, tra* buc răsucit, cămaşă excentrică, ceva histrionic care contrasta cu simplitatea dragului bătrânel aşa cum îl întâlneai în biroul lui cu mocheta roasă şi cu fotolii desfundate. Chipul însă nu participa la această montare teatrală. Puteai citi acolo angoasa, stânjeneala în faţa acestei mulţimi paradoxale.

După un oftat adânc, a început să vorbească. Am avut impresia că primele cuvinte îmi erau adresate. Evident că, a spus el, nu putea să ia totul de la capăt numai pentru cei care se aflau pentru prima oară acolo. Ei erau, aşadar, invitaţi să citească în revista pe care tocmai o înfiinţase - Scilicet - rezumatul seminarului din anul precedent despre cele patru discursuri şi, mai ales, lungul interviu intitulat Radiofonie, acordat unui post de radio belgian. Câţiva ani mai târziu, textul va juca un rol important în evoluţia mea. Voi descoperi în el acea afirmare extraordinară a similitudinii între midraş şi psihanaliză.

Două ore mai târziu, ciudata conferinţă - din care nu am înţeles mare lucru, dar care m-a fascinat - a luat sfârşit. Primisem prima mea lecţie de psihanalist, foarte ciudată. Am părăsit amfiteatrul şchiopătând, pentru că durerea de la gleznă nu-mi dădea pace. Asemenea strămoşului meu Iacob, luam cu mine acest şchiopătat ca pe o urmă a luptei mele. Nu am tratat niciodată probabila mică fractură a maleolei externe şi durerea mă va însoţi multă vreme.

* * *

între timp, şi într-un mod foarte curios, una dintre principalele mele preocupări era legată de viaţa de militant şi de relaţia mea cu Partidul Comunist. Era în joc ceva esenţial, un fel de rezistenţă. Mă propteam cu putere de această problemă ca de o uşă pe care trebuia să o menţin închisă ca să împiedic alte evenimente să se producă.

Dureroasa mea inhibiţie în acţiunea politică nu înceta să se consolideze şi îmi era din ce în ce mai greu să îndeplinesc rolul de preşedinte-figurant al comitetului

anti-colonialist. Totul s-a terminat într-o pantalonadă grotescă.

Adevăratul şef al comitetului, M.G., un activist de partid mereu în căutare de aventuri, a hotărât să mă înlăture, considerându-mă inutil şi nu tocmai supus. Aveam, se pare, tendinţe de dreapta, dacă nu cumva erau de stânga - nu prea îmi mai amintesc. S-a întrunit un fel de consiliu de disciplină. Am scăpat numai cu o atenţionare. Dar credinţa mea în Partid a fost şi mai zdruncinată. Am început să critic din ce în ce mai pe faţă \ sărăcia ideilor lui, metodele lui arhaice într-un moment în care lumea comunistă, aşa mi se părea, cunoştea o mutaţie profundă şi pozitivă.

Discursul critic, această abandonare progresivă a militantismului, o nelinişte pe soţia mea, rămasă încă ataşată, pentru o vreme şi prin tradiţie familială, de comunism. „Nu ştiu încotro te îndrepţi!", mi-a strigat într-o zi. Nu eram deloc neliniştit, pradă sentimentului, fără îndoială confuz, că îmi găsisem în sfârşit calea. Pretindeam că eram încă sincer comunist, dar aveam nevoie să iau o distanţă faţă de birocraţia care conducea. Susţineam mai ales lupta poporului vietnamez împotriva imperialismului american, nelipsind de la nici una dintre manifestaţiile organizate în acest scop. Bombardamentele asupra oraşului Haifong mă cufundau într-o adevărată angoasă. Presa vorbea despre posibila distrugere a digurilor de pe fluviul Mekong, ceea ce ar fi făcut ca oraşul Hanoi să fie inundat - un adevărat genocid. Această perspectivă, ca şi cea a utilizării armei nucleare despre care vorbea un candidat la preşedinţia Statelor Unite îmi dădeau coşmaruri. Critica pe care o făceam totalitarismului nu ajunsese încă la liman.

Abordam frecvent aceste probleme întins pe divan. Ceva esenţial era în joc în ataşamentul meu faţă de comunism, ataşament care era în criză. Lacan mă asculta, bineînţeles, dar marcând o distanţă clară. Ghiceam în atitudinea lui o oarecare iritare. Mă rătăceam sau „rezistam", expresie pe care o ura din tot sufletul. „Singura rezistenţă care există este cea a analistului", îi plăcea să repete, ceea ce îi scotea din fire pe colegii lui, cei care îl dăduseră afară din Asociaţia internaţională. Trebuia însă să fie prudent. Dacă s-ar fi atins de idealurile mele politice, probabil că m-aş fi răzvrătit puternic şi s-ar fi ajuns la destrămarea procesului analitic. Eram totuşi mirat că, rămânând de gheaţă, Lacan nu-mi împărtăşea câtuşi de puţin emoţia pentru evenimentele din Indochina.

Atunci (sau poate mai târziu) am avut acest vis straniu:

Eram în Cuba, într-o piaţă mare din Havana, şi asta mă umplea de bucurie. Piaţa era înconjurată de clădiri impunătoare şi frumoase. Pe faţadele lor atârnau ghirlande lungi, făcute dintr-un metal sclipitor şi care scânteiau sub soarele tropical. Mi-am dat repede seama că lungile bucle de metal erau, de fapt, literele unui alfabet pe care nu-L cunoşteam, ceva în genul ideogramelor chineze. Spectacolul şi mai ales literele mă încântau.

Deodată, o voce din ojf, gravă, vocea unei persoane mânioase, a strigat aceste cuvinte: Totul nu-i decât reclamă. „Totul" desemna acea frumuseţe care mă fascina şi care, brusc, şi-a pierdut orice putere. Sărbătoarea fusese stricată. Eram înfuriat împotriva invizibilului intrus, profund dezamăgit.

Nu am vrut să înţeleg imediat acest vis, deşi mesajul lui era evident. Toate aceste frumoase afirmaţii comuniste, cubaneze, chineze şi tutti quanti, nu erau decât vorbe

goale, trompe-l'oeil, propagandă, escrocherie. Rămânea totuşi încântarea mea în faţa frumuseţii acelor litere scânteietoare.

începusem să-mi pierd iluziile privind totalitarismul la care aderasem încă din adolescenţă, mai precis din momentul în care mă depărtasem progresiv de iudaism. Va trebui totuşi ca însuşi Lacan, câţiva ani mai târziu, să dea lovitura de graţie.

* * *

De îndată ce aveam o vacanţă, reveneam la profesia de agronom şi la misiunile mele în Africa. în vacanţa de Paşte, am plecat împreună cu Jean Killian, excelentul nostru specialist în soluri, ca să reperăm zonele fertile ale platoului mossi, unde intenţionam să dezvoltăm operaţiunea „soluri". A fost o călătorie pasionantă. Killian m-a iniţiat în geomorfologie, o disciplină magică. Pământul devenea un mare corp căruia privirea îi decupa formele, rotunjimea dealurilor, adâncul văilor. Puteam ghici, studiind aceste forme, fără să coborâm măcar din maşina noastră de teren, natura acestor soluri subiacente. Voi desăvârşi această iniţiere în vara următoare, în cursul unei lungi călătorii pe drumul spre Tamatave. Relieful malgaş se preta de minune la un astfel de exerci-. ţiu. Cu această ocazie, mi-am luat într-un fel rămas bun de la agronomia de teren.

Am fost admis în anul al doilea la medicină. Primul an nu mi-a creat nici un fel de dificultăţi şi mi-am putut pregăti examenele fără să pierd foarte mult timp. Câte-, va zile mai târziu, plecam în Madagascar. Misiunea mea, mai degrabă vagă, consta în a „sprijini echipa locală". Cu ocazia primei mele călătorii în frumoasa insulă - pen-

tru stagiul de pregătire în riziculturăă - am fost impresionat de existenţa unei ceremonii ciudate, cea mai mare festivitate a populaţiilor care trăiesc pe platourile înalte, sărbătoarea macabră a „răsucirii morţilor" numită/amadin. în acea zi, scheletele strămoşilor sunt scoase din morminte, vechile giulgiuri descompuse sunt înlocuite de altele noi, după care sicriele, bine fixate pe acoperişurile unor maşini, fac un tur prin ţinutul respectiv. La sfârşit, se organizează o mare masă în cinstea lor, cu muzică şi dans.

L-am întrebat pe unul dintre colegii mei malgaşi dacă nu aş putea să asist la o astfel de „răsucire". Curiozitatea etnologică nu era singurul meu motiv. Doream, de fapt, să mă pun la încercare. Groaza în faţa morţii, în faţa unui cadavru, ca şi în faţa nebuniei, constituia, o ştiam deja, una dintre cauzele eşecurilor mele. Făcusem întotdeauna în aşa fel încât să evit confruntarea, chiar şi atunci când a murit bunicul meu, pentru care nutream o mare afecţiune. Eram oare în stare să suport o astfel de încercare?

Prietenul malgaş a primit bucuros cererea mea. Era invitat sâmbăta următoare la o „răsucire" şi mi-a propus să-L însoţesc.

Ziua - o zi de iarnă australă stropită de o ploaie măruntă - era dintre cele mai cenuşii şi mai friguroase. Maşina prietenului meu a apucat-o pe un drum de ţară şi a urcat până în vârful unui tanety, un deal malgaş caracteristic. Auzisem încă de departe sunetele sfâşietoare ale unui oboi tradiţional şi bubuitul monoton al unei tobe. La sărbătoare participau doi instrumentişti, iar muzica lor mi s-a părut la fel de fadă şi de dulceagă ca şi mirosul discret care plutea în aer, miros de mort. Pe platoul din vârful dealului, am descoperit două clădiri: ferma gaz-

delor noastre, îndeajuns de bogate ca să organizeze o astfel de sărbătoare, şi un fel de cort larg deschis. Cei doi instrumentişti care nu încetau să cânte se aflau în apropiere.

Fără prea mult curaj şi tremurând pe picioare, am coborât din maşină. Malgaşii sunt pe cât de primitori, pe atât de rezervaţi. Prietenul meu m-a prezentat gazdelor care ne-au invitat la masa tradiţională pentru ceremonia „răsucirii" - orez, bineînţeles, şi un fel de tocană deosebit de grasă. Am ieşit apoi pe platou. Scena care avea loc acolo era pur şi simplu terifiantă. Prin deschizătura cortului, zăream nişte forme întinse pe jos şi învelite într-un material textil - scheletele strămoşilor. Spre marea mea spaimă, unele persoane au luat în braţe sacii mortuari, i-au strâns la piept şi au început să danseze în ritmul tobei. Dansau cu morţii, fără groază, cu bucurie chiar. Ce aş face dacă aş fi invitat să mă alătur acestui dans? Aş leşina, fără nici o îndoială. Dar obiceiul nu era aşa. Până la urmă, am rezistat şi asta a fost marea satisfacţie a acelei zile. Analiza îmi permisese să ating acest rezultat.

Tovarăşul meu de călătorie mi-a observat probabil tulburarea şi mi-a propus, după ce petrecusem o oră sub vântul rece care bătea pe tanety, să ne întoarcem. „Azi îngheţăm", mi-a spus. Nu am aşteptat să mi se spună de două ori.

Misiunea mea s-a terminat câteva zile mai târziu; m-am întors la Paris - o interminabilă şi epuizantă călătorie cu avionul în care am încercat să dorm. Sentimentul apăsător că pierdusem o lună în zadar nu-mi dădea pace.

în vacanţă, cu resusele noastre destul de modeste, ne-am dus la Udine, oraşul natal al soţiei mele, unde canicula interzicea orice altă ocupaţie în afara lungilor şi deprimantelor sieste.

Septembrie. Aveam o lună întreagă pe care să o consacru societăţii SATEC, în care să-mi redactez liniştit raportul asupra misiunii în Madagascar. într-o zi însă, Jacques Mayer m-a convocat:
- Fă-ţi bagajele.
- Unde mă duc de data asta? Ştii că la facultatea de medicină cursurile reîncep la 1 octombrie?
- în Etiopia, o misiune frumoasă de trei săptămâni. O să-ţi reîncepi cursurile cu puţină întârziere. Ministerul de Externe ne cere să găsim unele idei care să permită o mai bună colaborare cu această ţară. E sarcina ta. Nu excluzi nici un domeniu - culturi alimentare, irigaţii, meşteşuguri. Şi o ultimă observate: K. cunoaşte bine ţara, cere-i sfatul.
Rolul de cutie cu idei mă flata şi îmi făcea plăcere. Ca întotdeauna, eficienta noastră documentaristă mi-a găsit repede toată documentaţia de care aveam nevoie. Mult mai folositor de data aceasta s-a dovedit a fi K., un inginer israelian care fusese de mai multe ori în Etiopia. Datorită lui, aveam să obţin în curând un foarte util permis de liberă trecere. K. avea o prietenă la Addis Abeba, o prinţesă, verişoară a împăratului Haile Selassie, la putere pentru încă câteva luni. Nimeni nu putea să prevadă revoluţia militară care avea să-i înlăture în curând regimul.
îmi reîncepusem de curând şedinţele şi îmi era greu să-L părăsesc din nou pe Lacan. îmi amintesc şedinţa dinaintea plecării. Am fost cuprins de o emoţie bruscă şi am pronunţat aceste cuvinte ciudate: „Binecuvânta ţi-mă." Lacan a părut şi el emoţionat.
Am descoperit curând Etiopia, o ţară superbă, cea mai frumoasă regiune din Africa pe care am vizitat-o vreodată, de o minunată varietate, cu înaltele ei podişuri

înverzite, cu cuptorul deserturilor din regiunea marelui rift, cu superbele şi imensele ei lacuri acoperite cu covoare de păsări migratoare care îşi instalau tabăra de iarnă pe lacurile din estul african.

Abia sosit, i-am telefonat lui S., prinţesa. A fost ca un sesam pentru misiune. Aristocraţii amarha, atât de frumoşi cu pielea lor neagră şi cu trăsăturile lor greceşti, nutresc o curioasă simpatie faţă de evrei. Nu se consideră ei oare descendenţii legitimi, rodul iubirii regelui Solomon pentru regina din Saba? Eram veri. Am fost surprins să constat cât de viu era încă acest mit.

Am fost, aşadar, primit ca un prinţ şi ne-am împrietenit foarte repede. S. şi-a luat sarcina de a-mi organiza întrevederile cu principalii responsabili ai agriculturii etiopiene. Toate uşile se deschideau ca prin minune în faţa mea. în două săptămâni, am putut creiona mai multe idei de proiecte, în special pe cel privind dezvoltarea comerţului cu minunata cafea etiopiana, pe atunci aproape necunoscută în Franţa; celebra moka, de altfel originară din Yemenul învecinat, nu este decât o varietate a acestei cafele.

A trebuit să părăsesc în curând Addis Abeba, cu memoria plină de imagini puternice. M-am întors la cenuşiul vieţii pariziene şi al studiilor mele de medicină. Mayer, apoi Bour m-au felicitat pentru bogăţia raportului meu şi pentru pistele pe care le deschidea. Numai că elogiile nu mă mai mişcau; sau, mai degrabă, trezeau în mine o tristeţe surdă. Travaliul de doliu după această meserie pe care o iubisem totuşi foarte mult începuse. Nu am mai primit niciodată veşti de la frumoasa prinţesă neagră, amintire luminoasă a şederii mele în Etiopia. A dispărut probabil în revoluţia marxistă condusă de Mengistu care a început cu exterminarea familiei imperiale.

Când am început anul doi de medicină eram în al treilea an de dialog cu Lacan. Cursurile începuseră de zece zile, ceea ce, pentru moment, nu m-a neliniştit. Credeam, dar mă înşelam, că anul doi se va desfăşura ca şi anul întâi, fără prea mare osteneală. Aveam să mă trezesc însă repede şi să descopăr că ritmul studiilor se accelerase îngrozitor. Materiile medicale, anatomia în special, cereau eforturi mari de memorie şi vârsta - ce surpriză neplăcută! - începea să-mi „tocească" această calitate. Colegii mei mai tineri citeau de două sau de trei ori descrierea unui os sau a unui muşchi şi le era de-ajuns ca să reţină esenţialul; eu aveam nevoie de ore întregi. Luni în şir, am încercat să înţeleg problematica foarte specială a studiilor medicale, unele dintre cele mai abrutizante din câte există. A fost pentru mine o încercare extrem de dură să recuperez întârzierea, încercare în care a fost cât pe ce să eşuez. Euforia care însoţise primii mei doi ani de analiză şi datorită căreia depăşisem nenumărate obstacole mă părăsea.

Curând, a trebuit să înfrunt o încercare de alt ordin. Eram convocaţi în amfiteatrul de anatomie pentru exerciţii de disecţie pe cadavre. Prezenţa era facultativă, dar nu-mi puteam imagina să mă eschivez. Când am ajuns pe palierul unde se afla sala de disecţie, i-am văzut ieşind de acolo pe studenţii dintr-un prim grup, cu faţa lividă sau chiar pe punctul de a leşina. Mi-am învins angoasa şi am intrat în sală pentru a descoperi oribilul spectacol. Două cadavre de culoare violacee - al unui bărbat şi al unei femei, cu un păr foarte lung, cenuşiu, care continuase să le crească după moarte -, având la gât, la carotidă, o rană îngrozitoare prin care se practicase un tratament de conservare cu formol, erau întinse pe

mesele din laborator. în încăpere plutea un miros dezgustător. Dincolo de toate afectele, eram în sfârşit acolo, faţă în faţă cu acest non-sens absolut şi, tocmai de aceea, terorizant - un cadavru uman. Un corp mort, abandonat de cel care a trăit în el, se reduce la un obiect stânjenitor. Mi se va întâmpla totuşi, mulţi ani mai târziu, să mă simt cuprins de o infinită tandreţe, de o dragoste nebănuită în faţa unui corp lipsit de viaţă, corpul tatălui meu pe ultimul lui pat de spital, corp pe care l-am îmbrăţişat fără nici un fel de teamă, sărutându-L pe fruntea care nu se răcise încă.

Exerciţiul pe care trebuia să-L facem în acea zi, în numele ştiinţei, în sala de disecţie ne obliga să folosim lama scalpelului pentru a pune în evidenţă, sub acea carne moartă, un tendon al braţului. Pentru mine era de ajuns. Am şters-o ca să mă duc la şedinţa mea de analiză.

Lăsasem să se înţeleagă faptul că mă aştepta această întâlnire cu moartea? Sau Lacan avea un al şaselea simţ? Abia mă întinsesem pe divan, când a venit să mă privească drept în ochi, acolo unde mi se citea stânjeneala:

- Deci?

- Merge, am rezistat.

- Excelent! La atât s-a redus şedinţa din acea zi şi a fost de ajuns. A fost prelungită pentru câteva momente de o lungă şi călduroasă strângere de mână, aşa cum se întâmpla de fiecare dată când, fără să o ştiu, treceam peste un prag. Lacan mă aştepta, aşadar, în acest punct: întreaga lui strategie, întreruperile lui atât de frustrante nu aveau alt scop decât să mă determine să privesc moartea fără afecte excesive şi să-mi asum astfel propriul meu destin de muritor. Şedinţele ultra-scurte care punctau aceste treceri semănau cu punctele de sutură pe care voi învăţa în curând să le

fac, apropiind cele două margini prea depărtate ale unei răni adânci.

* * *

Eram în noiembrie 1971 şi Lacan şi-a reînceput seminarul. Titlul era foarte enigmatic: ...Sau mai rău. I se repartizase un amfiteatru mai mare tocmai ca să se evite îngrozitoarea înghesuială la care asistasem şi eu. Şi ziua fusese schimbată. Cum ziua liberă acordată în fiecare săptămână celor care studiau fusese mutată, de joi, miercuri, seminarul avea loc marţea. într-adevăr, mulţi analişti lucrau în acea zi liberă în dispensarele pentru copii şi nu puteau veni să-L asculte pe Lacan.

Pentru nimic în lume, ca mulţi alţii, nu aş fi ratat o şedinţă a seminarului. Şedinţele mele de analiză şi aceste conferinţe erau de-acum legate într-o alchimie specială. în discursul său - căpătasem această convingere -, Lacan introducea cuvinte adresate cutărui sau cutărui analizând, cuvinte pe care numai acesta putea să le capteze. I-am mărturisit într-o zi această remarcă; a zâmbit. „Seminarul dumneavoastră este un fel de Radio Londra din timpul războiului." Şi într-adevăr, seminarul din anul acela avea să declanşeze în mine un nou seism decisiv.

La întâlnirile care se ţineau la Facultatea de drept, la ora dejunului, Lacan adăugase un mic ciclu suplimentar, joi seara, presupus a fi destinat internilor în psihiatrie. O dată pe lună, vorbea despre Ştiinţa psihanalistului, iar discuţia avea loc în capela dezafectată a spitalului Sainte-Anne.

Pentru că nu am ştiut, am ratat prima şedinţă şi am fost foarte amărât. Ciuda mea s-a manifestat la şedinţa următoare:

- De ce mă daţi la o parte de la orele dumneavoastră?

- Nici pomeneală, mi-a răspuns; doream pur şi simplu să am o întâlnire en petit comité, cu internii de la spital. Numai că mulţimea a venit din nou.

Această furtună era, de altfel, perfect ridicolă. Era obligat Lacan să mă ţină la curent cu toate activităţile lui? Dar aşa se manifestă transferul - printr-o dragoste geloasă. Eram în poziţia discipolului lui Socrate, gata să-şi însoţească maestrul în fiecare din deplasările lui.

Nu am mai ratat a doua şedinţă. în mulţime, m-am aşezat lângă o persoană foarte agreabilă, doctorul Philippe Rappard, cu care mă voi împrieteni. L-am întrebat care a fost subiectul şedinţei precedente:

- Am reţinut mai ales această remarcă amuzantă: psihanaliza seamănă cu agronomia.

- Amuzantă, într-adevăr, i-am spus.

Se vorbea la epoca aceea, din ce în ce mai insistent, despre disidenţii sovietici şi mai ales despre faptul că URSS utiliza psihiatria în scopuri represive. Neurolepticele înlocuiau gulagul. Pentru mine, încă orb în faţa dezastrului totalitar, nu putea fi vorba decât de bârfe reacţionare. Asta era teza presei comuniste pe care o citeam: scorneli imperialiste!

Lacan rămânea extrem de discret în a-şi exprima opiniile politice. Unele discursuri, foarte rare (care m-au păcălit), lăsau să se presupună o simpatie marxistă.

în acest context avea să se producă incidentul care m-a făcut să rup definitiv legătura mea cu comunismul şi să-mi pierd fascinaţia în faţa totalitarismului, oricare ar fi haina sub care acesta s-ar ascunde. Eram, într-o joi seara, în capela spitalului Sainte-Anne. Lacan vorbea de câteva minute. Mi se părea extrem de serios, emoţionat chiar. A abordat scabroasa problemă a psihiatriei sovie-

tice. „E bine să se ştie că nu voi mai tăcea în faţa acestor manevre condamnabile!" Cuvintele au fost spuse cu o deosebită gravitate, fără ca Lacan să fi ridicat vocea; totuşi, cântăreau greu. Pentru mine, a fost un şoc, o furtună interioară. De ce căzuse Lacan în capcana imperialismului? Cine avea dreptate, Lacan sau Partidul?

In şedinţa de a doua zi - ajun al unui week-end fără sfârşit - am apărat comunismul care, în ciuda greşelilor lui vinovate, reprezenta... Lacan nu m-a lăsat să vorbesc mult. A mormăit, agasat, fixându-mi întâlnire pentru lunea următoare. Venise clipa să se pună capăt, brutal, orbirii mele.

Au fost zile grele, în care m-am simţit pus la zid, obligat să fac o alegere hotărâtoare. De fapt, Lacan nu deschidea decât o uşă deja întredeschisă, aşa cum stătea mărturie visul meu care se petrecea în Cuba, cu acea voce din off, venind de nicăieri, vocea adevărului: „Totul nu-i decât reclamă!" în cele din urmă, sfâşiat de o mare durere, am hotărât să părăsesc Partidul, definitiv. Nu voi mai fi complicele torţionarilor. Acceptam în cele din urmă să ţin seama de atâtea informaţii convergente. O s-o fac fără tam-tam, în vârful degetelor: pur şi simplu, n-o să-mi reînnoiesc carnetul. Cuvântul lui Lacan învingea.

Soţia m-a dezavuat. I-am răspuns că-mi pierdusem gustul pentru martiraj, pentru suferinţă. Va fi nevoie de motive într-adevăr foarte serioase ca să-mi mai revină vreodată. Ea va mai rămâne în Partid încă vreo câteva luni.

A venit, poate, clipa încercării de a înţelege ataşamentul meu faţă de Partid care, în alte circumstanţe istorice, m-ar fi putut împinge la sacrificiul suprem. Ani de zile, Partidul a fost raţiunea mea de a trăi. Din ado-

lescenţă, din momentul în care mă rupsesem de credinţa iudaică, eram intim legat de el. Tatăl meu nutrea şi el o vagă simpatie pentru Partidul Comunist tunisian. Acest Partid, spunea el, fusese creat şi animat de intelectuali evrei tunisieni pe care tatăl meu îi admira. în cuvintele lui, Partidul apărea ca un refugiu sau ca un cadru în care un evreu putea să acţioneze asupra lumii.

Apoi am ajuns în Franţa ca să mă pregătesc pentru Agronomie. în singurătatea mea, studenţii comunişti îmi ofereau o adevărată familie adoptivă. Adeziunea ulterioară la Partidul tunisian se suprapunea planului de a-mi petrece viaţa în ţara natală. Atunci când a trebuit să accept pierderea ei, adeziunea la Partidul francez mi-a oferit o tranziţie lipsită de dureri spre alte orizonturi. Legasem prietenii solide şi frumoase, militasem, sacrificasem zile şi nopţi pentru a pregăti acel ucigător „viitor luminos".

întâlnirea cu Althusser a „irigat" intelectual acest ataşament. Lacan m-a întrebat într-o zi, în ajunul unei întâlniri cu filosoful:

- Dar ce-i ceri lui Althusser?

Nu am ştiut ce să răspund. Fără îndoială, recunoaşterea acestei căutări a adevărului care mă însufleţea încă din copilărie, acea privire îndreptată spre perdeaua sanctuarului, pe care tatăl meu o strivise întotdeauna sub un dispreţ îngrozitor, ca şi cum n-ar fi avut o valoare. Cererea mea o investisem, între timp, în Lacan.

Dincolo însă de aceste raţiuni mai mult sau mai puţin consistente, eram chinuit, ca oricare militant revoluţionar şi ca majoritatea oamenilor în adâncul inimii lor, de o fantasmă mesianică, escatologică. O voi analiza mai târziu în cartea mea, Les Biblioclastes: fantasma de tabula

rasa şi de abolire a Legii, viziune paranoică a istoriei omeneşti. In fantasma mesianică, milenaristă, totalitară este vorba, în fond, de aspiraţia fără leac la incestuoasa fuziune oedipiană.

Puţine cure psihanalitice abordează această problemă. Rezultatul acestei atitudini va fi replierea multor „falşi răspopiţi" ai totalitarismului către barca fragilă a psihanalizei lacaniene ale cărei comenzi le vor apuca, ceea ce va determina, câţiva ani mai târziu, naufragiul ei definitiv ca instituţie. îmi amintesc o discuţie pe care am avut-o cu Jacques-Alain Miller la puţin timp după moartea lui Lacan. Eram în maşină, îndreptându-ne spre spitalul de la Aulnay.

- Unul dintre câştigurile curei mele, i-am spus, a fost că am scăpat de orice fascinaţie pentru totalitarism. Răspunsul lui m-a surprins:

- Nu trebuie să ne dispreţuim ideile generoase din tinereţe numai pentru că îmbătrânim.

Confuzia dintre generozitate şi totalitarism era încă prezentă în mintea lui. Nu am realizat, atunci, dimensiunile acestei lipse de înţelegere şi a consecinţelor ei. Ele au devenit evidente în lunile care au urmat, când am descoperit structura, asemănătoare celei a unei secte, pe care ginerele o clădise pe ruinele operei lui Lacan. Am fost atât de îngrozit de această revelaţie încât am fugit, emigrând în Israel. în zadar.

în imediat, mă simţeam îndoliat, dar şi uşurat de dispariţia acestui surogat de sentiment religios reprezentat de angajarea mea în Partid. Asta însemna, dincolo de proclamarea ateismului, afirmaţia mea că eram de stânga. Sentimentul religios, imposibil de smuls din rădăcini, se refugiază unde poate, la nevoie în instituţiile analitice. Nu ştiam că scena era de-acum liberă pentru ca un refu-

lat puternic să-şi facă apariţia, refulat care avea să mă-ture totul în cale. ■ , -

* * *

Sfârşitul primului trimestru se apropia şi, o dată cu el, primele examene. Atunci a început pentru mine o lungă coborâre în infern. Rezultatele au fost catastrofale. în ciuda eforturilor, a serilor petrecute citind notiţe, rezultatele erau o înlănţuire de dezastre: anatomie, biochimie, fiziologie. Nu eram niciodată departe de zero. Această ultimă materie, la care credeam că strălucisem, m-a întristat în mod special. Am cerut să fiu primit de corector, profesorul G.

- Ce am făcut sau ce nu am făcut ca să merit această notă?

- Aţi uitat să vorbiţi despre fenomenul numit...

- Nu-i adevărat! Uitaţi-vă, v-am reprodus chiar cursul cuvânt cu cuvânt!

- Da, dar nu aţi făcut schema.

- Iat-o!

Am întors pagina: schema era acolo. Profesorul G. îmi citise teza? Mă îndoiam. Dar un mandarin, din principiu, nu se răzgândeşte. Planul nu era clar, a spus în sfârşit, asemenea lupului din fabulă, el, a cărui minte confuză era bine cunoscută. A catadicsit totuşi, „ca să nu mă fi deranjat degeaba", să-mi mai dea un punct amărât.

Fără să ştie, G. mi-a făcut un serviciu. Am înţeles, graţie lui, că profesorii de la medicină, foarte diferiţi din acest punct de vedere de profesorii de ştiinţe exacte pe care îi cunoscusem până atunci, funcţionau după criterii total diferite, foarte enigmatice şi pe care mi-am pus în cap să le descifrez. M-am hotărât să nu ratez nici un curs, nici o lucrare practică, nu numai cu scopul, normal,

de a învăţa materia predată, ci mai ales pentru a mă impregna de această formă particulară de discurs, în straniul lui aliaj de inconsistentă rigoare şi de sadism. Am reuşit perfect după câteva luni.

Până atunci însă, a trebuit să traversez un imens deşert. E adevărat că nu puteam suporta ideea de a mă vârî cu totul în haina cenuşie a studentului la medicină, având drept singur orizont cartea de anatomie şi notiţele luate cuvânt cu cuvânt. Ambiguitatea poziţiei mele, între două scaune - „poziţia debilului mental", va spune Lacan într-o zi -, favorizase cu siguranţă această derută la primele examene. Trecerea în anul al treilea părea de acum un adevărat act de vitejie.

Din acel moment, m-am cufundat într-o iarnă fără de sfârşit, într-un lung tunel, din care nu voi mai ieşi decât după mulţi ani. Devenisem mult mai sumbru. Eram chinuit în acelaşi timp de dificultăţile mele universitare, dar şi de „topirea" rapidă a micului capital obţinut din vânzarea apartamentului, de situaţia mea la SATEC care devenea, de la o zi la alta, mai incomodă. Petreceam din ce în ce mai puţin timp acolo, ceea ce mi-a atras unele observaţii neplăcute. Profitând de tonusul meu scăzut, nevroza, asemenea unui hoţ care exploatează întunericul în favoarea fărădelegilor lui, revenea în forţă, violentă, sumbră, agitând steagul negru al sinuciderii. Sindromul lui Solal.

Scena conjugală devenea o arenă în care nu se mai putea trăi şi pe care numai divorţul părea să o mai poată calma. Nu se spunea oare că o analiză reuşită trece în mod necesar printr-un divorţ, abandonare a dragostei din tinereţe? Conform „vulgatei" psihanalitice, orice căsătorie încheiată înainte de cură, în condiţiile obligatoriu patologice ale nevrozei - ca şi cum am înceta vreo-

dată, în cel mai bun caz, să fim nevrozaţi -, trebuia desfăcută pentru a lăsa loc unei iubiri oblative, luminată de analiză. Aburii aburilor... în ciuda certurilor continue, a geloziilor trecute şi prezente, în ciuda permanentei lipse de înţelegere, o forţă misterioasă, o legătură magnetică făcea imposibilă despărţirea. Ne sfâşiam pentru a ne împăca şi pentru a ne sfâşia din nou, sub privirile dezolate şi îndurerate ale celor trei copii. Lacan scrie undeva că asemenea relaţii îi caracterizează în mod paradoxal pe cei al căror ataşament reciproc este excesiv şi că o relaţie prea liniştită poate fi semnul unei legături puţin consistente. Habar nu aveam pe-atunci de aceste insondabile mistere ale psihicului omenesc.

Un vis a marcat acea perioadă, ecou al unei vechi poveşti rabinice pe care o auzisem în copilărie:

O lume ciudată, supranaturală. îl văd pe bunicul, pe 11
care îl iubisem mult în copilărie şi care murise puţin îna-L
inte ca eu să împlinesc treisprezece ani. Mă aflam, aşa- 1
dar, în împărăţia morţilor. Bunicul nu era singur. Am au-i
zit aceste cuvinte: „Mult ţi-a mai luat ca să ajungi". 1

în timpul scurt în care am povestit visul, descope- |
ream, graţie suspinelor adânci pe care le scotea, angoasa lui Lacan. Pentru mine, visul acesta şters avea ceva dintr-o uşurare, sfârşitul oricărei tensiuni. Lacan a inter-ţ
venit:)

- Suflă un vânt urât. Trebuie să i te împotriveşti. j

Defileul dintre viaţă şi moarte este uneori un culoar!
strâmt pe care trebuie că l-am traversat de mai multe orii

Şi totuşi, în mod paradoxal, infernul conjugal îmi apărea atunci mai degrabă ca un dat ectopic, o parazitare superfluă şi supărătoare a cursului principal al existen-

ţei mele, trasată în contrapunct pe trei direcţii: vocaţia mea de psihanalist, cea de scriitor şi credinţa mea revoluţionară. Interpretam postulatul freudian al primatului sexual într-un mod abstract, mitologic, loc punctual de juisanţă şi de frustrare. Cu alte cuvinte, sexualul ar fi efectul misterios, aproape biologic, al orgasmului reuşit sau ratat asupra neuronilor noştri şi, dincolo de asta, asupra întregii noastre vieţi psihice. Adevărul este că nu ştiam, nu doream sau nu puteam şti. Cea mai mare confuzie domnea în mintea mea în legătură cu această problemă primordială.

în alte momente, sexualitatea căpăta culori mesianice, cele ale unei ipotetice şi ideale întâlniri într-un viitor nedefinit care, în sfârşit, ar întruchipa-o. Eram, pe scurt, într-o profundă eroare. Cum să admit că sexualitatea, dorinţa nu au la drept vorbind semnificaţie şi sens decât înscrise în epura stabilă a relaţiei cu o altă fiinţă, cu cuvintele spuse şi nespuse care o fundamentează? întâlnirea reală care mi-a răvăşit concret viaţa - această viaţă prozaic de cotidiană, cu soţie şi copii - era împinsă cu putere la marginea preocupărilor mele de biata mea conştiinţă, loc prin excelenţă al necunoaşterii. A fost nevoie ca Lacan să facă într-o bună zi, brutal, ordine. Pretextul a fost banal.

Rezerva noastră de bani se apropia de sfârşit. Ce aveam să ne facem? A. m-a sfătuit să încetinesc, pentru o vreme, ritmul şedinţelor mele, să revin la frecvenţa de la început - trei şedinţe pe săptămână -, mai puţin ruinătoare decât întâlnirile zilnice. Aşa încât a doua zi, când eram pe punctul să plec şi după ce evocasem noua criză financiară, i-am spus lui Lacan:

- Soţia mea mă sfătuieşte să reduc, pentru o vreme, numărul şedinţelor, dată fiind situaţia noastră...

Am citit pe faţa lui o mânie uriaşă.
- Soţia ta nu trebuie să se amestece în analiza ta.
Apoi, după câteva clipe de linişte, a adăugat accentuând u-şi puternic cuvintele:
- Soţia ta este cauza tuturor acestor lucruri.
Cauza tuturor acestor lucruri? Ei bine... Afirmaţia mi s-a părut ridicolă, în afara subiectului. Politically correct încă de pe atunci, eram, cu siguranţă, gata să-i acord soţiei actuale o anumită importanţă în viaţa mea, dar mi se părea puţin cam mult să o transform în cauza tuturor acestor lucruri. Mi-am exprimat obiecţiunea printr-un surâs ironic, dar Lacan mi-a tăiat scurt avântul şi, îndreptându-se către un alt pacient cu pasul lui molatic, a repetat cu o voce în care îndoiala nu-şi găsea locul:
- Tuturor acestor lucruri, tuturor acestor lucruri, tuturor acestor lucruri...
Cele trei cuvinte, respinse în primul moment, aveau, ca de obicei, să sape şi să roadă încetul cu încetul roca dură a cecităţii mele mentale. Voi lua act de ele mult mai târziu, atunci când voi lua act şi de postulatul care i-a făcut atât să rânjească pe filistini: Nu există raport sexual, nu există armonie perfectă posibilă între un bărbat şi o femeie, ci o neînţelegere profundă în care îşi poate face loc aventura personală. în concluzie, necesitatea unui travaliu de doliu după acest vis.
Mulţi ani mai târziu, voi regăsi acelaşi mesaj enunţat de celălalt mare spirit care mi-a zdruncinat din temelii raportul cu lumea - Yeshayahou Leibowitz. Când un pisălog L-a întrebat: „Care este lucrul cel mai important din existenţa dumneavoastră, filosofia, iudaismul, ştiinţa, Dumnezeu...?", bătrânul şi-a întors figura de vultur către octogenara aşezată alături de el şi a răspuns: „Soţia mea". ■ ■ \

Fusesem, la rândul meu, convocat la această confruntare, mai grea decât confruntarea cu moartea. Ca un pescar îndemânatic, Lacan m-a lăsat să mă zbat multă vreme, „dându-mi aţă" tot timpul, ştiind bine că micuţul cârlig al undiţei era solid şi dureros înfipt în gât.

Suferează mult totuşi din cauza orizontului închis, a eşecului universitar care se anunţa, din cauza lipsei de bani. îndoiala a început să mă roadă: de ce o asemenea nebunie? Nu aveam decât să mă adresez lui Bour care îmi va propune cu siguranţă posturi bune şi bine plătite, în Africa, în Brazilia sau în alte părţi. Aş duce din nou o viaţă fără greutăţi, aş face lucruri folositoare.

Cum gestiona Lacan acest curent depresiv? Fără nici cea mai mică, nici măcar aparentă, compasiune. Dimpotrivă chiar. îl simţeam acum distant, ostil, pe el, care la început fusese atât de călduros, atât de atent. Şedinţele deveneau insuportabil de scurte. După câteva cuvinte care sunau a plângeri, şedinţa era oprită brusc.

într-o zi, nu am mai suportat. Era miercuri, zi de seminar. Cele două săli de aşteptare erau pline de lume. Veneau mulţi elevi din provincie sau din Italia, în acelaşi timp ca să asiste la marea liturghie, dar şi pentru a face câteva şedinţe de analiză sau de control, întotdeauna foarte scurte. Am aşteptat mult înainte să fiu primit. De ceva vreme meditam la acel sentiment al absurdului care a constituit fundalul adolescenţei mele şi care m-a făcut să-L iubesc pe Camus. Am vorbit despre el. Dar abia apucasem să pronunţ primele cuvinte, când şedinţa a fost ridicată. Am fost distrus.

După ce am ieşit din cabinet, am hotărât să pun un punct final. Am intrat într-un debit de tutun, am cumpărat hârtie de scris şi un plic şi, bând o cafea, am aş-

ternut câteva rânduri. Căsătoria mea se află în pragul divorţului, studiile medicale sunt o catastrofă şi nu mai am nici un ban la bancă. Era timpul să mă opresc. Mă gândeam să-mi reiau meseria de agronom şi să mă întorc în Africa. Am închis plicul şi i l-am înmânat portăresei de la numărul 5 al străzii Lille. în ceaţa mea interioară, această reacţie de supravieţuire m-a uşurat.

Am lipsit prin urmare de la şedinţa de a doua zi fără să simt nimic anume. Lucrurile erau de acum clare. Nu am renunţat totuşi imediat şi la studii. De la dezastrul din primul trimestru, mă obişnuisem să învăţ în biblioteca facultăţii până la ore târzii din noapte. Domnea acolo o ambianţă de studiu, lucrările pe care le puteam consulta, colegii mei înhămaţi la acelaşi efort şi cu care schimbam informaţii - toate acestea mă stimulau şi mă ajutau să mă concentrez. încetul cu încetul, am recuperat din terenul pierdut.

în acea seară am fost atât de obosit, încât la ora zece mi-am strâns notiţele şi m-am întors acasă. A. mi-a spus că Gloria, secretara lui Lacan, telefonase seara, mai târziu:

- Domnul doctor doreşte să vorbească cu soţul dumneavoastră.

- Nu e acasă.

- Unde l-aş putea găsi?

- Nu ştiu. Se întoarce de obicei puţin înainte de miezul nopţii.

- Dar domnul doctor nu-i poate telefona atât de târziu.

A. nu putea să o ajute. Nu ştia unde sunt. Am aflat vestea cu o relativă indiferenţă. Eram groggy pe propriile mele picioare. M-am dus să mă culc.

Adormisem adânc când soneria telefonului m-a trezit brusc din somn. M-am repezit, tremurând de spaimă,

spre telefon. Trecuse de miezul nopţii. Am auzit atunci la celălalt capăt al firului vocea lui Lacan, mânioasă:

- Haddad, de ce nu ai venit astăzi?
- Pentru că nu mă lăsaţi să vorbesc.
- O fac tocmai pentru ca, mai târziu, să poţi vorbi.

Această frază ciudată m-a răvăşit.

- Vino mâine, o să-ţi explic tot.
- Bine, domnule.

Pe jumătate adormit, m-am predat.

- Asta doreai, să-ţi telefonez!, a adăugat furios, închizând telefonul.

M-am dus la şedinţă. Lacan mi-a prezentat ceva ce semăna cu nişte scuze.

- Eram depăşit deunăzi de toţi provincialii care vin în ziua de seminar. Nu am înţeles ce îmi spuneai. Dar de ce această descurajare?

Am repetat ce scrisesem în scrisoare.

- înainte să construieşti, trebuie să treci printr-o fază de deconstrucţie. Află că, până acum, analiza ta se desfăşoară cu totul remarcabil. Nu o strica.

Cele câteva cuvinte mi-au insuflat puţină energie şi mi-am băgat din nou capul în jug. Din ciudatul dialog nocturn - care nu s-a mai repetat - am reţinut aceste cuvinte: „O fac, adică vă tai vorba, pentru ca mai târziu să puteţi lua cuvântul." Puţin după aceea, la seminar, Lacan a comentat dialogul lui Platon, Parmenide, pe care îl studiam în acel an. într-un scurt pasaj, tânărul Aristotel are curajul să spună câteva cuvinte; Socrate, brutal, îi taie vorba. Lacan a subliniat pasajul întrebuinţând cuvintele pe care mi le adresase în miez de noapte: tocmai pentru că Socrate i-a tăiat aici vorba, Aristotel o să poată lua cuvântul în altă parte. Şi încă în ce mod!

Pe moment depăşisem criza, aşa că Lacan şi-a reluat vechile obiceiuri - indiferenţa prefăcută sau adevărată, şedinţele de câteva secunde care declanşau noi crize, dorite, poate, de el. Şi, inevitabil, criza s-a produs. După ce m-a lăsat să bâigui câteva cuvinte, Lacan mi-a tăiat din nou, cu brutalitate, vorba.

A doua zi, după ce am intrat în cabinet, am hotărât să nu mă întind pe divan. M-am aşezat, calm şi hotărât, pe margine. A fost foarte surprins.

- Ce se întâmplă?

- Vreau să vă vorbesc stând faţă în faţă.

- Bine, de acord!

S-a aşezat în faţa mea. Părea foarte emoţionat, neliniştit poate. Cuvintele îmi ţâşneau din gură, tăioase ca lama unui cuţit, într-un adevăr total. Ce am spus în acea zi? O lungă lamentare, probabil, izvorâtă din infinita mea stare de neajutorare. Mă asculta la acelaşi nivel de adevăr. Nu ne jucam, nici el, nici eu. Era vorba despre ceva ce ţinea de viaţă şi de moarte.

De câţiva ani, epigonii lui Levinas ne tot repetă litania feţei ca loc de întâlnire etică între două fiinţe. Filosofia asta m-a plictisit sau m-a enervat întotdeauna. Pentru mine faţa rămâne, înainte de orice, locul minciunii, al aparenţei şi al disimulării. Escrocii hărăziţi cu talent au mereu un chip frumos. Mai puţin în anumite circumstanţe, momente de criză sau de confruntare, în care măştile cad, iar mizele vitale ies la lumină. în acea seară, privind faţa deodată tragică a lui Lacan, trăiam un astfel de moment.

Dialogul nostru, în sfârşit mai lung, a luat o întorsătură teoretică, dar o teorie care era adânc înrădăcinată în experienţa trăită imediată.

- Nu înţeleg conceptul de castrare care revine atât de des în scrierile dumneavoastră. înţeleg atunci când vorbiţi de falus, dar problema castrării rămâne cu totul opacă pentru mine.
- Ei bine, dacă nu ai suportat şedinţa de ieri, este tocmai pentru că te-am castrat!
- Tot nu înţeleg, nu înţeleg cum trebuie.
- Tocmai asta rămâne să înţelegem. în orice caz, tot ce ai spus astăzi mi se pare excelent şi confirmă faptul că ne aflăm pe drumul cel bun.
A hotărât să ne oprim aici - reluase iniţiativa -, subliniind faptul că un dialog explicativ ar falsifica progresul curei.
- Ne vedem mâine.
Nu va mai tolera astfel de confruntări faţă în faţă până când, devenit eu însumi analist începător, nu am făcut cu el ceea ce noi numim şedinţe de control.
Termenul castrare presupune, în limbajul curent, o puternică încărcătură peiorativă. Castratul este un biet tip, fără dorinţă sau voinţă. învăţătura lacaniană, dimpotrivă, conferă castrării numită simbolică o semnificaţie puternic pozitivă. Din această cauză, ea devine scopul însuşi al curei. Castrarea este operaţia simbolică de acces la dorinţă prin acceptarea destinului propriu - acela de a fi muritor. Urcam cu greu panta.
Aceste momente de criză sunt, în orice caz, cele care îmi rămân cel mai clar întipărite în memorie, punctări ale curei mele, purtătoare, fiecare, ale unei singulare diferenţe.
Unul dintre ele a fost povestit, deformat, într-o broşură răutăcioasă, Les Mots de Jacques Lacan, scrisă de Jean Allouch, însoţit şi de un comentariu neinspirat.

La capătul unei şedinţe deosebit de abrupte, sunt cuprins de o angoasă nesfârşită. Mă pregătesc să-mi îmbrac paltonul, dar, deodată, mi se pare imposibil, insuportabil să plec astfel. Hotărăsc, într-un impuls necontrolat, să nu părăsesc cabinetul, ci să mă întorc în sala de aşteptare, unde să rămân în picioare, cu un aer ameninţător. Lacan L-a primit deja pe pacientul următor. Câteva minute mai târziu, apare în cadrul celeilalte uşi, continuându-şi vârtejul nebunesc al consultaţiilor. Mă zăreşte.

- Ce vrei? mă întreabă, neliniştit.

- Să vă vorbesc.

- Vino. Ce se întâmplă? m-a întrebat după ce intrasem din nou în birou, rămânând însă în picioare, lângă j uşă. Pare furios, plictisit. Şi atunci pronunţ aceste cuvin-L te la care nu am reflectat: |

- Mă simt terminat! i-am spus. I

- Nu te simţi terminat, eşti terminat. Şi adaugă ime-L diat: '

- Ne vedem mâine.

Oricât de paradoxal ar părea, acest „eşti terminat", adică, încă o dată, castrat, m-a uşurat. Mi-a venit chiar să surâd. La câteva luni după această teribilă mustrare, voi citi într-un text intitulat L'Étourdit[1], pe care La- > can L-a publicat în Scilicet, aceeaşi afirmaţie: bărbatul este congenital, din naştere, terminat[2]. Cazul meu particular întâlnea astfel un oarecare universal.

1 Joc de cuvinte, imposibil de tradus în română, bazat pe ortografia cuvântului francez étourdi (zăpăcit); adăugând un t final, Lacan apropie cuvântul de verbul dire (a spune, a vorbi, a cuvânta), esenţial în discuţia lui cu Haddad despre castrare (N. t.).

2 Termenul francez întrebuinţat este foutu, cu o încărcătură sexuală foarte puternică (N. t.).

Mulţi ani mai târziu, am organizat un congres în Israel, la Shefayim, un kibuţ la nord de Tel-Aviv, pentru una dintre numeroasele bisericuţe post-lacaniene. Un psihanalist canadian, pe deasupra dominican, a vorbit despre cazul lui Marilyn Monroe. Celebra actriţă frecventase mult psihanaliştii. Confruntaţi cu desperarea ei, aceştia nu încetau să-i „ridice moralul": sunteţi atât de frumoasă, atât de bogată, atât de inteligentă, mai-marii acestei lumi se află la picioarele dumneavoastră. Totul s-a terminat cu sinuciderea ei. Cum să înţelegi un asemenea act?

Am intervenit pentru a spune că Lacan, într-o situaţie asemănătoare, decât să-i fi „reumflat" fără succes ego-ul, mai degrabă i-ar fi aruncat, aşa cum a făcut-o cu mine, ceva de genul: „Da, e adevărat, eşti terminată!"; cine ştie dacă asta nu ar fi salvat-o? Asistenţa a amuţit. Publicul presupus a fi lacanian a crezut că tocmai spusesem o enormă stupiditate. Am înţeles, încă o dată, că nu făcusem aceeaşi lectură a învăţăturii lacaniene.

O altă criză îmi rămâne în memorie, moment crucial al analizei mele. De data asta, nici un acces de furie din partea mea. Lungit pe divan, starea mea de neajutorare izbucneşte într-un strigăt:

- Nu mai suport. Nu voi putea suporta asta mai mult de un an.

- Crezi că nu ştiu? Un an, asta e.

De nenumărate ori, Lacan se mulţumea să repete cuvintele pe care tocmai le pronunţasem, ca şi cum îi serveam cuvintele cu care avea să-mi răspundă. Nu era oare ilustrarea unuia dintre aforismele lui preferate? Mesajul subiectului îi vine de la Celălalt sub o formă inversată. Sigur că nu puteam, atunci, să înţeleg acele cuvinte literal. Prin ce minune, într-un an, voi ajunge la capătul

acestui interminabil tunel? Voi deveni, între timp, medic? Lucrul părea, în imposibilitatea lui de a fi conceput, o glumă proastă. Analiza mea nu începuse decât de doi ani şi jumătate, iar zvonurile pe care le auzeam îmi dădeau de-nţeles că nu putea fi vorba să încep să practic decât după ani îndelungaţi de analiză. în plus, mă simţeam atât de rău, atât de prizonier în chinurile nevrozei ţ mele! Şi totuşi, în efectul retroactiv, voi putea verifica faptul că Lacan, o dată în plus, nu repetase cuvintele un an în mod uşuratic.

Momentele de criză, pe care trebuie să le consider, cu trecerea timpului, drept momente de graţie, se intercalau între lungi secvenţe de tratamente neplăcute, de lovituri de cravaşa simbolice, prin care Lacan mă menţinea în galop.

- De ce vă purtaţi aşa cu mine? îi voi spune câţiva ani mai târziu, într-o zi în care a fost din cale afară de dez- f agreabil şi chiar de umilitor, şi asta în văzul celorlalte | persoane prezente în sala de aşteptare. £

- Pentru că aşa trebuie să mă port cu tine. "M

- Vreţi să spuneţi pe planul curei? m

- Pe ce alt plan vrei?

I s-a întâmplat totuşi să-şi dea seama că abuza uneori.

- Dragul meu, în această practică trebuie să fii de o extremă politeţe. Nu sunt întotdeauna aşa pentru că sunt copleşit de multele mele îndatoriri; te rog să mă ierţi. Dar să nu uiţi asta, mi-a spus într-o zi, pe un ton de confidenţă, conducându-mă către cabinetul lui. 2

Panoplia de „tratamente neplăcute", uneori de-a i dreptul sadice, era dintre cele mai bogate: şedinţe între- i rupte fără să mă fi lăsat măcar să scot un cuvânt, zgo- i

mote diverse provocate de un capsator sau de un coupe-papier, emanaţii corporale, ziar frunzărit cu putere. Apoi, în prag, aceeaşi întrebare, repetată zi de zi: „Când ne vedem?" Mi se întâmpla să răspund, plictisit: „poimâine" sau „şedinţa următoare"; îmi spunea atunci, cu o voce imploratoare, irezistibilă: „Nu, mâine!"

La un moment dat, Lacan a descoperit un alt gen de tortură: să lase deschisă uşa biroului. Se puteau astfel auzi, din bibliotecă, cuvintele spuse în birou, presupuse a fi de cea mai mare intimitate. Mi s-a întâmplat să aud, în acest mod, şedinţele fraţilor mei de suferinţă, fără să ştiu însă niciodată cine le pronunţa. Folosindu-se de cele două săli de aşteptare, Lacan făcea imposibilă identificarea pacientului de pe divan. Pe de altă parte, acest fragment de discurs, detaşat din lanţul şedinţelor care îi confereau semnificaţie, pierdea mult din conţinutul lui informativ. Era, am putea spune, semnificant pur. Adaug că acest „exerciţiu" şi cuvintele lui Lacan care îl însoţeau m-au învăţat multe.

Pentru mine însă, să vorbesc ştiind că uşa rămăsese deschisă, era insuportabil. Am protestat. Lacan mi-a spus:

- Dacă o fac, este pentru că ai o problemă cu uşile.

O dată întors acasă, am început să recitesc un text de câteva pagini pe care tocmai îl scriam. Am fost frapat de incredibila frecvenţă a cuvântului „uşă" în text. îl regăseam în fiecare paragraf. într-unui dintre primele sale seminarii, dar care nu a fost publicat decât după moartea lui, Lacan a consacrat una dintre conferinţe obiectului „uşă", element esenţial al procesului de simbolizare.

O astfel de practică, văzută din exterior, şi mai ales de psihanalişti „tradiţionalişti", va apărea drept nebunească, scandaloasă, o manipulare vinovată. Cu toate

acestea, douăzeci de ani după ce moartea m-a despărţit
de el, nu resimt nici o animozitate faţă de tratamentul pe
care Lacan mi L-a aplicat, ci mai degrabă, un fel de amu-
zament în faţa a ceea ce chiar el numea bufoneria lui.
Unii dintre foştii lui elevi, astăzi dispăruţi şi pe care îi
apreciam mult, mi-au cerut chiar să mă alătur unei cri-
tici a operei şi practicii lui. Am refuzat fără nici o ezita-
re. Ceea ce simt faţă de el este o profundă gratitudine.
Dacă nu ar fost el, n-aş fi ajuns niciodată la acest capăt |
al destinului meu, n-aş fi putut niciodată să „tutuiesc", i
cu respect, cele mai mari spirite. î

O nevroză ca a mea, numită obsesională, este hrăni- j
tă în mod esenţial cu pulsiuni agresive, orientate împo- 1
triva celor apropiaţi, dar şi împotriva sieşi, într-un corn- §
portament de eşec uneori literalmente sinucigaş. Pentru
a toci această agresivitate, pentru a-i deturna traiectoria
într-un demers fecund, nu există altă soluţie decât să
exagerezi, să-i împingi juisanţa până la dezgust, aşa cum
ne sfătuia, încă din secolul al XH-lea, marele Maimoni-
de. Adoptarea unei atitudini „înţelegătoare", complezen- ,
tă în neutralitatea ei, mi-ar fi condamnat proiectul de re- 4
conversie la un eşec sigur. S

Consider, de asemenea, că acest tip de practică tre- I
buie să rămână singularitatea unui om singular, pe care ■
nimeni nu-L poate imita fără să cadă în maimuţăreală sau B
şi mai rău. Există un timp, cel al primilor paşi, când poţi ■
„maimuţări" - păcat în care am căzut şi eu -, dar şi un I
timp în care să-ţi găseşti propriul mod de funcţionare. î

„Nu, hotărât - i-am spus altă dată, mulţi ani mai târ- |
ziu, când practicam deja meseria de analist -, nu se mai j
poate. Mi-ajunge atât, o să pun capăt curei." Eram, şi I
atunci, după zile întregi de dureroasă reflecţie, ferm ho- î

tărât. Nu era vorba de vreun bluf. Lacan a oftat. „Priete-ne, regret că nu am putut să te ajut mai mult. Eşti liber, ştii bine, să te opreşti. Eu, în locul tău, nu aş face-o." Şi-a părăsit biroul şi a venit să se aşeze în fotoliu, la câţiva centimetri de faţa mea. A adăugat: „Să ştii însă că ţin la tine pentru că eşti unul dintre puţinii care pricep ce spun." Astea i-au fost cuvintele. Mai puteam, după asta, să-L părăsesc?

* * *

Să-L văd pe Lacan etalând atâta energie în ciuda vârstei înaintate, primindu-i fără încetare, de dimineaţa până seara, pe cei care veneau să-L consulte, luându-şi vacanţe foarte scurte, întruchipând un Jupiter tunător care, în picioare timp de două ore, îşi ţinea seminarul, nutrind o dragoste de toţi ştiută pentru o tânără femeie de treizeci de ani, care va deveni o prietenă, toate acestea îmi dădeau iluzia eternităţii lui. îşi purta bătrâneţea cu o demnitate atât de elegantă încât îl credeam nemuritor. Chipul lui de septuagenar părea înfrumuseţat de ani atunci când îl comparai cu portretele din tinereţe marcate de un fel de trufie pe care vârsta, asemenea unui sculptor îndepărtând marmura inutilă, o făcuse să dispară.

Mi s-a întâmplat ca într-o zi să fiu intrigat de vocea lui spartă; şi observându-L cu atenţie în timpul acelor scurte şi intense schimburi de priviri care deschideau şi închideau şedinţele, am remarcat pe obrazul lui stâng o pată rotundă de un roşu închis. Tocmai voiam să-L întreb cum se simte când, cu un mormăit de urs furios, mi-a spus să plec. Eram de acum obişnuit cu această bruscheţe. O răceală, poate. Aşa a trecut ziua; dimineaţa următoare m-am dus pe la SATEC.

Deodată, în timpul după-amiezii, am fost cuprins de o imensă amărăciune, cum nu mai cunoscusem nici-

odată. Spre marea mea nedumerire, în plină stradă, am izbucnit în hohote de plâns. Obrajii îmi erau scăldaţi de lacrimi pe care nu reuşeam să le stăpânesc. De ce un astfel de afect, într-adevăr mult prea ciudat? O amintire îmi revenise pe neaşteptate, cea a unui tovarăş al meu, muncitor, împreună cu care, în unele duminici, mi se întâmplase să vând L'Humanité în Piaţa Gambetta. într-o bună zi, am observat pe unul dintre pomeţii obrajilor lui o pată rondă, de un roşu intens. „îmi fac câteva analize de rutină", mi-a spus. O lună mai târziu, am aflat că murise. I se descoperise un cancer de maxilar, care fusese iradiat fără nici un rezultat, de unde şi pata roşie de pe obraz. Cancerul de maxi-: Iar este boala teribilă de care a murit şi Freud. Or, Lacan prezenta aceeaşi pată în acelaşi loc. însemna că era şi el iradiat. Avea, deci, un cancer de maxilar. Aşadar, moartea lui era iminentă.

M-am prezentat la şedinţa obişnuită în această stare de prăbuşire, plângând în continuare în hohote şi reuşind cu greu să explic de ce. „Nu, nu e vorba de radioterapie", mi-a spus el cu o voce enervată. Ca un bun stoic ce era, nu suporta etalarea slăbiciunii mele. Am plecat calmat, ca şi cum aş fi fost vrăjit. Aveam să aflu că un răufăcător intrase, în ajun, în cabinetul lui ca să-L jefuiască şi că cei doi se bătuseră. Urma roşie fusese lăsată de o lovitură de pumn.

Rămânea totuşi faptul că ideea morţii lui, pentru o vreme dispărută, îşi făcuse apariţia în spaţiul meu mental. Lacan nu mai era nemuritor. Dincolo de asta, bineînţeles, se profila reprezentarea cea mai groaznică pe care un bărbat trebuie să o înfrunte, cea a dorinţei oedipiene a morţii tatălui, dorinţă pe care o resping cu atâta tărie, încât îi prefer propria mea dispariţie.

Tocmai această problemă a tatălui, a dispariţiei lui dorite şi insuportabile, era obstacolul în relaţia mea cu Lacan, în transferul meu aproape delirant. Dacă l-am iubit atât pe Lacan este pentru că în centrul teoriei şi al practicii lui se afla această enigmă a paternităţii şi a filiaţiei, crucea mea personală, inclusiv patimile şi învierea. Relaţia dramatică cu tatăl meu, de care mă despărţeau ani-lumină de radicală neînţelegere, când, de fapt, eram mistuit de o dragoste imensă, a fost firul roşu al analizei mele.

Conform conceptualizării lui Lacan, o analiză nu se rezumă însă la tratamente neplăcute, privare, frustrare şi castrare, toate la un loc. Ele nu reprezintă decât manevre al căror obiectiv este instaurarea unui cuvânt nou, apariţia bruscă dincolo de discursul steril al nevrozei.

Anul acela a fost, cu siguranţă, decisiv în marşul meu forţat împotriva timpului. Un vis din acea perioadă m-a marcat.

Avea două părţi. în prima, destul de confuză, era vorba despre puterea unui magician, pe care şi-o exersa captând imaginea fotografică a cuiva. Repede, scena visului devine foarte clară. Sunt prezente patru personaje: tata, fratele meu, eu şi... un alt eu însumi, perfect real, de o mare stranietate. Stă cu spatele la mine deşi, paradoxal, ca într-un tablou de Picasso, îl privesc drept în faţă. Tăcut, nu participă la schimbul nostru de cuvinte. Sesizez în el, în tăcerea lui totală, o mare seninătate, total opusă modului meu de expresie, în general plângăreţ şi bolnăvicios. Mă terorizează mai ales prezenţa lui. Şi atunci îi adresez tatălui meu următoarea rugăminte:

„împiedică-mă să îl văd, dacă nu, o să înnebunesc."

„Nici nu poate fi vorba, îmi răspunde tata, e şi el fiul meu."

Ce reprezintă această sosie? Dublul meu, cu siguranţă. Şi atunci de ce această angoasă a nebuniei? Şi, mai ales, ce înseamnă atitudinea hieratică a acestui dublu, locul său în marginea scenei, surâsul lui enigmatic, tăcerea lui?

Mi s-a întâmplat să povestesc visul unor colegi. Fiecare i-a aplicat propriul şablon. Este Eul tău ideal sau idealul tău de Eu, mi s-a spus de cele mai multe ori. Dar aceste explicaţii nu m-au mulţumit niciodată. în ceea ce mă priveşte, acest vis se situează exact dincolo de toate scânteierile narcisice. Acest alt eu însumi, prin tăcerea lui, mă reprezintă ca deja mort, motiv pentru care mă înspăimânt văzându-L. Tata mă obligă să mă confrunt cu destinul meu de muritor.

Lacan a manifestat un viu interes pentru acest vis, ca şi cum ar fi găsit în el semnalul aşteptat pentru... ceea ce voi descoperi eu însumi numai după câteva luni. De mai multe ori. mi-a subliniat comentariile cu „Excelent! Asta e!".

* * *

Participarea la seminarul lui Lacan, faptul că îmi procuram revistele şi lucrările publicate în colecţia „Champ freudien", pe care el o conducea la Editura Seuil, m-au apropiat încetul cu încetul de lumea psihanaliştilor. Consideram, până atunci, că numai un semizeu putea juca acest rol. Pe nesimţite însă, această mitologie a început să-şi piardă consistenţa, astfel încât am îndrăznit un pas înainte. M-am gândit că venise timpul să-mi depun candidatura la Şcoala freudiană. I-am vorbit despre acest subiect lui Lacan care a mimat o oarecare răceală. In acelaşi timp însă a chemat-o pe Gloria, secretara lui, şi i-a

cerut să-mi scrie pe o carte de vizită coordonatele doctorului Christian Simatos, secretarul şcolii, însărcinat să-i primească pe candidaţi. Prin neînsemnatul gest simbolic, Lacan îmi deschidea uşa şcolii sale.

Simatos m-a primit îndatoritor şi mi-a înregistrat candidatura; dar asta nu a însemnat o admitere, ci începutul unui lung proces de încercare:

- Puteţi participa la majoritatea seminariilor şi grupurilor noastre de lucru, mi-a spus, o să vă trimit programul. De ce să nu începeţi cu seminarul de lectură a Scrierilor lui Lacan, condus de Melman, Bailly şi Parisot? Ar fi o bună introducere. în orice caz, lucraţi, faceţi-vă cunoscut în Şcoală prin activităţile dumneavoastră.

Am urmat sfatul lui Simatos şi m-am înscris în grupul de lectură.

Sediul Şcolii freudiene de la Paris se afla pe strada Claude Bernard. Am zărit, pe trotuarul de vis-à-vis, clădirea care, altădată, focalizase ambiţiile mele, cea a Institutului naţional agronomic. Joia următoare, am trecut pentru prima oară şi cu multă emoţie pragul Şcolii lui Lacan. Mă aştepta o surpriză. Figura lui Charles Melman, responsabilul grupului, nu-mi era necunoscută. După o clipă, amintirea primei noastre „întâlniri" mi-a revenit. Era pe vremea când făceam „psihoterapie analitică" cu doctorul G., la dispensarul pentru studenţi. Toţi pacienţii îşi aşteptau terapeutul în aceeaşi mare sală. Doctorul G. şi ceilalţi aveau acel aer afectat, pântecos, acea lentoare a gestului specifică, se supune, psihiatrilor de „bon ton". într-o zi, în cadrul unei uşi, am zărit un tânăr psihiatru cu alură degajată, plin de vioiciune şi, instantaneu, am simţit regretul de-a nu face cura cu el. Nu ştiam cum îl cheamă. Or, iată că, zece ani mai târziu, mă aflam în faţa acestui seducător psihanalist care purta, de

acum, un nume. Era imposibil să nu se stabilească între noi o legătură transferenţială, început al unei poveşti vijelioase şi cu sfârşit nefericit. Lacan a ştiut să trezească multe mari talente, care, adesea, la capătul cursei, au uitat promisiunile făcute la începutul ei. Lista ar fi prea lungă. Pentru moment însă, începuturile mele la Şcoală se prezentau sub bune auspicii.

Câteva săptămâni mai târziu, mă aflam la seminarul lui Lacan, însoţit de soţia mea. L-am zărit pe Melman care încerca să-şi găsească un loc. I-am propus, înghesuindu-ne puţin, să se aşeze lângă noi. Cu tact, a refuzat oferta. Căci printre brahmanii lacanismului nu se strecoară fitece analizând. Carisma bărbatului a avut însă efect asupra soţiei mele care mi-a declarat: „Dacă într-o bună zi voi face o analiză - ceea ce refuzase până atunci - o să o fac cu el." Ceea ce se va şi întâmpla.

* * *

încă de la începutul seminariilor sale, Lacan punea accentul pe importanţa matematicii: logică propoziţională, teoria mulţimilor, curând topologia nodurilor. De la an la an şi de la seminar la seminar, referinţele la matematică reveneau din ce în ce mai insistent. Această abordare nu putea decât să-L intereseze pe inginerul din mine. Pentru cei care îl urmăreau, majoritatea cu o formaţie literară sau medicală, referinţele deveneau un obstacol în înţelegerea unei teorii şi aşa destul de ermetică. Aşa încât unii s-au gândit să organizeze şi nişte ore de matematici. Un anunţ a apărut în buletinul informativ al Şcolii. Ideea mi-a plăcut şi m-am asociat proiectului.

Ne întâlneam în fiecare miercuri dimineaţa, în jurul unui profesor pe care îl plăteam, acasă la cea care avusese fericita iniţiativă. Dinamica de grup făcându-şi trea-

ba, o legătură de camaraderie s-a instalat între cele vreo zece persoane care urmau cursul. Cei mai mulţi se declarau psihanalişti, ceea ce a grăbit, pentru mine, demistificarea cuvântului. Am remarcat în special o tânără femeie înaltă şi frumoasă, Arme C, analistă confirmată. într-o zi însorită de primăvară, după curs, grupul a hotărât să bem un pahar pe terasa unei cafenele din apropiere. Mă aşezasem lângă Anne C. şi, deodată, am întrebat-o:

- Cum te instalezi psihanalist?

întrebarea mea a pus-o în mod evident în încurcătură.

- Nu pot să vă dau un răspuns pe loc. Ar trebui să ne vedem, să vorbim mai pe îndelete.

Am reţinut propunerea cu o ureche puţin distrată. Un astfel de obiectiv mi se părea încă atât de ireal, atât de îndepărtat... şi totuşi atât de apropiat.

Făcusem această promisiune bizară: de îndată ce voi fi analist, voi merge la Viena, pe faimoasa stradă Berggasse, să vizitez casa lui Freud. Ideea de a începe să primesc pacienţi nu-mi dădea pace. Situaţia materială dezastruoasă, agravată de toate împrumuturile bancare studenţeşti contractate între timp, dorinţa de a scăpa de postura mea umilitoare de student întârziat - toate mă împingeau într-acolo. Dar nu asta era principala mea motivaţie. Abia aşteptam, mai ales, să încep să realizez visul urmărit încă din adolescenţă. îmi venea greu să-i vorbesc despre asta analistului meu. Eram convins că mă va bruftului cu una dintre mormăiturile bine cunoscute. în cele din urmă, am îndrăznit totuşi. Spre marea mea surpriză, reacţia lui a fost alta. Cuvintele mele păreau să fi declanşat în el o emoţie specială, poate angoasă.

- O să-ţi răspund după un timp, a spus în cele din urmă. Deschiderea devenea puţin mai mare, deşi hotărârea era amânată pentru un viitor nedefinit. Am simţit o uşurare laşă.

* * *

Cursurile celui de-al doilea trimestru mergeau înainte, încetul cu încetul, printr-un efort zilnic, mi-am îmbunătăţit rezultatele. Promovarea în anul al treilea, încă problematică, nu mai părea cu totul imposibilă. Strâmtorarea financiară însă mă sufoca din ce în ce mai mult. Nu aveam altă alternativă decât să încerc, din nou, să-mi vând apartamentul în care locuiam, lichidând astfel ultimele noastre rămăşiţe de patrimoniu. Numai că punerea în aplicare a acestei dureroase hotărâri nu se putea face imediat. Zilele şi săptămânile treceau şi nu se arăta nici un client potenţial. Pe cine putea interesa un banal apartament de la periferie, lipsit de farmec? L-am rugat pe Lacan să accepte, dacă nu o întrerupere, cel puţin o reducere a frecvenţei şedinţelor. Falimentul îmi bătea la uşă. Manevra lui a fost, încă o dată, neaşteptată:

- Vino mâine. N-o să plăteşti şedinţa.

Şedinţa gratuită a avut loc. Mi s-a părut insuportabilă. Trebuia găsită o altă soluţie. Lacan mi-a acordat un credit pentru câteva şedinţe, dar n-am putut suporta nici asta. Creşterea datoriei putea deveni foarte repede de necontrolat. Mi-am amintit cuvintele pe care mi le aruncase într-o zi:

- De ce ar trebui să fiu bancherul tău?

Tatăl meu lucrase aproape toată viaţa la o bancă. I-am cerut un mic împrumut. A acceptat, deşi nici el nu stătea prea bine.

Am fost, în sfârşit, contactat de o agenţie. Avea un cumpărător pentru apartamentul meu, la preţul cerut, ceea ce îmi lăsa o mică rezervă.

- Unde o să locuiţi acum? m-a întrebat agentul imobiliar care se ocupase de vânzare.

- O să caut ceva cu chirie.

- V-ar interesa să rămâneţi în apartament, ca chiriaş?

Cumpărătorul achiziţionase apartamentul ca o investiţie, nu ca să-L locuiască. Propunerea mi s-a părut o mană cerească. Mă scutea de tărăboiul unei mutări şi rămâneam în cadrul meu familial. Puteam să-mi trag un pic sufletul.

* * *

în vacanţa de Paşte, Bour mi-a propus o nouă misiune. A fost ultima ispită a Celui Rău.

Cu câteva săptămâni înainte, izbucnise războiul dintre India şi Pakistan din cauza Bengalului de Est. Deruta armatei pakistaneze a dus la crearea unui nou stat, Bangladesh. Tunurile abia tăcuseră când Quai d'Orsay a încredinţat institutului nostru o misiune exploratorie: cum putea fi ajutată această ţară, poate cea mai săracă de pe glob? Mi s-a încredinţat misiunea de a imagina proiecte agricole simple.

Pregătindu-mi călătoria spre Dacca, călătorie care impunea mai multe escale, am descoperit că una dintre ele putea fi... Tel-Aviv. Nu fusesem niciodată în Israel şi am simţit dintr-o dată dorinţa de a vizita această ţară pentru care, în toţi anii mei de comunism, manifestasem o indiferenţă ostilă. Am hotărât să mă opresc la întoarcere, fie şi numai pentru trei zile.

Am plecat la Dacca. Călătoria mi s-a părut interminabilă, cu o primă escală la Delhi şi cu încă una la Calcutta,

unde am aşteptat mai multe ore în umezeala şi lipsa de confort a sălii de tranzit. Descopeream, de asemenea, indispoziţia pe care o provoacă diferenţa de fus orar. Am ajuns la destinaţie epuizat, mort de oboseală. Traversând oraşul în taxi, mă întrebam de ce era atâta mulţime de oameni pe stradă la acea oră matinală. Realitatea din Bengal mă sufoca de la bun început. Mulţimea nu se ducea nicăieri. Trăia acolo, dormind direct pe pământ, o populaţie care, la ora aceea, era dublul celei a Franţei, într-o ţară de cinci ori mai mică, infinit mai săracă, frecvent inundată, în sud, de ocean, lipsită de orice resursă naturală, ruinată de război - într-un cuvânt, o totală deznădejde.
   în zilele următoare, i-am făcut o vizită consulului Franţei; am vizitat apoi servicii locale care începeau să se reorganizeze, mi-am procurat un hârb de maşină şi un şofer pentru a putea străbate provincia. Orele petrecute pe marginea piscinei de la hotel mi-au fost şi ele utile. Ziarişti, reporteri de război veneau să se odihnească în această oază şi am obţinut de la ei unele informaţii. Am reuşit astfel ca, într-o săptămână, să schiţez o serie de mici proiecte simple, care ar fi putut permite o primă acţiune de dezvoltare agricolă: forarea unor puţuri echipate cu pompe, culturi de legume în anotimpul uscat, îmbunătăţirea orezăriilor, crescătorii de peşte...
   Pe drumul de întoarcere, am profitat de cele trei ore de escală la Calcutta pentru a închiria un taxi şi a parcurge, fără să mă dau jos din maşină, acest simbol al mizeriei extreme. în atmosfera stătută a regiunii, centrul vetust al oraşului mi s-a părut că ascunde unele frumuseţi nebănuite. Nu puteam însă să întârzii. Avionul îşi relua zborul spre Tel-Aviv la căderea nopţii. Instalat incomod pentru interminabilele ore de zbor, cu picioarele umflate şi dureroase, cu spatele cocârjat, încercam, în za-

dar, să adorm. Am ajuns într-un târziu pe aeroportul Ben-Gurion, mort de oboseală, emoţionat (fără să o recunosc) să calc pe pământul viselor mele de copil credincios, de adolescent sionist. Aspra realitate din Israel m-a trezit foarte repede. Eram în ajunul războiului de Kipur pe care nimeni nu-L prevedea. Terorismul era o preocupare majoră. Fuseseră distruse avioane. Numele meu, destul de răspândit în Orientul Mijlociu, era şi cel al unui terorist pe atunci celebru. Debarcând din Bangladesh şi plecând din nou, peste trei zile, spre Paris, nu puteam decât să trezesc suspiciunea serviciilor israeliene de securitate. Poliţistul de la controlul paşapoartelor m-a rugat să-L urmez într-un birou unde a mai venit încă un coleg de-ai lui. Am fost percheziţionat, am suportat un interogatoriu dur, mi s-au deschis bagajele, valiza mi-a fost controlată la sânge. Ce căutasem în Bangladesh? La ce hotel urma să stau în Israel? Nu reţinusem încă nici o cameră. Am indicat adresa unor veri care stăteau la ţară. Toate astea erau deosebit de suspecte, dar nu-mi dădeam seama. Pentru că singurul obiect suspect găsit în bagaje erau Scrierile lui Lacan, m-au lăsat în sfârşit să plec după ore lungi de tratament nu prea curtenitor.

Şoferului de taxi care m-a întrebat unde să mă ducă i-am răspuns fără să ezit: Ierusalim. în oraşul vechi sau în cel nou? în cel vechi, bineînţeles. Pentru mine, „oraşul vechi" însemna să locuieşti în interiorul întăriturilor, adevăratul Ierusalim din visurile mele. Nu ştiam că există un cartier arab în afara acestor ziduri. Şoferul m-a lăsat în strada Salah-el-Din, în faţa unui hotel prost, lipsit de confort. Eram atât de obosit şi vorbeam atât de prost englezeşte, că am renunţat la orice discuţie. Am luat camera care mi s-a oferit şi m-am cufundat imediat într-un somn adânc.

Două ore mai târziu, mă trezeam, lac de sudoare. Ziua era caniculară. Mă aflam la Ierusalim. Nu era momentul să dorm. Am ieşit din han şi, câţiva paşi mai departe, am descoperit zidurile grandioase. Am ieşit grăbit prin poarta Damascului; înaintam fără să ezit drept înainte, ca şi cum aş fi ştiut unde trebuia să mă duc. Eram ca un somnambul, dar, în acelaşi timp, locuit de o stranie înţelepciune, de o muzică imemorială care începea să susure în mine asemenea unui plăpând izvor de apă rece. Soarele era la zenit. Deodată, în faţa mea, Zidul, acest zid pe care l-am recunoscut imediat, metonimia memoriei mele iudaice, a dorinţei mele. Poate s-ar fi cuvenit să izbucnesc în plâns. Trebuia însă să scap de irealitatea impresiilor mele, din lupta abia angajată împotriva propriei mele alienări, împotriva opacităţii mele subiective.

După câteva minute, mă plimbam pe eleganta esplanadă a Moscheelor, înconjurată de arcade asemenea curţii interioare a unei mănăstiri, tăcută şi pustie. Acolo, odinioară, se înălţa Templul lui Solomon, Sanctuarul, Sfânta Sfintelor, loc focal al privirii mele interioare. Pacea locului, frumuseţea lui ireală îmi picurau în suflet o infinită desfătare.

Un tânăr palestinian s-a apropiat de mine şi mi-a propus să-mi fie ghid în vizita celor două moschee. Moscheea El-Aqsa scăpase ca prin minune, în urmă cu câteva luni, dintr-un incendiu provocat de uh fanatic evreu care crezuse că astfel va grăbi venirea lui Mesia.

Am părăsit destul de repede acest loc sublim unde, după aceea, niciodată nu m-am mai putut întoarce. Paşii m-au purtat spre strada Jaffa. în vitrina unei agenţii de voiaj, mai multe propuneri de excursii: vizitarea lacului Tiberiada, a deşertului, a Galileii... Am deschis uşa.

Trebuia să profit din plin de escala mea de trei zile. Mi-am făcut repede un program. Un tur în deşertul Iudeii cu oprire la Marea Moartă, apoi Massada, întoarcere prin deşertul Neguev şi Beer Shev'a la Tel-Aviv, ca să urc apoi spre nord, vizitarea Galileii, turul lacului Tiberiada, oraşul Haifa şi deşteptarea în zori, ca să iau avionul. Suprafaţa nu prea mare a ţării permitea o asemenea buclă.

Am trăit fiecare etapă ca pe o nouă zguduitură, o irumpere a visului în cotidianul meu, o vrajă. Dacă nu am rămas acolo decât trei zile, trebuie să adaug şi cele trei nopţi pe care am preferat să le irosesc cât mai puţin dormind.

Aveam să revin însă repede la realitatea cenuşie întruchipată de arţăgoşii poliţişti de la aeroport. Nu-mi dădeam seama că fiecare dintre actele mele din ultimele trei zile putea trezi suspiciunile poliţistului celui mai puţin paranoic: faptul că am locuit pe strada Salah-el-Din, că am călătorit, în pas alergător, prin aproape toată ţara. Deplasările mele fuseseră, probabil, supravegheate. M-au pus să mă dezbrac, m-au percheziţionat, mi-au răsturnat valiza de mai multe ori. Trebuia să fac faţă interogatoriului pe care mi-L luau mai mulţi poliţişti, cu schimbul. Ce aţi căutat în Bangladesh? De ce aţi venit în Israel? Ca să-L vizitez, la dracu! în trei zile? Bieţii poliţişti nu pricepeau deloc prezenţa mea acolo, atât de atipică şi, prin urmare, suspectă. Calculatoarele le-au furnizat, cu siguranţă, date greşite despre mine. Megafoanele anunţau deja apropiata decolare a avionului meu şi începeam să mă neliniştesc serios, să mă enervez. O să mă faceţi să pierd avionul! Ce vreţi de la mine? Ce înseamnă percheziţiile astea, întrebările care nu se mai termină? Securitate, mi se răspundea. Obsesia securităţii

care mina ţara până în străfunduri. Mi-am adus aminte de povestirea lui Edgar Allan Poe, Scrisoarea furată, cu îndârjirea poliţiei de a găsi un obiect aşezat totuşi sub nasul ei. Pericolul căutat în ipoteticul fund dublu al valizei mele era acolo, evident, şi nimeni, sau aproape, nu voia să-L vadă: ocuparea şi oprimarea unui alt popor.

în cele din urmă, mi s-a dat drumul la timp ca să prind avionul. Shalom! mi-au spus cei doi poliţişti care mă „trataseră". Bye Byel le-am răspuns, dându-le astfel de înţeles că nu aveam chef să mă mai întorc curând prin acele locuri neprimitoare. Nu puteam bănui că, numai după câţiva ani, aveam să fac o pasiune mistuitoare pentru această ţară, pasiune care m-a făcut să-mi abandonez situaţia de la Paris (devenită, între timp, foarte confortabilă) şi să merg să mă-instalez acolo. Deşteptarea aceasta nu fusese cauzată de nici un eveniment deosebit; era pur şi simplu dezvăluirea progresivă a unui sentiment multă vreme refulat. Va veni apoi vremea deziluziilor şi, după ce am iubit-o cu ardoare, voi sfârşi prin a părăsi această ţară devenită străină.

întors la Paris, am uitat, pentru o vreme, toate aceste emoţii puternice. Falia adâncă întredeschisă în mine a fost repede astupată. Raportul întocmit despre Bangladesh a fost bine apreciat. Francis Bour m-a convocat în biroul lui. M-a felicitat mai întâi pentru munca făcută şi pentru claritatea propunerilor, apoi a abordat adevăratul motiv al convocării:

- Cooperarea tehnică este, după cum ştii, în criză. Există din ce în ce mai puţini bani pentru acţiunile de dezvoltare în lumea a treia. Trebuie să reorganizez societatea noastră, să-i simplific organigrama. Se va orienta de acum înainte, sub conducerea mea, spre cinci direcţii.

Le-a enumerat pe primele patru.
- Cea de-a cincea, s-o numim „prospectare şi dezvoltare", va încerca să conceapă, pentru regiunile din lume unde nu ne-am implantat încă, noi operaţii de dezvoltare. M-am gândit să-ţi încredinţez această direcţie. O să te organizezi cum vrei, o să mergi în orice ţară tropicală care ţi se va părea promiţătoare. Aştept idei noi. Bineînţeles, salariul o să fie corespunzător noilor funcţii. Este, de asemenea, de la sine înţeles că o să-ţi abandonezi studiile medicale care, după câte mi s-a spus, merg mai degrabă prost.
Propunerea îmi depăşea toate aşteptările. Eram propulsat, la treizeci şi unu de ani, în vârful ierarhiei uşor îmbătrânite a acestei societăţi. Toate grijile financiare, situaţia mea umilitoare de student deloc strălucit ar dispărea dintr-o dată. Ispita era, într-adevăr, diabolică. Ceva în mine a ezitat. Am cerut un termen de reflecţie de trei luni. Voi afla până atunci rezultatele examenelor mele la facultate şi voi şti dacă eram promovat în anul al treilea. în eventualitatea unui eşec, aş fi revenit fără nici o ezitare la agronomie. în eventualitatea unui succes...
- Nu, am nevoie de un răspuns mult mai rapid.
- O să vi-L dau peste o lună.
A acceptat. M-am despărţit de acest şef binevoitor pe jumătate mândru, pe jumătate stânjenit. La câteva minute după această discuţie, m-am dus la întâlnirea mea cotidiană cu Lacan. I-am dat vestea. M-a ascultat îndelung, atent. Când m-am sculat de pe divan, am văzut că-mi surâdea:
- Ei bine, va trebui să mai vorbim despre asta.
A adăugat apoi una dintre acele fraze, în aparenţă anodine, dar care au avut întotdeauna cel mai mare impact asupra deciziilor mele:

- Trebuie să ştii să-ţi asumi riscuri calculate.

Despre ce riscuri şi despre ce calcule putea fi vorba? M-am gândit toată săptămâna la dificila alegere pe care trebuia să o fac. Eram, în fapt, profund ataşat de Francis Bour care mă remarcase printre numeroşii lui ingineri. Bărbatul, cu talia lui impunătoare, cu alura lui de aristocrat, cu capriciile şi generozitatea lui, suscita afecţiunea sau ciuda care domnesc în general la curţile princiare. Hotărârea mea nu depindea, prin urmare, de o analiză la rece a situaţiei, ci de triumful unui ataşament asupra celuilalt. Cel faţă de Lacan s-a dovedit foarte repede cel mai puternic.

în acele zile când mă zbăteam pe jarul torturantei decizii pe care trebuia să o iau, Lacan a fost de o neutralitate desăvârşită, nu a pronunţat nici un cuvânt care să mă poată influenţa într-un sens sau în altul. A evitat „mizeriile" cu care îmi garnisea adesea şedinţele. într-o vineri seara, la cinci zile după ce primisem propunerea lui Bour, îl anunţam pe Lacan că hotărârea mea era luată: alegeam psihanaliza. Mi-a strâns mâna fără să spună nimic.

în săptămâna care a urmat, Bour, Maria Novak şi cu mine ne-am dus la Quai d'Orsay să discutăm despre Bangladesh. Maria Novak, pe vremea aceea cea mai apropiată colaboratoare a lui Bour, mi-a arătat şi ea, în toţi aceşti ani, multă simpatie şi înţelegere. Reuniunea a fost excelentă. Nu voi şti însă niciodată dacă a avut urmări concrete. Când ne întorceam la birou, l-am informat pe Bour despre hotărârea luată fără să mai aştept ca termenul pe care mi-L acordase să se scurgă. Am rămas tăcuţi. îmi dădusem foc la ultima valiză.

Afacerea s-a terminat câteva săptămâni mai târziu. Şeful m-a convocat din nou.

- Cunoşti greutăţile prin care trece societatea noastră... Va trebui, prin urmare, să concediez un sfert din personalul de la sediu. Statutul dumitale, cu jumătate de normă şi care mi-a adus multe critici, nu mai poate continua. Eşti obligat să alegi între două soluţii: fie să revii la norma întreagă şi, în acest caz, propunerea făcută acum câteva săptămâni se menţine, fie să demisionezi.
- Eu mai văd şi o a treia soluţie.
- Care, mă rog?
- Să mă daţi afară.
- Dar nu vreau să te dau afară. De ce îmi faci această propunere?
- Pentru că, dacă sunt dat afară, primesc o indemnizaţie. Lucrez de şapte ani în una sau în cealaltă dintre societăţile dumneavoastră.
încă o dată, Bour a acceptat. Peste patru zile, împărţeam un birou cu alţi trei agenţi ai societăţii, cu toţii condamnaţi la concediere. A sunat telefonul. J. a fost chemat primul. S-a întors peste câteva minute, livid: concediat. A venit rândul lui P. Biroul semăna cu siguranţă cu un fel de coridor al morţii. Am fost chemat în biroul directorului ca să aflu, în câteva fraze scurte, ceea ce ştiam deja. Mai erau de semnat unele hârtii. Am primit, cum convenisem, o mică sumă de bani. întrevederea a fost glacială. Nu era nici o surpriză, dar am fost totuşi profund tulburat. Cariera mea de agronom înceta pentru totdeauna.
M-am înscris după câteva zile, cu un profund sentiment de ruşine, la casa ASSEDIC de la Creteil. De acum înainte, din două în două săptămâni, trebuia să mă prezint în acel loc sinistru, să semnez un formular şi să-mi primesc indemnizaţia de şomer. Nu puteam suporta această situaţie. Concedierea şi vânzarea apartamentu-

lui mă puneau în posesia unui mic capital care trebuia să-mi permită să mă descurc doi sau trei ani.

în această lună iunie, atât de plină de evenimente, aveau loc examenele de sfârşit de an. Trebuia să le iau cu orice preţ. Simţeam din nou acea energie neîmblânzită care îmi permisese să fiu admis la Grignon. Sfârşisem prin a-mi apropria modul de a gândi atât de particular al învăţământului medical, cele două-trei trucuri mai mult sau mai puţin ortodoxe care îmi permiteau să acopăr găurile memoriei mele. îmi mai amintesc încă surpriza asistentului nostru de fiziologie care ne-a comunicat notele şi care mă considera un leneş. Nu-i venea să-şi creadă ochilor: aveam cea mai bună notă din serie. Eram promovat în anul al treilea.

Vacanţa sosise şi analiza mea avea să se întrerupă curând. Ardeam de nerăbdare să pun o întrebare: puteam, la începutul noului an şcolar, să primesc pacienţi? Mă simţeam încă destul de slab pregătit. Ideea mă arunca într-o angoasă teribilă. Ce reconfortant ar fi să-mi las braţele în jos şi să amân hotărârea pentru o dată îndepărtată, nedeterminată! Totuşi, în ultima şedinţă din luna iulie, am zis fie ce-o fi: nu-mi promisese „să-mi răspundă după un timp"? Nu venise oare timpul?

întrebarea mea i-a produs lui Lacan aceeaşi agitaţie anxioasă pe care o mai observasem, în special atunci când revenea pe tapet chestiunea viitorului meu de analist:

- înţelegi, cu siguranţă, că nu poţi să te numeşti încă analist. Dar să începi, da...

Aceste cuvinte se pierdeau în fraze pe care nu le înţelegeam. Lacan părea mai emoţionat decât mine. A chemat-o pe Gloria şi a rugat-o să-mi noteze coordonatele

- Le am deja.
Curioasa agitaţie a durat câteva clipe. Ea sublinia importanţa momentului, gravitatea lui.
Agitaţia bătrânului, albit în această ciudată meserie, mă surprindea o dată în plus. Niciodată, până în ultima clipă, practica lui nu a devenit rutină. Era atât de total implicat, atât de identificat cu ea. Astfel de amintiri, chiar şi astăzi, trezesc în mine penibilul sentiment al ridicolei mele insuficienţe.
De data aceasta, Lacan îmi deschisese într-adevăr uşa, aprinzând în acelaşi timp semaforul galben al prudenţei. Eram mai mult jenat decât satisfăcut. Presimţeam poate, pe de altă parte, că aveam să cunosc, începând din acel moment, furtunile cele mai violente din existenţa mea, pe lângă care cele pe care le traversasem nu erau decât nişte simple ploi de vară. Universul meu mental va fi în curând întors cu susul în jos. Intram dintr-o dată, şi fără să ştiu, în acea perioadă pe care Lacan a definit-o drept pasă, uşă îngustă prin care, trecând, analizandul îşi abandonează lamentaţia pentru a ocupa locul de analist. O asemenea scadenţă trebuia să dea naştere unui moment de recul. Eram oare gata să ascult lamentaţia semenului meu, eu, atât de împotmolit în propriile mele dificultăţi? înţelesesem bine mesajul lui Lacan? Dificultăţile conjugale, care mă împinseseră spre psihanaliză, atinseseră apogeul.
Am amânat pe mai târziu răspunsul la aceste întrebări chinuitoare ca să plecăm în vacanţă la Udine, în casa socrilor mei. Nu ne puteam permite să risipim micul capital pe care îl încropisem. Soţia mea primea de un an un salariu de suplinitor de la Ministerul Educaţiei Naţionale; era însă repede înghiţit în oceanul cheltuielilor noastre, adică de costul analizei mele.

Şederea la Udine mă deprima. Canicula mă făcea să visez la mare, la munte, iar eu trebuia să mă mulţumesc cu un oraş de provincie de unde toţi locuitorii plecaseră.
Ca să mai schimb, am avut ideea să merg să vizitez Viena. Udine se află chiar pe linia directă de tren care îi duce pe călătorii austrieci de la Viena în Italia. Freud a trecut obligatoriu de mai multe ori prin această gară în timpul numeroaselor lui călătorii în Italia3. Exista, bineînţeles, acea „promisiune" de pelerinaj la casa lui Freud după ce voi deveni eu însumi psihanalist, ceea ce ar fi trebuit să mă determine să amân călătoria. De ce să rămân însă prizonierul unor astfel de gânduri uşor religioase? Hotărârea mea a fost luată. Am plecat într-o zi de vineri a lunii august. ,
Frontiera austriacă se află la câteva zeci de kilometri | de Udine. Traversarea încântătoarelor dealuri ale Carin-L tiei a risipit miasmele caniculare. Am ajuns la Viena în aceeaşi seară. Era prea târziu ca să mă duc la muzeul Freud, adevărata mea destinaţie. Am găsit o cameră într-un hotel modest, aproape de gară, unde am dormit destul de prost.
în dimineaţa următoare, am întrebat la ce adresă se afla muzeul Freud. Puţini oameni ştiau că există. După ce am aflat în cele din urmă adresa şi am găsit un plan al Vienei, m-am dus pe jos, mergând pe Ring. Profitam de o frumoasă zi de vară, fără caniculă. Numai că nu prea eram într-o dispoziţie turistică. Frumuseţea oraşului nu m-a interesat. Am ajuns în sfârşit în locul mitic unde se născuse psihanaliza şi unde trăise omul a cărui doctrină îmi organizase viaţa şi gândirea.
3 Cf. A. şi G. Haddad, Freud en Italie, op. cit.

Din mobilele lui Freud, nu mai rămâneau decât cele câteva scaune din sala de aşteptare, mărturie pământească a trecerii maestrului. Sala dădea spre o încăpere mare şi goală, cu pereţii acoperiţi cu fotografii făcute în 1938, înaintea plecării la Londra. Erau fotografiile cabinetului aşa cum era el la acea epocă, cu divanul acoperit de un covor. La dreapta, cabinetul de lucru al lui Freud, şi el plin de fotografii reprezentând celebrele statuete pe care le colecţiona. Câteva vitrine mobilau acest loc pustiu şi emoţionant în nuditatea lui, vitrine care adăposteau lucrări originale ale lui Freud. Mobilierul, biblioteca, bibelourile, sufletul cabinetului se află acum la Londra, acolo unde Anna Freud a organizat un alt muzeu pe care îl voi vizita câţiva ani mai târziu.

Am părăsit muzeul după ce am zăbovit îndelung în faţa fotografiilor. Planul meu de a rămâne mai mult la Viena mi s-a părut dintr-o dată fără rost. Nu ştiam încă faptul că, peste puţin, voi lua hotărârea să ocup locul de analist pe care Freud îl crease. în fond, nu venisem aici pentru nişte motive futile, cum ar fi să fug de văicărerile soacrei mele, ci pentru un act fundamental: să anunţ spiritul lui Freud că îi preluam mesajul. într-un anume fel, realizasem ca un somnambul promisiunea mea de pelerinaj. Dincolo de conştiinţa mea mioapă, voi descoperi o dată în plus existenţa unei instanţe mult mai lucidă, cea pe care Lacan o desemnează drept subiect al inconştientului, care ştie încotro vrea să meargă, cu condiţia să o asculţi cu atenţie sau să o laşi, la nevoie, să se mişte liber.

racanţa nu-mi calmase chinul pe care mi-L provoca această imposibilă întrebare: era oare cuminte, dat fiind acest sentiment de total abandon pe care îl trăiam, să mă gândesc să mă instalez ca psihanalist? Lacan îmi dăduse binecuvântarea, e adevărat, dar nu-mi rezolvase, astfel, dilema.

Se pregătea un eveniment, un congres al Şcolii care trebuia să aibă loc în luna septembrie. Va fi prima mea participare la o manifestare a psihanaliştilor. Grupuri de lucru pregăteau lucrările şi eu participam la unul dintre ele animat de Tean Clavreul.

O puternică tensiune domnea între principalii animatori ai şcolii, baronii lacanismului. în acel moment atribuiam febrilitatea, perceptibilă de îndată ce treceai pragul sediului, propriei mele angoase de novice care îndrăzneşte să păşească în piaţa din faţa templului. Deleuze şi Guattari (cel din urmă, membru al Şcolii) tocmai publicaseră, provocând oarece zarvă, lucrarea lor Anti-Oedipe, dar consemnul în Şcoală era să nu se vorbească despre ea. „O culegere de prostii", se spunea. Umbra lucră-

rii plana totuşi peste lucrările seminarului. Elevul îndrăznise să conteste centrul de gravitate al învăţăturii lui Lacan, mai exact Oedip, rebotezat Nume-al-Tatălui. Teza îmi displăcea, ieri ca şi astăzi, convins fiind că problema paternă rămâne singurul operator consistent de care dispune psihanaliza. Cu toate acestea, într-o arenă „ştiinţifică" cum era a noastră, dezbaterea, critica mi se păreau mult mai convenabile decât stalinismul tăcerii. De la bun început, mă depărtam de linie.

Teorie, teorie, producţie teoretică, avatar al althusserismului trecut al unora dintre membrii săi - era singurul cuvânt pe care îl auzeai atunci la Şcoală, ambiţie obsedantă sau adevărat prurit mental, ca şi cum fiecare purta în spate povara unei paralizante datorii. în cursul unei întâlniri a grupului nostru, mi-a venit o idee: teorie nu sună ca Tora? Ce este o producţie teoretică dacă nu o exegeză a textelor fondatoare? Şi atunci de ce gândirea iudaică se epuizase de secole într-o exegeză neterminată? Am comparat situaţia cu cea a unei persoane care ar fi contractat o datorie în bani şi care ar încerca să o ramburseze prin fructificarea capitalului primit. Dobânzile produse s-ar scădea din datoria iniţială într-o spirală nesfârşită. Am exprimat ideea cu voce tare (luându-mi inima în dinţi). Clavreul a găsit-o interesantă şi m-a rugat să o repet în cursul următoarelor zile de lucru.

Acestea au avut loc în sâmbăta următoare. Nu înţelegeam mare lucru din discursurile care se ţineau la tribună. Clavreul prezida şedinţa de dimineaţă. Semnificantul teorie a început din nou să se învârtă prin discursuri. Guattari, prezent în sală, nu a intervenit. Atunci, în acea sală plină până la refuz, am îndrăznit să cer cuvântul, făcând eforturi pentru a-mi controla bătăile inimii care părea că vrea să iasă din piept. Mă supuneam invitaţiei lui

Clavreul. între timp, părea să-şi fi schimbat dispoziţia. Mi-a fost foarte greu să-L fac să-mi dea cuvântul, dar până la urmă am reuşit. Limpezimea micului meu discurs m-a surprins. Nu m-am bâlbâit. Astfel, fără să o doresc în mod conştient, am făcut prima mea incursiune pe scena psihanalitică cu semnificantul Tora-teorie. Nu ştiam, atunci, pe ce drum mă angajam.

în pauza care a urmat, cum majoritatea publicului părăsise sala, m-am trezit alături de Maryse R, o tânără psihanalistă cu care mă întâlneam adesea la seminar şi la întrunirile de la Şcoală, dar mai ales în sala de aşteptare a lui Lacan. Părea transformată în stană de piatră, neîndrăznind să avanseze pe culoarul pustiu. Am întrebat-o de ce. Cu bărbia, mi L-a arătat, la câţiva paşi mai încolo, pe analistul nostru comun. Nu avea curajul să treacă prin faţa lui. O astfel de inhibiţie mi s-a părut bizară după atâţia ani de analiză şi mai ales la ea, care primea pacienţi. Am lăsat-o acolo cu angoasa ei şi m-am îndreptat spre ieşire. Am trecut prin faţa lui Lacan care mi-a zâmbit şi mi-a dat mâna. Intervenţia mea poate îi plăcuse. Era şi un semn de bun venit în şcoala lui. Doi ani mai târziu, la Roma de data aceasta, dar într-un context asemănător (Lacan se afla la doi paşi), voi simţi aceeaşi paralizie ca şi Maryse P. Transferul este, prin unele aspecte, o experienţă autentică de nebunie.

M-am întâlnit şi cu Anne C. Grupul nostru de studiu al matematicii îşi reluase activitatea. I-am amintit că îmi promisese să mă lumineze asupra modului în care aş fi putut să încep să profesez ca analist. Mi-a propus să luăm masa împreună. Am fixat data. Anne era o analistă confirmată şi o admiram. Faptul că a acceptat să ia masa cu mine, biată râmă, era o onoare nemaipomenită. Nici un sentiment de dragoste nu ne tulbura relaţia. De

altfel, în toţi aceşti ani, ideea însăşi a unei aventuri amoroase nici nu putea să-mi treacă prin cap, întreaga mea energie abia fiind suficientă pentru a duce la bun sfârşit proiectul meu nebunesc. Ce sens avea atunci cererea pe care i-o făcusem Armei? Să mă ajute să trec prin acea uşă îngustă, acea pasă care mă îngrozea.

M-am dus la dejun aşa cum te duci la o şedinţă informativă. Cu înflăcărarea care mă apucă ori de câte ori abordez un punct pe care îl consider esenţial, am vorbit despre pasiunea mea pentru psihanaliză, despre drumul pe care îl parcursesem. Anne m-a încurajat să fac pasul pe care doream să-L fac. Mi-a prezis chiar un strălucit viitor de analist. Alţi analişti, membri ai Şcolii, pe care îi consultasem, mă stăruiseră să amân acest început, să-mi aprofundez propria analiză. Cuvintele Annei aduceau puţină lumină în noaptea mea.

La două zile după acest dejun, am întâlnit-o din nou pe Anne la o întrunire, la Şcoală.

- Aşteaptă-mă după ce terminăm, mi-a spus, trebuie să îţi vorbesc.

Pentru a se feri de urechile indiscrete, m-a invitat să urc în maşina ei, parcată pe strada Ulm. Părea agitată, tulburată de cuvintele care îi veneau pe buze şi pe care ezita să le pronunţe.

- Am primit ceea ce mi-ai spus la dejun ca pe un cadou minunat...

Eu i-am apucat mâinile sau ea şi le-a pus peste ale mele? Dante, vorbind de Francesca da Rimini, a exprimat o idee pe care o învăţasem în adolescenţa mea tunisiană: nu poţi rezista dragostei unei inimi nobile. A fost ca un foc în savană care, în câteva zile, avea să cuprindă şi să mistuie totul. Declaraţia de dragoste a Annei m-a tulburat, pe mine, Iov aşezat pe mormanul lui de băii-

gar. Sub lumina palidă a unui felinar, mi s-a părut că găsesc soluţia tuturor problemelor mele. Credeam că l-am întâlnit pe marele Celălalt1 lacanian în persoană. Se va sfârşi cu coşmarul conjugal, voi duce o viaţă demnă şi confortabilă de muncă în doi.

Numai după câteva zile, Arme, căsătorită, mamă a doi copii, i-a anunţat soţului hotărârea ei de a-L părăsi, ceea ce a provocat o mică tragedie. Luat pe sus de atâta impetuozitate, i-am anunţat soţiei mele intenţia de a divorţa. Reacţia ei m-a surprins. Credeam că e copleşită de reproşurile mele insuportabile, de interminabilele noastre conflicte; credeam că nu mai ţine la mine. Nu era oare, şi pentru ea, o eliberare? Am descoperit că îi dădusem, ei, dar şi copiilor, o lovitură teribilă, că le provocasem o suferinţă atroce, în desperarea ei, s-a dus la un analist. L-a ales pe Charles Melman. Nu era timp, mi-a spus, de aşteptat, de gândit; situaţia trebuia imediat clarificată, fără echivoc. Trebuia să rup acea legătură sau să plec. Am ales să plec.

Arme şi cu mine am închiriat un mic apartament întunecos şi sărac mobilat. Pentru moment, trebuia să ne mulţumim cu această mediocritate. Locul respectiv nu-mi permitea să-mi primesc primii pacienţi. Eram la începutul lui octombrie. Această transformare, aparent radicală, se făcuse cam într-o săptămână.

Rămânea nerezolvată problema începuturilor mele ca analist. Am hotărât, ca să destram spirala propriei inhi-

1 în limba franceză, l'Autre, „termen folosit de Jacques Lacan pentru a desemna un loc simbolic - semnificantul, legea, limbajul, inconştientul sau chiar Dumnezeu - care determină subiectul când într-un mod exterior acestuia, când într-o manieră intra-subiectivă, în relaţie cu dorinţa" (Elisabeth Roudinesco, Michel Pion, Dicţionar de psihanaliză, Editura Trei, Bucureşti, 2002, p. 33). Acest termen a mai fost tradus - inclusiv în volumul citat - în limba română şi prin Altul (N. t.).

biţii, să-mi acord un termen de o lună. Va fi perioada sărbătorii Tuturor Sfinţilor. îmi propuneam să mă duc pe o plajă de la Marea Mânecii şi acolo, aşa cum o făcusem adesea, mergând pe nisipul rece al toamnei, să iau o hotărâre. Adevărul este că aşteptam un semn misterios, aşteptam ca inconştientul meu să-şi exprime acordul printr-un vis, de exemplu. Stabilisem aşadar un rendez-vous cu mine însumi pentru data simbolică de la începutul lui noiembrie. Am uitat, în orbirea mea, că data respectivă reprezenta ziua de naştere a soţiei mele şi a fiului meu cel mai mare, jdata care mă făcuse tată.

îi vorbeam, bineînţeles, de toate astea lui Lacan în fiecare zi. Şedinţele scurte nu mă împiedicau să-L ţin la curent. Nu spunea nimic. Mi se părea totuşi că descopăr o oarecare aprobare. Bănuisem întotdeauna că Lacan dorea să divorţez, văzând în divorţ soluţia nevrozei mele. Adevărul este că acest mare pescar de suflete care a fost, sau jucător de pocher emerit, îmi „dădea aţă", pentru moment, ştiindu-mă puternic agăţat în cârligul undiţei lui.

Luna a trecut. Izvorul viselor mele părea definitiv secat. Sfârşitul de săptămână petrecut la marginea mării nu mi-a fost, nici el, de mare folos. Am dedus de aici că nu venise încă momentul să încep să practic.

Luni, 6 noiembrie 1972, m-am prezentat la şedinţa obişnuită şi am fost surprins de atitudinea lui Lacan. El, atât de zgârcit la vorbă, atât de distant în ultima perioadă, s-a înfiinţat la capul divanului şi, privindu-mă insistent în ochi, m-a interogat. întrebarea avea o intensitate neobişnuită:

- Deci?

- Deci, consider că este prematur să mă instalez, că ar trebui...

Nu am avut răgaz să spun mai mult. Mi-a tăiat scurt vorba cu obişnuitul lui mormăit şi s-a îndreptat spre uşă, decepţionat, poate chiar înfuriat. Nu mi-aş fi putut niciodată închipui o astfel de reacţie. Mă aşteptam mai degrabă să fiu aprobat pentru prudenţa şi modestia mea: atâtea persoane, referindu-se la faimosul adagiu lacanian, atât de prost înţeles: Psihanalistul nu se autorizează decât prin el însuşi, se grăbeau să se declare analişti! Cum se făcea, pe de altă parte, că reţinuse atât de bine ceea ce îmi scăpase într-o zi, fără să insist prea mult, că voi lua o hotărâre la sfârşitul primei săptămâni din noiembrie? Omul acesta minunat, care avea zeci de pacienţi în analiză, era foarte prezent în ziua Z, ziua în care mă eschivam.

Nu ştiam ce să mai cred. în ciuda haosului din situaţia mea prezentă, în ciuda imaturităţii mele profesionale, Lacan nu era de acord cu hotărârea mea de a amâna. îndoiala nu mai era posibilă, iar semnul pe care îl aşteptam se găsea exprimat în mod paradoxal în această bruftuială a analistului meu, în presiunea pe care o exercita asupra mea. Am „hotărât" prin urmare să-mi deschid un cabinet şi i-am comunicat vestea Annei. S-a arătat surprinsă de schimbare şi de atitudinea lui Lacan pe care ea nu-L întâlnise niciodată. Mi-a servit refrenul despre echivocul limbii şi despre echivocul limbii lui Lacan în special, spunând că impresiile îmi erau pe măsura aşteptărilor. Şi, de altfel, un analist are oare dreptul să intervină în acest mod? Cuvintele ei sunau fals comparate cu seismul pe care tocmai îl trăisem. Era la modă acel flou lansat de Marguerite Duras, incantaţia dorinţei asimilată capriciului şi, mai ales, ezitarea obsesiónala nedefinită, înfrumuseţată de numele de gândire complexă. Lacan m-a învăţat arta de a tăia, de a-mi deschide drumul cel mai drept.

- M-am înşelat, am spus ruşinat la şedinţa de a doua zi, a venit fără îndoială timpul...

Lacan a scos un suspin de plictiseală şi a aprobat. I-ar fi plăcut să fiu mai curajos, să iau hotărârea fără acest bobârnac suplimentar. Hotărârea nu mi-a produs nici o stare de euforie, ci a făcut să apară mai degrabă o rezervă. Capătul tunelului o dată zărit, mă îndreptam spre el despuiat de orice vanitate, stăpânit de un ciudat sentiment de înfrângere, de doliu. îmi etalasem cărţile.

Relaţia mea cu Anne îşi urma cursul. Anul universitar reîncepuse. Eram de acum în anul al treilea de medicină care a început sub auspicii mai bune decât precedentul. Anul al doilea avea atunci un rol selectiv pe care şi L-a jucat din plin. Amfiteatrul se golise şi găseai foarte uşor un loc. Terminasem de studiat anatomia care mă chinuise atât. începeam să studiem clinica, cuvânt ciudat a cărui ambiguitate mă condusese la Lacan. Disciplina m-a fascinat. Era un lucru pasionant - din nefericire azi foarte neglijat - să citeşti în cea mai neînsemnată transformare a corpului un diagnostic. Ne duceam de două ori pe săptămână într-un spital, pentru un prim contact „la patul bolnavului". Ne arboram cu mândrie bluza albă şi primul stetoscop nou-nouţ care ne atârna la gât. Alesesem clinica profesorului Caroli, ilustru specialist în bolile ficatului. Şefii de clinică însărcinaţi să ne iniţieze în arta medicală, Maurice Smadja şi Valentin Nusinovici, erau medici excelenţi, pe deasupra pasionaţi de psihanaliză, ceea ce îmi uşura raporturile cu ei.

Pe 22 noiembrie 1972, Lacan şi-a reînceput seminarul, intitulat în acel an încă. Asistam la el, aşezat mândru alături de noua mea tovarăşă de viaţă, încrezător în armonia cuplului nostru întemeiat pe adeziunea comună la

psihanaliză, la doctrina lacaniană - faţă de care Anne menţinea o oarecare distanţă, ceea ce mă înfuria profund.

în acea zi, Lacan părea foarte prost dispus, stăpânit de o mânie reţinută:

- O să presupun mai întâi că sunteţi în pat, un pat aşa cum îl utilizăm de obicei, de două persoane... nu o să mă dezlipesc de patul ăsta azi... concubinajul, ceea ce înseamnă a se culca împreună... ce se face în acest pat, a se îmbrăţişa...

Şi tot restul, pe măsură. Cuvintele mă emoţionau, mă tulburau. Păreau să mă vizeze direct. Radio Londra. Nu există raport sexual, tuna Lacan.

Am părăsit seminarul trezit parcă din beţie. „Ce înseamnă toate astea?" a spus Anne, ironică. Pentru mine, cuvântul lui Lacan avea, şi continuă să aibă, greutate profetică, profetul fiind cel care îl trezeşte pe om din beţia narcisismului. Imposibil, pentru moment, să deduci din acest discurs vreo consecinţă concretă. Rămâneam convins că Anne ocupa, pentru mine, locul marelui Celălalt unde se aflau depuse cheile dorinţei mele. Am simţit nevoia presantă să spun toate astea la şedinţă. Prin această întâlnire, o înlocuisem pe una, soţia mea, cu Cealaltă, Anne. Numai că, lungit pe divanul adevărului, alte cuvinte au izbucnit:

- Una a luat locul Celeilalte.

-Asta este!

Lacan sărise efectiv de pe fotoliu. Mi-am dat seama atunci că aceste cuvinte pe care tocmai le pronunţasem însemnau exact contrariul celor pe care mă pregătisem să le spun. în structura frazei, una nu putea trimite decât la Anne, şi Alta la soţia mea. Am vrut să-mi retrag cuvintele, să mă dezic; degeaba.

- Pe mâine!

O lumină neaşteptată, deosebit de dureroasă mă străbătuse şi mă tulburase. Pseudo-dragostea mea pentru Anne s-a năruit instantaneu, ca un castel de cărţi, devenindu-mi chiar cu desăvârşire insuportabilă. Mi-am adus aminte cuvintele: „Soţia ta este cauza tuturor acestor lucruri..."

Abia ieşit din cabinet, i-am telefonat Annei anunţându-i hotărârea mea (pe care nu şi-o putea imagina) de a ne despărţi. Implorările ei, rugămintea de a mai cugeta o vreme nu au avut nici un efect. Totul era cugetat, ireversibil. O forţă implacabilă şi crudă, o voinţă care nu era propria mea voinţă, atât de labilă, mă constrângea să iau această hotărâre. M-am întors, ruşinat, la domiciliul conjugal şi am cerut iertare pentru biata mea poznă.

Am întâlnit-o după aceea pe Anne de două sau de trei ori. Nu mai aveam mare lucru să ne spunem. Pentru ea, lovitura a fost teribilă, viaţa conjugală distrusă, dar nu avea nici un chef să o ia de la capăt. „Ce este un bărbat pentru o femeie?" a întrebat într-o bună zi o participantă la seminar. „Pustiirea ei", i-a răspuns Lacan. Mă simţeam profund vinovat de această pustiire şi de multe altele.

- Asta să nu te împiedice să petreci o vacanţă plăcută! mi-a spus Lacan înainte de întreruperea de la sfârşitul trimestrului. Culpabilitatea mea devenea excesivă. Trebuia mai degrabă să-mi consacru energiile problemelor ridicate de deschiderea cabinetului. înainte de orice, unde să-mi primesc eventualii pacienţi? De apartamentul meu nici nu putea fi vorba.

Am început să caut un sediu, hoinărind prin Paris, privind anunţurile cu închirieri din vitrinele agenţiilor imobiliare. Am intrat într-una, la întâmplare, ca să mă informez. :

- De ce nu cumpăraţi ceva?
- Pentru că nu am cu ce.
- Vă fac rost de un împrumut care să acopere tot. De altfel vreau să vă propun o afacere, o moştenire care trebuie lichidată rapid, două garsoniere lipite una de alta pe care le puteţi transforma într-un apartament.
M-am lăsat ispitit. Eram în acelaşi timp surprins de preţul foarte mic şi de amplasarea clădirii, în cartierul Saint-Antoine, la doi paşi de facultate. împrejurimile nu erau prea ispititoare, parterul era ocupat de o măcelărie specializată în măruntaie care expunea la vedere, pe tejghea, fudulii de taur şi munţi de organe. Modesta clădire părea abandonată, neîntreţinută. Se urca la etaj pe o scară mâncată de carii. Cele două garsoniere erau şi ele arhaice şi necesitau serioase îmbunătăţiri.
- Am meşterul de care aveţi nevoie, mi-a spus agentul întreprinzător, un artist.
Dispuneam de puţinii bani primiţi când fusesem concediat şi dobândisem, împins de nevoie, un anume simţ al afacerilor imobiliare. Anne mă convinsese că nu aveam decât să deschid cabinetul şi voi fi obligat să refuz pacienţi. Pe scurt, investiţia mi s-a părut interesantă. Am acceptat. M
Meşterul-artist a fost convocat. A venit, însoţit de ui prieten decorator. Le-am explicat planul meu. Decoratorul tăcea. Cu nasul ridicat spre tavan, părea să adulmece aerul din clădirea prăfuită.
- Există grinzi! spuse el, renunţând brusc la muţenie. Tot tavanul este din grinzi de stejar. Ar trebui să le dezvelim.
Erau la modă atunci grinzile aparente. Ideea mi-a plăcut. Am stabilit un deviz strict şi lucrările au început. Nu ştiam că dărâmarea unui perete despărţitor şi degajarea

grinzilor - care s-au dovedit foarte frumoase, deşi puternic atacate de termite - aveau să producă mormane de moloz. Supravegherea şantierului, toate întâmplările legate de el, clasicele capricii ale muncitorilor din construcţii cu absenţele lor imprevizibile m-au deprimat destul de curând. Lucrările s-au prelungit luni de zile.

în fond, întârzierea mă linişte a. Aveam să fiu pus în curând la zid, să-mi primesc primul pacient. De unde va veni? Cine mi-L va trimite? Prin ce minune? Prin ce nebunie? Nu credeam în iluzia că este de ajuns să-ţi deschizi cabinet ca să fii bombardat cu cereri. Mă găseam în faţa unui fel de imposibil.

Or, în această perioadă, când lucrările se apropiau de sfârşit, am avut un vis cutremurător. Visul pe care îl aşteptasem în perioada premergătoare hotărârii mele apărea de îndată ce o luasem.

Mă aflam în viitorul meu cabinet care, în vis, era mai mare. Pe jos, grămezi de moloz. Totul era scăldat într-o ciudată lumină de crepuscul. în fund, aşezat în penumbră, primul meu pacient. îmi era foarte ruşine să-L primesc aşa, în sediul neterminat. A trebuit să mă cocoţ pe grămezile de moloz ca să pot ajunge la el. Când am ajuns, am descoperit, spre marea mea surpriză, că era tata. Arăta foarte prost şi nu spunea nimic. Tată de dincolo-de-mormânt, deşi în viaţă la acel moment. Am simţit nevoia să spun ceva. Dar nu am putut pronunţa decât aceste cuvinte, pe care le găseam ridicole, un fel de profesiune de credinţă:

„Nu sunt un analist jungian."

Doream oare să-mi analizez tatăl? Nu-ţi analizezi tatăl, tunase într-o zi Lacan. Jungian, cu cuvântul young (în engleză, tânăr) pe care îl conţine, avea un sens multiplu: tânăr, nu sunt aşadar atât de tânăr, atât de lipsit de expe-

rienţă ca să nu ocup acest loc. îmi afirmam în acelaşi timp filiaţia şi afilierea la Şcoala lui Freud şi a lui Lacan, firul roşu al existenţei mele. Tatăl meu, figura principală a analizei mele, pe care l-am iubit şi l-am detestat atât, de care mărturiseam la o şedinţă, cu o şoaptă vinovată, că îmi este ruşine. Existenţele noastre au fost fără încetare în contratimp: el renunţase la practica religioasă la o vârstă la care eu eram stăpânit de o mare fervoare religioasă. Când a devenit pios, eu am basculat în „ateism". L-a interesat statul Israel când eu militam în PC; a devenit apoi antisionist când eu însumi nu vedeam altă izbăvire decât să mă instalez la Ierusalim, şi aşa mai departe. Tatăl acesta care nu înţelegea nimic din drumul rătăcitor al fiului atât de bizar prin gusturi, prin dragostea pentru cărţi şi pentru muzică, prin curiozitatea lui obositoare, tată irascibil, tiran domestic, generos, zgârcit, incult, inteligent. îmi amintesc frumoasa expoziţie a unui pictor chinez în care toate pânzele, mari laviuri alb şi negru, reprezentau un singur motiv: bărbatul cel mai frumos, bărbatul cel mai urât, bărbatul cel mai inteligent, bărbatul cel mai prost, bărbatul cel mai generos, bărbatul cel mai meschin. .. Aşa era şi tata. Plecarea lui din Tunisia, la vârsta de cincizeci de ani, îl rănise adânc, îl zdrobise poate. Era atât de ataşat de ţara natală, a doua lui piele, mediul lui natural. Găsise o slujbă la Paris, o locuinţă care îi convenea. Numai că nostalgia a fost prea puternică şi, în primul concediu, s-a întors la Tunis. Această călătorie l-a traumatizat sau, mai degrabă, a scos la lumină fractura pe care o închidea în el. A căzut, şi-a încetat activitatea profesională. L-am îndemnat să se ducă la un doctor şi l-am însoţit chiar la consultaţie. A fost un eşec.

Boala lui m-a afectat mult. Dar a fost şi el profund emoţionat de analiza mea. îl ura pe Lacan, cauza schim-

bării mele, acest escroc care mă fura de bani şi mă aducea în sapă de lemn. Mi-am dat totuşi seama destul de repede că un dialog se stabilise între ei, prin mine. Analiza, contrar celor ce se imaginează, nu este un exerciţiu egoist, egotist, ci o polifonie în care vin să se amestece alte voci, în ciuda absenţei lor concrete de pe divan.

Am vorbit într-o zi, în cursul unei şedinţe, de eforturile pe care le făceam ca să-L conving pe tata să facă măcar un început de analiză; Lacan m-a întrerupt:

- Nu e vorba numai de psihanaliză. Tatăl tău este pe cale să-şi regleze conflictul în viaţa lui reală.

Pertinenţa acestor cuvinte s-a adeverit puţin după aceea. Spre marea bucurie a întregii familii, tatăl meu a ieşit din melancolia care îl dobora de ani de zile, şi-a regăsit o seninătate, un umor pe care nu i le cunoşteam, a călătorit. Apoi, în ultimele lui clipe, şi-a înfruntat destinul de muritor, suferinţa bolii, cu un curaj care m-a obligat să-L admir. Legătura atât de complexă cu tatăl meu îmi hrănea ataşamentul transferenţial faţă de Lacan. Problematica paternă, desemnată de el prin semnificantul Nume-al-Tatălui, se afla în centrul învăţăturii sale, problematică pe care şi el, aşa cum o să descopăr mai târziu, o trăia într-un mod dureros, bazându-şi teoria pe această durere.

* * *

Auzisem că prima îndatorire a analistului începător, era să-şi aleagă un „controlor", adică un analist cu experienţă care să-i îndrume primii paşi, să-L înveţe micile tehnici ale meseriei, să-L ajute şi să-L susţină în momentele dificile. După lunga asceză impusă de propria analiză, cu tăcerile ei, cu delirurile ei asociative, controlorul este cel care îl va primi, va fi naşul lui în marea familie

freudiană. într-un dialog care se desfăşoară de-acum faţă în faţă, el îi va permite să aterizeze, să revină la prozaica realitate.

înainte de a fi primit vreun pacient, mi-am căutat un controlor; m-am oprit în cele din urmă la M.S., unul dintre practicienii cei mai cotaţi ai Şcolii şi care era, pe deasupra, şi singurul psihanalist arab din generaţia lui. Apreciam persoana, dar aveam, din cauza istoriei mele personale, nişte socoteli de încheiat cu cultura musulmană, atât de apropiată şi atât de îndepărtată de a mea. Contam pe dialogul din timpul controlului pentru a le lichida. Am fixat o întâlnire. M.S. mi-a deschis chiar el şi m-a condus într-un mic salon rugându-mă să-L aştept câteva minute, până termina o discuţie cu un alt pacient. Mobilierul cămăruţei era format dintr-un fotoliu şi două scaune incomode. Rămas singur, m-am trezit în faţa unei dileme neprevăzute: unde să mă aşez? Să mă aşez pe unul dintre cele două scaune în vreme ce fotoliul îmi deschidea larg braţele ar însemna să dau dovadă de timiditate, o inhibiţie nedemnă de un psihanalist, fie el şi începător. Am ales, prin urmare, fotoliul şi am început să citesc ziarul pe care tocmai îl cumpărasem. M.S. a sosit între timp şi am înţeles că întrevederea noastră va avea loc în acea încăpere. Am văzut că era încurcat. Avea să se aşeze pe unul dintre cele două modeste scaune? O astfel de alegere, după mine, ar fi fost un semn de îndrăzneală - un analist se afla dincolo de aceste meschine chestiuni de întâietate. Nu a făcut-o şi a preferat să rămână în picioare, cu cotul sprijinit de şemineu, pe toată durata întrevederii. Care a fost totuşi interesantă pentru mine. M.S. m-a sfătuit să nu mă grăbesc cu o analiză de control, să încep să practic şi să revin la el mai târziu. Pe de altă parte, nu-mi terminasem propria analiză

şi, la nevoie, nimic nu mă împiedica să cer ajutorul analistului meu.

Episodul risipise însă vraja şi M.S. nu va deveni niciodată controlorul meu. Lacan va spune într-o zi - aflase oare ceva despre incident? - că un analist nu-şi alege niciodată cu destulă grijă mobilierul.

Această poveste cu scaune îmi aminteşte o alta, mult mai instructivă. Mă aflam în Israel, în spitalul de psihiatrie de la Beer Shev'a unde conduceam serviciul de consultaţii externe. Din această cauză, participam la procesul de învăţământ din şcoala de psihoterapie creată şi finanţată, pe lângă Universitatea Ben-Gurion, de eminenţi psihanalişti anglo-saxoni care doreau să o controleze şi în continuare. O dată pe an, principalul promotor al proiectului îşi părăsea bogata Americă pentru uscăciunea deşertului nostru cu scopul de a ne lumina sub forma unui „control de grup" săptămânal. Era ceea ce în engleză se numeşte supervisor.

întâlnirile aveau întotdeauna loc în aceeaşi sală, în jurul unei mese lungi, dreptunghiulare, înconjurată de scaune confortabile, toate la fel. Sala avea însă o altă particularitate, foarte curioasă. Pe unul dintre pereţi se găseau atârnate - după moda americană, fără nici o îndoială - o serie de portrete fotografice, cele ale binefăcătorilor, fondatorilor, eminenţilor profesori (vii sau morţi, nu ştiu) ai departamentului de psihologie al universităţii. Printre ele... portretul supervisor-ului nostru.

Am remarcat foarte repede că acesta se aşeza mereu în acelaşi loc, exact în faţa propriei fotografii, sub privirea ei. Mi-a venit atunci ideea unei mici experienţe de psihologie. Am sosit la şedinţa următoare înaintea tuturor colegilor şi m-am aşezat în faţa celebrului portret. Supervisor-ul a ajuns câteva minute mai târziu şi, văzând

locul ocupat, a avut o clipă de ezitare, a făcut câţiva paşi înainte, apoi înapoi şi, în cele din urmă, s-a aşezat pe un alt scaun. Era evident că nu se simţea în largul lui. Părea că îşi pierduse dintr-o dată frumoasa autoritate, se bâlbâia. Apoi, folosindu-se de primul pretext, a ridicat şedinţa înainte de vreme. Nu mă aşteptam la o reacţie atât de violentă: faptul că nu se mai aşezase sub privirile propriei lui fotografii putea să-L dezorienteze pe un practician cu o îndelungată experienţă. Este adevărat că supervisor-ul aparţinea curentului american numit ego psychology. Poate că nu meditase niciodată pe marginea textului lui Lacan despre „stadiul oglinzii". Nu am avut cruzimea să repet experienţa şi supervisor-ul şi-a regăsit săptămâna următoare, o dată cu locul, portretul şi autoritatea.

Lucrările de amenajare se apropiau de sfârşit, iar eu mă găseam confruntat cu aceeaşi dificultate. Ecuaţia simplă: un analist este cineva care primeşte persoane care îi cer o analiză - acoperea, pentru începătorul care eram, o prăpastie. Şi dacă nu venea nimeni să-mi adreseze această cerere, mie, student întârziat în începutul lui de pregătire medicală, lipsit de atributele obişnuite ale oamenilor din breaslă? Sperasem, un moment, în ajutorul Annei. Nu mai trebuia să contez pe el. în desperare de cauză, m-am adresat secretarului Şcolii, Christian Simatos. Ce putea să facă?

- Faceţi-vă cunoscut! mi-a repetat el o dată în plus.

Am hotărât, aşa cum fac atunci când îmi pierd punctele de reper, să urmez sfatul ad litteram, în funcţia lui de oracol. Am telefonat, aşadar, la vreo zece psihanalişti, cei mai bine cotaţi printre membrii Şcolii, care au acceptat
* * *

cu toţii, amabili, să mă primească. Am anunţat fiecăruia faptul că îmi deschisesem un cabinet care, pentru moment, era gol de conţinut. în timp ce eram la unul dintre ei, Xavier Audouard, a sunat telefonul:

- Scuzaţi-mă, lipsesc un moment ca să răspund la telefon.

A revenit după numai câteva secunde:

- Repede, repede, daţi-mi adresa, numărul de telefon, pacientul ăsta e pentru dumneavoastră.

Nu instalasem încă telefon la cabinet. La vremea aceea, să obţii un post telefonic era o adevărată faptă de vitejie. I-am dat numărul de acasă. Era vorba despre un analizând care îşi întrerupsese cura de câteva luni şi care dorea să o reia. Dar Audouard, foarte ocupat, nu mai avea timp să-L primească. Cel puţin, aşa mi-a spus.

- Luaţi-L! Luaţi-L!

Audouard ghicise, cu siguranţă, jena mea de neofit, inhibiţia care risca să transforme prima noastră întrevedere într-un eşec. Somaţia lui mi-a fost foarte utilă atunci când, două săptămâni mai târziu, îl primeam pe acest pacient. îi port o recunoştinţă imensă.

între timp, o altă candidată fixase o întâlnire, apoi o a treia în aceeaşi săptămână. Da, colegi pe care abia dacă îi cunoşteam - Alain Didier-Weil, doctorul Sécheresse - îmi acordau această uimitoare încredere. în ritmul ăsta, o să-mi fac repede o clientelă, mi-am spus, luat de ameţeală. Adevărul este că lucrurile vor rămâne la acest stadiu luni, ani de zile.

Am primit-o pe prima mea pacientă într-o seară de martie din anul 1973. Meşterul tocmai pusese mocheta. Nu avusese nici măcar timpul să o fixeze. Doamna a înţeles situaţia de la prima privire. Intrând în cabinet, unde plutea un miros de vopsea proaspătă, s-a împiedicat în

mocheta mişcătoare. Nu ştiu care dintre noi doi tremura mai tare la această întrevedere ce putea fi decisivă. Eram complet blocat. Am revăzut-o încă o dată. Venea să mă anunţe politicos că nu credea să mai revină. în mod paradoxal, acest eşec m-a eliberat.

Două zile mai târziu, l-am primit pe M., pacientul recomandat de Audouard. De data asta nu aveam voie să mai tremur. Mocheta fusese, în sfârşit, fixată şi lucrările, în imperfecţiunea lor, terminate.

- Analiza mea anterioară mi-a arătat că aveam o problemă cu tatăl.

Aceasta i-au fost primele cuvinte. Pica bine. A fost o cură memorabilă care a continuat mai mulţi ani, în ciuda faptului că m-am mutat de nenumărate ori. M. se năs» cuse la sfârşitul războiului, din tată necunoscut, un membru al Rezistenţei căzut la datorie, i se spusese. Voi descoperi că persoana respectivă fusese mai degrabă un soldat german. în mod cu totul curios, M., atât de provocator în structura lui perversă, nu încercase niciodată să afle mai multe despre originile lui şi se mulţumise cu minciuna mamei.

Prima cură pe care am condus-o avea, prin urmare, să mă confrunte de la bun început cu un caz clinic foarte special - ravagiile pe care războiul mondial, nazismul şi ororile lui le întipărise în psihismul generaţiilor care au urmat. Descendenţi ai evreilor deportaţi şi asasinaţi sau ai colaboratorilor şi ai naziştilor, şi unii şi ceilalţi, formând uneori căsnicii foarte ciudate, populează cabinetele analiştilor, pe al meu în orice caz.

Am primit curând o nouă pacientă, o tânără anorexică. Din cauza ei, mă voi confrunta în scurt timp cu o altă problemă teribilă, cea care mă făcuse să fug de psihiatrie - psihoza. Aşa încât primii mei paşi în meserie n-au

fost deloc uşori. Practica şovăitoare şi pasionantă din aceşti ani de ucenicie era intim amestecată cu propria mea cură. Lacan dorea această interacţiune, primele cure având drept efect să trezească în ucenicul analist întrebări rămase în umbră. „Trebuie ca meseria să vă intre prin toţi porii pielii!" va spune el în seminar, adresându-se tuturor analiştilor în devenire.

Ani de zile, clientela mea s-a redus la doi sau trei pacienţi, iar veniturile pe care le obţineam abia acopereau cheltuielile cabinetului. In plus, pentru a-mi acorda în propriii ochi oarecare greutate, declarasem oficial deschiderea cabinetului. Renunţam astfel la insuportabilele vizite bilunare la birourile ASSEDIC de la Creteil. Am pierdut, prin urmare, şi indemnizaţia de şomaj. Cel puţin pentru administraţie, eram într-adevăr psihanalist şi îi datoram cotizaţiile aferente. Cumpărarea cabinetului, lucrările de angajare îmi epuizaseră rezervele. M-am reîntors repede la dificultăţile financiare care mi-au fost, în fond, şi de-a lungul întregii mele vieţi, cei mai fideli tovarăşi de drum.

Continuam deci, în acelaşi timp, angoasantul început de practică, studiile medicale, propria mea cură cu şedinţele ei zilnice - nesfârşite plângeri de câteva secunde -, frecventarea seminarului lui Lacan. Participam în continuare activ la grupul de lectură a textelor pe care Melman îl anima la Şcoală, fără să ocolesc unele incursiuni şi în alte grupuri. Şi în curând, am adăugat o nouă activitate care avea să conteze mult.

O dată la două săptămâni, la spitalul Sainte-Anne, sala Magnan, Lacan făcea o „prezentare de caz". Zeci de persoane se înghesuiau în această sală nu prea mare şi era prudent să te duci să îţi ocupi loc cu o oră mai devreme. Şi atunci se petrecea ceva magic. în mijlocul aces-

tei mulţimi care stătea cu răsuflarea tăiată, Lacan reuşea să creeze cu pacientul lui un fel de balon de intimitate. îi „dădea cuvântul", cum spunea, şi lucrul cel mai uluitor era că bolnavul începea realmente să vorbească. Vorbea, îşi povestea istoria, halucinaţiile, dând senzaţia unui adevăr ameţitor. Aveam adesea impresia că bolnavul, uneori un simplu muncitor, un imigrant, îl citise pe Lacan. Plecam de la aceste prezentări cu mintea răvăşită, ca într-o beţie angoasată. Am învăţat acolo o mulţime de lucruri preţioase.

Elevii lui Lacan, mai apropiaţi, de fapt, de Dolto decât de Lacan, se pierdeau în nesfârşite consideraţii despre limbaj. Françoise Dolto pronunţase această enormă prostie pe care toată lumea se va grăbi să o reia: „Totul este limbaj." La începuturile psihanalizei, unii elevi ai lui Freud nu căzuseră într-o exagerare asemănătoare, „totul este sex"? Aşa încât Freud însuşi va trebui să critice pansexualismul discipolilor lui. Ne confruntam de această dată cu un „pan-langajism". Lacan se va strădui de nenumărate ori să corecteze această greşeală - de exemplu, în teoria lui despre nodul borromean, în cadrul căreia imaginarul are un rol la fel de important ca şi limbajul. Pentru mine, balonul pan-langajismului s-a spart în ziua în care la o prezentare de caz a cerut maliţios... un ciocan de reflexe. După care, conştiincios, a examinat, unul după altul, reflexele bolnavului, mai întâi pe cele rotuliene, apoi pe cele ale tendoanelor lui Ahile. Publicului, care se mira să-L vadă pe doctorul în semnificanţi ocupându-se de aceste sarcini mărunte de medicină trivială, i-a aruncat:

- Ştiţi, există şi boli reale.

Altă dată, după o întrevedere pasionantă cu o bolnavă inteligentă, cineva din sală L-a întrebat:

- Nu credeţi că acestei femei ar trebui să-i recomandaţi o psihanaliză?
- Eu i-aş recomanda mai degrabă o arteriografie. Mi-e teamă să nu aibă o „piersică" în tărtăcuţă.
Suspecta aşadar că, în spatele tulburărilor psihice ale doamnei, se ascundea o tumoră pe creier.
Tot la aceste prezentări de caz am descoperit unul dintre izvoarele iudaismului, din care Lacan se înfruptase mult, opera de căpătâi a rabinului cabalist Elie Benamozegh, Israël et l'Humanité. I se încredinţase în acea zi un bolnav cu delir „mistic". Bărbatul fusese conceput într-un lagăr de concentrare după eliberarea acestuia de către trupele aliate. Cei doi părinţi, după atâta suferinţă, hotărâseră să-i ascundă odraslei originea lor evreiască, crezând că o vor scuti astfel de o eventuală tragedie. Acest ne-spus radical, acest secret a cauzat o altă tragedie, nebunia fiului lor.
- Este ceea ce eu numesc, ne-a spus în acea zi Lacan, o forcludere a Numelui-Tatălui.
Aveam, în sfârşit, sub ochi un exemplu concret, simplu, întruchipat, al acestui misterios şi preţios concept care generează atâtea şi-atâtea discursuri alambicate.
Această prezentare a provocat un alt incident dintre cele mai tulburătoare. După ce şi-a condus foarte politicos bolnavul, aşa cum o făcea întotdeauna, Lacan se va întoarce, cuprins de o mare emoţie şi repetând întruna: „L-a citit! L-a citit!" Ce anume citise, atât de extraordinar, acest bolnav? Israël et l'Humanité a lui Benamozegh. Lacan ne-a recomandat cu însufleţire să-L citim: „Una dintre cele mai bune introduceri care există în Cabala!", a adăugat el. Cunoşteam bine cartea, pe care o citisem în adolescenţă şi care mă marcase. întreaga scenă m-a tulburat profund. încă o dată, într-un

anumit fel, traiectoria mea se încrucişase cu cea a lui Lacan. Contardo Calligaris, un psihanalist care făcuse lucrări de documentare pentru Lacan, mi-a repetat cuvintele pe care acesta se pare că le-a spus despre cartea „prin care aş fi devenit evreu dacă ar fi trebuit să o fac". Mi s-a întâmplat, după aceea, să evoc această prezentare împreună cu unele persoane care fuseseră prezente în ziua respectivă. Nimeni nu-şi amintea nimic. Asistaseră la atâtea prezentări pasionante! Este una dintre ambiţiile cărţii de faţă: să înlăture unele amnezii selective.

în sfârşit, nu pot uita una dintre ultimele lui prezentări, pe când era deja profund marcat de boală şi nu mai vorbea decât cu multă parcimonie. Era pe punctul de a se retrage, când o doamnă din asistenţă i-a pus o întrebare în legătură cu bolnavul pe care tocmai îl examinase. Privind-o fix, cu un surâs amar, a spus: „Cu toţii la azil! Cu toţii la azil!" Persoana a insistat, iar el s-a mulţumit să repete: „Cu toţii la azil!" Acesta era ultimul lui diagnostic asupra omenirii moderne cu câteva luni înainte de a o părăsi. Toţi nebuni.

Prezentările mi-au permis, de asemenea, să mă apropii mai mult de o anumită faună lacaniană, puţin demnă de marele om în jurul căruia se înghesuia. După o şedinţă foarte emoţionantă, luam prânzul singur într-un mic restaurant nu departe de spital. La masa vecină se afla o femeie, o obişnuită a prezentărilor, Muriel D., care va face carieră la Roma. I-am spus cât de mult mă interesase prezentarea. Am primit drept răspuns cuvintele următoare, care m-au ţintuit de scaun:

- Ce caută cineva ca dumneavoastră la prezentare?

într-o altă zi, medicul însărcinat cu alegerea bolnavului pe care îl examina Lacan mi-a barat drumul. Foarte

ocupat cu studiul, lipsisem ceva vreme de la prezentări şi, de îndată ce am putut, am reluat drumul spre Sainte-Anne. Şi iată că nu mi se dădea voie să intru. Am rămas pironit în faţa uşii închise, câteva clipe, nefericit, mânios. Lacan a sosit.

- Ce faci, dragă, aici? mi-a spus.

- Aş vrea să asist la prezentarea dumneavoastră. Se pare că este imposibil.

- Intră, te rog!

Am păşit pragul serviciului însoţit de el, spre marea desperare a cerberului furios. Lacan a examinat în acea zi un tânăr sirian delirant.

- Trimiteţi-L înapoi în ţara lui şi se va simţi mai bine! Asta i-a fost concluzia.

Adevărul este că eram, în această micro-societate, ca un fir de păr în ciorbă, motiv pentru care, mai târziu, am putut să mă lipsesc fără să sufăr prea mult de acea zeamă.

* * *

O tânără analistă, Mărie M.C., care făcea, ca şi mine, primii paşi în meserie, a dorit să mă întâlnească. Claude Conté, unul dintre capii Şcolii pentru care Lacan nutrea o afecţiune aparte, o sfătuise să se întâlnească cu mine. în ce scop? îmi propunea să închiriem împreună un apartament şi să avem un cabinet în comun. Am împărţi cheltuielile.

- Conté v-a sfătuit să-mi faceţi această propunere?

Demersul era surprinzător. Conté care, doi ani mai târziu, va deveni controlorul meu, abia mă cunoştea. Ce însemna această iniţiativă? Am fost obligat să bănuiesc o discretă intervenţie a lui Lacan însuşi. încă de pe vremea Şcolii freudiene, atât de defăimată apoi, „îngeri pă-

zitori" tăcuţi vegheau asupra tinerelor vlăstare în creştere.

- Dar am deja un cabinet, i-am spus, cel în care ne aflăm. Aş putea să vi-L subînchiriez.

- Nu. Locul nu-mi convine. M.C. avea o putere de convingere ieşită din comun. Nu puteam să-i resping uşor oferta.

- Trebuie să mă mai gândesc! i-am spus.

Adevărul e că propunerea ei pica la ţanc. Situaţia mea financiară devenea catastrofală. „Vinde!" mi-a spus Lacan într-o zi.

Ideea de a revinde acest cabinet, abia cumpărat cu câteva luni înainte, în care investisem mult şi care îmi plăcea, mă rănea. Dar aveam de ales? în acei ani atât de grei, învăţasem cel puţin arta tranzacţiilor imobiliare. Am reuşit, prin urmare, să-mi vând repede cabinetul şi am realizat chiar şi un mic beneficiu. Aş fi putut, ţinând-o tot aşa, să devin negustor de bunuri.

I-am telefonat lui M.C. ca să-i spun că acceptam propunerea ei. Am găsit un apartament, pe strada Mayet, la doi paşi de Bulevardul Montparnasse. Mă integram astfel în marea cohortă a psihanaliştilor de pe malul stâng. După lucrări de mică anvergură - nu puteam să mă hotărăsc să lucrez într-un loc prea puţin primitor -, ne pregăteam să deschidem cabinetul la sfârşitul vacanţei mari.

între timp, venise sfârşitul anului universitar cu cortegiul lui de examene. Angoasa eşecului mă chinuia din nou. Ce s-ar întâmpla dacă m-aş împiedica? Atâtea evenimente mă preocupaseră în cursul anului! Cum aş fi putut acorda studiului atenţia necesară? După acel teribil an doi, parcă îmi era mai uşor. Totuşi, examenele recapitulative, cele de semiologie în special, erau de temut prin volumul cunoştinţelor pe care trebuia să le repet.

Neliniştile mele îşi găseau ecoul pe divan. în ajunul examenului de semiologie chirurgicală, când moralul meu începuse serios să o ia în jos, Lacan mi-a spus, cu un zâmbet binevoitor:

- Nu mai lua lucrurile în tragic. O să treci examenul.

Era cealaltă faţetă a artei sale. După acel „Eşti terminat!", iată-L promiţându-mi succesul la un examen. Ce ştia el, în fond? îmi făurisem însă credinţa că „bătrânul" avea darul clarviziunii. Astfel mi s-a întâmplat să ajung la el complet distrus pentru că pacienta mea, adică jumătate din clientela mea, nu se prezentase la şedinţă.

- Nu-ţi face griji, mi-a spus surâzând, a lipsit numai de data asta. Va veni data viitoare.

Şi într-adevăr, a doua zi, când m-am dus la cabinet, pacienta mea, micuţa anorexică, mă aştepta în faţa uşii. Mai târziu, Lacan îmi va oferi şi alte dovezi ale acestui ciudat dar al „clarviziunii", şi mai spectaculoase încă. Le interpretez aşa cum pot, ca efecte ale intensei relaţii transferenţiale care ne lega.

Examenul de semiologie chirurgicală a început totuşi foarte prost. în faţa colii de hârtie şi a listei de întrebări am avut o îngrozitoare senzaţie de vid: nu-mi mai aminteam nimic. Cu cât încercam să-mi adun minţile, cu atât golul se adâncea. Partida părea jucată; eşecul era asigurat. Va trebui să repet examenul, ceea ce nu puteam totuşi să-mi permit. îmi simţeam trupul acoperindu-se de o sudoare rece. Deodată, mi-am amintit cuvintele lui Lacan: Nu mai lua lucrurile în tragic. O să treci examenul. Şi iată că frânturi din curs au început să-mi revină în memorie, asemenea unui pârâu care îşi adună, încet, apele. Curajul mi-a revenit şi, o dată cu el, şi pofta de a mă bate. încetul cu încetul, am reuşit să scriu ceva destul de bine. O, n-a fost, bineînţeles, un triumf. Dar am obţinut

un pic mai mult peste medie la această materie dificilă, suficient pentru a trece în anul al patrulea. Terminam astfel primul ciclu al studiilor mele medicale.

Un alt eveniment s-a produs în această perioadă de examene, o amintire luminoasă a relaţiei mele atât de complicate cu Lacan. Aveam examen chiar în ziua în care se ţinea ultima şedinţă a seminarului lui intitulat încă. Am asistat totuşi, dar nu am putut rămâne până la capăt. Cu un sfert de oră înainte de sfârşitul seminarului, am părăsit plin de regret amfiteatrul, am luat metroul de la staţia Luxembourg pentru a mă duce la Arcueil, acolo unde avea loc examenul. In aceeaşi seară, am telefonat unor cunoştinţe ca să aflu cum se încheiase seminarul şi mai ales dacă Lacan anunţase tema pentru anul următor. „Nu, mi s-a răspuns. A lăsat chiar să planeze o oarecare îndoială în privinţa continuării lui." Iată ultimele cuvinte ale acestei şedinţe, aşa cum pot fi ele citite în ultima pagină a seminarului încă, publicat pe când Lacan mai era încă în viaţă:

„Şi acum, vă las. Să vă spun: ne vedem la anul?... Faceţi-vă pariurile. Şi care va fi rezultatul? Va însemna oare că cei care au ghicit mă iubesc?... Să ştii ce va face partenerul nu constituie o dovadă de dragoste."

Dragostea mea pentru Lacan nu putea fi pusă la îndoială. Dar nu aveam nici cel mai mic chef să pariez. Ideea că seminarul s-ar fi putut întrerupe mă umplea de spaimă. Era ca un semnal al unui sfârşit pe care nu mi-L puteam imagina, o lovitură concretă dată mitului personal al imortalităţii lui Lacan.

- N-o să încerc să ghicesc dacă veţi continua sau nu seminarul, i-am spus la o şedinţă de la începutul lui iulie, câteva zile înainte de vacanţa mare. Vă rog numai să

ne prezentaţi acel seminar din 1964 având ca temă conceptul de Nume-al-Tatălui, pe care aţi refuzat să-L mai ţineţi după ce aţi fost exclus din IPA.

Lacan a tresărit, aşa cum i se întâmpla ori de câte ori un cuvânt îl mişca profund. A mormăit.

A venit vacanţa, apoi reînceperea cursurilor. Am primit într-o zi, cu poşta de dimineaţă, o circulară a Şcolii prin care se anunţa reînceperea seminarului. Am citit titlul acestuia: Les non-dnpes-errent. Ce ascundea acest titlu? Lacan, aşa cum ar fi trebuit să îmi închipui, nu se sinchisise prea mult de rugămintea mea. Am lăsat foaia de hârtie pe o mobilă; mă pregăteam să plec spre spital când, deodată, cuvintele pe care le citisem cu două minute mai înainte au căpătat o cu totul altă semnificaţie. Asta era! Les Noms-du-Pere, les non-dupes-errent2.

Era un joc de cuvinte, una dintre acele omofonii al căror secret Lacan îl cunoştea bine. în felul lui, răspundea cererii mele. Eram tulburat de acest semn invizibil adresat mie, acest semn nesperat de simpatie. Seminarul acela era seminarul meu. Nici astăzi, după treizeci de ani, nu a fost încă publicat.

2 Joc de cuvinte imposibil de tradus: sintagma nom-du-pere se traduce Nume-al-Tatălui, iar cuvintele non-dupes-errent, care se pronunţă la fel cu primele în franceză, s-ar putea traduce prin cei care ştiu bâjbâie (N. t.).

naliza mea, cu şedinţele ei zilnice, îmi ritma, asemenea unui bas continuu, timpul şi gândurile. Ea era motorul lor şi acesta funcţiona la putere maximă. înaintam repede, alergam chiar, pe un drum a cărui destinaţie îmi era necunoscută.

Din ce erau alcătuite şedinţele de câteva minute? Din plângeri, din elucubraţii în mare parte lipsite de interes, din mici întâmplări pe care le povesteam, din crâmpeie de vis cel mai adesea fără urmări, din mici nimicuri în fond, pe care îmi este imposibil să mi le amintesc şi nici nu ştiu la ce ar folosi. Din când în când însă, pregătite de această ingrată frământare, străfulgerări, rare, dar care pot răvăşi o existenţă. Zumzăitul acesta dădea naştere în cele din urmă unei melodii, unei mişcări şi, observându-L în efectul retroactiv, analizandul este primul care se miră. Sunt absolut sigur că nimic din metamorfoza, din activitatea susţinută din acei ani nu s-ar fi produs dacă nu ar fi fost cura.

în septembrie 1973 a început pentru mine al patrulea an de medicină, cel în care, ca extern, aveam să îndepli-

nesc primele acte medicale, să răspund de câteva paturi. Trebuia ca, sub autoritatea internului, să-mi examinez bolnavii, să le completez fişa, să le supraveghez evoluţia. Am ales serviciul de neurologie de la spitalul Saint-Antoine. O iniţiere serioasă în neurologie mi se părea un complement indispensabil pentru pregătirea mea ca psihanalist.

Primii paşi în acest serviciu n-au fost dintre cei mai plăcuţi. Pavilioanele de neurologie sunt adesea sinistre. Atitudinea mea arogantă de psihanalist în devenire, care ar fi deţinătorul unui anumit adevăr asupra isteriei, a contribuit la întărirea acestei impresii. Marile isterii, despre care se spune că au dispărut, îşi găsesc de fapt refugiul în aceste servicii. îmi amintesc de o doamnă elegantă care a fost supusă unei arteriografii înainte de a i se pune diagnosticul de pitiatism, termen savant sinonim al isteriei. De ce să nu-mi fie mai degrabă încredinţată, de ce să nu încerc psihanaliza decât să fie supusă unor practici periculoase? Am fost invitat să mă ocup mai bine de fişele mele, datorie pe care, cu siguranţă, o aveam.

în curând, a trebuit să fac faţă unei încercări foarte dure. Unul dintre bolnavii mei, un bătrânel, suferea de teribila boală a lui Charcot sau scleroză laterală amiotrofică, a cărei origine rămâne necunoscută. Se credea că este apropiată de boala lui Creutzfeld-Jacob, care are şi ea o etiologie la fel de misterioasă. Este datorată „unui virus latent", se spunea în anii aceia în care conceptul de prion nici măcar nu exista. Fusese stabilit un protocol de cercetare pentru bolnavul meu. Trebuia ca, în minutele imediat următoare decesului, să i se facă autopsia şi să i se preleveze creierul şi ţesut nervos pentru a încerca să se infecteze cu ele o maimuţă de laborator. Ceea ce pu-

nea totuşi o problemă: la ce oră va catadicsi să moară bietul om? Şi dacă decesul intervenea la ora trei dimineaţa?

îmi găseam în fiecare zi timp ca să vorbesc cu bolnavul meu şi se crease între noi un fel de prietenie. într-o dimineaţă, am observat că starea i se înrăutăţise brusc:

- Cum vă simţiţi? l-am întrebat.

- Din ce în ce mai bine, mi-a răspuns.

Internul a sosit imediat. A constatat agravarea, L-a chemat pe şeful serviciului şi a telefonat cercetătorului de la spitalul Salpetriere care conducea studiul. Decizia a fost luată. Bolnavul nu trebuia, cu nici un chip, să moară în timpul nopţii. I se va injecta, prin urmare, o doză de morfină, suficientă pentru a-i grăbi moartea. M-am opus unei asemenea decizii. Cu ce drept să-L privezi pe acest om de cele câteva ore de viaţă care îi mai rămâneau, fără să ai măcar scuza că îi scurtezi o suferinţă insuportabilă, pur şi simplu pentru confortul unor medici? Biata mea obiecţie de extern nu a avut, bineînţeles, nici o greutate şi internul a făcut injecţia. Câteva minute mai târziu, chestiunea era reglată. Aveam obligaţia să-L însoţesc pe bolnavul meu decedat până la sala de autopsie şi să-i ajut pe laboranţi să-şi facă treaba. Această sală mă înspăimântase întotdeauna, cu cadavrele ei lungite pe mese, cu burţile desfăcute şi cu groaznicul miros care plutea acolo.

în acea zi, am fost obligat să înfrunt prezenţa a doi morţi în curs de autopsiere. Pacientul meu, care nu se răcise încă, a fost întins pe o masă şi a început macabra ciopârţire. Eram pe punctul de a mă lăsa doborât de o greaţă teribilă când, deodată, s-a produs un declic. Mi-am dat seama clar că bărbaţii şi femeile care locuiseră în acele corpuri nu mai erau acolo, că nu aveam de-a face decât cu un suport inert pentru totdeauna. Admiteam dintr-o

dată moartea ca destin al omului şi mi-am făcut conştiincios, fără nici un fel de strângere de inimă, datoria: am tăiat, incizat, despicat.

După câteva ore, povesteam, pe divan, încercarea prin care tocmai trecusem şi cum, deodată, îmi dădusem seama că nu ajutasem la disecţia corpului fostului meu bolnav pentru că acesta nu mai era acolo. Lacan m-a aprobat. Aprecia cu siguranţă noua mea rezistenţă la oroare, de neimaginat cu câţiva ani în urmă. Moartea îşi pierduse din puterea pe care o avea asupra minţii mele. Nu ştiu cum va fi moartea mea şi n-aş putea spune că o privesc liniştit, deşi uneori cu o oarecare uşurare; dar ea nu mă mai terorizează. Studiile mele medicale, stagiul meu în neurologie, mai târziu un alt stagiu dificil de suportat, cel în cancerologie, m-au învăţat să însoţesc fiinţele până la capăt.

în toamna lui 1973, un alt eveniment avea să mă tulbure profund şi să pregătească terenul pentru o mutaţie nouă şi hotărâtoare: războiul de Kipur. Pe 6 septembrie 1973, a fost lansată marea veste: egiptenii traversaseră canalul de Suez şi străpunseseră liniile israeliene. în nordul ţării, Siria s-a angajat şi ea în conflict. în jurul meu, în amfiteatrul în care cel puţinjumătate dintre studenţi erau evrei, evenimentul a fost luat în glumă. De data asta, în mod sigur, armatele arabe aveau să fie învinse în mai puţin de şase zile.

Deşi nu mai eram membru al Partidului, consideram că aparţin în continuare marii familii antiimperialiste şi pro-palestiniene... atâta vreme cât existenţa Israelului părea asigurată. Numai că, foarte repede, a devenit evident că lucrurile luau o întorsătură proastă pentru Israel. Tsahal era în mare dificultate.

îmi aduc aminte de acel început de după-amiază în care, întorcându-mă acasă, A. m-a întâmpinat anunţându-mi ultimele ştiri. A vorbit despre „ultimele agresiuni ale sioniştilor". Atunci a căzut căluşul care îmi înăbuşea vocea şi mintea.

- Ajunge!

- Cum adică, ajunge?

- Cum poţi vorbi de agresiune când Israelul, această mică ţară cu cele trei milioane de locuitori ai ei, se găseşte încercuită de zeci de milioane de oameni ostili, ameninţat în supravieţuirea lui?

A. m-a privit, uimită. N-ar fi putut niciodată să prevadă, nici măcar în dimineaţa acelei zile, o astfel de schimbare. N-a spus nimic, dar foarte repede s-a alăturat noii mele poziţii, fără ca măcar să fi discutat despre asta. Evreii sunt din nou ameninţaţi cu exterminarea; cum aş putea fi de partea duşmanilor lor? Nu, de data asta ajunge! Simţeam o imensă şi dureroasă libertate Eram evreu, ăsta era adevărul meu adânc, iar războiul acesta mă tulbura cu violenţa unui val uriaş. începând din acel moment, am trăit cu urechea lipită de tranzis tor, ascultând împreună cu colegii de la facultate, între cursuri, ultimele ştiri. Care erau din ce în ce mai proas te. Varianta cea mai pesimistă părea, de acum încolo probabilă. M-am prăbuşit, nu mai dormeam.

Luni după-amiază, după un sfârşit de săptămână în grozitor, m-am dus la şedinţa obişnuită şi, acolo, pe di van, am izbucnit în hohote de plâns. I-am anunţat lu. Lacan hotărârea pe care tocmai o luasem: să plec volun tar în Israel.

- Şi ce-o să faci acolo?

- Orice, brancardier. Voi muri alături de ei. Nu ma i pot rămâne aici, cu braţele încrucişate. ,

Lacan avea un aer sever şi emoţionat. Mă cunoştea destul ca să ştie că nu voi ezita să fac ceea ce spuneam. Nu a spus nimic în afară de obişnuitul lui „Pe mâine!", însoţit de un lung suspin.

în aceeaşi seară, sau poate a doua zi, Tsahal realiza celebra străpungere numită de la Deversor şi tăia în două armata egipteană. încercuirea era distrusă, sirienii se retrăgeau, Israel câştiga, în dureri, acest nou război, făcând ca proiectul meu nebunesc să devină inutil.

A fost începutul dezgheţului meu, întoarcerea mea la un anumit iudaism. Care a căpătat mai întâi culorile sentimentului naţional, al sionismului. Acesta va deveni din ce în ce mai puternic până când se va transforma în dorinţa irepresibilă de a merge să trăiesc în Israel, ceea ce voi face doisprezece ani mai târziu, în 1985. Faptul de a trăi în această ţară, de a descoperi problema palestiniană şi, mai ales, de a-L întâlni pe Y. Leibowitz va determina, mai târziu, detaşarea mea de ideologia sionistă. Mă conformam astfel, prin propria-mi evoluţie, poziţiei lui Freud, pentru care un psihanalist nu ar putea adera la nici o poziţie naţionalistă.

Sionismul meu temporar nu a fost decât metonimia, semnul care anunţa un interes mult mai fundamental, cel pentru iudaism, pentru cărţile sale şi pentru problema delicată a Dumnezeului mozaic, care se află în centrul acestei culturi şi de care, aşa cum va spune Lacan, trebuie să ţii seama, chiar dacă crezi sau nu.

în vacanţa care însoţeşte sărbătoarea Tuturor Sfinţilor şi care a urmat acestor zile de mare încercare, am participat la congresul Şcolii care s-a ţinut în La Grande-Motte. Se adunaseră în acest complex turistic mai multe sute de persoane, analişti experimentaţi, începători, ultimii fiind pacienţi ai celor dintâi, laolaltă toţi, stânjeniţi să se

întâlnească. Ambianţa generală era încărcată, execrabi-, lă. Marile rivalităţi, violentele tensiuni pe care le cunoştea Şcoala aveau să se agraveze şi vor conduce, câţiva ani mai târziu, la dizolvarea ei. '

Am descoperit, de asemenea, că tineri analişti de aceeaşi vârstă cu mine fuseseră deja admişi în Şcoală, pe când candidatura mea rămânea încă fără răspuns; am suferit mult. îmi venea să urlu, ceea ce am şi făcut în ultima zi, într-o intervenţie plină de stângăcie. Am pus la îndoială eficienţa psihanalizei care nu numai că nu-mi calmase suferinţa, ba chiar, dimpotrivă, o exacerbase. O tânără care părea uşor nebună a pus mâna pe microfon pentru a spune că învăţătura lui Lacan era deja consemnată în Talmud. Afirmaţia mi s-a părut ridicolă. Congresul devenea imprevizibil. A existat totuşi un moment luminos atunci când Lacan, cu o voce înfundată, a improvizat o intervenţie. Dacă suntem psihanalişti este pentru că psihanaliza este un lucru pasionant, a zis el; cuvintele lui răspundeau criticii mele. A amintit spusele lui Heraclit: Fulgerul îi face pe toţi. Analiza trebuie să facă posibilă apariţia acestui fulger în care fiinţa basculează în adevărul ei. în ceea ce mă privea, nu-mi lipsiseră fulgerele.

întorcându-mă la Paris şi la şedinţele mele, am povestit cât de tare mă exasperaseră aceste zile. „M-au călcat pe nervi mai mult decât pe tine." Asta a fost uluitoarea lui reacţie.

Am abordat problema admiterii mele formale în Şcoală. Ea mi-ar fi conferit un statut mai prezentabil decât cel de student întârziat în medicină, de fost agronom. Admiterea ar fi însemnat mai ales o recunoaştere simbolică de către o instituţie al cărei preşedinte era chiar analistul meu. Lacan nu a avut nici o reacţie. Ştia întotdeauna;];.

să-mi împingă exasperarea până în punctul de ruptură şi, o dată acolo, prin cine ştie ce gratificaţie simbolică, nebuneasca mea cursă era relansată.

Punctul nevralgic al existenţei mele rămânea problema conjugală, tracasare zilnică şi, uneori, durere insuportabilă. Scurta mea legătură cu Anne şi modul curios în care s-a sfârşit nu au adus decât un calm temporar.

Intre timp, Anne divorţase şi considera acest act foarte important din punct de vedere analitic, idealul freudian, cel la care trebuia să conducă orice analiză reuşită. Această prejudecată a epocii a dispărut oare de tot? De curând, un analist de renume a considerat pertinent să-şi intituleze revista Célibataire. Un analist nu poate fi decât fundamental celibatar, poziţie care mi se pare astăzi întru totul aberantă. Puteam însă, atunci, să rămân insensibil la această prejudecată răspândită de cei mai eminenţi analişti? Mi se părea chiar că descopeream la Lacan dorinţa ca eu să divorţez, ceea ce mi-ar fi permis să tai, o dată pentru totdeauna, nodul nevrotic care mă sugruma. I-am spus-o deschis într-o zi:

- Doriţi, nu-i aşa, să divorţez.

- Eu? N-ai ghicit. Tu, numai tu doreşti acest divorţ. Tu!

Replica biciuitoare a lui Lacan mă punea dureros cu spatele la zid. Perspectiva de a-mi petrece restul zilelor lângă A. mi s-a părut absolut insuportabilă. Am decis în aceeaşi zi, ieşind de la şedinţă, să părăsesc apartamentul familial şi să locuiesc singur în cabinet.

- Am nevoie, i-am spus lui A., să mă distanţez.

Cu infinita indulgenţă de care a dat întotdeauna dovadă faţă de nebuniile şi de toanele mele, A. a acceptat fără să spună un cuvânt. M-a ajutat chiar să-mi fac ba-

gajul şi să mut câteva lucruri indispensabile vieţii mele zilnice. S-a mulţumit doar să ceară cu modestie:

- Ar fi totuşi bine să te întorci acasă la sfârşitul săptămânii. Copiii au nevoie să te vadă.

Surprinzătoarea atitudine a lui Lacan mă lămurea definitiv asupra unei trăsături fundamentale a clinicii sale, asupra strategiei lui de conducere a curelor, sau cel puţin a curei mele. Ca şi un jucător de pocher, un analist trebuie să ştie să-şi ascundă jocul. Nu reuşise el oare să ne facă să credem în simpatiile lui marxiste, fără de care nici eu, nici o întreagă generaţie nu l-am fi consultat? A manifestat aceeaşi atitudine şi faţă de studiile mele medicale. Am vorbit despre rolul decisiv pe care L-a jucat din acest punct de vedere. Totuşi, într-un al doilea timp, când lucrurile păreau să ia o întorsătură proastă, atitudinea lui s-a schimbat şi am ajuns să cred că îşi schimbase părerea. De altfel, la Şcoală, demersul meu era considerat inutil, poate chiar stupid, motivat de o nevoie de siguranţă, nevoie atât de contrară idealului analitic, acela de a trăi în risc. Aşa încât am început să mă gândesc serios să abandonez studiile. La sfârşitul unei şedinţe însă, şedinţă în care problema fusese evocată, a ţinut să-mi precizeze:

- Să fii sigur că nu încerc în nici un fel să mă opun planurilor tale.

De ce, atunci, m-a făcut luni de zile să cred contrariul? Pentru a compensa, fără nici o îndoială, alienarea pe care o putuse crea implicarea lui hotărâtoare în alegerea pe care o făcusem - studiile medicale. Alegerea era a mea sau a lui? Acest echivoc nu era cumva cauza dificultăţilor pe care le întâmpinam în continuarea lor? Misterul trebuia dezlegat.

Aceeaşi modalitate, a intervenţiei paradoxale, a fost utilizată şi pentru a elimina încărcătura destructivă din cuplul meu: să mă facă să cred că îmi sugerează divorţul când, de fapt, s-a dovedit în cele din urmă că singura mea mântuire era numai în acest cuplu. Comportamentul lui ulterior va fi, legat de acest subiect, foarte clar. Să reuşeşti să accepţi şi să depăşeşti neînţelegerea fundamentală şi ireparabilă care separă un bărbat de o femeie (şi aceasta este semnificaţia faimoasei lui formule „Nu există raport sexual"), iată care era ţelul final al analizei cu doliul pe care îl implică, acela al iluziei unei posibile armonii idilice.

* * *

Locuiam de-acum singur, în cabinetul meu de pe strada Mayet, şi această singurătate, pe care eu mi-o alesesem, nu mi-a adus nici o alinare. A fost, din contra, o perioadă sinistră, depresivă. Mi s-a întâmplat să rămân ore întregi lungit pe divanul meu, cu privirea fixată în tavan, fără să pot face ceva.

Clientela mea nu devenise mai numeroasă şi abia dacă îmi permiteam să plătesc cheltuielile pentru cabinet şi pentru studii.

Fratele meu, psihiatru în periferia pariziană, la Garges-les-Gonesse, mi-a propus să lucrez cu el. S-a oferit să-mi pună la dispoziţie cabinetul lui miercurea şi sâmbăta după-amiază pentru a primi în special copii în dificultate, eventual adulţi. Firava mea activitate - pacienţii, într-adevăr, nu se prea îmbulzeau - va avea consecinţe importante asupra cărora voi reveni. Dar nu m-a ajutat să ies din necazurile mele financiare. Fratele meu îşi constituise o clientelă importantă, primea un salariu bun pentru activitatea pe care o desfăşura în spital şi tră-

ia în belşug. Situaţia aceasta mi-a exacerbat frustrarea şi a complicat rivalitatea fraternă care se afla în centrul nevrozelor noastre. Rămâneam ore întregi fără să fac nimic, în timp ce el era năpădit de prea numeroşii pacienţi.

* * *

Treceam dintr-un şoc în altul, din ce în ce mai hotărâtor. Relaţia mea cu Althusser încetase după ce îi trimisesem memoriul despre munca din ţările africane, pe care el însuşi îl provocase şi care a devenit, apoi, o reflecţie generală asupra muncii umane. Pentru că îmi scrisese că nu mai putea citi, relaţia noastră nu a mai continuat.

De atunci, purtam cu durere în mine acest text orfan; îi trimisesem o copie şi lui Lacan. Citind buletinul lunar al Şcolii, am aflat că un psihanalist, doctorul Martin, anunţa continuarea seminarului său despre „bani şi psihanaliză" şi că în acel an se va opri asupra problemei muncii umane. întâlnirile aveau loc vinerea seara, de două ori pe lună. M-am dus. Publicul era puţin numeros şi mărturisesc că nu am înţeles aproape nimic din discursul conferenţiarului. Am luat totuşi obiceiul să asist la seminar.

Doctorul Martin, cu capul lui mare şi chel, cu vocea lui atât de puternică, nu-mi era total necunoscut. îl întâlneam uneori, luni după-amiază, în sala de aşteptare de pe strada Lille. Locuia la Montpellier şi venea la Paris de două ori pe lună pentru a-şi ţine seminarul şi pentru a-L întâlni pe Lacan. într-o seară, mi-am luat inima în dinţi şi, după conferinţă, l-am abordat pentru a-i vorbi despre propriile mele reflecţii asupra problemei muncii; i-am înmânat o copie a memoriului. A întâmpinat demersul meu cu foarte multă politeţe şi a promis că îmi va citi textul.

Câteva săptămâni mai târziu, m-am întors la domiciliul conjugal, aşa cum făceam, conform convenţiei noastre, la fiecare sfârşit de săptămână. A. mi-a spus că un doctor, pe nume Martin, telefonase spunând că vrea să mă întâlnească. Lăsase un număr de telefon la care puteam să-L caut. Ceea ce am şi făcut. Am căzut de acord să ne întâlnim sâmbăta următoare, după-amiază, la cafeneaua Bonaparte. întâlnirea m-a impresionat. Martin făcea parte din areopagul Şcolii şi invitaţia lui era o dovadă importantă de interes. A început prin a-mi spune că lucrarea mea îi plăcuse; apoi mi-a propus să-mi cedeze o parte din seminarul lui de vineri seara ca să prezint conţinutul lucrării.

- Poţi să o faci în câte şedinţe consideri că este necesar.

- Două sau trei expuneri de o jumătate de oră vor fi de ajuns.

- Continuarea analizei dumitale te va ajuta să precizezi interpretarea propriilor observaţii.

Voi descoperi mai târziu că formula continuarea analizei dumitale era un tic de limbaj al bravului doctor. Fiecare le are pe ale sale. întrevederea noastră s-a prelungit, modificându-şi şi conţinutul. Este vorba în curând despre un adevărat program de studiu. Martin m-a sfătuit să citesc, bineînţeles, textele lui Freud şi ale lui Lacan, ceea ce făceam de ani de zile. A insistat apoi asupra importanţei operei lui Claude Lévi-Strauss şi mai ales asupra volumelor: Anthropologie structurale, Structures élémentaires de la parenté, Le Cru et le Cuit. Studierea lucrărilor lui Lévi-Strauss era indispensabilă pregătirii unui psihanalist, date fiind lucrurile care mă interesau în acel moment. Şi alţi autori - filosofi, antropologi - figurau în acest program de lectură.

Ştiam că Lacan şi Lévi-Strauss, după ce fuseseră foarte apropiaţi, se certaseră; cauza, se spunea, era sinuciderea lui Lucien Sebbagh, elev al celui din urmă care îi imputa o oarecare responsabilitate lui Lacan, psihanalistul regretând mult această ceartă. în interiorul Şcolii, lucrările lui Lévi-Strauss rămâneau o referinţă.

întrevederea, faptul că mi se propunea o primă tribună, sfaturile primite m-au încurajat nespus. Atribuiam acest demers exclusiv doctorului Martin, în calitatea lui de membru eminent al unei structuri care veghea asupra evoluţiei celor pe care îi forma.

întâmplarea a făcut ca, două zile mai târziu, într-o luni după-amiază, zi de şedinţă pentru mine, Gloria să mă invite în bibliotecă deoarece sala de aşteptare era plină.

Trecuseră câteva minute când am auzit vocea de stentor, atât de caracteristică, a doctorului Martin: „Aşadar m-am întâlnit cu Haddad...", începu el.

Pesemne că aşteptase şi el în cealaltă sală. Nu putea să ştie că eram în bibliotecă. Am auzit atunci un sst! şi zgomotul uşii de la cabinet care se închidea. Deodată, am înţeles. Martin îmi ceruse să ne întâlnim la cererea lui Lacan. Eu, care îmi trăiam atât de dificil statutul de analizând pierdut în cohorta celor care se înghesuiau pe strada Lille nr. 5, descopeream că Lacan, cel mai adesea atât de distant, atât de dur cu mine, se interesa concret de pregătirea mea, intervenea discret pe lângă apropiaţii lui pentru a plasa unele balize pe drumul meu. Am fost profund mişcat. îl înnebunisem destul pe dragul de bătrânel, cu plângerile mele continue, cu ameninţările că voi întrerupe cura!

Când am fost primit pentru şedinţă, la câteva momente după Martin, m-am prefăcut că nu am auzit nimic. Această tăcere, sunt sigur, nu L-a înşelat pe Lacan.

Am intervenit, aşadar, de trei ori în cadrul seminarului lui Martin. După propria lui expunere, îmi acorda cam o jumătate de oră pentru intervenţie. Asistenţa nu era deloc numeroasă, patru sau cinci persoane care se încăpăţânau să vină să asculte discursul ezoteric al lui Martin. Expunerile şi efortul cerut de ele şi-au atins scopul, acela de a mă ajuta să văd mai limpede în observaţiile făcute de mine pe lângă ţăranii din Casamance; mai concret, ideea că munca umană, la nivelul ei elementar, era structurată asemenea inconştientului, cu cei doi versanţi pe care îi descrisese Freud, deplasarea şi condensarea, şi pe care Lacan a încercat să-i transpună în figurile lingvistice ale metonimiei şi metaforei. Munca umană este structurată ca un limbaj. Ceea ce trebuia să fie ultima mea lucrare de agronom a fost, de fapt, prima mea lucrare teoretică în câmpul freudian.

în noiembrie 1975, Pierre Martin a fost însărcinat să organizeze zilele de studiu ale Şcolii, în Casa Chimiei. Tema principală a acestor zile era psihopatia, dar mai existau şi alte subiecte care gravitau în jurul seminarului lui - banii, munca. Am hotărât să mă lansez şi să propun o comunicare plecând de la reflecţiile mele.

Zilele au fost un semi-eşec, propunerile de intervenţii rare, publicul mult mai puţin numeros decât de obicei.

La deschidere, în sala încă destul de goală, am trăit o experienţă ciudată. Lacan se afla pe estrada înaltă şi, zărindu-mă, m-a salutat cu voce tare. Eram aşezat lângă o prietenă, Brigitte. Auzind vocea lui Lacan, m-am întors ca să văd persoana căreia i se adresa.

- Cu tine vorbeşte, mi-a spus Brigitte.

Ideea că Lacan putea să mi se adreseze într-un loc public mi se părea cu totul ireală.

După deschidere, publicul s-a împărţit în două săli: marele amfiteatru unde se ţineau lucrările despre psihopatie şi cea în care, printre alţii, trebuia să iau şi eu cuvântul. Lacan a rămas în amfiteatru, ceea ce mi-a produs o mare uşurare. Problema psihopatiei a stârnit mari furtuni: unui orator, un oarecare Levi, i s-a spus chiar că este nazist.

După-amiază, m-am întâlnit cu Lacan în postura cea mai jenantă care poate exista - în faţa vespasienelor de la Casa Chimiei.

- Ia spune, Haddad, cum a fost?

- Bine, cred.

- Nu am putut să vin, aşa cum doream. Am fost reţinut în amfiteatru...

- Da, cred că aţi avut parte de o dezbatere importantă... am bâiguit.

- O dezbatere tâmpită, vrei să spui.

Nu îmi era foarte la îndemână să dialoghez astfel cu psihanalistul meu care terminase de urinat şi se încheia la prohab. Era prima oară când îi vorbeam în afara cadrului analizei şi acest lucru nu s-a mai repetat de multe ori. Am fugit cât am putut mai repede din acest curios schimb de replici.

în anul următor, am încercat să-mi continuu reflecţia asupra muncii printr-un seminar pe care Şcoala m-a autorizat să-L organizez în sediul ei. Participanţii care au răspuns invitaţiei mele au fost de calitate. I-am cunoscut astfel pe Măria Landau, pe Mărie Balmary, pe Mund, pe Botvinik, pentru care problema iudaismului a fost atât de arzătoare, încât L-a distrus. Mi-am pregătit cu grijă expunerile pe care le-am bătut la maşină, dându-i lui Lacan copii pentru fiecare. Am sesizat la el ceva ce aducea a decepţie. Cum îi cerusem pă-

rerea despre textele mele, am primit această remarcă biciuitoare:

- Este modest, ca tot ceea ce faci - dar nu e rău.

Accentul era pus, fireşte, pe „modest", restul atenuând efectul de palmă peste faţă al frazei. într-adevăr, nu avansasem foarte mult faţă de prima mea schiţă, rezultatul fiind o vorbărie conformă cu moda analitică a momentului. Programul de lecturi pe care mi-L creionase Pierre Martin rămăsese de izbelişte, deşi îmi procurasem cea mai mare parte a lucrărilor lui Lévi-Strauss. Timpul pe care îl afectam studiului, ca student, mă împiedica să mă documentez serios. La sfârşitul acelui an, primul meu seminar s-a terminat. începusem să fiu atras cu putere de o altă chestiune, iar munca mea asupra „muncii" a contribuit şi ea la această nouă preocupare, mai ales prin intermediul dialogului meu cu Botvinik.

Trebuie să mă întorc însă cu un an în urmă, la clipa în care l-am întâlnit pe Pierre Martin. De data aceasta, furtuna s-a dezlănţuit fără nici un fel de avertisment în şovăielnica mea practică de analist. M.C., prima mea analizandă, acea tânără fată care suferea de o anorexie severă, mi-a telefonat într-o duminică seara, cuprinsă de o puternică angoasă.

- îmi e tare foame. Nu mănânc de ieri. Am o poftă să mănânc...

- Ce-ar fi să mănânci? Vom vorbi despre asta mâine dimineaţă.

Credeam că mi-am atins scopul. Lui M.C. îi era foame, avea să mănânce, era vindecată, sau aproape, de anorexie. Prima mea cură, atât de dificilă, era un succes. Dar vai!

Am primit-o a doua zi, la prima oră, înainte să mă duc la spital pentru stagiul de extern. Mă privea ciudat, fix, cu ochii ei mari şi verzi. A refuzat să se întindă pe divan. Apoi, deodată, a scos un strigăt îngrozitor, nesfârşit, înainte de a cădea, leşinată, pe covor. Ce se întâmpla? Se otrăvise înainte să vină? Am telefonat la ea acasă. Mi-a răspuns tatăl ei. I-am explicat situaţia. A venit în fugă la cabinet. între timp, M.C. îşi revenise. Am ajutat-o să se aşeze. Văzându-şi tatăl, s-a dus spre el şi, arătându-mă cu degetul, a spus: „El este!" Am ghicit în acele cuvinte întreaga deznădejde a iubirii imposibile a unui copil.

Prin propria-i practică, Lacan mă învăţase că, în perioadele de criză, era bine să-ţi revezi pacientul în fiecare zi. Ceea ce am şi făcut. Bunul-simţ ar fi cerut, cu siguranţă, să-mi internez pacienta. în anii aceia, psihiatria avea însă o reputaţie atât de îngrozitoare în mediile psihanalitice. Pe de altă parte, cum aş fi reuşit să o internez, dat fiind că M.C. ar fi refuzat în mod sigur? Aş fi fost nevoit să nu mai fiu vioara întâi.

I-am fixat, aşadar, de faţă cu tatăl ei, o întâlnire pentru a doua zi dimineaţă. Nu ştiam că aveam să cobor, unul după altul, toate cercurile infernului. M.C. inventa în fiecare zi o nouă oroare: tăieturi adânci pe antebraţe, înghiţea, în faţa mea, un pumn de pastile. Anorexia se dovedea a fi o adevărată psihoză. în momentul de apogeu al crizei, mi-a arătat, râzând ca o nebună, ochii ei al căror alb nu mai era decât o pată de sânge. încercase să-şi scoată ochii?

O dată ajunsă în cabinet, refuza să mai plece. Şedinţele deveneau interminabile, insuportabile. Ca să scap de acest tete-a-tete malefic, o rugasem pe A. să-mi telefoneze din zece în zece minute ca şi când am fi avut o în-

tâlnire la care trebuia să mă duc. Târâitul brusc al telefonului avea valoare de real şi reuşeam astfel, după mai mult de o oră, să mă eliberez din această închisoare. Ajutorul pe care mi L-a dat soţia mea m-a apropiat de ea. într-un moment de criză, nu dispuneam, în fond, decât de ajutorul ei.

Am mai primit, în această încercare, ajutorul ferm şi binevoitor al lui Lacan. Da, puteam acum să înfrunt, în toată oroarea ei, această nebunie din faţa căreia fugisem odinioară.

Săptămâna s-a încheiat cu o nouă întâlnire programată pentru luni dimineaţă. Dar M.C. mi-a telefonat în după-amiaza zilei de sâmbătă. M-a anunţat cu o voce foarte calmă că se simţea mai bine, că de-acum criza trecuse, dar că nu va mai veni să mă vadă. întâlnirea cu mine o răvăşea prea tare. Pleca să se odihnească la ţară, câteva zile.

Şi, într-adevăr, nu am mai revăzut-o. După zece ani totuşi, punându-mi în ordine nişte note, mi-am adus aminte de M.C. şi m-am lăsat cuprins de dorinţa incontrolabilă de a afla veşti despre cea care fusese prima mea pacientă. Am telefonat şi mi-a răspuns din nou tatăl ei:

- Ce ciudat că telefonaţi tocmai azi! M.C. a fost internată de numai câteva ore la spitalul Sainte-Anne.

Există uneori, între pacient şi analistul lui, o legătură atât de puternică, încât am putea vorbi chiar de fenomene parapsihologice. Ce mecanism bizar mă făcuse să vreau să-i telefonez chiar în ziua în care fusese internată? Simplă întâmplare? în orice caz, parcă i-aş fi auzit strigătul.

Ce se întâmplase în toţi acei ani? l-am întrebat pe tată. M.C. se întorsese la studiile ei de arhitectură, obţinuse diploma, apoi lucrase. Cura avusese totuşi un efect be-

nefic. Numai că recidivase în ultimele zile şi a fost ne-
voit să o interneze.
Cunoşteam clinica unde fusese primită. Am vorbit de-
spre ea cu un psiholog, J.A., pe care îl cunoşteam şi care ,
lucra acolo. El o îngrijea. Mi-a spus că, în delirul ei, M.C.
îmi pronunţa numele care prezenta o uşoară omofonie
cu al lui. Am întrebat dacă puteam să o văd. Răspunsul
a fost un veto categoric. Medicii, ca şi psihanaliştii, îşi
consideră uneori pacienţii ca un fel de domeniu rezer-
vat numai pentru ei.
La câtăva vreme după deznodământul crizei, la sfâr-
şitul unei şedinţe, Lacan m-a anunţat:
- Am reuşit să îi fac să te admită în Şcoală.
A insistat pe Am. Această recunoaştere, care mă emo-
ţiona profund, sosea atunci când trebuia: nu în momen--,
tul revendicării mele, cu câteva luni mai înainte, ci în-|
tr-un efect retroactiv care nu putea să dea naştere nicif
unei exaltări nesănătoase. Ea nu făcea decât să ia act de
un fapt dobândit.
Vestea mi-a fost confirmată printr-o scrisoare oficială
expediată de secretarul Şcolii. Se pregătea o nouă listă a
membrilor şi numele meu avea să figureze acolo. Am
fost întrebat ce titlu trebuia să însoţească datele despre
mine. Cunoşteam foarte bine lista precedentă, în care fie-
care nume era urmat de titluri universitare. Medici şi psi-
hiatri, în imensa lor majoritate; mai erau şi mulţi psiho-
logi, absolvenţi ai Şcolii Normale Superioare care reuşi-
seră la concursul de titularizare ca profesori de filosofie
sau în matematici şi chiar şi un fost elev al Şcolii centra-
le. De ce să nu spun şi eu fost elev al şcolii de la Grig-
non, singurul titlu academic de care mă puteam preva-
la atunci? Cineva de la secretariat mi-a telefonat şi mi-a
cerut, jenat, să renunţ la această menţiune. Nu era de bon

ton să incluzi un mârlan într-o adunare atât de selectă.
Nu am insistat şi m-am mulţumit cu menţiunea vagă,
asemănătoare unui nas fals, de psihoterapeut.

* * *

Viaţa de pustnic în cabinetul meu de pe strada Ma-
yet nu-mi aducea nici unul dintre efectele scontate.
Eram cât se poate de prost dispus: clientela nu numai
că nu se înmulţise, ci părea pe punctul de a dispărea
complet. Adevărul este că A. îmi lipsea, ca şi hărmăla-
ia plină de viaţă a copiilor. încercarea grea prin care tre-
cusem ne apropiase. M-am hotărât, aşadar, să mă întorc
şi să locuim împreună. Ceea ce nu mi-a simplificat de-
loc programul. Eram obligat să străbat Parisul şi peri-
feria lui de la un capăt la celălalt: locuiam la Maison-Al-
fort, îmi continuam studiile la spitalul Sainte-Anne, îmi
primeam ultimii clienţi în strada Mayet, mă duceam la
Garges-les-Gonesse, în cabinetul fratelui meu, unde dă-
deam consultaţii pentru copii... Evident că o asemenea
risipă de forţe şi de timp nu se putea prelungi prea
mult.

Câteva zile mai târziu, fiul meu cel mare mi-a făcut o
declaraţie la care nu m-aş fi aşteptat niciodată şi care
avea să schimbe totul:

- Am doisprezece ani. în curând voi împlini treispre-
zece. Este vârsta la care un tânăr evreu primeşte bar miţ-
i>a[1]. Când te-ai gândit să o organizezi pentru mine?

- De unde ţi-a venit ideea asta cu bar miţva? Noi sun-
tem atei, marxişti, nu practicăm nici o religie.

- Ei bine, bunicul mi-a spus că se va ocupa el.

1 Ceremonial de confirmare a maturităţii rituale a unui băiat de
13 ani (N. t.).

Aşadar, autorul loviturii era tatăl meu. Această intervenţie în viaţa mea de familie, şi aşa destul de complicată, intervenţie făcută fără ştirea mea, m-a înfuriat. Deşi părăsisem Partidul, mă consideram încă un marxist ateu, fără să mă fi gândit vreodată serios la sensul şi la consecinţele acestei poziţii. Nu era, de altfel, prima oară când mă izbeam de problema religiei, şi întotdeauna prin intermediul copiilor mei. Cu câteva luni mai înainte, într-o noapte în care credeam că mica mea lume doarme adânc, mi-am surprins fiul cel mic aşezat în genunchi în patul lui, cu faţa întoarsă spre perete, într-o evidentă atitudine de rugăciune.

- Ce faci?

- Mă rog pentru tine, tată, pentru ca Dumnezeu să te ierte.

- Pentru ce să mă ierte?

- Pentru că e un mare păcat să nu crezi în Dumnezeu.

într-un cuvânt, un coleg de şcoală îl învăţase catehismul. Cum să explici însă un asemenea ascendent moral dacă sufletul lui de copil nu ar fi fost deja frământat de chestiunea religioasă? Am profitat de ocazie ca să-i debitez obişnuitul cuplet despre opiniile noastre - ale mele şi ale mamei lui - şi despre refuzul nostru în faţa acestor superstiţii. Mi-a răspuns că nimic nu-L va împiedica să continue să-şi spună, seara, rugăciunile.

în acel moment, fierbeam de mânie împotriva tatălui meu care nu scăpa nici o ocazie de a-mi săpa autoritatea, şi aşa destul de firavă, în faţa odraslelor mele. între două cursuri, am tras o fugă până la cel mai apropiat oficiu poştal ca să-i telefonez şi să-mi exprim, fără menajamente, furia. Ca de obicei, a primit totul foarte prost. Nimeni din familie nu îndrăznea să-L înfrunte vreodată pe acest adevărat tiran casnic şi urletele lui; eu însumi fă-

ceam de obicei acelaşi lucru, preferând ruptura unei confruntări. De data asta însă, m-am ţinut bine. Ne-am despărţit, încă o dată, foarte supăraţi.

Curând, m-am dus la şedinţa mea obişnuită şi am povestit episodul. Lacan m-a felicitat. Faptul de a-mi fi înfruntat tatăl - nu legea lui, ci veşnicul lui capriciu narcisist -, uşura mult piatra care îmi atârna de picior.

- Ai avut perfectă dreptate.

O şedinţă atât de hotărâtoare ca aceasta, în care destinul meu s-a schimbat, nu a durat mai mult de două sau trei minute. Nici nu-i bănuiam, în acel moment, urmările; urmări care m-au lovit ca un trăsnet chiar în clipa în care părăseam cabinetul lui Lacan. Ceva s-a mişcat: o hotărâre imperioasă a pus stăpânire pe mine, una dintre acele hotărâri care nu-i permit subiectului altă alegere decât acceptarea forţată: eu, şi nimeni altcineva, trebuia să organizez, pentru copii mei, acel bar miţva; trebuia să o fac.

Ce se petrecuse în străfundurile fiinţei mele în acele câteva secunde? Ceva ce semăna cu asasinarea simbolică a tatălui imaginar, animalic; iar pe cadavrul cald încă, ivirea imediată a instanţei Legii.

Nu mai exista în mine nici îndoială, nici ezitare, nici tergiversare. întors acasă, am pus-o la curent pe A. cu hotărârea pe care o luasem. Reacţia ei a fost glacială. Nu agrea deloc ideea.

- Copiii vor acest bar miţva şi n-o să mă eschivez.

- Bineînţeles, le-au trecut pe la nas cadouri, o petrecere...

- O petrecere, de ce nu? Dar nu cred că asta este principala lor motivaţie.

- în definitiv, dacă ţii neapărat ...

Eram din nou confruntat cu acea inerţie care constituia arma ei cea mai eficientă, cea mai descurajantă. Su-

ferinţa mea conjugală, dincolo de sindromul Solal deja menţionat, era întreţinută de această inerţie care bloca orice mişcare şi care se exprima, în modul cel mai insuportabil, prin contrazicerea sistematică. Judecata cea mai nevinovată, cea mai anodină pe care o puteam exprima în legătură cu un fapt oarecare avea toate şansele să declanşeze imediat, înainte de orice examen, respingerea ei. De când îşi începuse analiza cu Melman, această trăsătură supărătoare a personalităţii ei se accentuase, iar raporturile noastre deveniseră şi mai „încântătoare".

în ziua aceea, răceala ei m-a lăsat şi pe mine indiferent.

A doua zi, ca de obicei, m-am dus la şedinţa de analiză. Cum va primi Lacan hotărârea mea, atât de neaşteptată, de a-mi conduce copiii la ceremonialul de confirmare religioasă? Trebuie să clarific şi să subliniez un lucru: cu excepţia, notabilă şi justificabilă, a alegerii momentului în care am început să primesc pacienţi, nu l-am întrebat niciodată pe Lacan ce conduită trebuia să adopt sau ce hotărâre trebuia să iau. Ele nu puteau să-mi aparţină decât mie, în întregime şi exclusiv. O dată hotărârea luată, îi vorbeam despre ea, iar el o aproba sau nu. Cel mai adesea însă, dădea dovadă de o absolută neutralitate. Mă aşteptam în acea zi fie la o atitudine foarte rezervată, mai degrabă ostilă, fie la o perfectă neutralitate. Spre marea mea surprindere, Lacan şi-a manifestat un fel de entuziasm ascultându-mă.

„E formidabil!"

Şi mi-a strâns îndelung mâna pentru a sublinia importanţa momentului. începând din acea zi, iudaismul a încetat să reprezinte pentru mine un fel de referinţă îndepărtată pentru a redeveni un dat concret al existenţei mele, cu consecinţe determinante. Ceea ce a început să transpară era pasiunea pe care o nutrisem, încă din co-

pilărie, pentru iudaism, pentru scrierile legate de el. Lacan, un goi2, a fost cel care a ştiut să întâmpine şi să lase să se manifeste această dragoste de tinereţe, refulată cu încrâncenare, problema tatălui în desăvârşita ei enigmă, fascinaţia mea pentru perdeaua Sanctuarului.

I-am vorbit lui A. despre reacţia surprinzătoare a lui Lacan şi a fost, bineînţeles, impresionată. Câteva zile mai târziu, a avut aerul că acceptă mai uşor hotărârea mea. Descoperise, fără îndoială, efect retroactiv, importanţa simbolică şi avantajele ei pentru copiii noştri debusolaţi. Cum să nu fii fascinat, ameţit de această dragoste maternă, aparent fără limite, şi a cărei expresie o observam în felul în care soţia mea se comporta faţă de copii? „A da ceea ce nu ai" avea pentru ea un sens foarte concret. Hotărârea pe care o accepta ascundea o tragedie secretă pe care orbirea mea masculină refuza să o vadă. Pentru ea - care era născută într-una dintre acele familii italiene unde exista un curios sincretism stalinisto-catolic -, iudeizarea copiilor noştri deschidea o criză dureroasă, o ruptură cu propria-i familie. Dar a acceptat-o.

I-a vorbit, bineînţeles, de toată această tevatură lui Melman, analistul ei, deşi era clar pentru ea că drumul de urmat era deja ales şi problema rezolvată. La sfârşitul şedinţei, a fost surprinsă să audă cuvintele lui Melman:

- In legătură cu ceremonialul bar miţva şi cu copiii, o să mă gândesc şi o să îţi spun mai târziu ce cred.

Şi într-adevăr, două săptămâni mai târziu, într-o zi în care A. îi vorbea despre cu totul altceva, Melman i-a spus la sfârşitul şedinţei:

2 Nume dat de evrei persoanelor străine de cultul lor şi, în special, creştinilor (N. t.).

- Aşa cum ţi-am promis, am reflectat. Mi se pare că prima ta reacţie a fost cea bună. Sigur, faci cum crezi...

Urma lamentabila bălmăjeală pseudo-psihanalitică a celui care fuge din faţa urmărilor nefaste ale actului său. Prima reacţie a lui A. a fost, să nu uităm, negativă, iar el încerca să relanseze tocmai această poziţie, ridiculizându-mi în acelaşi timp hotărârea.

Repetându-mi aceste cuvinte, soţia mea mi-a mărturisit şi cât de mult o deranjaseră. Ce face, se întreba ea, doar nu l-am întrebat nimic. Asta nu mai era psihanaliză, ci îndrumare ecleziastică a conştiinţei, ceea ce va deveni specialitatea lui Melman, aşa cum am avut ocazia să observ de mai multe ori.

M-am înfuriat îngrozitor. Nu acceptasem imixtiunea propriului meu tată; aveam să o accept pe cea a unui străin? Ce devenea cuvântul meu, acea dureroasă şi incomodă dorinţă pe care mă străduiam să o regăsesc şi să . o păstrez?

- Este imposibil să-ţi continui analiza cu Melman. Şi-a depăşit competenţele. *

A., ca de obicei, ar fi vrut să calmeze lucrurile, să continue fără să ţină seama de această părere. înţelegeam însă prea bine că un pericol inutil avea să mă pândească de acum înainte şi că era cazul să îl înlătur. A. i-a telefonat lui Melman ca să-L anunţe că nu mai vine. L-a auzit spunând cu o voce furioasă înainte de a închide telefonul:

- Te aştept mâine, aşa cum era stabilit.

Iată-L dând ordine, învârtind deasupra capului o sabie de lemn. Numai că, a doua zi, eu am fost cel care am avut parte, la şedinţă, de un Lacan în mod evident mânios. Era clar, telefonul funcţionase. Copleşit, nici măcar nu m-am supărat.

- Ce se întâmplă?

I-am vorbit din nou despre copiii mei, despre bar mif-va.

- Te-am sprijinit în hotărârea ta.

- Dumneavoastră da, dar Melman.

Şi i-am repetat ce îmi spusese soţia mea.

- Cu ce drept a făcut-o?

Se vedea bine că ceea îi povestisem îl surprinsese.

- Habar n-am, i-am răspuns, nu fără o urmă de obrăznicie, îl întâlniţi mai des decât mine. Intrebaţi-L când îl vedeţi.

în acel moment, Lacan era cel copleşit. Mi-a strâns mâna prieteneşte. în conflictul pe care îl aveam cu unul dintre elevii lui cei mai apropiaţi, fusese de partea mea. Desigur, mărturia mea venea să confirme altele despre evoluţia neliniştitoare a acestuia, despre gustul lui pentru putere şi manipulare. Este foarte probabil ca raporturile dintre ei să se fi deteriorat tot în acea perioadă, ajungându-se în cele din urmă la ruptură.

O altă întâmplare, anodină în aparenţă, avea să grăbească evoluţia şi întoarcerea mea la iudaism. A avut loc în seminarul lui Lacan.

Acesta se ocupa din nou de o chestiune care nu-i dădea pace: cea a numerelor, a generării acestora plecând de la Unu. Evoca adesea numele lui Frege şi Cantor. în ziua cu pricina, locul de onoare era ocupat de triunghiul aritmetic al lui Pascal. Lacan a scris la tablă primele rânduri:

1
11
12 1
13 3 1

Apoi a început să silabisească numerele scrise: unu, unu şi unu, unu şi doi...

Şi, deodată, am fost cuprins de sentimentul de stranietate care însoţeşte revenirea neaşteptată a unor amintiri uitate cu desăvârşire. Era vorba, de data asta, despre amintirea după-amiezelor de Kipur, din timpurile îndepărtate ale unei copilării renegate, în ultimele canicule ale toamnei tunisiene. Pe când mă căznesc să rezist durerii provocate de postul care îmi chinuieşte stomacul, oficiantul începe să psalmodieze, repetând de mai multe ori aceste cuvinte aparent lipsite de sens: ehad, ehad ve ehad, ehad ve ştaim... unu, unu şi unu, unu şi doi... Ignoram, atunci, sensul acelei litanii. Aveam să aflu curând că face parte din ritul sacrificial îndeplinit în acea zi de marele preot. Acesta, după ce sacrificase animalul desemnat, îi lua sângele şi stropea cu el Parchetul, celebra perdea a Sanctuarului, urmând o ordine foarte precisă: se stropea întâi partea de sus a pânzei, apoi partea de jos; după aceea se uda o dată partea de sus şi de două ori partea de jos şi aşa mai departe până la cifra şapte.

Stropirile erau repetate de mai multe ori, cu sângele diferitelor animale sacrificate. înţelegeam acum, prin intermediul triunghiului lui Pascal, sensul acestui rit antic, cel mai solemn din ceremonia cea mai austeră a iudaismului, lom Kipur. Era vorba despre misterul generării numerelor3. Nu mai trecusem pragul unei sinagogi de aproape douăzeci de ani, dar simţeam nevoia să-mi procur un ritual al rugăciunilor de Kipur pentru a regă-

3 Mai târziu, Franţois Rouan mi-a atras atenţia că operaţia seamănă cu dripping-ul practicat de pictorii moderni şi, în special de Pollock, un pictor evreu. Să fi regăsit pictura contemporană drumul către această căutare a lui Unu?

si acest text care îmi revenise cu atâta putere în minte. Era, poate, cel care structurase în inconştientul meu fantasma care mă condusese, ca pe un somnambul, în cabinetul lui Lacan, pentru a aduce acolo acea privire îndreptată spre perdeaua Sanctuarului.

Eram în iunie şi ziua mea de naştere bătea la uşă. Tata m-a întrebat ce cadou doream pentru aniversare. Din ziua în care hotărâsem că voi accepta ceremonialul bar miţva pentru copiii mei, relaţiile noastre reintraseră în normal, alternând conflictele violente cu împăcările. I-am cerut o Biblie ebraică bilingvă şi un Mahzor, cartea ritualului rugăciunilor de Kipur. Cererea mea L-a surprins.

- Aş vrea să găsesc textul acela... ştii tu... ehad ve ehad, unu şi unu...

- Tocmai a fost publicată o ediţie bilingvă a Mahzor...

- Asta este cartea de care am nevoie.

Freud primise, foarte târziu, o Biblie cadou de la tatăl lui. La rândul meu, îi ceream una tatei. Faţă de cel al lui Freud, actul meu avea avantajul că eu eram cel care ceream Biblia.

Tata mi-a dat foarte repede cele două preţioase lucrări pe care i le cerusem, cărora le-a adăugat o a treia, o Hagada de Pesah4, ediţie stabilită şi comentată de un rabin tunisian. De mai bine de zeci ani, nu mai ţinusem în mână, darămite să citesc, o carte scrisă în ebraică, cărţi care în copilărie erau prietenii mei de zi cu zi, pe care puteam să le citesc foarte uşor fără să înţeleg, cel mai adesea, nici un cuvânt. Care a fost reacţia mea de moment? Emoţie? Nu, întoarcerea refulatului este, în general, însoţită de o stranietate, de stânjeneală, de acel unheimliche freudian.

4 Carte care este citită în ajunul sărbătorii Pesah, Pastele evreiesc (N. L).

Credeam că am uitat totul. Dar, după câteva clipe, am reuşit să descifrez literele ebraice şi să găsesc textul pe care îl numeam de pe acum „rugăciunea triunghiului lui Pascal". Am avut o mică decepţie: ediţia respectivă nu punea faţă în faţă, pentru nu ştiu ce motiv abscons, traducerea pasajului. Era însă, într-adevăr, nevoie să fii un mare specialist în ebraică pentru a descifra cele câteva nume de cifre, exact acelea care marcau întoarcerea mea definitivă la textul ebraic?

I-am povestit lui Lacan toate aceste peripeţii care mă tulburau până în adâncul sufletului: rugăciunea de Kipur, cartea Mahzor pe care i-o cerusem tatălui meu.

- Poţi să-mi împrumuţi cartea?

- Lipseşte traducerea în franceză a pasajului de care vă vorbesc.

- Mă descurc destul de bine în ebraică.

A păstrat cartea mai multe luni şi am fost obligat să i-o cer înapoi.

De mai multe ori în cursul seminarului său, Lacan a afirmat că nu ştie ebraica. Mărturia mea, împreună cu altele, infirmă această declaraţie asupra căreia voi reveni atunci când mă voi ocupa de raporturile misterioase pe care Lacan le întreţinea cu iudaismul. Voi aminti totuşi alte două mărturii care o întăresc pe a mea. Un prieten, pacient ne-evreu al lui Lacan, L-a întrebat într-o zi în ce traducere îl sfătuieşte să citească Biblia. Răspunsul lui L-a lăsat fără cuvinte:

- E mai bine să o citeşti în ebraică.

Un alt prieten, Alex Derczanski, mi-a povestit că, la începutul anilor '60, îl văzuse pe Lacan la Şcoala de limbi orientale, de pe strada Lille, stând de vorbă cu bibliotecarul, Emmanuel Rai'ss. Venise să împrumute dicţionarul talmudic Jastrow. Lucrarea nu poate fi folosi-

tă decât de cineva care este destul de versat în textele ebraice.

între timp, mă confruntam cu o dorinţă din ce în ce mai vie de a relua studiul textelor ebraice abandonate de atâta vreme şi pe care, de altfel, nu le cunoscusem cu adevărat bine niciodată. învăţasem, pe când eram foarte mic, să citesc cu uşurinţă un text ebraic, fără să înţeleg nici pe departe semnificaţia textului. Cunoştinţele mele actuale în materie - chiar dacă fragmentare şi lacunare, dar nu lipsite de consistenţă - trebuie să fie considerate, prin urmare, un rezultat al analizei.

Trebuia, aşadar, să-mi iniţiez şi copiii în aceste texte, să găsesc un rabin care să-i pregătească pentru bar miţva. în această revenire nostalgică a memoriei, mi-am adus aminte de chipul bătrânului meu profesor de ebraică, rabinul Mordekhai Koskas. Rectitudinea lui, atât morală cât şi fizică, afecţiunea statornică pe care mi-o păstrase, mă susţinuseră în toţi anii mei de rătăcire. îi întreba destul de des pe părinţii mei ce mai fac, iar ei îi răspundeau oftând:

- Ah! Dacă aţi şti...

Iar el răspundea mereu, cu o nesfârşită indulgenţă:

- Băiatul meu - aşa îmi spunea - nu poate să facă niciodată ceva rău. Caută...

Ajunsese centenar, dar mintea îi era încă limpede. în aspectele uneori puerile ale „căutării timpului pierdut" pe care o trăiam, am dorit, pentru o clipă, să-i încredinţez copiii pentru ca să le inculce ceva din rectitudinea pe care o admiram.

Am avut atunci un vis. Stăteam, într-o atitudine grotesca, infantilă, pe genunchii rabinului meu. Mi-am dat seama, între altele, de chemarea la ordine pe care o as-

cundea visul. Regresia mea topică nu trebuia să degenereze în puerilitate. Prezentul trebuia trăit. Trebuia, prin urmare, să găsesc un rabin pentru copiii mei. De altfel, câteva luni mai târziu, bravul bătrân a şi murit. Nu l-am plâns, iar dispariţia lui nu m-a afectat pe moment. Poate că tocmai această suferinţă înăbuşită, ca şi atâtea altele pe care nu am ştiut să le înfrunt în momentul în care au dispărut cei care au întruchipat în mod autentic, pentru mine, credinţa iudaică, este cea care a izbucnit într-o durere sfâşietoare ani de zile mai târziu, atunci când a murit ultimul meu învăţător, Yeshayahou Leibowitz, acest om al lui Dumnezeu.

Grijile financiare - asemenea unei colici care se ostoieşte din când în când ca apoi să-ţi sfâşie din nou maţele - au apărut din nou. Mica sumă obţinută din vânzarea cabinetului mi-a permis să supravieţuiesc un an. De data asta, îmi epuizasem întregul patrimoniu. între timp, Lacan nu găsise ceva mai bun de făcut decât să crească preţul şedinţelor mele. Trebuia să plătesc acum, zi de zi, o sută cincizeci de franci. Trebuia, iarăşi şi din nou, fie să fac rost de bani, fie să-mi reduc cheltuielile.

Fratele meu, psihiatrul, m-a anunţat că tocmai cumpărase un apartament la Garges pe care dorea să-L transforme într-un mic centru medical. Mi-a propus să-mi desfăşor acolo rahitica activitate, fără să-mi ceară nici măcar să contribui la cheltuielile centrului. Aveam să accept această ofertă generoasă, să părăsesc Parisul, frumoasele lui cartiere, pentru acea periferie ingrată unde, până atunci, nici un psihanalist nu se gândise să se instaleze? Aş economisi astfel chiria pentru cabinetul meu.

Relaţiile mele cu acest frate erau, încă din copilărie, foarte complexe. Ele alimentau sâmburele nevrozelor noastre. Nu numai că am refuzat, dar, sub un pretext futil - câteva cuvinte pe care le-am luat ca pe o jignire - ne-am certat.

Zilele au trecut, anul universitar tocmai se încheiase, iar eu ajunsesem în anul cinci. într-o sâmbătă, pe când luam prânzul la părinţii mei, tata mi-a vorbit despre Casa de Depuneri care terminase de construit unele imobile noi, mai degrabă luxoase, la Sarcelles, şi că le închiria pentru o sumă dintre cele mai modeste, mai mică decât cea pe care o plăteam la Maisons-Alfort. Nu pierdeam nimic dacă mă duceam să le văd. Ziua era frumoasă, însorită, prânzul pregătit de mama copios ca întotdeauna. O plimbare ne va dezmorţi picioarele. Noua stradă 8 Mai, cu imobilele ei nou-nouţe, era destul de impunătoare. Periferiile din regiune încă nu se confruntau cu grave probleme de delincventă. Ni s-a permis să vizităm un apartament foarte frumos, încăpător, care nu fusese niciodată locuit. Am fost cucerit. Mi-am dat seama imediat de toate avantajele situaţiei. Aveam să descopăr în curând că inconştientul meu le calculase mult mai bine decât îmi puteam imagina. Apropierea de părinţii mei, sprijinul lor îmi ofereau mediul propice pentru a organiza pentru copii ceremonialul bar miţva pe care şi-L doreau, proiect care căpătase, pentru mine, dimensiuni metafizice şi în care eram total angajat.

Cu acordul lui A., am semnat pe loc contractul de închiriere. Tata era încântat. Nu numai că voi locui acolo, dar cearta cu fratele meu mi-a apărut, deodată, în toată puerilitatea ei. Am hotărât să-i accept propunerea: îmi mutam cabinetul parizian în centrul lui. Această schim-

bare s-a făcut, ca întotdeauna, în momentul în care traversam o criză, un refuz violent aflându-şi deznodământul în bucuria unei acceptări, uşurarea de după o muşcătură.

Efortul pe care l-am făcut în acea zi, renunţarea la porţiuni întregi din narcisismul meu steril şi din gelozia mea fraternă, era imens. Consecinţele alegerii acestui domiciliu au fost foarte importante.

Am povestit, la şedinţă, toate aceste peripeţii. Am ajuns şi la acceptarea colaborării cu fratele meu, eu, fratele mai mare, găsindu-mă într-o situaţie prea puţin glorioasă. întrezăream în ea, dacă nu dispariţia, cel puţin posibilitatea de a depăşi rivalitatea frăţească, atât de încărcată de ură şi de distrugere, atât a celuilalt cât şi a mea. în acel moment, Lacan a ţâşnit de pe scaun. Părea foarte emoţionat, răvăşit chiar. Nu-L văzusem niciodată aşa.

- Formidabil, repeta ţinându-mă de mână, sunt într-adevăr foarte mulţumit.

în ziua aceea, ceva din faţa urâtă, schimonosită a nevrozei obsesiónale, poate chiar din tendinţa mea spre paranoia căzuse o dată pentru totdeauna.

Am pus-o la curent pe M.C., cu care împărţeam cabinetul din strada Mayet, despre hotărârile mele. Şi ea avea alte proiecte. Am reziliat cele două contracte de închiriere şi i-am informat pe ultimii mei doi pacienţi despre noua mea adresă. M. a acceptat să se mute împreună cu mine.

* * *

De luni de zile, analiza trezise în mine o dureroasă nostalgie după ţara mea natală, Tunisia. Visam tot timpul la ţărmurile ei, la dulcele ei stil de viaţă, la stră-

zile Tunisului, la toate acele mici nimicuri care îmi alcătuiseră copilăria. Odiseea vorbeşte despre ţara de neuitat a lotofagilor unde Ulise s-a oprit. Conform unei tradiţii tunisiene, ţara aceea era Tunisia, iar eu trăiam în carnea mea adevărul acelei tradiţii. Ceva din durerea mea nevrotică îşi afla rădăcinile acolo. Nu am ştiut, pentru încă o bună bucată de timp, că acea nostalgie se suprapune peste cea a mamei, i se substituie. De câte ori, pe divan, nu denunţasem inutilitatea afirmaţiei freudiene despre un libido pro matrem! Acel libido pe care îl căutam orbeşte, marele secret care îmi va oferi cheia fiinţei mele, se ascundea, în bună parte, sub această nostalgie.

Tata, inconsolabil după pierderea Mediteranei şi care, de mai mulţi ani, se întorsese în Tunisia, mi-a propus să-L însoţesc. închiria la Kram, staţiune balneară nu departe de Tunis, o casă modestă. Am acceptat bucuros. După treisprezece ani de absenţă, mă întorceam în Tunisia. Am regăsit la Marsilia pachebotul cu parfum de vacanţă pe care, înainte de dezrădăcinare, îl luasem atât de des.

Hotărârea nu s-a dovedit deosebit de fericită. Tunisia copilăriei mele se transformase profund; nu mai regăseam nici un chip cunoscut. Ţara traversa, şi ea, o perioadă dificilă de repliere şi angoasă. încetul cu încetul, am fost cuprins de aceeaşi melancolie pe care tatăl meu o trăise când se întorsese prima dată. Pe deasupra, în promiscuitatea acelei case inconfortabile, relaţiile mele cu el au redevenit dificile. M-am întors din vacanţă trist şi descurajat, crezând că am bifat, o dată pentru totdeauna, o nostalgie care nu-şi mai avea rostul. Mi s-a părut că Tunisia aparţine unui trecut îngropat. Câte astfel de impresii se dovedesc a fi, de fapt,

false! Oedip sau nu, ţara natală nu poate fi uitată. O să regăsesc Tunisia mea douăzeci de ani mai târziu, după ce voi fi îndeplinit nenumărate revoluţii mentale, cu ocazia unui colocviu organizat la Cartagena unde am putut reînnoda unele fire. Atunci, într-adevăr, ceva din durerea mea, odraslă a unui refuz al dragostei, s-a ostoit.

^•""mtoarcerea în Tunisia mi-a lăsat un gust amar.
V / Mi -am reluat postul de extern la spitalul Trousseau, cu epuizantele lui gărzi de noapte. Alesesem pentru al doilea stagiu serviciul de chirurgie infantilă, condus într-o manieră remarcabilă de profesorul Gruner, pe care boala îl va răpune înainte de vreme. Nu doream să răspund acestei definiţii a psihiatrului: un medic evreu căruia îi este frică de sânge. Timp de mai multe săptămâni, mi-am îndeplinit îndatoririle în blocul operator, la urgenţe; am tăiat, cusut, pus în ghips fără emoţii deosebite, încercând să fac totul cât mai bine şi să mă familiarizez cu cât mai multe lucruri din panoplia artei medicale.

O dată stagiul terminat, am hotărât să mă iniţiez în sfârşit în psihiatrie, în serviciul condus de profesorul Alby care va fi, câteva luni mai târziu, amabilul coordonator al lucrării mele de licenţă. In acelaşi timp, mi-am trecut examenele, fără brio, dar şi fără să mă poticnesc. A trebuit să revin în septembrie numai de două ori pentru a corecta o notă insuficientă.

Stagiul meu în serviciul de psihiatrie nu a fost întotdeauna comod. Nu reuşeam să admit durerosul meu statut de simplu student. Afişam prin urmare, la modul provocator, într-un mediu în care aceste idei erau puţin apreciate, poziţia mea „lacaniană". Cea care mi-a permis să înregistrez totuşi, într-o zi, un mic succes, o mică revanşă.
într-o dimineaţă, am aflat că fusese internat un travestit. Poliţia îl culesese din pădurea Vincennes într-o stare de puternică agitaţie şi îl adusese la serviciul nostru de urgenţe.
- Dacă poţi scoate ceva de la el, felicitări! mi-a spus, amabil, internul. Nimeni nu a reuşit să-L facă să pronunţe nici măcar un cuvânt. Pare totuşi că se simte bine. Examen somatic normal.
Mi-am amintit atunci o scenă la care fusesem martor în biblioteca lui Lacan, în timpul uneia dintre acele interminabile aşteptări la care mă supunea. (Minunate aşteptări - acum, după atâta vreme -, în care am învăţat o mare parte din meseria mea.) Un tânăr îşi aştepta, cuminte, rândul. Avea un aspect foarte efeminat şi am ezitat câteva momente înainte să-mi dau seama că era, într-adevăr, vorba de un bărbat. Lacan a apărut curând şi i-a dat mâna.
- Vino, draga mea! i-a spus.
Accentuase imperceptibil cuvântul mea. Am fost surprins şi uşor mişcat să observ că se adresa unei fiinţe de sex masculin întrebuinţând femininul. Am învăţat astfel că singura speranţă pentru a deplasa discursul unui subiect era să intri în acel discurs, să-L accepţi aşa cum se prezenta...
Am intrat, aşadar, în camera bolnavului meu. Se culcase la loc şi îşi trăsese cearşaful pe faţă. Nu se vedea de-

cât un smoc de păr decolorat. Luându-mi inima în dinţi, am spus tare:

- Ce mai faci, draga mea?

S-au scurs câteva secunde. Apoi o voce şi-a făcut drum de sub pătură:

- Mult mai bine, doctore!

Gheaţa fusese spartă. Tânărul s-a aşezat în capul oaselor, pe pat. Am vorbit, între altele, despre „munca" lui la Vincennes, care mergea foarte bine. Dar se săturase. Perverşii fac adesea depresii teribile. Am putut să-i completez fişa în întregime. Câteva minute mai târziu, i-o prezentam internului care rămăsese cu gura căscată.

- Poftim anamneză!

Am ştiut să fiu modest în triumful meu.

- Trebuie să intri în discursul subiectului şi nu să i-L impui pe al nostru.

* * *

Numai că, în acel an, viaţa mea se juca în altă parte - pe scena familială, ca întotdeauna. Mă instalasem la Sarcelles şi acolo avea să se organizeze noua mea viaţă. Fratele meu, care m-a primit în cabinetul lui, a jucat un rol important. M-a ajutat să-mi dezvolt clientela şi mai ales, graţie legăturilor lui strânse cu importantele cercuri rabinice din oraş, mi-a permis să duc la bun sfârşit cele două proiecte - pe de o parte, bar miţva pentru copiii mei şi, pe de alta, pregătirea în domeniul literaturii religioase. Doream ca toate aceste lucruri să se înfăptuiască în cadrul celei mai stricte ortodoxii religioase. Situaţia ar fi fost infinit mai uşoară dacă m-aş fi adresat uneia dintre comunităţile evreieşti liberale din Paris. Dar nu doream - aşa cum o făcusem şi pentru angajarea mea politică sau pentru pregătirea mea ca psih-
I

analist - să fac lucrurile pe jumătate şi să risc, mai târziu, obiecţii umilitoare.

începuse atunci să circule un zvon - cel despre o influenţă nebănuită a iudaismului în apariţia psihanalizei. O carte a lui David Bakan - inspirată de lucrările lui Gershom Scholem despre mistica iudaică -, în care se susţinea că Freud fusese influenţat de Cabala, cunoştea un oarecare succes. Cabala, ezoterism, iată subiecte care puteau să facă să viseze minţi fragile, necoapte, aşa cum era mintea mea. Pentru a răspunde la toate aceste întrebări, fratele meu mi-a propus să stau de vorbă cu unul dintre prietenii lui rabini, Abraham E.H.; întâlnirea trebuia să mă scutească de multe rătăciri.

- Ce v-ar plăcea să studiaţi? m-a întrebat rabinul, mângâindu-şi barba.

- Scrieri precum Zoharul, Cabala.

- Vă descurcaţi bine în ebraică, în textele noastre importante? Şi cunoaşteţi, evident, Talmudul.

îi era greu eruditului să-şi ascundă ironia. In mod evident, ignoram toate acele lucruri. Ignoranţa îmi întreţinea dispreţul pentru Talmud, această imensă culegere de texte prăfuite şi lipsite de interes.

- De unde această apreciere negativă? Aţi studiat sau citit măcar o singură pagină din el?

Nu puteam decât să-mi mărturisesc completa ignoranţă: nu deschisesem niciodată un Talmud.

- Nu puteţi totuşi spune despre un fruct pe care nu l-aţi gustat niciodată că are gust rău. Aflaţi că Talmudul reprezintă fundamentul întregului iudaism, inclusiv al Cabalei. în fiecare sâmbătă după-amiaza, ţin un curs despre Talmud la sinagogă. încercaţi o dată. Subiectul despre care vorbesc acum n-o să vă intereseze prea tare.

Dar mai târziu o să vă arăt textele care pot interesa un psihanalist.

Rabinul meu se gândea, cu siguranţă, la texte privind sexualitatea, presupusă a fi alfa şi omega preocupărilor freudiene.

în ceea ce îi privea pe copii, mi-a propus să-i înscriu duminica următoare la cursul pregătitor pentru bar tniţva.

Sâmbăta următoare, foarte jenat, am trecut, după mulţi ani, pragul unei sinagogi. S-ar putea ca marile progrese să se realizeze astfel, mergând înapoi. Mă pregăteam să ascult cursul, apoi să o şterg repede pentru a nu fi obligat să particip la serviciul religios care era oficiat imediat după curs. Acceptam să cunosc textele iudaismului, dar cu nici un preţ să devin practicant.

Acest prim curs mi-a provocat una dintre cele mai puternice emoţii intelectuale din viaţa mea. Despre ce vorbea rabinul? Despre o scrisoare pierdută pe un drum public1. Ce trebuia să facă cel care o găsea? Să o remită expeditorului sau destinatarului? Textul talmudic vorbea despre asta în cincisprezece pagini foarte dense.

- Dar de ce este o problemă atât de complicată? a întrebat cineva din asistenţă.

- Pentru că o scrisoare pe care o găseşti pe un drum public este, prin esenţa ei, deosebit de suspectă, a răspuns rabinul.

Impecabila exprimare a unui lacanian impecabil. Tocmai recitisem textul lui Edgar Allan Poe intitulat Scrisoarea furată. Această scrisoare pierdută, cambie şi scrisoare de recunoaştere a unei datorii, era încă şi mai tulburătoare. Şi am avut un fel de coup de foudre pentru Talmud.

Tratatul Baba meţia, cap. 1, a 3-a Mişna.

N-am scăpat însă atât de uşor. După curs, imposibil să fugi de la serviciul religios. Cea mai elementară politeţe mă împiedica s-o fac. Am regăsit, cu o emoţie pe care o refuzam, cuvintele pe jumătate uitate ale rugăciunii evreieşti.

Lunea următoare, i-am vorbit lui Lacan despre descoperirea mea şi despre furtuna pe care o stârnise în mine. A ascultat atent şi mi-a pus o întrebare. îmi dădeam seama că, în termeni voalaţi, un dialog se stabilea între noi pe această temă, fără încă să-mi pot da seama, pe moment, de importanţa lui, atât pentru Lacan cât şi pentru mine.

Am avut confirmarea acestei impresii citind textul intitulat Radiofonie, pe care îl aveam încă de la apariţia lui, cu doi ani mai înainte, dar pe care nu reuşeam să-L citesc. Venise în sfârşit timpul acestei lecturi. Am descoperit, cu mare surprindere, apropierea pe care Lacan o făcea acolo între Midraşa evreiască şi interpretarea din psihanaliză. Nimeni înaintea lui nu îndrăznise să facă această paralelă. în ceea ce mă privea, nici nu bănuiam existenţa cuvântului midraş şi habar nu aveam ce înseamnă. Am profitat de noile mele legături cu rabinul Abraham E.H. ca să mă dumiresc câtuşi de puţin şi să descopăr imensul şi fascinantul univers textual care se deschidea înaintea mea. într-un anumit fel, Talmudul face parte din corpusul numit Midraş. Mai târziu, atunci când Editura Desclee de Brouwer mi-a propus să coordonez o colecţie de cărţi despre iudaism, mi-am amintit acest cuvânt magic în care, graţie lui Lacan, trecutul şi viitorul meu de psihanalist s-au întâlnit. Am dat colecţiei numele „Midraş" ca un omagiu adus lui Lacan.

Mi se pare cu totul remarcabil faptul că Lacan, căutând o influenţă a iudaismului asupra gândirii lui Freud,

nu a rătăcit în jurul Cabalei, a ezoterismului. Dacă există un efect iudaic în psihanaliză, acesta ţine de structura însăşi a discursului, deci de Midraş; acesta este textul care trebuie interogat.

A fost începutul unei adevărate răsturnări. Asemenea unui râu în creştere, ea mătura totul în cale. Ori de câte ori se ivea ocazia - discuţie cu un rabin, apariţia unei lucrări -, mă grăbeam să adun firimituri de învăţătură ca să potolesc o sete nouă şi mistuitoare, cu exaltarea ce însoţeşte în mod obligatoriu procesul psihic al convertirii. Lacan se va strădui să îndiguiască acest proces, lăsându-mi în acelaşi timp libertatea de a parcurge până la capăt drumul care se deschidea înaintea mea.

Convertirea nu este un fenomen pur intelectual. Se ştie că e însoţită, la limită, de apariţia unor stigmate fizice. Ale mele vor fi mai discrete decât cele ale sfintei Tereza de Avila, fiica unor evrei convertiţi la creştinism. La început, vor fi gastronomice. Convertit de decenii la bucătăria europeană sau exotică, chineză sau hindusă, iată că se trezeşte în mine nostalgia bucătăriei evreieşti, tunisiană cu siguranţă, dar şi aşkenază. Am început să frecventez restaurantele de pe strada Richer, ca şi pe cele de pe strada des Rosiers. Nu era decât o primă etapă. I-am cerut curând soţiei mele să nu mai cumpere carne de porc sau alte specii interzise. In cele din urmă, i-am cerut să nu mai cumpere carne decât din măcelăriile cuşer. Această ultimă cerinţă a enervat-o enorm. S-a opus. Am adus o mie de argumente, aparent rezonabile - posibilitatea de a-i invita pe părinţii mei, deveniţi acum vecinii noştri, la masă. Adevărul este că, puţin câte puţin şi în felul meu, deveneam un evreu practicant. Cât despre A., ea se închidea din ce în ce mai mult în ea. Nu-i plăcea, ba chiar

o rănea în adâncul sufletului felul în care, de câteva luni, evoluau lucrurile. Unde vom ajunge?

îmi amintesc un sfârşit de săptămână pe care l-am petrecut la Etretat. Am fost serviţi cu stridii. Adoram fructele de mare şi în special stridiile, de pe vremea când eram elev la liceul Montaigne din Bordeaux.

- Savurează cum se cuvine stridiile astea, i-am spus lui A. Sunt ultimele pe care le mâncăm.

- Mă doare în cot de fructele de mare. Le-am detestat întotdeauna şi tu eşti cel care m-a obligat să le mănânc; ce mă deranjează este restul!

Credeam că glumeşte. Fraza s-a dovedit însă profetică. De atunci, adică de douăzeci şi cinci de ani, n-am mai mâncat niciodată nici fructe de mare, nici vreo altă specie interzisă. Această evoluţie ciudată îmi va inspira mai târziu teza expusă în cartea mea Manger le Livre.

Replica lui A. prevestea o nouă criză. Cunoscusem atâtea altele, criza fusese chiar modul nostru cotidian de funcţionare. Numai că aceasta a fost pe punctul să mături totul în cale. La câtva timp după ce îmi înscrisesem copiii la cursul de învăţătură religioasă care trebuia să-i pregătească pentru bar miţva, noul meu prieten rabin, Abraham E.H., a cerut să mă vadă.

- Avem o problemă, mi-a spus. Am aflat că soţia dumneavoastră nu este evreică. în consecinţă, nici copiii nu sunt.

- Cum? S-a convertit de mai bine de cincisprezece ani şi am făcut şi o căsătorie religioasă. V-am transmis documentul care atestă acest lucru.

- Actul pe care mi l-aţi furnizat nu este recunoscut de către rabinatul nostru...

Cuvintele m-au lovit îngrozitor. Am încercat, zadarnic, să negociez.

- Copiii mei au fost circumcişi de un rabin.
Am aflat atunci că poţi fi evreu fără să fii circumcis şi circumcis fără să fii evreu. M-a cuprins o mare durere. Efectul acestor cuvinte era să-i îndepărteze de mine pe copii; nu mai eram decât un tată nelegitim. Rabinul şi-a dat seama de deznădejdea mea şi a vrut să o atenueze:
- Până când situaţia lor va fi rezolvată, copiii pot să urmeze cursurile în mod normal.
Câteva minute mai târziu, o puneam la curent pe A. cu situaţia; singura ieşire era o convertire. Dar a cui? A copiilor, a ei, a mea? în mintea mea, lucrurile erau fără echivoc. Numai o convertire a întregii familii putea să ne ofere o bază clară şi solidă care să ne permită să avansăm.
- Refuz categoric! mi-a spus, jignită.
Orb faţă de lumea exterioară, împins de nu ştiu ce forţă devenită irezistibilă, nu-mi dădeam seama de cruzimea, de barbaria gestului pe care i-L ceream soţiei mele, de drama pe care o obligam s-o trăiască. Nu voiam să văd decât obişnuitul şi rigidul ei refuz sistematic, anterior oricărei reflecţii. Din cauza acestei refuz, coabitarea noastră a devenit şi mai încordată, un fel de pace sau de război rece, fără acea alternanţă de tandreţe, de dorinţă şi de conflict care, până atunci, calma lucrurile.
Un personaj nou a apărut curând pe scena rabinică de la Sarcelles, un rabin ultra-ortodox, Raphael Israel. Remarcabila lui erudiţie talmudică, ardoarea şi energia lui, firea lui amabilă şi jovială aveau să impresioneze repede comunitatea şi să o împingă din ce în ce mai mult pe calea ultra-ortodoxiei. Am fost eu însumi fascinat de acest izvor din care ţâşnea o învăţătură uitată.
- Cred că avem multe lucruri să ne spunem, i-am zis la prima noastră întâlnire.

- Şi eu cred la fel! mi-a răspuns.
Nici eu, nici el nu credeam, atunci, să avem atâta dreptate. y

* * * '

Lună de lună, măsurăm timpul care mă separa de ziua eliberatoare, cea în care, o dată trecută licenţa, voi fi medic şi voi putea accede la o viaţă profesională demnă şi recunoscută. Numai că tot ce făceam trebuia să respecte o anumită regulă: să nu fac nimic de mântuială, să studiez serios, să mă convertesc cinstit, să plătesc întotdeauna scump pentru tot ce realizam. Regulă valabilă şi pentru teza mea de licenţă.
Studiile de medicină se termină, într-adevăr, cu acest mic memoriu, adesea rasolit: teza de medicină. Doream, în ceea ce mă privea, ca această teză să fie încununarea demnă a lungului meu efort. In acelaşi timp, trebuia ca redactarea ei să nu întârzie obţinerea diplomei. Pentru a rezolva contradicţia dintre aceşti doi termeni - va apărea, curând, un al treilea - era de ajuns să mă apuc de lucru cu mult timp înainte. Colegii mei de facultate se aruncau cu toate forţele în pregătirea concursului de internat. Am socotit cu înţelepciune că vârsta nu-mi mai permitea să visez la o carieră de spital care, de altfel, nici nu mă interesa. Am avut, prin urmare, un pic de timp ca să mă gândesc la teză. Am hotărât, cu doi ani înainte de terminarea celui de-al doilea ciclu de studii, să mă apuc de lucru. Nu trebuia decât să-mi aleg subiectul.
în timpul stagiului făcut în psihiatrie, reţinusem frecvenţa cu care şefii serviciului puneau un diagnostic, concept passe-partout la modă în acea perioadă: stare limită. Nici psihoză, nici nevroză, nici perversiune, ci o stare incertă în care patologia narcisică s-ar afla pe primul plan.

Această concepţie - o ştiam pentru că frecventasem asiduu prezentările de caz pe care le făcea - îl enerva enorm pe Lacan, pentru care chestiunea paternităţii, sub numeroasele ei avataruri, rămânea operatorul indispensabil pentru a înţelege întreaga gamă a tulburărilor psihice. Considera că diagnosticul de stare limită era rodul unei anumite lenevii mentale sau al ignoranţei. Moştenitorii lui Freud, cei care pretindeau că sunt, nu mai ştiau să se folosească de instrumentele lăsate de întemeietor. Erau obnubilaţi fie de „mecanismele de apărare" ale ego-ului, fie de patologia unui narcisism care trebuia rectificat.

Am hotărât, prin urmare, să „zbor în ajutorul tatălui" sau mai degrabă să-i apăr gloria. în acest scop, mi-am propus să-mi consacru teza criticii noţiunii de stare limită, opunându-i eficienţa conceptului de Nume-al-Tatălui. Nu-mi dădeam seama cât de mult depăşea această încercare - imposibilă şi inutilă - propriile mele forţe. Cum trebuia abordată?

M-am întâlnit cu profesorul Alby şi i-am vorbit despre proiectul meu pe care L-a reţinut, dându-mi chiar câteva referinţe bibliografice. Eram aşadar gata să-L înfrunt, ca de obicei, pe Lacan, adică să-i supun atenţiei fără să-i cer în prealabil nici un sfat, un proiect destul de elaborat despre care nu-i suflasem încă nici un cuvânt.

Cu ceva vreme înainte, experimentasem curioasa ceremonie a controlului aşa cum o concepea Lacan.

- Vreau să vă supun spre control cazul de care mă ocup, i-am spus.

- Ei bine, poţi s-o faci mâine, după şedinţa ta.

A doua zi, după şedinţă, aşa cum stabilisem, m-a invitat să mă aşez în faţa lui pe divan.

- Un control, mi-a spus, se face faţă în faţă.

După câteva minute de spaimă în care am perceput în fiecare dintre cuvintele mele nulitatea discursului şi a competenţei mele de analist, Lacan, care până atunci păruse să citească o foaie de hârtie pusă pe birou, m-a întrerupt prin acest sfat simplu:

- Nu forţa niciodată lucrurile, lasă-le să vină de la sine.

Apoi a adăugat:

- Pentru control, onorariul meu e dublu.

Cum preţul şedinţelor mele ajunsese deja la două sute de franci, m-am trezit uşurat, în câteva minute, de şase sute de franci, adevărată lovitură de măciucă în urma căreia am rămas groggy pe palierul cabinetului. După acea zi, nu i-am mai cerut niciodată o nouă şedinţă de control.

Numai că alegerea subiectului tezei era un lucru prea important ca să nu accept un nou sacrificiu financiar.

- Mai am puţin şi-mi termin studiile de medicină, i-am spus într-o zi părăsindu-L, aş vrea să vă vorbesc, într-o şedinţă de control, despre subiectul meu de teză.

- Bucuros, vom vorbi mâine, după şedinţă.

Tonul era amabil. Poate că se putea ghici în el ceva din acea satisfacţie pe care o trăieşte artizanul atunci când e pe punctul de a sfârşi ce are de făcut.

A doua zi, în timpul scurt şi nesfârşit al şedinţei, moment aflat în afara timpului, nu mă gândeam decât la un singur lucru: la întrevederea faţă în faţă care avea să urmeze.

Lacan m-a oprit brusc. Părea mânios.

- Pe mâine!

- Nu căzusem de acord că vom vorbi despre subiectul meu de teză?

A scos acel mormăit de urs furios al cărui sens învăţasem să-L descifrez: „degeaba insişti!" şi s-a îndreptat, cu pasul lui târşâit de om bătrân, către sala de aşteptare unde se înghesuiau mai mulţi pacienţi.

Am rămas ore întregi consternat, încremenit. De ce o atitudine atât de dispreţuitoare? De ce această schimbare brutală? încrederea totală pe care i-o acordam - excesivă, de bună seamă, dar care mi-a permis să avansez prin provocări aproape imposibile - cerea o explicaţie.

Seara, m-am întors la Sarcelles. Mă gândeam întruna la noua mea pasiune pentru Talmud. Cele câteva cursuri sau predici, furate ici şi colo, nu-mi mai erau de ajuns. Mi-ar fi plăcut să petrec câteva luni într-o ieşiva, o şcoală talmudică unde, de seara până dimineaţa, te cufunzi în marile texte ebraice. Bineînţeles, studiile mele de medicină, teza pe care trebuia să o pregătesc mă împiedicau să o fac. Nu puteam, în acelaşi timp, să pregătesc teza şi să studiez intensiv Talmudul.

Deodată, am avut însă un fel de iluminare. Dar bineînţeles că lucrul era posibil, necesar chiar. Era de ajuns ca subiectul tezei mele să se ocupe de Talmud, de ceea ce se spunea acolo despre bolile mentale; pe scurt, o teză de istorie a medicinii, o arheologie a cunoaşterii. Am înţeles, în acelaşi timp, de ce mă repezise Lacan. Ghicise, probabil, încotro îmi îndreptam paşii şi, interpunându-se, mă obliga să aleg o altă direcţie, exact cea pe care o doream, fără să îndrăznesc să mi-o mărturisesc.

Complet ignorant în ale Talmudului, cum aveam să realizez acest vast proiect care impunea consultarea a şaizeci şi două de tratate? Cu ajutorul rabinului Raphael Israel. îmi rămânea să-L conving să accepte o sarcină atât de dificilă. Fără să pierd nici un minut, i-am telefonat,

i-am prezentat proiectul, dar şi cererea mea de ajutor. Dragul de el a acceptat pe loc.

îmi amintesc cu o precizie uimitoare momentul în care s-a produs această epifanie, ca şi cum acele unui ceas misterios s-ar fi oprit la ora aceea: ora nouă şi patruzeci de minute seara. Data, în schimb, este neclară: o seară de februarie a anului 1975.

M-am prezentat la şedinţa de a doua zi, cuprins de o agitaţie uşoară şi veselă. I-am anunţat lui Lacan faptul că abandonam primul subiect de teză şi că aveam un nou proiect în care mă lansam.

„Asta e!" exclamă el, ridicându-se în picioare pentru a marca sfârşitul şedinţei. Mi-a surâs şi, de această dată, am avut dreptul la prieteneasca strângere de mână din zilele importante. Marele arcaş îşi atinsese ţinta. Mijloacele pe care le întrebuinţa pentru a dezvălui unui subiect ceea ce acesta doreşte în secret fără să reuşească să şi-o mărturisească îmi vor rămâne pentru totdeauna necunoscute. Marea artă.

Mai mult, se adeverea faptul că Lacan, în felul lui, îşi ţinuse cuvântul. Vorbisem în ziua stabilită despre teza mea, chiar dacă întrevederea noastră s-a rezumat la un mormăit, dar care a fost mult mai eficient decât un lung discurs.

Săptămână de săptămână, mă duceam la rabinul meu care identificase, în prealabil, într-un tratat talmudic, toate referinţele privitoare la problema nebuniei. îi înregistram cuvintele cu ajutorul unui magnetofon, iar apoi, după ce mă întorceam acasă, ascultam banda având sub ochi şi tratatul talmudic, după care transcriam ceea ce ascultasem. Făceam progrese în studiul ebraicii, ajutat şi de cursuri de ebraică modernă, atât de apropiată de ebraica din Mişna talmudică.

Un fenomen neaşteptat s-a petrecut în curând. Am constatat că rabinul meu depăşea mult subiectul pe care i-L indicasem. Remarca tot ceea ce, în Talmud, i se părea picant, sugestiv, aşa încât cantitatea notelor mele devenea impresionantă. I-am făcut această observaţie. în zadar. Am înţeles atunci că declanşasem în acest om o operaţie misterioasă, un parcurs subiectiv personal şi am hotărât să-i las mână liberă.

Colaborarea a durat mai mult de un an, perioadă în care a fost examinat întregul Talmud Babilonian, cel mai important dintre cele două Talmuduri. în paralel, parcurgeam singur traducerea franceză a Talmudului din Ierusalim^ ca şi traducerile unor tratate din Talmudul Babilonian care tocmai începeau să fie publicate. Citeam şi tot ceea ce îmi cădea în mână referitor la Midraş, din care nu se tradusese nimic până atunci.

Cum oare, după ce trăisem astfel de experienţe, după ce fusesem martor şi agent orb al unor incredibile lovituri de şah, al unor strategii atât de rafinate, să mă mai îndoiesc de existenţa acestei misterioase instanţe pe care Freud o numeşte inconştient? După atâţia ani, descopăr în ce măsură instalarea mea provizorie la Sarcelles făcea parte dintr-o strategie complexă în care s-au amestecat procesele de convertire şi elaborarea tezei mele, teză care se va transforma, mai târziu, în lucrarea L'Enfant illégitime. Sources talmudiques de la psychanalyse, piatră unghiulară a destinului meu de analist. După ce îmi voi îndeplini aceste obiective, ingrata periferie îmi va deveni insuportabilă şi nu voi mai întârzia acolo nici o clipă în plus.

Munca noastră pe Talmud mă făcuse să mă împrietenesc cu R. Israel. îmi cunoştea situaţia familială. A invitat-o pe soţia mea la o discuţie, iar ea a acceptat.

Cel puţin aparent, continua să se opună categoric unei convertiri. Nu percepeam, în incomoda mea viaţă de zi cu zi, fisurile care apăreau sub această mască.

De ce să nu înceapă procesul de convertire care constă în iniţierea în riturile iudaismului, în textele sale? Lucrul nu este interesant în sine? Era liberă apoi, la sfârşitul acestui parcurs, să accepte sau să refuze ritul convertirii. Acesta a fost discursul prietenesc şi subtil pe care i L-a ţinut R. Israel, dar şi familia mea, tata în special, care, încă din prima zi, nutrea o afecţiune deosebită pentru soţia mea. A acceptat, dar ne-a prevenit că nu se simţea obligată la nimic.

Marele rabin Ernest Guggenheim a primit-o, curtenitor dar rece.

- Vă aşteaptă un proces îndelungat şi nu vă garantez că, la sfârşit, veţi obţine convertirea.

- Nici eu nu o doresc.

Pe astfel de baze, lucrurile demarau mai degrabă prost.

A fost totuşi încredinţată tutoratului, binevoitor şi înţelegător, al doamnei H., soţia unui alt mare rabin, dar şi vecina noastră.

Interesul meu tumultuos pentru iudaism nu putea rămâne multă vreme cantonat în consideraţii teoretice, documentare. O forţă violentă, căreia încercam să-i rezist, mă împingea să reiau practica religioasă, cu riturile alimentare mozaice. Am început să merg din nou la sinagogă. Mâneam azimă de sărbătoarea Paştelui, posteam în ziua de Kipur. La fiecare pas pe care îl făceam în această direcţie, A. îşi manifesta opoziţia deschisă sau mocnită. Viaţa în doi, şi aşa dificilă, devenea cu fiecare zi şi mai greu de suportat

Pentru vacanţa de vară, am hotărât să-mi realizez visul de moment - să petrec o perioadă de timp într-o ieşiva, cea mai ortodoxă cu putinţă, aceea de la Aix-les-Bains, înainte de a petrece, în familie, o săptămână în Corsica.
încă de la sosirea mea în această şcoală talmudică, am fost aruncat într-o baie de iudaism şi de studiu. Deşteptarea în zori, culcarea la miezul nopţii; ziua era împărţită între momentele de rugăciune fervență şi lungile ore de studiu intensiv. Această experienţă spirituală, această pasiune colectivă pentru studiu m-au îmbătat. Am fost în mod deosebit mişcat de modestia şi spiritualitatea lui Yona, un tânăr căruia i-am fost încredinţat de către conducătorul şcolii pentru a fi iniţiat, o jumătate de oră în fiecare dimineaţă, în textul Midraş.
S-a mai ocupat de mine şi un personaj ciudat şi captivant, rabinul Besanţon, adept al hasidismului lui R. Nachman din Breslau şi... Chagall. în ziua în care am sosit, m-a invitat la o lungă plimbare şi, ore întregi, mi-a vorbit pe îndelete despre credinţă, despre poveştile lui R. Nachman, despre propria lui istorie. Fiu al unei mame evreice care îi ascunsese originile, a fost profund mişcat, într-o zi din copilărie, de un tablou al lui Chagall care reprezenta un rabin. „Mi-ar plăcea să semăn cu bărbatul ăsta", i-a spus mamei sale. „Aceasta a izbucnit în lacrimi şi i-a mărturisit care îi erau originile: „Şi tu eşti evreu!"
La şcoală, am cunoscut o figură pitorească - doamna Blau. Se spunea despre ea că fusese dansatoare în Pigalle şi că apoi, atinsă de har, se convertise la iudaism devenind soţia rabinului Blau, şef al Naturei Karta, o ramură a ortodoxiei violent antisionistă şi pro-palestiniană. Un membru al acestui grup aruncase, într-o zi, o bombă în incinta parlamentului israelian. De altfel, toţi rabinii din această şcoală evreiască erau, în grade diferi-

te, ostili statului Israel. Doamna Blau era însoţită de doi tineri ruşi, marinari, pe care dorea să-i plaseze la ieşiva ca într-un azil provizoriu:

„I-am smuls din ghearele lui Amalek!", spunea ea.

Amalek îl desemnează, în tradiţie, pe duşmanul de moarte al poporului evreu. îmi imaginam, prin urmare, că îi ajutase pe cei doi tineri să dezerteze din marina sovietică. Mă înşelam. Amalek era statul Israel, iar cei doi tineri marinari ruşi erau soldaţi din armata israeliană în care, ca proaspeţi imigranţi, fuseseră încorporaţi de curând. Nu înţelegeam, atunci, cum era posibil ca nişte evrei să urască atât de tare statul Israel. De atunci însă, din păcate, evenimentele mi-au permis să mă conving că poziţia aceasta îşi avea pertinenţa ei.

Plasat în acest cazan ciudat, aş fi putut - şi am fost tentat un moment să o fac - să las totul baltă şi să mă înregimentez în tabăra ultra-ortodoxiei. Lacan, mereu prezent în mintea mea, a ştiut, cu tact şi îndemânare, să mă facă să evit, de-a lungul acestor luni, noua deviere. Va insista astfel să vin la şedinţa mea din ziua de Kipur. Ceea ce am şi făcut, părăsind sinagoga la ora la care era programată şedinţa, respectând până la capăt regula jocului aşa cum o stabilisem între noi.

în ultimele zile ale şederii mele la Aix-les-Bains, au sosit soţia şi copii mei pentru ca, împreună, să mergem în Corsica. Am încercat să-i transmit ceva din intensitatea experienţei mele. Zadarnic.

„Oamenii ăştia trăiesc în afara lumii, mi-a spus ea cu pertinenţă, credinţa lor este o formă de fanatism."

Nu puteam, în acel moment, să o înţeleg. Unul dintre dascălii mei de la ieşiva îmi spusese într-o zi: copiii cărora nu le poţi transmite iudaismul tău sunt oare în-

tr-adevăr copiii tăi? Observaţia îmi sfâşia sufletul. întreaga perturbare iscată de iudaism se învârtea în jurul chestiunii, atât de problematice pentru mine, a filiaţiei şi a paternităţii.

Această umbră a planat peste vacanţa noastră în Corsica. Xenofobia populaţiei m-a enervat nespus, dar mai ales şederea mea la Aix-les-Bains săpase între mine şi A. o adevărată prăpastie. Trebuia să ne resemnăm cu gândul despărţirii.

Când m-am întors la Paris, după această vacanţă posomorâtă, am găsit un apartament mobilat ieftin, nu departe de Barbes, cu mobile bătrânicioase şi lipsite de farmec, între nişte ziduri de o infinită tristeţe; m-am mutat în el. Respectam acum, în toată rigoarea lor, practicile religioase evreieşti, mâneam cuşer, mă rugam în fiecare zi purtând acele tefilin nou-nouţe pe care le cumpărasem de curând. Adesea, hohotele de plâns mă înecau în mijlocul psalmodiei mele, val de nostalgie pentru copilăria mea renegată, pentru această dragoste de Dumnezeu ascunsă în adâncul fiinţei mele şi pe care, plin de cruzime, voisem să o ignor. Ce făcusem cu viaţa mea? în ce fundătură mă rătăcisem? Semănăm cu Iona pe care monstrul marin tocmai îl vomitase pe uscat.

In postul de Kipur, povestea sacrificiului lui Isaac m-a mişcat până la lacrimi. Duceţi-i această cenuşă mamei mele, spunea melopeea, şi spuneţi-i: iată parfumul fiului tău sacrificat.

Despărţirea de copii era deosebit de dureroasă pentru mine, tot aşa cum era şi despărţirea, nerecunoscută, de soţia mea, cu acea dragoste refuzată, excesivă, pentru care trebuia să fac un travaliu de doliu. Tragedia cuplului meu nu era altceva decât tragedia Oedipului.

* * *

Studiile mele medicale, pregătirea mea de analist continuau străbătând aceste furtuni; şi, în mod misterios, fără nici o piedică. După stagiul în psihiatrie, am ales serviciul de oncologie de la spitalul Tenon. Am hotărât din nou să mă confrunt cu aspectele extreme ale medicinii. Stagiul a fost, într-adevăr, epuizant. Să te trezeşti într-o bună dimineaţă în faţa patului gol al unui bolnav pe care l-ai ascultat, îngrijit, iubit este o încercare teribilă. După o lună în serviciul profesorului Laugier, am făcut o adevărată mică depresie cu cortegiul ei de insomnii, de prostraţie, de hohote de plâns. Apoi depresia a trecut şi mi-am putut îndeplini sarcinile zilnice de extern cu distanţarea de rigoare.

Stagiul în oncologie a fost esenţial pentru pregătirea mea. Am descoperit deşertăciunea acelui „adevăr spus bolnavilor", fantasmă a celor sănătoşi. Cum putea oare să fie ignorat acest adevăr de un bolnav pe care îl conduci la radioterapie şi care îşi pierde părul sub efectul unor medicamente? Şi totuşi...

îmi amintesc de un arhitect simpatic de vreo patruzeci de ani, suferind de o formă gravă de cancer la plămâni. Tovarăşa lui de viaţă, credincioasă principiului mai sus menţionat, îi dăduse să citească rezultatul final al analizelor: cancer carcinoid cu celule mici. Cum locuia în piaţa Odeon, vis-ă-vis de librăriile în care se vând cărţi de medicină, i-a fost foarte uşor să-şi procure o lucrare referitoare la această boală şi să se edifice asupra sorţii funeste care îl aştepta. Şocul a fost îngrozitor, insuportabil. De mila lui echipa medicală a fost obligată să inventeze o minciună. O greşeală de clasare încurcase două dosare. El nu suferea decât de o bronşită urâtă, de

o gripă cu multe complicaţii. A crezut această minciună grosolană şi moralul lui a devenit mult mai bun. A suportat chimioterapia, radioterapia, injecţiile cu morfină, convins că era vorba despre tratamentul unei gripe.

Minciuna aceasta mi se părea insuportabilă. într-o zi în care mi-a vorbit din nou despre „gripa" lui, am scos un mormăit. Credea într-adevăr că despre asta era vorba?

Abia ieşisem din salon, când bolnavul a cerut să vorbească cu şeful serviciului. Dorea să i se plângă de tâmpeniile pe care i le spusesem. Am fost convocat imediat de profesor:

- Ce i-ai spus arhitectului?

- Am încercat să-i spun o parte din adevăr.

- Dar, băiete, ştie tot adevărul! Cum vrei să poată trăi cât mai are de trăit cu acest adevăr?

Spre deosebire de majoritatea studenţilor, ţineam mult la Laugier. Ghiceam, în spatele caracterului destul de dificil, o adevărată omenie. „Perdaful" a fost mai degrabă un sfat şi interdicţia de a mă mai ocupa, de atunci înainte, de arhitect. Bietul de el ne-a părăsit câteva săptămâni mai târziu.

Am fost martor, în acest serviciu, al unei alte ipocrizii, cea a eutanasiei. Aici, ca şi în alte locuri, nu e nevoie de nici o lege pentru a scurta suferinţa care devine incontrolabilă. îmi amintesc de o femeie curajoasă - pe parcursul acestui stagiu mi s-a părut că femeile înfruntă moartea cu mai mult curaj decât bărbaţii - care L-a întrebat într-o zi pe profesor:

- Laugier, mi-ai promis că nu o să mă laşi să sufăr inutil.

- Draga mea, ţi-am promis şi o să mă ţin de cuvânt. Când medicina va deveni neputincioasă, o să te ajut.

Şi într-adevăr a ajutat-o, atunci când orice tratament a devenit inutil, iar suferinţa ei insuportabilă.

Mi-am format astfel convingerea că eutanasia legală este o abjecţie, mijlocul prin care erau acoperite unele practici, cum e cea la care am fost martor în timpul stagiului de neurologie.

După cele şase luni epuizante la oncologie, am putut alege pentru penultimul meu stagiu de extern - eram student în anul şase - ultimul dintre obiectele de studiu teoretice, consultaţia la spitalul Tenon. Stagiarii se confruntau prima oară cu adevăratele responsabilităţi ale unui medic. Primeam bolnavii, indicam examenele complementare şi prescriam tratamentul. In faţa unui caz dificil sau dacă aveam îndoieli asupra conduitei ce trebuia urmată, ne puteam adresa medicilor din serviciu. Am învăţat astfel concret medicina generală, medicina de zi cu zi. Atmosfera angoasantă a stagiului precedent, în care sfârşisem prin a crede că toată lumea suferă de cancer, dispăruse. In cele şase luni, nu am văzut nici un caz atins de acest rău teribil, adevărată nebunie a biologicului.

Mi-am continuat în acelaşi timp pregătirea tezei, beneficiind de preţioasa colaborare a lui R. Israel. între două comentarii pe marginea Talmudului, ni se întâmpla să evocăm şi situaţia mea familială. în mod cu totul surprinzător, el, ortodoxul, nu blama refuzul încăpăţânat al soţiei mele. Nutrea chiar pentru ea, cu mai multă luciditate decât aveam eu, o profundă simpatie. Mă sfătuia să am răbdare.

Şi, într-adevăr, lucrul la care nu mă aşteptam s-a produs, în momentul în care îmi pierdusem orice speranţă,

A. a cedat. Copiii au jucat un rol hotărâtor în această schimbare.
- Nu eşti logică, i-a spus într-o zi cel mai mic. Te-ai măritat cu un evreu, copiii tăi vor să fie evrei. Cum poate să reziste familia noastră dacă fiecare vrea să trăiască în felul lui?
A. a cerut convertirea şi a obţinut-o. Fără să o fi făcut în mod conştient, strânsesem în jurul meu ajutoare influente şi părerea lor a contat.
Ceremonia de convertire a fost deosebit de emoţionantă. Mama o asista pe soţia mea, în timp ce eu eram prezent la cea a celor trei copii. Complet dezbrăcaţi şi aşezaţi în mikva - bazinul ritual -, cu cel mic căruia numai capul i se mai vedea din apă, urmau să rostească cu toţii, rând pe rând, în franceză, fraza rituală: „Vreau să intru în legea lui Moise", înainte să se cufunde de trei ori în apa călduţă. în faţa acestui act de dragoste filială a celor trei copii, ar fi trebuit să izbucnesc în plâns. Dar scena mi se părea atât de ireală!
După terminarea sobrei ceremonii, l-am întâlnit pe marele rabin Ernest Guggenheim, care a jucat un rol discret, dar determinant în toate aceste întâmplări.
- Vom putea face acum şi căsătoria.
Am crezut că are un lapsus.
- Vreţi să spuneţi bar miţva pentru cei doi copii mai mari.
- Nu, căsătoria, căsătoria tal
Am rămas câteva minute fără glas. A. şi cu mine tăcuserăm deja două căsătorii. O primă căsătorie, religioasă, pe care rabinatul oficial refuza să o recunoască, dar care se desfăşurase în faţa familiei mele, după toate regulile artei. Apoi căsătoria noastră civilă, câteva luni mai târziu. Şi iată că era nevoie de o altă ceremonie. Bine că

nu ni se cerea şi o nouă circumcizie pentru copii! Numai că, după primul moment de surpriză, ideea mi-a plăcut şi am simţit o adevărată bucurie, neaşteptată, din ce în ce mai puternică. I-am vorbit lui Lacan despre toate astea.

„Este perfect legitim!" mi-a răspuns.

M-am străduit să respect toate preceptele unei nunţi evreieşti, inclusiv propria mea imersiune în baia rituală. Care mi-a lăsat o ciudată impresie de uşor, de fericire; o plutire în lichidul călduţ, între două ape, în solitudine şi în linişte, ca o renaştere.

Căsătoria a avut loc la începutul verii, în sinagoga din Sarcelles, în faţa celor mai înalte autorităţi rabinice de acolo, care de care mai ortodoxă. Doream ca nimeni să nu poată pune în discuţie conformitatea acestei căsătorii. Doream, de asemenea, ca ea să fie o adevărată căsătorie; am organizat, prin urmare, o mică recepţie în apartamentul nostru, care s-a umplut de lume şi de muzică. Am primit chiar şi câteva cadouri, ceea ce nu ni se întâmplase la precedentele căsătorii, atât de triste, atât de şterse. Trăiam, aşadar, pentru prima oară o plenitudine conjugală care fugise mereu de mine. Toate eforturile noastre, în inumana lor cruzime, nu fuseseră, prin urmare, deşarte.

în plus, această fericire nu sosea singură. Cu câteva săptămâni mai înainte, am primit un telefon de la un coleg, doctorul Lauff, care conducea un serviciu la spitalul de psihiatrie din La-Queue-en-Brie. Lauff căuta un student în ultimul an care să ocupe un post de intern în serviciul lui. în principiu, un astfel de post nu putea fi ocupat decât după terminarea anului şase, iar eu ar fi trebuit să mai efectuez un ultim stagiu de şase luni. Lauff a cerut o dispensă în favoarea mea şi a obţinut-o.

Propunerea era o mană cerească. Urma să primesc un salariu adevărat, chiar dacă mic, la care se adăugau numeroase suplinири. Ieşeam, în sfârşit, din mizerie, orizontul se lumina şi puteam să mă gândesc la un echilibru al bugetului.
M-am aruncat în noua mea activitate cu întreaga ardoare a neofitului, atât de multă vreme ţinuta în frâu. Pentru că nu trecusem examenul de internat, trebuia să mă mulţumesc obligatoriu cu pavilionul cel mai ingrat, botezat cu numele prestigios al lui Paracelsius, pavilion unde fuseseră strânse cazurile cele mai grave - psihotici din copilărie, copii suferind de mongolism, boli neurologice grave, persoane ţintuite la pat. Era un post pe care, într-adevăr, nu-L voia nimeni.
Am hotărât să încalţ din nou „cizmele de agronom", aşa cum o făcusem, odinioară, în Volta Superioară, confruntat cu sterilitatea podişului mossi. Asta însemna să mă ocup serios de aceşti bieţi bolnavi, mai mult sau mai puţin abandonaţi sorţii lor desperate, dar şi de asistenţii medicali descurajaţi, să le deschid perspective celor mai puţin afectaţi. Am reuşit să le insuflu entuziasm mai multor membri ai echipei. După epuizante îngrijiri corporale, psihoterapie, întâlniri cu părinţii pe care nimeni nu-i mai convoca, am reuşit să-i integrăm pe câţiva dintre bolnavii noştri în structuri de tip CAT (Centru de ajutorare prin muncă). Apatia sumbră care domnea în acest loc uitat de Dumnezeu şi de oameni a fost înlocuită de un anume dinamism. Am descoperit, de asemenea, că munca în psihiatrie, această provocare la adresa psihozei, nu era lipsită de pericole. Mobilizând forţele echipei, am provocat şi furtuni pasionale, transferenţiale, care mi-au scăpat de sub control.

Primele rezultate au justificat prelungirea contractu-, lui cu şase luni. Perioada coincidea cu terminarea studiilor mele medicale teoretice. Puteam de acum înainte să înlocuiesc un coleg, să efectuez gărzi şi să susţin cele două examene de absolvire care mi-ar fi conferit titlul de medic. Primul consta într-un examen recapitulativ pe care noi îl numeam „clinicile". Succesul la acest examen îmi dădea dreptul să-mi susţin teza de licenţă.

Numai că, aşa cum se întâmpla întotdeauna şi fără să înţeleg sensul actelor mele care nu mi se va dezvălui decât în efect retroactiv, eram din nou în mişcare.

La numai câteva zile după ceremonia de căsătorie, am hotărât, spre marea satisfacţie a soţiei mele, să părăsesc Sarcelles. Cei doi ani pe care îi petrecusem acolo epuizaseră funcţia locului: să reuşesc grefarea mea şi pe aceea a descendenţilor mei pe trunchiul de care mă desprinsesem, cel al iudaismului, să adun materialul despre Talmud pentru teza mea, lucru pe care nu l-aş fi putut face fără ajutorul rabinului meu. Inconştientul, acest formidabil calculator, mă împingea de acum spre alte orizonturi.

Lacan ştiuse să declanşeze, apoi să însoţească, acest val uriaş care urca din străfunduri, fără să i se opună vreodată, dar păstrând cadrul precis al curei. Câţi analişti nu ar fi tremurat în faţa unei asemenea metamorfoze şi a riscurilor ei de derapaj?

Traversam o perioadă fastă în care tot ce întreprindeam era încununat de succes. Un chilipir: mi s-a propus, pentru o chirie curios de mică, un apartament foar- . te mare în arondismentul XVI, pe strada Lauriston. Nu ştiam nimic despre sinistra reputaţie istorică a acestei străzi unde, în timpul războiului, miliţieni francezi îşi instalaseră, într-o somptuoasă casă particulară, cartierul

general... Acolo fuseseră închişi, torturaţi, omorâţi evrei. Această informaţie, pe care am primit-o curând, m-a făcut să ezit. în cele din urmă am hotărât să nu ţin cont de ea. Renunţând la această frumoasă ocazie, le-aş fi acordat - după patruzeci de ani - naziştilor şi complicilor lor care ne otrăviseră existenţa o satisfacţie suplimentară.

După o scurtă vacanţă petrecută în Italia, m-am instalat în frumosul şi noul meu apartament unde cele câteva mobile păreau să plutească în atâta spaţiu. Va fi, în acelaşi timp, locuinţa şi cabinetul meu; am pus, astfel, capăt activităţii pe care o desfăşuram în cabinetul fratelui meu. Dădeam definitiv pagina perioadei de la Sarcelles.

Mi-am reluat postul de intern la spitalul din La-Queue-en-Brie, suplinirile la dispensar şi, după ce am trecut cu bine examenul „clinicilor", suplinirile ca medic generalist. Eram aproape medic.

Leucemia" doctorului Lacan

^^fnm devii psihanalist? Cum îi vine cuiva ideea f să joace acest rol? Iată marea întrebare pe care v^x^Lacan a pus-o celor care declarau că vor să-i frecventeze cursurile. Aştepta de la fiecare o mărturie despre acest moment de răscruce, pe care L-a numit pasă, mărturie care ar fi îmbogăţit şi înnoit teoria analitică.

Câţiva ani mai târziu, în preajma unui sfârşit pe care îl cunoştea şi pe care şi-L dorise ca atare (refuzând să se opereze de cancer), în momentul în care era pe punctul să-şi desfiinţeze şcoala, el a declarat că nu primise nici o mărturie valabilă de la vreunul dintre beneficiari. Ar trebui să substituim mirajului cuprins în pasă termenul apasă, concept al unei imposibile experienţe căreia m-am supus la timpul ei?

Pregătirea pe care puteai să o capeţi pe lângă Lacan - cel puţin aşa cum am trăit-o eu - era de o complexitate şi de o bogăţie imposibil de imaginat astăzi.

în primul rând, a existat această experienţă fără de care nimic altceva nu s-ar fi întâmplat: propria mea analiză. Cu infernala ei scandare zilnică, ea a provocat o răs-

turnare atât în subiectivitatea cât şi în existenţa mea cea mai concretă. Am ajuns astfel la concluzia că, sub masca propriei mele conştiinţe, acţionează o subiectivitate inconştientă activă, care calculează şi elaborează stratageme prin care să-şi atingă scopurile. Am făcut experienţa a numeroase afecte care însoţesc apariţia acestui gând, subiectivitate inconştientă pe care o voi regăsi la pacienţii mei.

Şedinţele de câteva minute, reduse adesea la câteva secunde, se transformau uneori în fulgerări care tulburau mediocrul clipocit al gândurilor mele. Mă străduiam, în acele clipe, să-mi împărtăşesc mizeria de zi cu zi, relaţia conjugală, insuportabilă din cauza unui ataşament excesiv, eterna rană deschisă a conflictului cu tatăl meu, momentele de depresie, propria mea dificultate de a fi tată.

Dincolo de această lungă şi plictisitoare lamentare, o altă voinţă îşi căuta drumul, o ambiţie cu caracter preponderent intelectual. Voiam ca descoperirea fundamentală a lui Freud - complexul lui Oedip - să nu fie, pentru mine, un „zvon" cultural, o cunoaştere livrescă, ci o experienţă trăită. Mă aflam cu alte cuvinte în situaţia lui Iov care nu se mai putea mulţumi cu o credinţă în Dumnezeu transmisă prin tradiţie şi care îşi dorea o redescoperire a lui Dumnezeu, radicală şi directă.

Această obsedantă voinţă recupera dorinţa de a produce, la rândul meu, ceva nou, o teorie încă niciodată articulată, ceva nemaiauzit, dorinţă care s-a aflat în centrul celor trei sau patru lucrări pe care le-am scris până acum.

Mă deranja îndeosebi conceptul de obiect a despre care Lacan spunea că este singura lui găselniţă. în cercurile lacaniene nu auzeai repetându-se decât aceste cuvinte: obiect a, obiect a ... fără ca să ştie vreodată exact de-

spre ce era vorba. Prin ce era diferit de obiectele pulsionale definite de Freud, sânul, excrementul, privirea? Era un fel de Graal pe care nimeni nu-L văzuse vreodată şi pe care toată lumea îl invoca. Odată, la un sfârşit de săptămână, am fost cuprins de dorinţa violentă de a înţelege. Am pus laolaltă, plin de înfrigurare, diferite texte în care Lacan părea să definească acest concept şi le-am „suprapus" mental; am încercat, cu alte cuvinte, să desprind partea comună. Am descoperit că această operaţie logică nu dădea... nimic. Nu exista o parte comună. Am dedus de aici că obiectul a este nimicul. A fost un fel de epifanie aşa cum am mai cunoscut şi câteva în cursul analizei mele.

A doua zi, am adus pe divan, încă aburind, „acest copil al unei nopţi în Idumeea", „suprapunerea" mea:

- Şi atunci? m-a întrebat Lacan aplecându-se deasupra mea şi cufundându-şi privirea în privirea mea, ca şi cum mi-ar fi cerut o mărturisire:

- Este nimicul!

- Excelent!

Am primit acea lungă strângere de mână care marca orice pas înainte pe care îl făceam. Voi avea mai ales satisfacţia, câteva luni mai târziu, să citesc într-unui dintre textele sale că adăuga la seria celor patru obiecte: sân, excremente, privire, voce, al căror ansamblu forma obiectul a, un al cincilea termen, nimicul, acest nimic care se afla, după el, tocmai în centrul dorinţei anorexicului mental.

Cel de-al doilea nivel al pregătirii mele era reprezentat de seminarul lui, această aparentă liturghie absconsă, care a fost pentru mine un formidabil stimulent intelectual. Acolo am prins gustul filosofiei - al lucrărilor lui

Platon în special, dar şi pentru ale lui Aristotel, Kant şi Hegel -, al antropologiei, al logicii matematice, al topologiei (am urmat, mai mulţi ani, cursul lui Michel Soury), al lui Joyce. Cu siguranţă că acest gust preexista în mine, dar potenţial şi nu în act. Cum s-ar fi putut opera spontan această transformare, când eu abia debarcam din orezăriile mele din Casamance? Aveam de recuperat o întârziere foarte mare şi atât de puţin timp la dispoziţie!

Nu am nici un fel de îndoială asupra acestui punct: analiza mea cu Lacan m-a metamorfozat. I-am mărturisit-o într-o zi:

- Nu mai există nici un element al existenţei mele, al gândirii mele, care să nu fi fost elaborat în preajma dumneavoastră, care să nu-şi afle rădăcinile în dialogul nostru. Aţi fost pentru mine, în transfer, în acelaşi timp tatăl meu şi mama mea.

A fost de acord.

Pregătirea mea comporta şi un al treilea nivel: controlul. Am vorbit puţin mai înainte despre această obligativitate pentru orice analist începător - dar şi pentru un analist confirmat care se loveşte de o dificultate sau care doreşte să-şi îmbogăţească modul de abordare clinică: să supună - pentru a fi avizate - unui confrate mai experimentat unele dintre curele pe care le conduce.

Prima mea şedinţă de control am efectuat-o cu Lacan, într-un act de o mare încărcătură simbolică prin care mă recunoştea ca analist. Actul s-a dovedit însă ruinător, depăşind cu mult mijloacele mele financiare. Aşa încât am căutat acest sprijin pentru primii mei paşi pe lângă unul dintre elevii lui confirmaţi. Şi de ce să nu încerc cu o analistă? Alegerea mea s-a oprit asupra Ginettei Rimbault, una dintre gloriile Şcolii, care a acceptat să mă primeas-

că în luxuosul ei apartament situat aproape de Champs-Elysées. în mod curios, cabinetul lui Lacan, unde erau totuşi adunate obiecte frumoase, mi s-a părut deodată de o sobrietate austeră. Aici m-am pomenit între comode şi fotolii Ludovic al XV-lea, în cabinetul unui analist care reuşise. Plebeul care stă totdeauna treaz în mine s-a simţit jenat, jenă pe care primirea făcută de doamna analistă nu a risipit-o deloc. Stăteam mai degrabă îngheţat în faţa acestei persoane aproape mute, cu un chip impasibil. A acceptat să mă primească pentru control, indicându-mi şi orarul ei. Caracterul prea puţin cordial al primei noastre întâlniri va dispărea, poate, mai târziu, atunci când vom intra în subiect, lăsând locul unei atmosfere puţin mai călduroase. M-am dus la cea de-a doua întâlnire. Dar cu cât vorbeam mai mult, cu atât mă simţeam mai străin de acest loc, de această relaţie. Lipsa de comunicare era evidentă. La a treia întâlnire, am anunţat că nu voi mai reveni. Doamna nu mi-a pus nici o întrebare, nu a încercat să risipească nici o neînţelegere, nici să analizeze situaţia. îmi opunea întotdeauna aceeaşi mască de ceară. Pentru unii psihanalişti, asta înseamnă psihanaliză. în numele nu ştiu cărei concepţii vagi despre dorinţă sau despre neutralitate. Am plecat cum venisem. Lacan mă obişnuise cu un alt tip de relaţie. L-am anunţat a doua zi că pusesem capăt acestui insuportabil exerciţiu. „Sunt de acord cu tine."

Acordul m-a surprins. O dată în plus, într-un diferend cu unul dintre elevii lui, îmi lua partea. Lacan nu-şi mai iubea elevii.

Lunile au trecut fără ca eu să mai încerc din nou experienţa controlului.

Eram încă la Sarcelles când am fost confruntat cu o gravă dificultate în activitatea mea. Primisem în analiză

un adult, un bărbat de vreo patruzeci de ani, cunoscut în serviciile psihiatrice din regiune, căsătorit şi tată a trei copii. Prezenta un tablou clinic complex în care plângerile cu caracter somatic se amestecau cu tulburări de dispoziţie. Bărbatul mi-a fost simpatic şi începutul curei a produs efecte atât de spectaculare, încât directorul sectorului psihiatric mi-a telefonat. După ce mi-a elogiat activitatea, mi-a cerut să ne întâlnim. Ceea ce nu putea decât să mă emoţioneze, avid cum eram de recunoaştere.

Numai că, după câteva luni, acest pacient vindecat parcă printr-un miracol, care începuse din nou să muncească şi pusese chiar pe picioare o mică întreprindere de transporturi, a dezvăluit resortul metamorfozei sale: construise un adevărat delir erotic în jurul persoanei mele, îmi auzea în permanenţă vocea care îl ghida în cele mai neînsemnate acte ale vieţii. Curând, castelul de cărţi s-a năruit. Am crezut că aveam de-a face cu unul dintre acele cazuri de „isterie masculină" pe care le apreciază atât de mult unii psihanalişti, monstru din Loch Ness pe care mulţi cred că l-au zărit. în primele lui lucrări, care mai apoi nu vor fi niciodată dezvoltate, Freud vorbea despre isterie traumatică masculină. în urma unui accident, când organul rănit a fost deja vindecat, subiectul continuă să sufere din cauza acestui organ.

Pacientul meu, în tot cazul, era fain-frumos psihotic. Năvălea în cabinet la orice oră, urla, se tăvălea pe jos. Situaţia devenea de nesuportat, nu numai pentru mine, ci şi pentru ceilalţi medici cu care împărţeam cabinetul.

I-am vorbit lui Lacan despre acest caz, cerându-i ajutorul.

- Cum mai stai cu controlul? m-a întrebat, furios.

- N-am mai făcut. Aş vrea să reîncep cu dumneavoastră.

A scos acel faimos mormăit care mă trimitea la plimbare. în aceeaşi seară i-am telefonat lui Claude Conté pe care Lacan, eram sigur, îl aprecia în mod de-g osebit. După câteva clipe de reticenţă, Conté mi-a ac-L ceptat cererea şi m-a primit. De data asta, în ciuda dis-L tanţei necesare într-o astfel de activitate, am simţit căi eram primit cu oarecare căldură. Cineva se ocupa de mine şi mă susţinea în acest început de practică atât de ezitantă şi de neîndemânatică. Am învăţat meserie în mod concret cu Conté; ucenicia implica sfârşitul fascinaţiei mele pentru şedinţele scurte ale lui Lacan. începând de atunci, am învăţat să ascult cu răbdare, să înţeleg; am constatat în curând că persoanele care veneau să mă consulte rămâneau. După câteva luni, Conté însuşi a început să-mi trimită pacienţi, întotdeauna foarte interesanţi. Din nefericire, după moartea lui Lacan, în convulsiile care au urmat acestei dispariţii, omul acesta, pe care îl apreciam, s-a prăbuşit şi a avut un sfârşit tragic.

Polifonia instaurată de Lacan pentru a lansa pe orbită un nou analist comporta multe alte portative care aveau Şcoala drept cadru.

Analişti cu state vechi de plată ţineau seminarii; am urmat câteva. Mai întâi, pe cel al lui Melman pe marginea textelor lui Lacan, până în momentul în care ne-am certat; pe cel al lui Conté privind textele lui Freud care se ocupă în special de pulsiunea sexuală.

Mai participam şi la diferite mici grupuri de lucru numite carteluri. Unul dintre ele mi-a lăsat, pentru mai multe motive, o amintire de neşters. O colegă, Mărie Albertini, invitase cinci persoane să lucreze cu ea pe marginea seminarului lui Lacan intitulat Identificarea, a cărui temă

era propusă pentru un congres al Şcolii care urma să se ţină, peste doi ani, la Lille.

In astfel de grupuri, schimburile nu rămân multă vreme limitate numai la chestiunile teoretice. Prietenii, duşmănii se ţes şi se desfac. Uneori se nasc chiar şi sentimente mai puternice. Ceea ce mi s-a şi întâmplat. In acest cartel am întâlnit o tânără, A.D., care a jucat un rol important şi pozitiv în existenţa mea de-atunci.

Tandreţea care ne lega s-a transformat curând în prietenie. A.D. îşi pusese în cap un lucru bizar legat de persoana mea: dorea să fie preceptorul meu în materie de bune maniere. Caracterul meu urât, personalitatea mea garnisită cu spini şi neîndemânare, eternele mele accese de mânie împotriva a tot şi nimic - iată ce şi-a propus să corecteze, cu un succes fără îndoială insuficient, dar real. După câteva luni puteam ieşi în lume. A.D. credea în mine, găsea că am talent, din nefericire irosit din pricina acestei faţade caracteriale puţin atrăgătoare.

Am avut din nou probleme cu banii. După ce mă privasem de multe lucruri atâţia ani, comisesem câteva abateri. Trebuia să-mi mobilez totuşi noul apartament. A.D. mi-a împrumutat bani, mi-a trimis toate persoanele care doreau să consulte un psihanalist, mi-a găsit un post la dispensarul pentru copii de la Montrouge. Mai târziu, i-am datorat publicarea primei mele cărţi de analist, L'Enfant illégitime. Ea a fost zâna mea bună în acel moment de răscruce a existenţei mele, cel în care metamorfoza mea avea să ajungă la capăt.

Mai rămânea doar problema obositoarelor mele studii de medicină; care m-au costat atâtea eforturi şi atâtea sacrificii. îi sunt însă foarte recunoscător lui Lacan că m-a îndreptat către ele şi că m-a încurajat, pentru că ti-

tlul de medic va fi, mai târziu, cea mai bună garanţie a independenţei mele faţă de „bisericuţele" de analişti.

Mai aveam totuşi un ultim şi redutabil obstacol de trecut înainte să-mi susţin teza de licenţă şi să dobândesc titlul salvator: „clinicele" pe care le-am evocat mai înainte. Acest examen recapitulativ a tot ceea ce învăţasem în medicină se desfăşura pe durata unei întregi zile. Dimineaţa, i se încredinţa candidatului un bolnav; candidatul trebuia să-L examineze şi să alcătuiască o fişă în care să prezinte cele mai pertinente ipoteze de diagnostic şi de tratament. Această lucrare scrisă era susţinută, după-amiază, în faţa unei comisii formate din cinci sau şase profesori. După care erai supus focului încrucişat al întrebărilor areopagului.

Examenul mă înspăimânta prin volumul de informaţie care trebuia să fie revizuită şi prin efortul de memorie pe care îl cerea: toată medicina, de la a la z! în cazul unui eşec, refăceai examenul patru luni mai târziu, de câte ori era nevoie. Suportam cu greu această perspectivă pentru că amâna momentul în care aş putea să efectuez supliniri şi, mai ales, să-mi susţin teza eliberatoare. Trebuia neapărat să reuşesc pentru că eram la capătul puterilor. Miza, ca şi în ajunul examenului la Agronomie, mă inhiba în aşa măsură, încât amânam întruna momentul în care aveam să mă apuc serios să recapitulez materia. Nu-mi mai rămâneau decât două săptămâni până la data fatidică, când s-a produs unul dintre fenomenele cele mai extraordinare şi cele mai ciudate ale analizei mele.

într-o seară, înainte de culcare, am avut una dintre obişnuitele şi răutăcioasele mele certuri cu A. Noaptea care a urmat a fost deosebit de dificilă, împărţită între vise agitate şi ore de insomnie.

Aşa încât şedinţa mea de a doua zi a început cu aceste cuvinte: y
- Am avut o noapte!
- Ce? Cum? Ai leucemie[1]?
Lacan a pronunţat aceste cuvinte ca şi cum i-ar fi fost smulse somnolenţei lui de după-amiază. Ce îl apucase? Nu vorbisem niciodată de leucemie! Am protestat.
- Bine, pe mâine!
Părea morocănos şi nu mi-a dat nici o şansă nici să-i corectez greşeala, nici să-i povestesc noaptea mea proastă: sfârşitul şedinţei!
Am plecat, doborât. Bătrânul îşi pierduse minţile? Foarte repede însă, o idee mi s-a furişat în minte, înainte să se impună ca o certitudine: Am leucemie... ca o întrebare care îmi va fi pusă la apropiatul meu examen de „clinici". Convingerea mea era totală, absolută, nebunească. Mi-am procurat nu unul, ci două manuale de hematologie, ramură complexă a medicinii, grea, dar compactă. M-am adâncit în studiu cu o fervoare stranie, începând, bineînţeles, cu capitolele dedicate diferitelor tipuri de leucemie. Apoi, acaparat de interesul brusc pe care îl nutream pentru această disciplină, am asimilat în câteva zile întreaga hematologie şi, în mod special, problema anemiilor.
Zilele treceau şi nu-mi mai rămâneau decât vreo două sau trei ca să-mi împrospătez cunoştinţele referitoare la celelalte paisprezece ramuri ale clinicii medicale: cardiologie, neurologie, nefrologie etc, sarcină evident imposibilă.

1 Joc de cuvinte imposibil de redat în română, bazat pe pronunţia asemănătoare a celor două expresii în franceză: „une de ces nuits" şi „vous avez la leucémie" (N. t.).

A venit şi dimineaţa examenului. Studenţii erau repartizaţi în grupe de trei. Trebuia să consultăm un tabel pe care era indicat serviciul unde fiecare urma să se prezinte. Mi-am citit numele. Eram trimis la serviciul profesorului Krulik. Mi-a căzut cerul în cap. După câte ştiam, profesorul Krulik conducea serviciul de reanimare pentru care nu aveam nici un fel de competenţă. Meritasem pe drept, din cauza nebuniei mele, acest ghinion. Distrus, mă îndreptam totuşi spre „clădirea axială" în care se găsea reanimarea. Pe drum, m-am întâlnit cu alţi colegi care îşi dădeau şi ei examenul:

- Ce faci aici? m-a întrebat unul dintre ei.
- Mă duc la serviciul de reanimare, la Krulik.
- Ce te-a apucat? Krulik nu e la reanimare, este la hematologie.

Ciudată confuzie. Era, poate, prea frumos ca să fie adevărat de la bun început. Cu trei ani mai înainte, Krulik ne ţinuse cursul despre leucemii. M-a întâmpinat personal şi mi-a prezentat o bolnavă, rugându-mă să o examinez, îl priveam cu un surâs ciudat, încercând să nu pronunţ cuvintele care îmi veneau pe buze: inutil să o examinez! Ştiu ce are. Are o leucemie!

Am examinat-o conştiincios şi am reuşit să identific cu uşurinţă forma specifică a bolii. Am prescris examenele necesare, terapeutica potrivită şi am făcut un pronostic, din nefericire puţin încurajator, al bolii. Totul s-a terminat destul de repede.

După prânz, am înfruntat comisia. Examenul făcut pacientei se distingea prin bogăţia de semne clinice pe care le consemnasem.

- Deoarece eşti atât de savant, mi-a spus un membru al comisiei, o doamnă despre care ştiam că este specialistă în anemii, ce părere ai despre această formulă sangvină?

Am examinat câteva minute diferitele cifre pe care le aveam sub ochi. întâlnisem într-unui dintre manualele mele un tabel analog. Am răspuns sigur pe mine:

- Este vorba despre o anemie la un subiect epileptic tratat cu dihydan2.

Asistenţa a fost impresionată. Nu mai era vorba de medicină, se părea, ci de un fel de clarviziune.

- Dragă domnule, vă gândiţi, evident, să vă îndreptaţi spre hematologie, mi-a spus doamna profesor.

- Nu, doamnă, mă îndrept spre psihiatrie.

Puteam să-i dezvălui secretul meu riscând astfel să fiu imediat închis în pavilionul rezervat alienaţilor? Sărbătoarea a fost stricată de intervenţia singurului membru al comisiei care nu era hematolog, ci oncolog.

- Dacă ne-aţi vorbi puţin despre sindromul lui Garcin?

Nu ştiam aproape nimic despre acest sindrom al lui Garcin, în afară de faptul că era vorba despre o formă rară de cancer. Nu am întâlnit acest semnificant pe divan, m-am gândit imediat. Am bâiguit ceva câteva clipe.

Comisia mi-a cerut să ies pentru câteva momente în care urma să decidă asupra sorţii mele. Puţin după aceea, am fost chemat ca să mi se comunice că eram admis, că aş fi meritat menţiunea foarte bine dacă răspunsul meu despre sindromul lui Garcin nu ar fi fost atât de mediocru. Mai mult chiar, eram invitat să mă gândesc bine la vocaţia mea de psihiatru când era evident că hematologia mă aşteaptă cu braţele deschise.

Ce importanţă aveau pentru mine toate aceste discursuri? Eram admis, studiile mele medicale se termi-

2 Unul dintre produsele folosite împotriva epilepsiei (N. t.).

nau după şase ani de suferinţă şi de privaţiuni. Şi apoi, avusesem leucemia. M-am grăbit spre cabinetul lui Lacan căruia nu îndrăznisem să-i vorbesc, în tot acest timp, despre „intuiţia mea". Ce ar fi crezut despre mine?

Am ajuns la el gâfâind din cauza grabei şi a emoţiei şi, printr-o întâmplare, am fost imediat primit în birou. Acolo, pe divan, am putut în sfârşit să las să explodeze în cuvinte agitaţia mea interioară:

- Ştiţi, am avut într-adevăr leucemia, am avut leucemia la examen. E o adevărată magie!

Lacan a renunţat atunci la muţenia lui pentru a pronunţa aceste câteva cuvinte care au rămas pentru mine o veşnică enigmă:

- Nu e vorba de minune, ci de logică pură.

Despre ce logică putea să fie vorba? Logica semnificantului, cu siguranţă. Dar asta înseamnă să spui, ca Moliere, că fata ţi-e mută pentru că nu vorbeşte. In momentul în care avusesem acest fel de epifanie, cu cincisprezece zile mai devreme, nici subiectele nu fuseseră alese, nici candidaţii repartizaţi între diferitele servicii. Şi apoi, analiza mea nu fusese tot timpul punctată de astfel de „magii"?

Am făcut cunoştinţă într-o zi, în sala de aşteptare, cu un alt pacient care, ca şi mine, se avântase, la bătrâneţe, să facă studii de medicină. Numai că el nu reuşea să le termine. Pierdea examenele, repeta anul şi se gândea serios să abandoneze. Mi-a venit atunci această idee, de data asta absolut delirantă: cum se făcea că Lacan nu-i suflase şi lui subiectele de la examene?

Singurul lucru absolut clar din traiectoria mea era forţa dorinţei mele de a reuşi; am lăsat, poate, în această dorinţă o parte din energia mea vitală.

Succesul la exemenul de „clinici" a înlăturat şi ultimul obstacol din calea studiilor mele. Puteam acum să înlocuiesc un medic, ceea ce mi-a îmbunătăţit veniturile, să mă înscriu la specializare în psihiatrie, să mă gândesc să-mi susţin teza, să scap, în jurul vârstei de patruzeci de ani, de statutul meu umilitor de student întârziat.

Abia închisesem un şantier, când am deschis un altul, angajându-mă într-un nou proiect, cel al faimoasei pase. Procedura acestei mărturii, aşa cum o codificase Lacan, cerea să explici în faţa a doi analişti, ei înşişi în perioada de formare - pasori - cum şi de ce ai devenit analist. într-o a doua etapă, aceşti pasori repetau mărturia, în absenţa mea, în faţa unui juriu numit juriu de consimţământ. Experienţa nu era total dezinteresată. Validarea acestei pase de către juriu conferea candidatului titlul râvnit de Analist al Şcolii, consfinţind apartenenţa la o elită. Se spunea că lucrul este periculos. Unii fuseseră atât de răvăşiţi după această experienţă, încât îşi puseseră capăt zilelor. Ultima afirmaţie mi s-a părut excesivă şi, în orice caz, nu m-a impresionat.

Când l-am pus la curent pe Lacan cu proiectul meu, a păstrat o tăcere mormântală, nu s-a opus, dar a a dat dovadă de cea mai extremă şi mai vizibilă neutralitate.

I-am telefonat, prin urmare, lui Jean Clavreul, analistul care se ocupa de organizarea ciudatului ceremonial; mi-a fixat întâlnire în cabinetul lui, situat în Place des Vosges. Clavreul era aşezat în vecinătatea căminului, distant, scormonind, între două fumuri de ţigară, cenuşa stinsă din vatră.

într-un târziu, mi-a întins două plicuri mototolite în care erau nişte hârtii îndoite. îmi imaginasem două urne ceva mai acătării. Apoi, schimbându-şi ideea, a scos une-

le bucăţi de hârtie şi a introdus altele. Toate manevrele acestea mă intrigau.

în incurabila mea naivitate, credeam că, dincolo de ambiţiile legitime ale fiecăruia, interesul superior al psihanalizei rămâne prioritar. Adevărul era că - aveam să o descopăr curând - fiecare dintre baronii lacanismului, prevăzând dispariţia maestrului destul de bătrân, încerca să-şi plaseze oamenii în posturile cheie ale Şcolii. Or, n-am fost şi nu pot fi, din cauza propriei mele constituţii psihice, în serviciul interesat al cuiva. Strategia formării echipelor în vederea preluării puterii nu mă interesează.

în cele din urmă, am extras câte un nume din cele două plicuri, Pierre M. din primul, Catherine M. din al doilea. După câteva zile, i-am contactat pe amândoi şi am fixat o primă întâlnire. Pierre M. prefera să mă primească în cabinetul lui situat pe strada Rennes; Catherine M. a ales să-mi facă o vizită. Am avut o lungă întrevedere cu fiecare dintre ei şi trebuia să-i întâlnesc din nou, la cererea mea, cam o dată pe lună, timp de aproape un an de zile. Se declanşa astfel un mecanism care semăna cu o analiză a analizei mele. Le-am vorbit celor doi pasori, în formule diferite, despre momentele nodale ale curei mele. Am insistat asupra a ceea ce a fost marea surpriză şi marea lecţie a analizei: revenirea inexorabilă a faptului religios, a iudaismului meu, în faţa căruia nu am avut altă soluţie decât să depun armele. La urma urmelor, antropologia nu defineşte omul ca animal religios?

în curând s-a produs însă ceea ce refuzasem să cred - faptul că pasa are efecte, uneori violente. Acest al doilea tur al analizei inventat de Lacan avea să-mi tulbure cursul existenţei, care părea să devină mai liniştită şi mai

confortabilă. Noul act s-a jucat, ca de obicei, pe scena familială. Cei doi fii ai mei mai mari, adolescenţi de pe acum, aveau să întruchipeze această furtună.

Cel mai mare, cel care, cerând bar miţva, declanşase întoarcerea mea la iudaism, a început să prezinte manifestări neliniştitoare şi, în angoasa mea de tată, am început să-mi imaginez ce era mai rău. Cel de al doilea, care îmi călcase pe urme petrecându-şi vacanţa la şcoala talmudică de la Aix-les-Bains, a dorit să-şi continue studiile acolo. Asta însemna să se înscrie în mişcarea ultra-ortodoxă, orientare pe care nu o puteam accepta, iar mama lui cu atât mai puţin. Nu era de ajuns să urmeze, la Paris, cursuri de Talmud? Refuzul meu, acest stop and go care a fost frecvent comportamentul meu, L-a descumpănit. S-a repliat în spatele unei linişti şi al unei abulii din care nimic nu părea să-L mai poată scoate.

Aceste nelinişti au reactualizat tensiunile conjugale. Am acuzat-o pe A., indirect, că este cauza acestor tulburări care o răneau, de altfel, destul de mult. în acea epocă de doltoism triumfător, mama, Marele Altul prin excelenţă, era desemnată de către o anumită vulgata psihanalitică drept cauza tuturor relelor suferite de progenitura ei.

Situaţia a devenit repede insuportabilă şi ameninţarea despărţirii, pe care o credeam exorcizată o dată pentru totdeauna, a apărut din nou. A. se simţea foarte singură, deprimată. Poate că trebuia să reia analiza întreruptă de intervenţia supărătoare a lui Melman. Cui să te adresezi, după acest incident? Singurul care părea în stare să elimine toate aceste consecinţe era Lacan. Sfătuită de mine, A. i-a telefonat. I se mai întâmpla să primească doi membri ai unui cuplu, nu pentru acele terapii numite „de cuplu" sau „familiale", atât de la modă astăzi,

ci pe fiecare în parte, menţinând între ei un zid despărţitor cât mai etanş cu putinţă.

Lacan mi-a spus că îi telefonase şi mi-a cerut acordul înainte să o primească. Am acceptat bucuros; intervenţia lui ne-ar permite să ieşim din acest nou vârtej distrugător.

Prima întâlnire a avut efecte imediate şi importante. A. mi-a povestit anumite elemente. A primit-o cu o infinită amabilitate, ceea ce a făcut-o să izbucnească în plâns. Acumulase atâtea suferinţe în această diabolică viaţă conjugală! Se acuza, pe deasupra, de toate dificultăţile copiilor ei şi încerca să le înţeleagă cauzele. Lacan a intervenit extrem de hotărât în legătură cu acest prim punct: nu, nu era o mamă rea, celebra mamă patogenă din care atâţia analişti îşi făceau un capital, ci, dimpotrivă, o mamă excelentă. A. era convinsă că problema noastră, după atâţia ani de conflicte şi de neînţelegere, va fi rezolvată în parte printr-o oarecare distanţare. Lacan a surprins-o şi în legătură cu acest punct. A sfătuit-o, din contra, să rămână foarte aproape de mine; lucrurile s-ar aranja. Apoi a încheiat cu fraza: „Nu vă lăsaţi impresionată de analiza soţului dumneavoastră."

Aceste cuvinte, pe care A. mi le-a repetat, m-au mişcat profund. Dacă tulburările copiilor noştri nu i se puteau imputa, atunci care putea fi cauza lor? Am avut nevoie de luni întregi ca să o admit, pe divan, într-o frază pe care literalmente mi-am smuls-o din gât, sfâşiind platoşa narcisismului meu:

- Sunt un tată patogen.

- Mult ţi-a mai trebuit ca să-ţi dai seama!

Replica lui Lacan a răsunat ca o palmă. Ea era totuşi conformă cu întreaga teorie a lui Freud: tatăl este determinant în simptomele descendenţilor lui. De altfel, La-

can ştia despre ce vorbeşte - aşa cum am aflat mai târziu - în materie de tată patogen. Căci pentru orice analist, sursa cunoştinţelor este propriul lui simptom. în ciuda afecţiunii şi a admiraţiei pe care i le port încă şi astăzi, nu l-am considerat niciodată pe Lacan un model, ci operatorul propriei mele naşteri subiective.

După ce mă lăsase să experimentez nenumărate soluţii, Lacan nu a mai tolerat, de atunci înainte, nici o extravaganţă. Venise timpul să termin, tot aşa cum destinul meu de bărbat era pecetluit în faţa unei femei. Cuplul pe care îl formam A. şi cu mine constituia cadrul în afara căruia nu puteam decât să rătăcesc. în perioada aceea a emis celebrul lui aforism: nu există raport sexual, care poate fi înţeles în nenumărate feluri, cel mai simplu fiind următorul: orice cuplu se bazează pe o profundă neînţelegere care trebuie acceptată. începând de atunci, Lacan va avea grijă, cu diabolica lui dibăcie, să-mi torpileze şi cea mai mică urmă de sensibilitate.

Revenind într-o zi la problemele copiilor noştri, A. a primit acest sfat:

- Lăsaţi-vă soţul să se ocupe de asta.

îmi era imposibil să-i trimit la un coleg; mijloacele noastre nu ne-ar fi permis-o, dat fiind că trebuia să plătim cura lui A. la preţ majorat, dublu faţă de cel pe care îl plăteam eu.

„Asta pentru că el vine în fiecare zi, îi spusese, iar dumneavoastră o singură dată pe săptămână."

Am înţeles mesajul lui Lacan ca pe o invitaţie de a deveni analistul propriilor mei copii. I-am cerut să-mi confirme acest lucru; mi L-a confirmat.

Astfel încât în fiecare seară, după ce pleca ultimul pacient, îi „primeam" pe cei doi copii, pe rând, şi le ceream să-mi vorbească, promiţându-le formal că ceea ce vor

spune acolo nu se va interfera în viaţa noastră de familie şi că nu voi face niciodată aluzie la asta. Animozitatea lor faţă de mine şi-a găsit astfel un derivativ. „Nu eşti pentru mine decât un poliţist, un nazist!", mi-a spus într-o zi băiatul cel mare.

întrevederile faţă în faţă au avut efecte importante şi pozitive. După câteva luni, când tulburările şcolare şi caracteriale evoluaseră sensibil, Lacan m-a invitat să pun capăt experienţei.

Unii confraţi, la curent cu această experienţă, au considerat-o scandaloasă. Reacţia lor nu m-a mişcat câtuşi de puţin. în fond, Freud fusese analistul fiicei lui, tot aşa cum micuţul Hans fusese analizat de propriul lui tatăl, sub controlul lui Freud.

Viaţa mea se desfăşura în contrapunct cu practica mea de analist, cu studiile mele, cu seminariile la care participam, cu întâlnirile cu cei doi confraţi implicaţi în pasori, cu viaţa mea de familie.

De câtva timp, Lacan făcuse o pasiune pentru teoria nodurilor, iar eu încercam să ţin pasul cu această orientare asistând la cursurile ţinute de Michel Soury la facultatea de la Jussieu. îmi căutam drumul când, de fapt, mi-L găsisem deja: interesul meu pentru problema religioasă, pentru iudaism. Eram însă atât de izolat din cauza acestui interes, obiect chiar al unor sarcasme, încât mă străduiam să-L depăşesc, să-L consider un fel de moment tranzitoriu al analizei mele. Lacan mă obliga însă să revin mereu la el.

Reflecţiile mele asupra problemei religioase au devenit, curând, sursa contribuţiei mele la cea mai originală şi cea mai bine fundamentată teorie freudiană, probabil singura adevărată găselniţă de după Lacan.

Mai era un an până la congresul de la Lille a cărui temă era Identificarea. Pentru a pregăti această reuniune, doi dintre cei mai eminenţi analişti ai Şcolii, Claude Conte şi Mustapha Safouan, au organizat un seminar în jurul acestui concept la care eu lucram de mai multe luni, în cartel cu A.D.

O chestiune ridicată în seminarul lui Lacan despre Identificare mă intriga în mod special: cea a identificării primare. Freud prezintă acest mod de identificare ca fiind anterior Oedipului: el este consecinţa unei iubiri primare faţă de tată - şi asta oricare ar fi sexul subiectului - şi, pe deasupra, îşi are rădăcinile în oralitatea canibalică a primei vârste. Ca să rezum, acest important proces psihologic cumulează paradoxurile şi enigmele. Problema i se părea atât de delicată lui Lacan încât, după ce i-a arătat complexitatea şi aporiile, a declarat conceptul imposibil de înţeles în stadiul actual al reflecţiei psihanalitice şi a hotărât să nu-L mai studieze. Ar trebui să ne îndreptăm privirile, a spus el, către culturile semitice.

O astfel de provocare nu putea fi ignorată. Dar ce era de făcut? Declicul s-a produs într-o seară, în timpul seminarului lui Conte, ascultând prezentarea făcută lucrării Totem şi Tabu de un confrate, Eric Porge. în zilele următoare, prezentarea a dezlănţuit în mine o intensă activitate psihică, o efervescenţă intelectuală cum n-am cunoscut decât de trei sau patru ori în viaţă.

Ceea ce îmi atrăgea în mod special atenţia era interesul pe care Freud îl manifesta faţă de teoria lui Robertson Smith, veche de un secol, despre praznicul totemic: animalul totemic presupus tabu pentru un clan dat era, o dată pe an, devorat de către acelaşi clan în cursul unei ceremonii de o mare importanţă pentru grupul uman considerat. De atunci, etnologii, unanimi în păreri, de-

monstraseră că ritul nu exista, că nu era vorba decât despre o eroare de optică a antropologiei aflate încă la început de drum, despre o fantasmă europeană proiectată asupra popoarelor primitive. Şi totuşi, ca şi în cazul lui Freud, praznicul acesta persista ca un ecou în memoria mea.

Aveam în minte amintirea unei ceremonii religioase, a unui praznic ciudat şi absurd pe care îl organizam la Tunis, în septembrie, în ajunul importantei solemnităţi a Roş Haşana sau anul nou religios evreiesc. în acea seară, familia lărgită, „clanul", se aduna în jurul unei mese pe care erau înşirate o serie de castronaşe pline cu felurile de mâncare cele mai eteroclite: miere, felii de măr, curmale, nuga preparată din susan, sâmburi de rodie, căţei de usturoi, dovleac, gogoşi de spanac, peşte... Şeful familiei lua mici bucăţele din fiecare fel de mâncare şi le dădea fiecărui mesean. După ce pronunţai o anumită formulă, înghiţeai acele bucăţele. Să fi fost acesta praznicul totemic pe care Freud L-a căutat la popoarele primitive, cu o intuiţie corectă şi greşită în acelaşi timp? Numai că nici unul dintre aceste alimente nu era tabu în restul anului; în plus, exista o mulţime de mâncăruri totemice şi nu una singură, aşa cum spunea teoria lui.

Gândurile acestea nu mi-au dat pace câteva zile bune. Am discutat cu părinţii mei, cu interlocutori despre care se presupunea că sunt tobă de iudaism, întrebându-i care era semnificaţia acestui rit. Am obţinut numai răspunsuri vagi, nesatisfăcătoare. Era, astfel, confirmată legea etnologică potrivit căreia popoarele ignoră, în general, semnificaţia riturilor lor. „Simboluri, mi se răspundea. Ca să ne urăm la mulţi ani." De ce însă usturoiul sau dovleacul erau de bun augur pentru un nou an fericit?

Deodată, într-un fel de iluminare, am descoperit soluţia problemei. Am observat că între felul de mâncare simbolic şi formula rituală - sau, mai degrabă, verbul acestei formule ca semnificant principal - exista o omofonie. Ceea ce era mâncat era cuvântul care desemna alimentul, scrierea lui. Praznicul totemic constă în a mânca un anumit text. A fost primul germene a ceea ce voi dezvolta mulţi ani mai târziu în lucrarea Manger le Livre. Mi-am dat seama imediat de importanţa găselniţei mele, de uşile noi pe care le deschidea teoriei freudiene şi soluţionării unora dintre paradoxurile ei, cum ar fi cele ale teoriei Supraeului. Acesta din urmă se manifestă în conştiinţă prin ordine, prin cuvinte; în acelaşi timp, ne spune Freud, Supraeul îşi are rădăcinile în oralitatea primei copilării. înţelegem mai uşor metamorfoza alimentarului în cuvinte dacă ceea ce am mâncat sunt cuvinte, cuvinte materializate, o scriitură prin urmare.

I-am vorbit lui Claude Conte de această descoperire la şedinţa de control. A manifestat un interes politicos şi m-a invitat să-mi expun ideea, pe scurt de preferinţă, într-una dintre următoarele şedinţe ale seminarului său. Graţie acestei reacţii, aparent binevoitoare, mi-am dat seama cât de mult agasau pe toată lumea, inclusiv pe psihanaliştii evrei, aceste poveşti evreieşti. „Nu mai răscoli aceste poveşti", mi-a spus într-o zi o colegă. Aveam totuşi convingerea că descoperisem o adevărată nouă teorie.

M-am apucat de lucru şi am redactat o scurtă notă de trei pagini. în ajunul zilei în care urma să iau cuvântul, l-am informat pe Lacan despre viitoarea mea intervenţie la Şcoală. în noaptea aia, am avut un vis înspăimântător. Eram la acea faimoasă şedinţă a seminarului. Doi sau trei oratori vorbiseră deja. Orele treceau fără ca or-

ganizatorii să se gândească să-mi dea cuvântul. Asistenţa începea să părăsească sala. Am încercat o decepţie îngrozitoare care m-a deşteptat din somn.

I-am povestit visul prietenei mele A.D. care mă însoţea la acest seminar. Ciudat, dar visul s-a dovedit premonitoriu, într-adevăr, i s-a dat întâi cuvântul unui coleg care a făcut o lungă expunere al cărei conţinut părea să scape tuturor celor prezenţi. Apoi un alt orator şi-a susţinut prezentarea într-o păsărească pe atunci în vogă la cenaclurile noastre. Era deja ora unsprezece seara şi asistenţa începea să părăsească sala când Claude Conté şi-a amintit brusc că trebuia să vorbesc şi eu. M-am aplecat către A.D. ca să-i spun, cu gâtul sugrumat de ciudă:

- Vezi, visul meu era premonitoriu.

M-am întors spre Conté şi i-am cerut să-mi amâne intervenţia pentru altă dată. Acesta a refuzat: trebuia să-mi prezint ideea în câteva minute. Am început, aşadar, să vorbesc în zgomotul asurzitor al scaunelor mişcate din loc, al oamenilor care se ridică şi încep să plece. Numai că, după ce mi-am rostit primele fraze, s-a făcut linişte şi publicul şi-a reluat locurile. Parcă îl văd şi acum pe Jacques Hassoun, cu mâna pe clanţa uşii, gata de plecare, care s-a oprit şi m-a ascultat, în picioare, timp de zece minute cât a durat expunerea. După ce am terminat, a plecat strigându-mi:

- Expunerea ta m-a zgândărit.

în gura lui, era un compliment. Se făcuse prea târziu ca să se mai discute în jurul tezei pe care tocmai o prezentasem, dar mai multe persoane, printre care şi Porge, au venit să-mi spună cât de mult îi interesase ceea ce ascultaseră.

Aşteptam mai ales, cu cea mai mare nerăbdare, reacţia lui Lacan. Aveam convingerea stupidă că cineva îi va

povesti ce spusesem. M-am dus la şedinţa de a doua zi, angoasat de aşteptarea acestei reacţii probabile. Lacan m-a primit cu o răceală teribilă. Părea iritat. M-am ridicat atunci când m-a poftit să-mi fac şedinţa; când am trecut prin faţa lui, mi-a suflat în faţă cu violenţă, ca şi cum m-ar fi scuipat în obraz. Această proastă dispoziţie nu putea avea alt motiv decât expunerea mea din ajun, pe care o respingea, o condamna fără putinţă de apel. Şedinţa a fost dintre cele mai scurte. Am ieşit complet dărâmat.

Era prea mult. Cu moartea în suflet, am hotărât să-mi întrerup analiza cu el. Deşi dezavuat, îmi păstram totuşi convingerea că făcusem o descoperire care avea o anume importanţă. Sfârşitul săptămânii a fost sinistru. Nu mai mergeam la şedinţe, iar Lacan nu m-a căutat. Marţea următoare îşi ţinea seminarul. Mi-a părut foarte afectat, foarte înfuriat împotriva celor care nu înţelegeau dimensiunea indestructibilă a dorinţei. A citat în acest scop ultimul paragraf din Interpretarea viselor a lui Freud. Apoi a hotărât brusc că era de ajuns pentru acea zi şi a plecat scurtându-şi expunerea. îmi adresa un mesaj? Mi-ar fi plăcut să cred asta, dar nu mă puteam hotărî să mă duc să-L văd.

Mi-am propus să vorbesc despre toate astea cu Claude Conté pe care îl întâlneam a doua zi, înainte de a lua vreo hotărâre. Acesta a fost surprins de cele ce i-am spus despre atitudinea lui Lacan. El însuşi îmi apreciase expunerea şi mi-a propus să o fac încă o dată, la apropiatul congres de la Lille. Prin urmare, nici o anatemă nu fusese aruncată împotriva mea. în acei ani, trăiam cu sentimentul foarte pregnant că sunt persecutat şi nu fără temei, căci demersul meu enerva pe mai multă lume.

I-am propus lui Conté să-mi continuu analiza cu el.
Mă săturasem de şedinţele de câteva secunde şi mi-ar fi

plăcut să dispun şi eu de o jumătate de oră. Conte a pronunţat atunci o frază care m-a emoţionat prin sinceritatea ei:

- Nu, du-te să-L vezi. Toate lucrurile s-au petrecut împreună cu el. Nu îţi schimbi aşa analistul, mai ales atunci când lucrurile au ajuns atât de departe.

în aceeaşi zi, A. avea şedinţa ei săptămânală cu Lacan. I-a vorbit despre starea nefericită în care mă aflam.

- Ah, da! Bărbatul dumitale! O duce cam prost, într-adevăr! i-a spus.

Mi-a plăcut să ghicesc un semn în aceste cuvinte. I-am telefonat şi am vorbit cu Gloria:

- Vi-L dau pe domnul doctor.

I-am auzit atunci vocea, care părea tot foarte mânioasă.

- Când pot să vă văd? "•'>''

- Imediat.

Am alergat spre maşină. Nu am circulat niciodată în Paris cu aşa o viteză. Lacan m-a primit cu căldură. Dispoziţia lui se schimbase brusc.

- Ei, ce se întâmplă?

- Eu trebuie să vă pun această întrebare. De ce mă trataţi aşa, cu atâta brutalitate, când ştiţi prea bine care sunt sentimentele mele pentru dumneavoastră?

- Tocmai din cauza asta, căci sentimentele mi se par absolut excesive.

- Asta e! V-aţi ales prost momentul, exact a doua zi după ce prezentasem la Şcoală o comunicare căreia îi acordam o mare importanţă.

- Cum puteam să ştiu că vei face acea comunicare?

- Pentru că vă spusesem.

Replica mea L-a lăsat fără cuvinte. Adevărul era că mă simţeam liniştit aflând că ratase informaţia trans-

misă în ajunul expunerii mele. Dezagreabila lui bruftuluială nu avea nici o legătură cu ceea ce spusesem. Primele lui cuvinte mă lămuriseră mai ales asupra sensului atâtor atitudini şi acte neprietenoase. Trebuia să reduc acest transfer umflat, exgerat, care mă bântuia şi îmi astupa orizontul. Aveam să plec liniştit, încălzit de cuvintele lui. Numai că Lacan nu acorda niciodată o favoare în timpul curei fără să te facă să o plăteşti imediat.

- Va trebui să-mi plăteşti câteva şedinţe pentru întreaga perioadă în care nu ai venit.

- Ce vreţi să spuneţi prin câteva?

- Ei bine, să zicem trei, ca să ţinem minte.

In săptămânile care au urmat, m-am hotărât să nu aduc în discuţie nici incidentul, nici teoria mea despre încorporarea Cărţii ca mecanism al identificării primare. Asta nu însemna că îmi dispăruse dorinţa de a-i afla părerea. După ce a trecut ceva timp, într-o perioadă liniştită a relaţiei noastre, mi-am luat din nou inima în dinţi şi l-am întrebat dacă accepta să-mi citească textul. Mormăitul pe care L-a scos mi s-a părut favorabil. Mi-am bătut nota la maşină şi i-am înmânat-o.

Reacţiona rar la textele pe care i le dădeam şi nu mă aşteptam, nici de-această dată, la o atitudine diferită. Cu atât mai mare mi-a fost surpriza câteva zile mai târziu când, ridicându-mă cu greu de pe divan, am auzit aceste cuvinte ale lui Lacan, pronunţate din adâncul fotoliului de pe care nu se mişcase:

- Ţi-am citit textul. Este excelent, remarcabil...

Complimentul m-a descumpănit. Curios, dar exista în el ceva insuportabil pentru mine. Aşa încât am încercat să-i atenuez importanţa:

- Nu e decât o primă schiţă, ar trebui precizat...

- Este excelent, mi-a tăiat, sec, cuvântul, nu trebuie schimbat nimic.

L-am privit. Am sesizat cu tristeţe marea oboseală a dragului meu maestru, mi-am dat seama cât de mult îmbătrânise în ultimele luni; iar eu care îl credeam de fier! Vocea îi devenise mai gravă şi nu prea îşi mai părăsea fotoliul. Melancolia care a pus stăpânire pe mine era temperată de fericirea de a fi nimerit la ţintă, de satisfacţia de a fi realizat o piesă care lipsea din puzzle-ul doctrinei lacaniene. Colegii mei nu şi-au dat seama de asta nici până astăzi.

* * *

„Am învăţat mai mult de la elevii mei decât de la învăţătorii mei", declara unul dintre doctorii în Talmud; am putut verifica de nenumărate ori pertinenţa acestui adagiu. Altfel spus, cel mai bun mijloc de a învăţa este să-i înveţi pe alţii. Să mă fi inspirat acesta maximă? Am simţit în curând nevoia să aprofundez cunoaşterea textelor lui Freud, să descopăr mecanismul care condusese la apariţia acestor ciudate şi uneori neverosimile concepte. Ele fac parte de atât de multă vreme din peisajul nostru cultural, încât nu prea mai acordăm o adevărată atenţie lucrurilor incredibile pe care le afirmă. Aşa am ajuns să creionez proiectul unui seminar consacrat lecturii acestor texte, dar o lectură puţin specială care presupunea să se citească totul într-o manieră cronologică, începând de la primele lui bâlbâieli, de pe vremea când era studentul lui Charcot la Paris. în acest fel, puteam urmări naşterea şi evoluţia conceptelor. Instrumentul pentru un asemenea studiu era gata găsit: ediţia critică, completă a operelor, în engleză, singura disponibilă la acea epocă, minunată unealtă de lucru în ciuda defec-

telor ei, faimoasa Standard Edition stabilită de James Strachey, adesea criticată de filistinii psihanalizei. Pentru a fi stimulatoare, această lectură avea nevoie de o axă în jurul căreia să se structureze. Axa a fost studiul nevrozei obsesiónale în scrierile lui Freud. Este singura categorie clinică pe care Freud a inventat-o dezmembrând o întreagă nebuloasă de noţiuni grupate în jurul neurasteniei. Ea a constituit unul dintre firele conducătoare ale activităţii lui clinice. în plus, ceea ce mă condusese spre psihanaliză fusese exact această Zivangneurose, parazitaj compulsiv al gândirii.

Am supus proiectul aprobării direcţiei de studii a Şcolii, care L-a acceptat şi mi-a pus la dispoziţiei propriul sediu. Melman, care coordona programul de învăţământ, m-a chemat pentru o întrevedere. Nu ne mai întâlnisem din momentul în care relaţiile noastre se răciseră. A fost extrem de curtenitor, ajutându-mă chiar, cu un gest ostentativ, să-mi pun pardesiul. Mâna lui Lacan era evidentă în acceptarea proiectului. Era un mod de a repeta faptul că lozinca întoarcerii la Freud rămânea de actualitate.

Aproape douăzeci de persoane au răspuns la propunerea mea de lectură sistematică, aşa încât seminarul s-a ţinut aproape trei ani, până în momentul în care Lacan a dizolvat Şcoala. Am studiat textele de tinereţe ale lui Freud, texte din perioada în care, cu un efort intelectual greu de imaginat, a întemeiat psihanaliza. Am fost nevoit, în acest scop, să parcurg primele cinci volume ale ediţiei englezeşti şi să ajung la o lucrare majoră: Interpretarea viselor. Să-L citesc pe Freud în engleză - o limbă pe care o înţelegeam cu unele dificultăţi - mi-a permis, în mod paradoxal, din cauza asperităţilor acestei lecturi, să pătrund mai bine gândirea lui Freud. Acolo unde aş fi

alunecat uşor pe deasupra textului tradus în franceză, necesitatea de a mă opri asupra fiecărui pasaj mă obliga să-mi pun întrebări asupra rigorii enunţurilor. Cu siguranţă, o lectură în germană ar fi fost de preferat dacă nu aş fi fost aproape nul la această limbă. Exerciţiul s-a dovedit, în cele din urmă, pasionant şi instructiv. El m-a făcut să descopăr rigoarea implacabilă a lucrărilor tânărului Freud. Am regretat întotdeauna că nu am putut duce la bun sfârşit această experienţă.

Nu ştiam că permisiunea oficială de a ţine un seminar în sediul Şcolii avea să provoace o adevărată agitaţie. Alţi analişti dintre cei mai eminenţi ai Şcolii - era vorba despre Serge Leclaire şi Michele Montrelay - formulaseră aceeaşi cerere şi răspunsul fusese „nu". Leclaire, în special, preconizase un seminar pe care să-L conducă împreună cu Antoinette Fouque, egeria feminismului. Lacan a refuzat. Cum se făcea că i se dădea o sală acestui necunoscut (adică eu) pentru un proiect atât de academic şi de lipsit de interes când ea le fusese refuzată lui Leclaire şi Montrelay?

Acesta este contextul în care s-a ţinut în cele din urmă, la Lille, în septembrie 1977, congresul Şcolii având ca subiect Identificarea. Dezbaterile au fost deosebit de furtunoase. Şcoala era agitată de recentul dezacord dintre Lacan şi Leclaire. Curentul creştin, mascat până în acel moment, a ştiut să profite de acest dezacord. Nu mai avea de ce să se ascundă de acum înainte şi încerca, fără nici o îndoială, să preia controlul instituţiei. Faţă de Asociaţia Psihanalitică Internaţională3, Şcoala freudiană ar putea întruchipa o psihanaliză de inspiraţie creştină.

3 IPA- International Psychoanalytical Association (N. t.).

Françoise Dolto a fost prima care a vorbit deschis despre acest lucru, militând în favoarea unui freudo-creştinism care avea, în Şcoală, o cohortă de alţi eminenţi reprezentanţi, aparţinând ordinelor monastice, printre care Pr Michel de Certeau, Pr Bernaërt sau Pr Denis Vasse (care tocmai fusese ales vicepreşedinte al Şcolii), cărora li se adăugau câţiva alţii, răspopiţi de curând. Acest proiect coerent nu întâlnea nici un fel de opoziţie, cu excepţia partizanilor unui vag discurs ininteligibil, anarho-stângist, lipsit de orice perspective.

Mi se întâmplă să mă gândesc uneori că hotărârea lui Lacan de a-şi dizolva Şcoala la câteva săptămâni după ce îl destituise pe Pr Vasse din funcţia de vicepreşedinte - ceea ce a provocat proteste violente - fusese luată tocmai pentru ca ea să nu devină, sub stindardul lui Dolto şi al altor câţiva, o oficină a Bisericii catolice.

Ce greutate aveau vocea şi antipaticul meu discurs iudaizant în faţa acestei forţe uriaşe? Poate că, încurajându-mă în interesul meu pentru iudaism care se născuse pe divanul lui, Lacan încerca să construiască o contraofensivă, oricât de modestă. Psihanaliza, aşa cum o concepea el, nu putea să supravieţuiască decât într-o strictă laicitate.

Un incident semnificativ s-a produs, în secret, în tribunele Palatului Sporturilor din Lille unde eram reuniţi. A. dorise să participe la acest congres. Am avut grijă să mă aşez departe de ea, cu un rând mai sus. Să evităm conjugalul, temă clasică a obsesionalului! Deodată, la o oarecare distanţă, l-am zărit pe Lacan; mă privea fix, sever, în cele din urmă, m-am ridicat şi m-am aşezat alături de soţia mea. Satisfăcut, Lacan şi-a întors privirea de la mine. Dacă şedinţele erau scurte, în schimb, cu el, ana-

liza nu înceta niciodată. Făcusem, fără să-mi dau seama şi sub văpaia acelei priviri, un pas important, cel care marca sfârşitul unei dezagreabile neînţelegeri.

Lucrările congresului reuneau câteva zeci de participanţi, repartizaţi în mai multe săli. Eram unul dintre ei, pierdut în această mulţime. Am luat cuvântul în faţa unei săli aproape goale, iar puţinele persoane care asistau nu erau acolo - ştiam acest lucru - decât pentru a-i asculta pe oratorii care urmau să urce la tribună, în acea dimineaţă, fie înaintea mea, fie după mine. O serie de incidente tehnice - pană de electricitate, de microfon - mi-au făcut şi mai dificilă sarcina. înfrunt realul, mi-am spus, atins de o paranoia legitimă. în cele din urmă, într-o atmosferă de indiferenţă aproape generală, am putut să-mi expun teoria.

Doream atât de mult să fiu ascultat! A doua zi, reîntors la Paris şi la şedinţele mele, m-am întâlnit în curtea imobilului cu un pacient al lui Lacan pe care îl cunoşteam din vedere, dar cu care nu vorbisem niciodată - Jean Guir.

- Vreţi să mergem la o cafea, după şedinţa dumneavoastră? l-am întrebat.

Mi-a acceptat curioasa invitaţie fără să pară câtuşi de puţin surprins. Câteva minute mai târziu, stăteam la o masă şi îi vorbeam despre expunerea făcută în ajun la Lille.

- De ce îmi povestiţi toate astea tocmai mie? m-a întrebat el, de data asta foarte mirat.

- Nu ştiu, am simţit nevoia adineauri, când ne-am întâlnit.

- Ciudat. Pentru că şi eu, la Lille, am avut o intervenţie care este identică cu a dumneavoastră. Am arătat că, luând medicamente, încorporăm, prin numele medicamentelor, şi semnificanţi.

A fost unul dintre acele hazarduri, aproape telepatice, care mi-au punctat analiza. începând din acea zi, Jean şi cu mine am devenit prieteni. Mai târziu, va juca un rol important în întâlnirea mea cu Bernard-Henri Levy, cel care îmi va edita cartea Manger le Livre, născută din dezvoltarea acestui prim germene.

* * *

în mai 1978, mi-am susţinut teza de licenţă, marcând sfârşitul unui calvar lung de opt ani. Titlul ei - La Folie dans le Talmud. Graţie ajutorului pe care l-am primit de la rabinul Raphael Israel, culesesem din masa scrierilor talmudice tot ceea ce avea legătură cu viaţa psihică, cu patologia ei, cu acea căutare a comorii de care, în pildă, le vorbeşte copiilor lui ţăranul care îşi ară ogorul. Comoara pe care mi-o închipuiam se putea defini după cum urmează: exista psihanaliza în stare latentă în Talmud şi în Midraş? Răspunsul, în frumoasa lui simplitate, devenea evident. Aşa cum nu există cu riscul Evangheliei - deşi credulii au crezut-o - tot aşa nu există „psihanaliză cu riscul Talmudului".

Dar, aidoma cu ce se întâmpla în celebra pildă, munca mea mă punea în posesia unei comori mult mai frumoase, cunoaşterea metodelor hermeneutice, metode care semănau în mod ciudat cu cele ale interpretării freudiene a viselor. Uneori erau chiar mai precise, mai bogate; îmi propuneam să le introduc pe unele dintre ele în corpusul freudian. O voi face cu metoda numită gezera şava, expresie pe care am tradus-o prin „transferenţă semnificantă"4. Nu voi avea însă puterea să mă ocup de

4 Cf. G. Haddad, Manger le Livre, op. cit. .flKâWWB ***

celelalte douăsprezece reguli ale lui R. Israel, care constituie un fel de axiomatică a discursului midraşic.

Susţinerea tezei a fost o ceremonie mai degrabă lipsită de strălucire, în faţa unui amfiteatru ocupat numai de câteva rude ale celor patru absolvenţi care se prezentau în acea zi. Performanţa mea a fost considerată mai degrabă bună şi mi s-a acordat o medalie. Fiind cel mai vârstnic dintre colegii mei, mi-a revenit sarcina să pronunţ, în numele micii noastre trupe, faimosul jurământ al lui Hipocrat. Nu am trăit o jubilaţie deosebită.

Am sărbătorit evenimentul în jurul unor ceşti de cafea mai degrabă călduţă. Tatăl meu părea ciudat de prost dispus. L-am invitat la masă ca să sărbătorim evenimentul. După câţiva paşi pe care i-am făcut împreună spre un restaurant pe care el îl alesese, mi-a spus că prefera să se întoarcă acasă şi m-a lăsat singur în mijlocul străzii. într-un text celebru, Freud povesteşte tulburarea pe care a trăit-o în cursul unei vizite făcute pe Acropole, la Atena. A interpretat acest sentiment ca pe un afect pe care fiul îl trăieşte în momentul în care e pe punctul de a-şi depăşi tatăl. Freud, spunea Lacan, încerca întotdeauna să-L salveze pe tată. Poate că ar fi trebuit să examineze şi sentimentul pe care îl trăiesc taţii atunci când fiii îi depăşesc din punct de vedere social, situaţie cu care eram confruntat în acea zi. Savuram evenimentul singur, într-o relativă solitudine, dar cu satisfacţia muncii bine făcute, satisfacţie care, de când începusem analiza, îmi procura energia necesară ca să continuu. Singur? Două alte persoane mi-au împărtăşit sincer bucuria tăcută şi mândria. A. mai întâi, a cărei fericire sinceră m-a emoţionat; analistul meu apoi, fără îndoială pentru acelaşi motiv ca şi mine: satisfacţia sarcinii asumate şi dusă la bun sfârşit.

Mă minunează şi astăzi parcurgerea acestui lung drum. Cum am putut îndura atâtea privaţiuni, cum am putut finanţa, fără avere sau resurse deosebite, această totală schimbare de traiectorie? Sprijinul pe care mi L-a acordat Lacan a fost hotărâtor, deşi atât de paradoxal: nu mi-a iertat niciodată vreo datorie, nu s-a sfiit niciodată să mă umilească, nu a încetinit niciodată ritmul infernal pe care mi-L impunea. A reuşit astfel, cât de cât, să călească o personalitate gata să izbucnească în lacrimi şi să se descurajeze, pradă unor slăbiciuni care de care mai vinovate şi sterile.

Umilinţa preferată era să mă facă să aştept ore întregi în biblioteca lui. Au fost însă ore binecuvântate, în care am putut să consult nenumărate lucrări. Şi, mai ales, am fost martorul invizibil al consultaţiilor sale, experienţă care a constituit pentru mine o lecţie preţioasă. Dispunerea camerelor, aşa cum am mai spus-o, îmi permitea, în ziua în care hotăra să lase întredeschisă uşa cabinetului, să aud cuvintele pacienţilor fără însă să-i identific. Am păstrat în memorie unele crâmpeie din aceste dialoguri:

- De-a lungul analizei mele am crezut că sunteţi evreu; şi totuşi nu sunteţi! îi spunea cineva, cu o evidentă urmă de regret în glas.

- Aşa e, răspundea Lacan.

în altă zi, am auzit un psihanalist pronunţând aceste cuvinte uluitoare:

- Profesorul Lucien Israel m-a sfătuit să vă consult. Problema mea e că adorm profund imediat ce pacientul meu se lungeşte pe divan.

- Vreţi să faceţi o analiză de control cu mine?

-Da.

De luni de zile, acest practician confirmat dormea în timp ce pacienţii îi vorbeau. Nu ştiam că acest lucru li se

poate întâmpla celor mai buni analişti. Mi s-a întâmplat şi mie, vocea analizandului meu răzbătând până la mine de departe, făcându-mă să tresar atunci când pronunţa vreun cuvânt important.

Altă dată, am fost martorul unui dialog ciudat purtat cu un pacient clar de origine africană. îi auzeam cu greu cuvintele. Dimpotrivă, vocea lui Lacan se auzea perfect, astfel încât ai fi crezut că vorbeşte pentru a fi auzit:

- Dacă ai fi în ţara ta, ai consulta un vraci pentru răul de care suferi. Aici, în Europa, te adresezi unui psihanalist.

Urma o explicaţie despre determinismul inconştient al simptomului, apoi această concluzie:

- O să te trimit la unul dintre elevii mei care te va ajuta să-ţi rezolvi problema.

Lacan anunţa, aşadar, deschis, fără reţineri, echivalenţa dintre vraci sau şaman şi psihanalist.

* * *

Viaţa mea îşi găsise un alt ritm, mai susţinut. Părăsisem spitalul din La Queue-en-Brie şi mă angajasem ca intern la serviciul psihiatric al spitalului din Meaux.

Parcurgeam în fiecare dimineaţă, cu maşina, drumul lung care mă conducea de la domiciliul meu parizian la Meaux. Călătoria nu mi se părea obositoare. Ascultam muzică clasică, ceea ce îmi oferea chiar momente de indispensabilă fericire. Mă întorceam la Paris după masa de prânz ca să mă duc la şedinţa de analiză. Pe drumul de întoarcere, mă opream foarte rar la un cămin pentru handicapaţi. Consultaţia mea începea la cinci după-amiază.

Miercurea şi vinerea după-amiază, îi suplineam pe unii colegi la centrul medico-pedagogic de la Montrouge.

Serile mi le consacram pregătirii, frecventării seminariilor Şcolii sau cursurilor serale de la spitalul Saint-Antoine; scopul - să obţin diploma de psihiatru.

La vremea aceea, chestiunea religioasă era, ca să zic aşa, tabu în mediile analitice. Se vorbea mult despre real, fără ca nimeni să zărească, fie şi pentru o clipă, teribilul real care avea în curând să invadeze scena: renaşterea religiosului şi încă sub formele lui cele mai neliniştitoare. Analiştii sunt atât de puţin dotaţi pentru partea ştiinţifică, încât, pentru ei, studierea unui fenomen implică adeziunea la acest fenomen. Avatar, fără nici o îndoială, a unui stalinism de tinereţe niciodată analizat. Pe de altă parte, un analist este obligatoriu ateu, ceea ce este destul de comic dacă te gândeşti la numărul preoţilor şi al răspopiţilor nostalgici care bântuiau pe culoarele Şcolii, pregătind pe furiş sinteza dintre divan şi sfeştoc. Ce înseamnă însă ateism? In ce reprezentare a lui Dumnezeu refuzau să creadă? în dumnezeul lui Baal-Peor, al cărui cult constă în a defeca la picioarele idolului, sau în teologia negativă a lui Maimonide? Există totuşi o diferenţă! Treimea creştină întreţine un raport oarecare cu monoteismul gelos al Islamului? Această profesiune de credinţă atee îl va face de multe ori să rânjească pe Lacan care spunea, aruncând o sfidare, că singurii atei adevăraţi se află la... Vatican. Adevăratul ateism implică, într-adevăr, cunoştinţe solide de teologie. Lacan a adăugat, la unul dintre seminariile la care am asistat: „Religia este complexul lui Oedip." Dar rumeni nu voia să-L audă, ceea ce reprezintă marca posibilă a unei stânjeneli, o incapacitate de a mânui această concepţie novatoare.

Or, subiectul major al analizei mele, principala ei revelaţie, a fost exact descoperirea importanţei faptului religios în inconştient.

Pe acest cer aparent senin, publicarea lucrării lui Françoise Dolto L'Évangile au risque de la psychanalyse - titlu pe care ar fi trebuit, logic, să-L inverseze - a fost o adevărată surpriză.

O admiram mult la acea vreme pe Dolto, pe „Francoise", personaj central al Şcolii, magiciana, cea care, se spunea, înfăptuia minuni ascultându-şi pacienţii. Cei care o apreciau în mod deosebit erau tinerii analişti care trăgeau din greu ca să iasă la liman. îi lăsa într-adevăr pe „copii să vină la ea". Acest prestigiu a crescut şi mai mult după congresul de la Lille, când a anunţat public că ieşea la pensie pentru a-şi consacra timpul punerii în ordine a notelor pe care le adunase de-a lungul anilor. Adevărul a fost că a făcut-o pentru a lansa formidabila operaţiune mediática prin care întreaga Franţă avea să fie „doltoizată" şi al cărei efect a fost să facă din ea papesa de necontestat a unei anumite vulgarizări psihanalitice. Admiraţia nu a rezistat probei de foc a faptelor.

S-a dezumflat mai întâi magia clinicii ei. Nu scăpăm niciodată, întorcându-mă de la spitalul din Meaux la Paris, emisiunea pe care o anima în fiecare zi, pe postul de radio France Inter, împreună cu Jacques Pradel. Emisiunile erau bogate în sfaturi pe care îmi propuneam să le pun în practică, acum, când dispuneam de un cabinet de consultaţii pentru copii la centrul din Montrouge.

Cei doi complici au evocat într-o zi problema enurezisului, răul care îi loveşte pe copiii care, deşi sunt deja mai mari, fac pipi în pat atunci când dorm.

- Este o tulburare uşor de tratat, a anunţat Dolto. Cum? Plasând un pahar cu apă la căpătâiul copilului. Dacă metoda nu dă rezultate, se va înlocui paharul cu un borcan în care se va pune un peştişor roşu.

Eram în aşa măsură fascinat de magiciană, încât nu m-am întrebat nici un moment ce era atât de freudian, de psihanalitic în acel bocal fermecat în care înota un peştişor roşu. Mă aflam însă abia la începutul lungului drum al pregătirii mele.

A doua zi - o miercuri -, ziua mea de consultaţie pentru copii, am primit un băieţel portughez de şase ani care suferea de enurezis. Mi-am frecat mâinile, încântat de această minunată potrivire. După o lungă convorbire cu mama şi cu copilul, mi-am scos arma secretă: paharul de apă la căpătâi. Intervenţia mea nu a avut nici un efect, ca şi bocalul cu peştişor roşu la care am recurs în disperare de cauză. în somn, băieţelul a răsturnat bocalul în pat, udându-se de-adevăratelea. Era momentul să pun capăt cheltuielilor. Când le-am vorbit colegilor mei despre nefericita mea aventură, mi s-a repetat remarca deja cunoscută pe culoarele Şcolii:

- Adesea, şmecheriile lui Françoise nu-i reuşesc decât ei.

Noi, analiştii, experţi în dezalienare, rămânem deosebit de alienaţi idolilor noştri de moment. în ce altă disciplină ar fi crezut cineva asemenea baliverne? Lacan a avut cel puţin meritul de a-mi fi spus într-o zi:

- Nu sunt un taumaturg.

Curios, dar prestigiul lui „Francoise" a rămas neştirbit în faţa mea. Credeam în marea ei generozitate şi, mai ales, vedeam în ea un aliat. înţelesese, cel puţin, importanţa religiosului în clinică. Pentru că îndrăznise să transgreseze tabuul chestiunii religioase, studiul meu despre Talmud trebuia, cu siguranţă, să o intereseze. îmi propusesem, prin urmare, să-i dau un exemplar din teza de licenţă.

Şcoala organiza frecvent zile de studiu la Casa Chimiei. Voiam să profit de cele care urmau să se ţină îna-

inte de vacanţa de vară, la o lună după susţinerea tezei, pentru a-mi prezenta ofranda. Am întâlnit-o pe Dolto pe un culoar care ducea la una dintre săli. Tremurând de emoţie, m-am apropiat.

- Doamnă, doresc să vă ofer un exemplar din teza mea.

Bânguiam ceva, încurcat, încercând să-i explic atât conţinutul cât şi orientarea acesteia. A luat textul multiplicat, a citit titlul câteva clipe - Nebunia în Talmud - şi mi L-a înmânat.

- Nu, sunt prea ocupată în acest moment.

Apoi a plecat. Am rămas ţintuit locului, stană de piatră. Psihanalista noastră pensionară, în ajunul lungii vacanţe de vară, nu avea timp. în viaţa mea, nici înainte de asta, nici după aceea, nu am mai întâlnit o asemenea mojicie. Obiceiul e să accepţi manuscrisul pe care ţi-L face cadou un tânăr confrate, chiar dacă, după aceea, îl uiţi în praful vreunei etajere sau îl dăruieşti cuiva interesat de subiect. Lacan, bombardat din toate părţile de texte care îi erau adresate, nu a avut niciodată o astfel de atitudine. Pot oricând aduce mărturie în acest sens.

îndelungaţii ani de eforturi conduseseră la acest text, imperfect cu siguranţă, dar martor al analizei mele. Avea să sfârşească în arhivele facultăţii? Am trimis un exemplar la Editura Seuil după ce l-am înştiinţat pe Lacan; m-a răsplătit cu un surâs complice. Am înghiţit refuzul argumentat al lui Francois Wahl. Textul dumneavoastră, mi-a scris el, este un hibrid neîndemânatic de semi-erudiţie şi de teze nu prea consolidate. Cu siguranţă. Un alt exemplar trimis la Gallimard mi-a oferit posibilitatea unei lungi întrevederi cu Pierre Nora. Acesta mi-a mărturisit în ce încurcătură se afla. Textul trebuie publicat,

mi-a spus, dar nu-şi află locul în colecţiile mele. L-a trimis lui J.-B. Pontalis, care, la rândul lui, mi-a ţinut un discurs asemănător: cartea trebuie publicată, dar nu la mine. Decepţia îmi era cel puţin atenuată de curtoazia interlocutorilor mei.

Cea care a pus capăt peregrinărilor textului a fost, din nou, A.D., steaua mea norocoasă. întâlnise o tânără editoare, Françoise Cibiel, care îşi făcea ucenicia la Editura Hachette Littérature. Aceasta s-a arătat interesată de lucrare şi a acceptat să mi-o publice, „descotorosită" de stilul ei de teză. Am propus păstrarea titlului, dar acesta nu le plăcea editorilor.

- Ce vreţi să demonstraţi în acest text? m-a întrebat Gassiot-Talabot.

- Vreau înainte de orice să prezint documente.

- Documentele astea spun totuşi ceva, dacă nu, de ce le-aţi fi reunit?

Omul avea perfectă dreptate. M-a încurajat să depăşesc anumite inhibiţii şi, în special, teama mea de a părea ridicol pe scena analitică.

- Să spunem că Freud, prin anumite aspecte, apare ca un moştenitor, dar un moştenitor eretic, al maeştrilor iudaismului, copilul lor nelegitim.

- Am găsit titlul: L'Enfant illégitime, cu un subtitlu mai explicit: Sources talmudiques de la psychanalyse.

Propunerea nu mă entuziasma, dar nu aveam alta mai bună. Cu acest titlu - care închidea în el o oarecare confuzie - şi-a făcut cartea mea intrarea pe scena teoriei freudiene. Şi eu o dată cu el, copil nelegitim al psihanalizei, eretic la rândul meu.

Faptul că frecventam Editura Hachette Littérature a mai avut, în curând, o altă consecinţă importantă. Am făcut cunoştinţă acolo cu istoricul Laurent Theis, care

tocmai înfiinţase o revistă, H Histoire, şi dorea să consacre un viitor număr evreilor din Franţa. Mi-a propus să colaborez la acest număr, lăsându-mi mână liberă în alegerea subiectului. Propunerea mă emoţiona şi mă stânjenea. Aveam deja foarte mult de lucru: studiile de psihiatrie, munca la spital, redactarea la L'Enfant illégitime, clientela care sporea. Pe de altă parte, nu aveam nici cea mai mică idee despre subiectul pe care l-aş fi putut trata. Deodată, aşa cum mi se întâmpla uneori, o idee mi s-a impus, indiscutabilă, urgentă, necesară. Voi scrie despre ciudata poveste, atât de puţin cunoscută de publicul francez, a lui Aime Pallière, seminaristul din Lyon care a vrut să devină evreu la începutul secolului, şi despre legătura lui cu maestrul său, rabinul din Livorno, Elie Benamozegh. Am propus ca titlu: „Cazul Aimé Pallière şi adevărata religie." Titlul închidea în el numeroase aluzii şi o puternică încărcătură emoţională. In ceaţa adolescenţei mele, după revolta împotriva schemelor familiale, insuportabile şi năucitoare, revoltă care mă lăsa singur în mijlocul câmpului, fără repere, o lectură îmi permisese, pentru un timp, să mă regăsesc. Urmele adânci ale acestei lecturi nu se şterseseră niciodată. Era vorba despre Le Sanctuaire inconnu, autobiografia lui Aimé Pallière. Fără ca eu să-mi dau seama, titlul însuşi al lucrării intra în rezonanţă cu fantasma mea despre perdeaua Sanctuarului.

în dureroasa şi neînţeleasa lui căutare a iudaismului - căutare, de fapt, a tatălui - Pallière L-a întâlnit pe Benamozegh. Au corespondat şi s-au întâlnit o singură dată, la Livorno. întâlnirea a schimbat radical destinul seminaristului. De la bun început şi deşi abia îl cunoştea, Benamozegh L-a desemnat pe Pallière ca legatarul său şi i-a încredinţat, prin testament, publicarea unui opus mag-

T

num, o ciornă voluminoasă - aproape o mie de file - care va apărea sub titlul Israël et l'Humanité. Benamozegh a vrut ca Pallière să devină mijlocitorul lui pe lângă lumea creştină, să iniţieze, împreună cu el, o operă de reconciliere între creştini şi evrei, operă care nu va da roade decât un secol mai târziu.

Acţiunea lui Pallière va evolua însă într-o direcţie neaşteptată. El va milita nu în sânul lumii creştine, ci în interiorul comunităţii evreieşti franceze al cărei iudaism îşi pierduse mult din culori. El, prozelitul, nu va înceta să laude frumuseţile iudaismului, ale textelor profeţilor, ale limbii ebraice pe care o stăpânea.

Deşi nu s-a convertit formal la iudaism - la sfatul lui Benamozegh -, Pallière va ocupa mai mulţi ani funcţia de rabin la sinagoga liberală din strada Copernic. Numai că mesajul lui a fost primit cu răceală de comunitatea evreiască franceză. „Doriţi să ne întoarcem la ghetou?", i se reproşa. Dezamăgit, dezgustat, tulburat de ororile celui de-al doilea război mondial, Pallière se va întoarce la creştinismul în care se născuse şi îşi va sfârşi zilele într-o mănăstire din Provence, continuând să practice principalele rituri ale iudaismului.

Citind această mărturie, am descoperit că iudaismul putea să fie purtătorul unei fervori diferite de cea a riturilor îndeplinite fără plăcere.

Cu câteva luni înainte ca Laurent Theis să-mi propună să colaborez la revista lui, a avut loc acea memorabilă prezentare de caz la spitalul Sainte-Anne despre care am vorbit ceva mai înainte - cea a tânărului conceput în lagărele de exterminare, cărora părinţii îi ascunseseră originea evreiască. Lectura cărţii lui Benamozegh, cunoscută numai de rarii iniţiaţi, îi permisese să-şi organizeze delirul şi să dea un conţinut psihozei sale. Am descope-

rit că Lacan cunoştea această carte şi că ea jucase un rol în evoluţia lui intelectuală.

Propunerea lui Theis a făcut ca aceste amintiri să se cristalizeze. Titlul articolului meu - „Cazul Aimé Pallière" - conţinea un ecou special, trimiţând la celebra pacientă din teza lui Lacan Le cas Aimée. îmi plăcea, într-adevăr, să fac următoarea supoziţie: să-i fi dat pacientei sale, Marguerite Anzieu, acest pseudonim în amintirea lui Aimé Pallière? Theis mi-a acceptat proiectul, dar i-a schimbat titlul.

Scrierea articolului a reprezentat pentru mine o miză de mare importanţă căreia i-am consacrat întreaga mea energie. Am citit tot ce scrisese Pallière, am petrecut zile întregi la Biblioteca Naţională, am împrumutat tot ceea ce mai rămăsese din arhiva, prost întreţinută, din strada Copernic unde povestea lui Pallière nu mai interesa pe nimeni. Am cumpărat de la un anticar, şi pentru o sumă foarte mare, ediţia originală a lucrării Israël et l'Humanité, de două ori mai voluminoasă decât importanta ediţie abreviată care a fost reeditată după aceea.

Lacan îmi urmărea cercetările cu interes. In aceste momente de pasiune extremă - am cunoscut câteva de-a lungul existenţei mele - mă transform într-un monoman care îi copleşeşte pe cei apropiaţi lui şi pe orice interlocutor cu obsesia lui de moment. Nu mai vorbeam decât despre Pallière şi despre Benamozegh. în aşa măsură încât, la şedinţa ei, A. s-a plâns:

- Soţul meu mă înnebuneşte cu Benamozegh şi cu Pallière ai lui.

Spre surprinderea ei, Lacan a întrerupt-o pe un ton de reproş:

- Ceea ce face soţul tău este extrem de important.

Mi-a repetat aceste cuvinte care m-au îmbărbătat. Rezultatul acestui efort nu a fost, cu siguranţă, la înălţimea energiilor investite. Era epoca în care redescopeream, confuz, iudaismul; or, exaltarea nu este niciodată benefică pentru scris. Voi relua redactarea textului cincisprezece ani mai târziu, străduindu-mă să-i elimin slăbiciunile cele mai evidente.

Numele, semnificantul Palliere însuşi, închidea în el o parte din nevroza mea, din structura mea. Ca jurnalist, Palliere îşi alesese pseudonimul Loetmol, traducerea în ebraică a două cuvinte: nu-ieri5. Jocul de cuvinte intra în rezonanţă cu acea trăsătură a structurii mele care se va manifesta în viaţa mea sentimentală sub forma sindromului lui Solal.

Aveam fixată o şedinţă într-o marţi după lunea Paştelui, zi în care Lacan nu primea pe nimeni. I-am explicat pe scurt unde ajunsesem cu articolul despre Palliere. Mă pregăteam să plec, după ce îmi achitasem şedinţa, când Lacan mi-a spus:

- îmi eşti dator pentru şedinţa de ieri!

- Dar ieri...

- Ieri te-am aşteptat şi nu ai venit.

- Dar nu aveam întâlnire, era zi nelucrătoare...

- O să mi-o plăteşti!, a hotărât el scrâşnind din dinţi de mânie şi dându-mă pur şi simplu afară din cabinet.

Am întrebat-o pe Gloria: doctorul primise, în ajun, pe cineva? Nu, nu se mişcase din casa lui de la ţară, de la Guitrancourt.

Mi-a trebuit ceva timp până să sesizez sensul acestei intervenţii, mai degrabă scandaloasă: pas-hier, Palliere, pas

5 în limba franceză pas-hier, apropiat ca pronunţie de numele propriu Palliere (N. t.).

là hier6, această întâlnire ratată din destinul meu care mă aruncase în nevroză. Lacan tocmai tăiase în carne vie; durerea s-a transformat într-un hohot de râs: cuvântul de spirit şi raporturile lui cu inconştientul.

Editura Hachette avea să facă să se nască în mine o nouă speranţă. Françoise Cibiel mi-a vorbit de intenţia ei de a crea o colecţie de cărţi de psihanaliză şi s-a gândit să mi-o încredinţeze. Propunerea a stârnit în mine ambiţia, ignorată până atunci, de a deveni editor. Legătura mea specială cu cărţile, cu realizarea lor, cu puterea pe care, cu siguranţă, o dă funcţia de editor, explica această ambiţie. Numai că un astfel de rol, într-o editură atât de importantă, nu putea reveni decât unei vedete a Şcolii, eu fiind gata să accept şi un rol mai modest.

- Mi-ar plăcea foarte mult să anim această colecţie, am spus la şedinţă.

- Ce? Ce?

Lacan avea vocea lui de mânie prefăcută, una dintre armele favorite şi familiare ale maieuticii lui. Am sesizat imediat sensul.

-Pe care o voi conduce!

- Asta e!

Mânia s-a transformat pe loc în surâs, cu satisfacţia pe care o încearcă orice analist demn de acest nume atunci când reuşeşte să înlăture o inhibiţie a clientului său. Am avut dreptul în ziua aceea la strângerea de mână încurajatoare din zilele lui bune, cele care urmau unor lungi perioade de indiferenţă, dacă nu chiar de ostilitate. Efectul acestor manifestări de proastă dispoziţie,

6 Joc de cuvinte, a cărui traducere (nu-ieri, Pallière, nu aici ieri) nu păstrează omofonia din limba franceză {N. t.).

prefăcută sau reală, era imediat. Trebuia să-mi revizuiesc poziţia, aderenţele mele imaginare. Tensiunea, care friza uneori un climat de teroare, nu putea fi însă suportată multă vreme. După trei sau patru şedinţe care semănau a bruftuluială, aveam dreptul la strângerea de mână liniştitoare şi consolatoare.

„Voi conduce chiar eu această colecţie", i-am spus lui Françoise Cibiel. A acceptat şi mi-a cerut să pregătesc un proiect. Ceea ce am şi făcut. Din nefericire, nu am depăşit stadiul de proiect.

întoarcerea mea la ebraică, la Talmud atrăsese atenţia câtorva colegi evrei care aveau probleme de identitate. O colegă, Perla D., a dorit să înfiinţeze un grup de studiere a textelor ebraice. Printre participanţi, Jean-François Steiner, autorul lucrării Treblinka. Grupul, prea eterogen, nu a funcţionat mult; suficient totuşi ca să mă împrietenesc cu Steiner a cărui carte nu o citisem. Prietenia care începea să ne lege mi-a oferit această ocazie.

Lectura m-a tulburat. M-am adâncit, citind acest text, într-o desperare absolută. O întreagă porţiune refulată a fiinţei mele revenea cu insistenţă: Şoah, genocidul evreilor, cauza acelei angoase profunde, acelei tristeţi infinite pe care le trăiam încă din copilărie şi pe care le uitasem împreună cu iudaismul meu. Unii îşi închipuie că evreii din Maghreb, care nu au suferit în propria lor carne acesta tragedie, ar fi relativ insensibili faţă de ea. Experienţa personală, observaţiile mele de clinician mi-au demonstrat pe deplin falsitatea acestei idei preconcepute. Activitatea de psihanalist mi-a permis să observ de nenumărate ori în ce măsură, dincolo chiar de evrei, subiectivitatea modernă era desfigurată de barbaria acestui genocid. (Poate voi avea într-o zi tăria să o arăt.) Ima-

ginea acelei femei arabe algeriene, medic exilat, care a participat la călătoria organizată de Mişcarea evreiască liberală la Auschwitz, călătorie la care am participat şi eu, rămâne pentru mine de neşters. îmi amintesc frumosul ei chip răvăşit de lacrimi în timp ce străbăteam aleile de la Birkenau, amestecând poate în desperarea ei martiriul evreiesc cu cel al poporului ei, cu cel al tuturor popoarelor. Cum aş putea să ader vreodată la această ură etnică întreţinută cu grijă, Moloch modern căruia îi sacrificăm propriii noştri copii?

Lacan m-a însoţit cu multă grijă de-a lungul acestei re-traversări a ororii. Stătea acolo, în picioare, lângă mine, plin de interes, suspinând din cauza angoasei, însoţindu-mi hohotele de plâns cu acest simplu „Aşa, aşa".

Nu mi-am revenit decât după săptămâni lungi, păstrând totuşi o indelebilă urmă a acestei confruntări cu genocidul. Şoah nu era atunci la modă, cu întrebuinţarea denaturată care s-a impus mai apoi. Ulterior, momentul s-a dovedit a fi, pentru mine, deosebit de preţios. El mi-a permis să detectez în discursul pacienţilor mei - fii, nepoţi, soţi sau soţii de deportaţi, dar şi simpli subiecţi fără vreo legătură biografică sau familială cu deportarea - cât de profund este acest rău şi cât de esenţial pentru a înţelege dificultatea de a trăi - faimosul mal de vivre - a omului modern şi pentru a elabora o clinică modernă. Vreau să adaug că exploatarea perversă a genocidului devine, la rândul ei, un factor patogen.

La insistenţele unui coleg, presupus a avea o mare experienţă şi care nega importanţa patologică a Şoah, am realizat într-o bună zi o statistică destul de aproximativă a pacienţilor pentru care această chestiune reprezenta centrul propriului simptom. Am constatat, în mod regulat, o proporţie destul de importantă: o treime.

De ceva vreme, durata şedinţelor mele, şi aşa destul de scurtă, fusese redusă la minimum. Abia dacă aveam timp să pronunţ trei sau patru cuvinte. Uneori, şedinţa se termina înainte chiar să fi avut răgazul să deschid gura, printr-un „pe mâine" care nu-mi mai lăsa nici o speranţă. Observasem mai demult că Lacan folosea această tehnică în momente excepţionale, când voia să stăvilească un val de angoasă excesivă, un moment de depresie, sau atunci când percepea o evitare - când, de exemplu, încercam să-i ascund un episod din viaţa mea sentimentală. Aceste întreruperi brutale acţionau atunci ca nişte electroşocuri. Numai că acum deveniseră regulă. Din ce cauză? Nu am bănuit nici o clipă că acest comportament trebuia pus în legătură cu pasa mea, în plină desfăşurare vis-â-vis de care îl credeam pe Lacan indiferent. Am descoperit, câteva luni mai târziu, cât de mult îl interesa demersul meu şi importanţa pe care o acorda mărturiei mele despre acest fenomen pe care îl văzuse desfăşurându-se sub ochii lui: importanţa religiosului în inconştient sau, mai precis, importanţa iudaismului ca loc de naştere şi de conservare a monoteismului.

Prin brutalitatea intervenţiilor sale, Lacan dorea să-mi accelereze demersul. Eram însă orb la toate aceste mize, faţă de care apăream ca un naiv. îmi amintesc perfect de o serie de şedinţe foarte semnificative pentru această perioadă.

începutul şedinţei:

- Tăindu-mi vorba, vreţi să...

-Aşa e!

Sfârşitul şedinţei. .->■.■■

începutul şedinţei:

- Că analiza mea trebuie să se termine!

- Aşa e!

Sfârşitul şedinţei.
începutul şedinţei:
- Să fixăm o dată la care să terminăriii •
- De acord! (Eram în martie.) ' a
Sfârşitul şedinţei.
începutul şedinţei:
- Vă propun să terminăm la începutul vacanţei de vară.
- De acord!
Sfârşitul şedinţei.
Care era motivul pentru care Lacan mă dădea aşa pe uşă afară? Poziţia mea în Şcoală devenea din ce în ce mai incomodă, confruntându-se cu o antipatie obiectivă. Antipatie din ce în ce mai puternică a curentului creştin, aşa cum mi-o arătase Dolto, antipatia psihanaliştilor evrei ca Melman, în stricta tradiţie a lui Freud, pentru care chestiunea evreiască suna ca o eroare de gust, antipatia curentului anarho-ateu, avându-L pe Clavreul ca şef, pentru care nu eram decât un delirant printre atâţia alţii. Care era poziţia lui Lacan în această luptă a curentelor în care ambiţia personală ocupa, de altfel, un loc important? Imposibil de răspuns. Sfârşisem însă prin a extrapola la persoana lui ostilitatea difuză ce mi se arăta. E clar că Lacan condamna elucubraţiile mele freudo-religioase. Am hotărât să mă edific asupra acestui lucru:
- Vreţi să plec ca să nu mai trebuiască să răspundeţi pentru tâmpeniile mele.
- Exact din cauza asta. Sfârşitul şedinţei.
După atâţia ani de analiză, găseam că violenţa aparentă a acestor replici avea ceva caraghios, lovituri de topor care dezlegau nodul gordian al incredibilei legături transferenţiale ce mă lega de el.

Hotărâsem, aşadar, o dată pentru sfârşitul acestei lungi aventuri. Eram încă intern la spitalul din Meaux, teza mea de licenţă fusese susţinută şi era pe cale să fie publicată, diploma de psihiatru era pe jumătate dobândită. Perspectiva sfârşitului apropiat al curei îmi procura un plăcut sentiment de uşurare. Veniturile mele vor creşte foarte mult.

In cele patru luni care mă despărţeau de „sfârşitul ei", am avut impresia că analiza mea înainta cu paşi mari. Apăsarea nevrozei scădea, dispoziţia mea nu mai traversa acele goluri depresive care mă însoţiseră dintotdeauna.

- O să fie mai emoţionant decât despărţirea de la Fontainebleau!, îmi spunea A.D., amuzându-se copios.

Ajunsesem în ultima săptămână din iulie cu numărătoarea inversă; în sfârşit, ultima şedinţă.

- Când ne revedem? m-a întrebat Lacan, înainte ca eu să pot termina fraza pe care o începusem.

Am rămas mut timp de câteva secunde. Era, aşadar, vorba de o amăgire, de încă una dintre „fentele" lui. Nu am avut nici o obiecţie.

- Ei bine, în septembrie, ca de obicei!

De la Freud încoace şi de la celebrul lui pacient omul cu lupi, devenise ceva clasic să stabileşti un termen pentru o analiză cu scopul de a mobiliza energia pacientului şi de a-i zdrobi rezistenţele. Se ştie că tehnica a fost mai degrabă catastrofală pentru acest pacient. Lacan introdusese o variantă originală a acestei manevre: un sfârşit de cură în trompe l'oeil. Nu ştiu dacă a folosit-o şi în cazul altor pacienţi. Poate că eu eram acela care am impus-o prin întrebările mele, într-un moment în care Lacan, în imensul lui arsenal de vicleşuguri, o descoperise pe aceasta: să fii întotdeauna de acord cu discursul

pacientului. Aşa e! Chiar aşa! Sigur că da! Ai perfectă dreptate! Aceste interjecţii aveau un efect paradoxal. Pacientul începea să se îndoiască de propria-i judecată, de poziţia, de credinţele lui.

Slujba de intern nu îmi permitea decât patru săptămâni de concediu. M-am întors singur din Italia şi m-am pomenit, în chip de unic tovarăş, cu Manuela, o persoană care venea, câteva ore pe săptămână, să facă puţină curăţenie şi să le deschidă uşa pacienţilor mei.

într-o după-amiază de august, când m-am întors de la spital, Manuela mi-a spus că primisem un telefon. Nu reţinuse numele celui care sunase. Dar notase numărul lui de telefon. Am recunoscut imediat. Era al lui Lacan. L-am sunat.

- Unde eşti, Haddad? <

- Acasă, domnule.

- De ce nu vii să mă vezi?

- Nu ştiam... Nu stabilisem o dată... Credeam că sunteţi în concediu... când doriţi...?

Mă bâlbâiam. Telefonul, întrebarea mă surprindeau. în plus, trăiam un moment straniu. O ceartă puternică între tata şi unul dintre fraţi, moartea uneia dintre mătuşile mele, singurătatea, canicula acelui august parizian mă aruncaseră într-o dispoziţie dintre cele mai proaste.

- Imediat!

- Bine, sosesc.

Ce voia de la mine? De ce această ciudată invitaţie să mă duc la el imediat?

Fidelitatea mea faţă de Lacan era dincolo de orice întrebare. Hotărâsem o dată pentru totdeauna să mă conformez directivelor lui, oricât de baroce ar fi fost ele. în lunile din urmă, ceva se schimbase profund în relaţia dintre noi, dar şi în persoana lui. Nu mai era omul stră-

lucitor pe care îl cunoscusem la începutul analizei mele. Nu mai ţinea, la seminariile sale, acele lungi conferinţe în care nu ştiai pe cine să admiri mai mult: actorul sau gânditorul de geniu. Vârsta îl ajunsese din urmă. Gemea atunci când urca până la etajul unde se afla cabinetul. Seminarul, de când se lansase în teoria nodurilor, era un lung şir de tăceri în faţa schemelor pe care nu mai reuşea să le deseneze. Toate astea mă tulburau şi au făcut ca dependenţa mea faţă de el să se metamorfozeze într-un sentiment filial, sentimentul pentru un tată aflat în declin.

Am ajuns pe strada Lille în câteva minute. Sala de aşteptare era goală şi am fost imediat introdus în birou. Mă aşteptam la o convorbire specială. Nici pe departe; ca de obicei, m-a invitat să mă întind pe divan. I-am vorbit despre marasmul în care mă zbăteam. Şedinţa s-a prelungit câteva minute.

- Bănuiam, spuse Lacan, înainte să adauge aceste cuvinte ciudate: M-am întors din concediu special pentru dumneata. Eram neliniştit din cauza dumitale... din cauza analizei dumitale, vreau să spun.

Ce însemna această declaraţie? Această invitaţie de a relua urgent şedinţele? O astfel de grijă pentru persoana mea nu putea în nici un fel să rămână izolată. Trebuia ca efectul ei să fie echilibrat printr-o contramăsură neplăcută.

- Cum am venit special pentru dumneata, o să-mi plăteşti preţul dublu, adică 400 de franci. Ne revedem miercurea viitoare, la aceeaşi oră.

Lacan părea vesel. Plecând, am observat prezenţa unui alt pacient în sala de aşteptare. Dacă se întorsese din concediu special pentru mine, împărţeam acest privilegiu cu câţiva alţii.

Săptămâna următoare, deşi am intrat direct în birou, am remarcat că sala de aşteptare începea să fie din nou populată. A mai fost o a treia şedinţă de acest tip, în ultima săptămână din august. De data asta, cabinetul se întorsese la afluenţa obişnuită.

Lacan îşi „machia" adesea actele, dându-le o alură de farsă, prefăcându-se mai ales avid de câştig. „Machiajul" acesta nu rezista însă la un examen atent. Ce nevoie avea, la vârsta lui şi după ce adunase o avere frumuşică, de cele câteva onorarii plătite în canicula lunii august? Adevărul este că, deşi poate iubea mult banii, nu era câtuşi de puţin rapace şi putea să fie de o generozitate uluitoare. Gloria, secretara, mi-a povestit, după moartea lui, următoarea întâmplare. I-a cerut într-o zi permisiunea să lipsească după-amiază. A întrebat-o pentru ce motiv. Ca să caute un apartament, i-a răspuns; proprietarul apartamentului unde locuia îi pusese în vedere să se mute. Câteva ore mai târziu, Lacan a informat-o că Sylvia, soţia lui, îi găsise un apartament.

- N-am să pot niciodată să plătesc o chirie în acel cartier!

- Cine ţi-a vorbit de chirie? Dacă îţi place, ţi-L fac cadou.

Am mai adunat şi alte mărturii emoţionante despre adevărata generozitate, discretă aşa cum şade bine, a lui Lacan, despre care voi vorbi mai târziu.

Motivul acestei întoarceri inopinate din concediu trebuia căutat în altă parte şi el era, cu siguranţă, tragic. După socotelile mele, aceea este perioada în care Lacan a descoperit cancerul de colon pe care hotărâse să nu-L trateze şi care avea să-i curme zilele câţiva ani mai târziu. J.-A. Miller mi-a povestit următoarele: apropiaţilor lui,

care îl întrebau de ce refuză să se opereze, le răspundea, cu acel insuportabil surâs ironic pe care îl arbora uneori:

- Pentru că aşa poftesc eu.

Trebuia totuşi să ducă la bun sfârşit ceea ce începuse, sau cel puţin să încerce să o facă. Intre altele, să încheie anumite analize încă în suferinţă, printre care şi a mea. Asta era în orice caz interpretarea pe care o dădeam eu acestui ciudat episod estival.

Dacă memoria cronologiei nu mă înşală, câteva săptămâni mai târziu am hotărât să-mi termin întrevederile cu pasorii mei. Nu mai aveam nimic de adăugat la ceea ce le spusesem deja. De acum înainte, juriul era cel chemat să-mi aprecieze mărturia.

Nu ştiam care trebuia să fie continuarea procedurii. Ignoranţa mea a fost de scurtă durată şi întreruptă de un nou incident. Mă aflam întâmplător în clădirea Şcolii, când secretara m-a informat că domnul Clavreul voia să-mi vorbească de urgenţă. întors acasă, A. mi-a spus şi ea că acelaşi Clavreul mă ruga să-i telefonez cât de repede. Ceea ce am şi făcut. La celălalt capăt al firului, secretara lui m-a informat că se pierduseră numele şi adresele celor doi pasori ai mei. Lucru foarte ciudat, deoarece aceste informaţii mi le dăduse chiar Clavreul, marele maestru de ceremonii al paselor. Cum le pierduse? Şi de ce atâta urgenţă? Răspunsul se impunea de la sine. Juriul de consimţământ, cel însărcinat să-mi examineze mărturia, era convocat peste puţină vreme ca să se pronunţe asupra cazului meu. Dureroasa şi întortocheata mea poveste, metamorfoza pe care psihanaliza o operase în mine, toate acestea vor fi expuse în faţa acestui areopag. Pentru motive pe care nu le înţeleg, vestea mi-a stârnit o puternică emoţie. în minte mi-a revenit un text din Biblie, cartea lui Iov, pe care am citit-o şi recitit-o. Mi

s-a părut că anumite pasaje, prin lacrimile pe care nu reuşeam să le stăpânesc, descriau mult mai bine destinul meu decât toate cuvintele pe care le auziseră urechile celor doi pasori. Mi-a venit ideea să le telefonez, să adaug ceva, o ultimă tuşă la mărturia mea. Au fost de acord. Pierre M. a fost glacial, Catherine M. plină de căldură. Mi-a confirmat că juriul era convocat peste două zile, într-o miercuri. Ceea ce, în mod normal, ar fi trebuit să nu ştiu. Am implorat-o ca, înainte de acea reuniune, să citească pasajele din cartea lui Iov pe care i le indicam. Vorbindu-i, abia puteam să-mi înăbuş hohotele de plâns.

Emoţia contrazicea sensul pe care credeam că-L dau demersului meu - acela de galop de probă. îmi propusesem să încerc din nou această procedură de îndată ce analiza se va fi sfârşit. La urma urmelor, să fiu admis pentru pasă, să devin Analist al Şcolii (A.E.7, cum se spunea) însemna să obţin bastonul de mareşal când eu nu eram decât un soldat neinstruit.

în cele două zile care au urmat, emoţia mi-a dispărut şi n-am mai acordat nici o atenţie acelei fatidice miercuri seara în care s-a decis soarta mea. M-am dus liniştit la şedinţa de joi fără să-mi pese de deliberările din ajun, deoarece cunoşteam dinainte concluzia lor. Nici vorbă să-L plictisesc pe Lacan cu asemenea fleacuri. Dacă trebuia să fiu informat despre rezultatele deliberării, acest lucru se va face pe un alt canal.

Nu-mi amintesc deloc cele câteva cuvinte pe care le-am pronunţat în acea zi pe divan. Dar când eram pe punctul să plec, Lacan m-a oprit. Rămăsese aşezat în fotoliul lui adânc, cu figura gravă şi obosită care devenise

7 A.E. (siglă pentru Analyste de l'Ecole - Analist al Şcolii) (N. t.).

de acum obişnuită. Cuvintele pe care mi le-a spus mi-au rămas, ele, gravate în memorie, indelebile:

- Juriul de consimţământ s-a reunit ieri seară ca să-ţi examineze pasa. Aşa cum ţi-ai dat şi dumneata seama, elaborarea ei era încă imperfectă...

- Sigur, ştiam...

Dar Lacan m-a întrerupt pentru că nu asta era esenţial şi a adăugat:

- Dar asta era. Pasorii dumitale au fost excelenţi.

Apoi a urmat fraza cea mai stranie:

- Continuă cu aceiaşi. Ne vedem mâine.

„Asta era"! Cu alte cuvinte, în ochii lui, trecusem cu bine de faimoasa pasă. Numai că ultimele cuvinte mă lăsau perplex: Continuă cu aceiaşi. Care aceiaşi? Aceeaşi Şcoală? Asta se înţelegea de la sine, pentru că nu exista pasă în afara ei. Acelaşi analist? Evident. Numai că pasa nu o efectuezi cu analistul tău, ci cu pasori. Conţinutul mesajului nu putea fi, prin urmare, decât acesta: cu aceiaşi pasori. Or, această prelungire a pasei nu era prevăzută în dispozitivul pe care chiar el îl inventase. Mă întrebam în ce complicaţii mă băga Lacan.

Când m-am întors acasă, am fost surprins de atitudinea lui A.:

- Ei, ai reuşit? m-a întrebat ea, simplu.

- Nu. Nu sunt admis.

Figura ei a exprimat cea mai profundă dezamăgire. Şi eu care credeam că nu-i pasă de nimic din toate acestea! Era mai tristă decât mine în faţa a ceea ce semăna cu un eşec. I-am repetat cuvintele lui Lacan care şi-au căpătat, dintr-o dată, întreaga importanţă.

Am telefonat câtorva „prieteni", câtorva colegi, încercând să înţeleg împreună cu ei cuvintele lui Lacan, acest enigmatic „continuă cu aceiaşi". Am fost obligat

să ascult discursurile goale, pe-atunci la modă. Discursurile dominante sunt, de altfel, întotdeauna găunoase. Nu se schimbă decât forma. Refrenul lor era: „Pur şi simplu te invită să continui să lucrezi!". „A lucra" este cuvântul fetiş tocmai al celor care nu fac nimic sau, mai exact, al celor care se învârt pe loc, de la un colocviu plictisitor de moarte la un grup de lucru steril. Strălucirea cuvântului lui Lacan era astfel anulată.

Am auzit în curând şi alte zvonuri, mai puţin plăcute. Deliberările juriului, asemenea secretului instrucţiei în justiţie, erau considerate confidenţiale; şi totuşi, au fost unele „scurgeri". „H., se spunea, a rămas ataşat tatălui ideal, H. este delirant..." Am fost foarte afectat şi i-am vorbit despre asta lui Claude Conte, şi el membru al juriului. Mi-a mărturisit, în modul său discret, marea lui tristeţe: „Se petrec lucruri foarte ciudate în mediul ăsta analitic."

Spunând „ciudate", se gândea la urâţenia care domina relaţiile dintre colegii din Şcoală. El însuşi fusese interesat de mărturia mea, deşi nu mi-a ascuns că, pentru el, spre deosebire de Lacan, „nu era asta". Nu a spus nimic în legătură cu expresia „continuă cu aceiaşi".

Toate miasmele acestea mă obosiseră profund, mă copleşiseră. Am hotărât să-mi acord un răgaz pentru reflecţie. O să vedem mai târziu. Astfel încât, întorcându-mă la şedinţele mele, am crezut că pun capăt întregii poveşti prin aceste cuvinte:

- Am hotărât să amân pe mai târziu...

Din nou, şi tot spre marea mea surpiză, deşi Lacan devenea din ce în ce mai laconic, m-a întrerupt imediat:

- Nici nu poate fi vorba să amâni pe mai târziu. Trebuie să continui imediat...

Injoncţiune fără drept de apel, dintre cele la care nu poţi decât să răspunzi, parafrazând expresia biblică, prin cuvintele: Iată-mă. Nu putea fi vorba să mă sustrag acestei injoncţiuni care ascundea - o simţeam în mod confuz - o miză importantă.

Un prieten psihanalist de altă obedienţă, Benno Rozenberg, mă va întreba câţiva ani mai târziu:
- Nu crezi că Lacan a intervenit prea mult în analiza ta?
Cu alte cuvinte, Lacan nu derogase mult de la regula sacrosanctă - goală de sens concret - a neutralităţii binevoitoare? Cu siguranţă. Fără intervenţia lui, aş fi făcut acele studii de medicină care, între altele, m-au pus la adăpost de dependenţa faţă de reţelele de clienţi, asigurându-mi, în acelaşi timp, libertatea de gândire? Interesul meu pentru textele ebraice s-ar fi trezit? Ca să nu mai vorbim de un divorţ, din fericire evitat, a cărui necesitate părea înscrisă în stele. Aceste intervenţii, înţelept picurate de-a lungul anilor, aveau să degajeze un stil care mi-a fost propriu. Mi-a plăcut întotdeauna expresia clară, sintaxa clasică, fraza scurtă, subiect, verb, nume predicativ, opusul, într-un cuvânt, al „stilului Lacan". Mi s-a povestit că un coleg, întrebat fiind despre impresia pe care i-o lăsase una dintre conferinţele mele, a răspuns: „H. e prea simplist." Asta pentru că, la Şcoală, toată lumea „lacaniza", prefera stilul confuz, abscons, îşi dezvolta argumentele în fraze pseudo-mallarmeene. Am plătit şi eu tribut acestei înclinaţii, crezând că astfel voi fi mai „psihanalitic" şi mai pe placul lui Lacan, chinuindu-mi sintaxa şi construind fraze pline de emfază. Lacan a fost cel care, foarte repede, prin al său faimos mormăit de urs mânios, a pus capăt acestor maimuţă-

reli. Simplist sunt, simplist rămân. Cel puţin, voi fi fost unul dintre rarii psihanalişti din generaţia mea care a produs câteva concepte noi încă valabile. Lacan a ştiut să înăbuşe şi veleităţile mele de a adopta un lo-ok arborat de una sau de alta dintre sub-bisericuţele la modă în Şcoală - plete şi baba cool post-şaizeci-şi-opt sau, invers, papion şi trabuc răsucit. Toate aceste intervenţii nu făceau decât să mă trimită la propriul meu stil, mai degrabă cenuşiu şi destul de natural. M-a ajutat astfel să depăşesc efectele de identificare care apar în toate instituţiile. I-am răspuns, aşadar, prietenului Rozenberg că eram foarte recunoscător pentru aceste intervenţii care funcţionau ca o contra-greutate faţă de efectele de grup. Aşa încât, atunci când Lacan m-a invitat să continuu fără întârziere procesul instituţional al pasei, această invitaţie se înscria printre manevrele menite să pună capăt curei mele şi nu se punea problema să mă eschivez. Nu exista o altă scăpare din această experienţă totală pe care o reprezenta o cură cu Lacan decât deznodământul ei. Şi alţii au depus mărturie în acelaşi sens.

Le-am telefonat, prin urmare, celor doi pasori ai mei şi le-am repetat cuvintele lui Lacan. Demersul meu i-a stânjenit foarte mult. Se vor gândi, mi-au spus, adică vor consulta mica reţea din care făceau parte şi, mai ales, îi vor cere sfatul lui Clavreul în rolul nepotrivit de cerber pe care şi-L arogase. Săptămânile au trecut. într-un târziu, Catherine M. mi-a telefonat ca să-mi anunţe refuzul ei de a continua procesul. Am luat notă. Celălalt pasor a avut o reacţie mult mai ciudată. Pentru că nu dădea nici un semn de viaţă, i-am telefonat din nou. Mi-a răspuns cu tonul distant propriu unui analist demn de acest nume:

- Ceea ce vă trebuie dumneavoastră este un analist. Cred că asta îmi cereţi.
Am avut nevoie de câteva secunde ca să înţeleg această „păsărească". Bietul om „înţelesese" că îi ceream, lui, o analiză.
- Dar urmez deja o analiză, cu Lacan.
Interlocutorul meu o ţinea una şi bună. Am înţeles că cei doi „excelenţi pasori" îşi depăşiseră, în direcţia greşită, limita competenţei.
Rămăsesem fără pasori pentru că „aceiaşi" se eschivau. Nu mai aveam decât o singură soluţie. Să mă duc din nou la Clavreul şi să extrag alte două nume de pasori. Am fixat o întâlnire.
M-a întâmpinat cu răceală. Şi de data aceasta, aşezat în fotoliu, Clavreul nu a încetat o clipă să scormonească cu un vătrai tăciunii stinşi din şemineu. Nu am avut parte de nici o privire, de nici un crâmpei adevărat de dialog. Când i-am repetat cuvintele lui Lacan, am primit următorul răspuns:
- Fiecare îi atribuie lui Lacan tot ce îi trece prin cap!
Acest „fiecare" mă includea şi pe mine. Altfel spus, eram un născocitor sau un mincinos.
- înţelegeţi, i-am spus, că demersul acesta îmi este penibil şi că aş fi preferat să nu-L fac. Vreau totuşi să obţin doi noi pasori.
- Refuz.
Cu ce drept refuza? Clavreul nu era, în definitiv, decât administratorul procedurii. A pronunţat atunci aceste cuvinte care aveau să ridice în mine un imens val de dezgust şi de dispreţ:
- Pentru că nu aţi fost niciodată în pasă, nu sunteţi în pasă...
- Sunt de acord.

- ...şi nu veţi fi niciodată în pasă.
Eram astfel condamnat, prin câteva cuvinte, la veşnicia infernului, la alienare definitivă. Nu voi fi niciodată în pasă însemna, în jargonul nostru, că nu voi fi niciodată un adevărat analist. Era o excomunicare majoră. Nu avusesem niciodată un diferend personal. Aşa că nu înţelegeam violenţa acestui atac, încărcătura lui de ură a cărei sursă prefer să o ignor.
Am fost obligat să vorbesc despre incident în şedinţă. Lacan a suspinat, rămânând mut. Ajuns în pragul uşii, m-am întors către el: rămăsese aşezat în fotoliu. Şi atunci am pronunţat aceste cuvinte, cuvinte de adevăr ţâşnite aşa cum se întâmpla adesea în prezenţa lui Lacan:
- Şi ce să fac cu povestea asta cu Clavreul?
Căci nu mai era vorba nici de pasă, nici de psihanaliză, ci de o mică escrocherie şi de un joc de putere.
- Ei bine, mi-a răspuns el prompt, povestea asta cu Clavreul o laşi baltă!
O dată în plus, Lacan îşi dezavua în prezenţa mea pe unul dintre cei mai apropiaţi locotenenţi. Nu puteam ghici că, în spatele acestor cuvinte, soarta însăşi a Şcolii era de pe acum pecetluită. Luase deja hotărârea de a dizolva acea colcăială de mici clanuri rivale în care se transformase Şcoala.
Câteva zile mai târziu, în ianuarie 1978, a avut loc, la Deauville, un congres consacrat pasei. Oraşul, ca şi minţile, era învăluit într-o ceaţă groasă. Au fost pronunţate acolo discursuri lungi care au avut soarta frunzelor veştede. Dolto a crezut că va galvaniza energiile şovăitoare declarându-se gata să se supună ea însăşi pasei şi i-a invitat pe analiştii experimentaţi să-i urmeze exemplul. Lacan i-a replicat că mărturia analiştilor îmbătrâniţi în me-

serie nu îl interesa. Ceea ce dorise era mărturia unor tineri analişti, „mai precis ceea ce îi poate trece prin tărtăcuţă cuiva pentru a se autoriza să devină analist. Am vrut să am mărturii şi bineînţeles nu am avut nici una... într-adevăr, pasa asta este un eşec complet".8

Lacan mi s-a părut, în acea zi, deosebit de copleşit. L-am întâlnit, câteva minute mai târziu, în holul hotelului unde se adunaseră toţi participanţii la congres; purta pe cap o tocă de blană pusă într-o parte. Gérard Miller se învârtea în jurul lui. Ii ceda biletul lui de avion spre Paris. Bătrânelul meu drag mi-a părut deosebit de îmbătrânit; răul care avea să-i curme zilele înainta cu paşi mari. . .

Buletinul intern al Şcolii freudiene de la Paris, nr. 23.

Cu toţii la azil"

^^ând m-am dus prima dată în casa situată pe
f strada Lille, la numărul 5 - era în toamna lui
KmS 1969 - Lacan, la cei aproape şaptezeci de ani ai săi şi în ciuda părului complet alb, nu avea nimic dintr-un bătrân. Eram impresionat de energia lui, de vocea sigură pe sine, de mersul lui. îşi primea primii pacienţi la o oră destul de matinală ^ am avut şedinţe în jurul orei opt dimineaţa şi nu eram primul care aştepta - şi închidea cabinetul după ora opt seara. Masa de prânz nu dura prea mult; la ora unu şi jumătate erau deja destul de numeroşi cei care se înghesuiau în sala de aşteptare. Cât despre vacanţe... în afară de luna august, de o săptămână de Crăciun şi de Paşte şi exceptând câteva zile în februarie, era întotdeauna la post, pe strada Lille, numărul 5. Spre deosebire de mulţi analişti, meseria lui nu părea să-L obosească niciodată şi folosirea şedinţelor scurte (uneori abuzând chiar de ele) îl ajuta să reziste. Un astfel de mod de viaţă şi de funcţionare atestă faptul că, deşi poate iubea banii, nu aceasta era motivaţia lui principală.

Am fost primit mai târziu la ceea ce el numea seminarul lui, deşi, cel mai adesea, acesta se reducea la un adevărat monolog. Timp de o oră şi jumătate, în picioare, cu mâniile lui, cu bufoneriile lui, cu o rară măiestrie a spectacolului, el îşi magnetiza publicul care, pentru nimic în lume, nu ar fi ratat această ciudată performanţă capabilă să-L epuizeze pe orice tânăr orator.

La prezentările de caz pe care le făcea, asistam la o altă uluitoare performanţă care dura, şi ea, mai mult de o oră. Cu această ocazie, într-o incredibilă simbioză cu discursul bolnavului, el îi prezenta povestea, delirul, conferindu-i nefericitului un fel de geniu, de metafizică profunzime care îl mişca până în adâncul sufletului pe auditorul atent.

O dată exerciţiul terminat - cel al seminarului sau cel al prezentării -, Lacan se grăbea spre cabinet unde îl aşteptau deja mulţi pacienţi, veniţi, unii, din Italia, din Spania sau încă şi de mai departe. Masa de prânz se reducea atunci la un sandviş sau la un fel de mâncare pe care le consuma în faţa primilor interlocutori. îmi amintesc de biftecul tartar pe care îl mânca vorbindu-mi. Dacă, dintr-un motiv misterios, nu am reţinut subiectul discuţiei din acea zi, am păstrat în schimb în memorie mirosul de ceapă care îi însoţea cuvintele. Nici un pacient, în cele câteva minute care îi erau acordate, nu L-a găsit vreodată absent, distrat, „alături cu drumul", ci, din contra, întotdeauna incredibil de prezent. Acesta a fost uluitorul fenomen uman pe care l-am frecventat mai bine de zece ani.

Imperceptibil însă, Lacan îmbătrânea, pasul îi devenea şovăielnic şi îl auzeam suflând din greu când urca etajul până la cabint; nu acordam totuşi atenţie acestor lucruri, atribuind totul unor indispoziţii trecătoare sau prefăcute. Pentru mine, era nemuritor, tot aşa cum, mai

târziu, l-am crezut nemuritor pe acel alt fenomen care mi-a marcat gândirea şi existenţa, Yeshayahou Leibowitz.

Totuşi, încetul cu încetul, a trebuit să înfrunt adevărul. Declinul a devenit evident în seminarul lui începând din clipa în care interesul pentru teoria nodurilor a ocupat cea mai mare parte a discursului său. în curând, acesta s-a transformat în lungi tăceri: cu spatele la public, încerca să deseneze pe nişte mari coli albe intersectări de linii a căror importanţă era greu de sesizat. Lucrurile se complicau din ce în ce mai mult şi se reduceau la un dialog ezoteric cu doi tineri matematicieni, Michel Soury - care s-a sinucis puţin înainte ca Lacan să moară - şi Thome.

Ultimul seminar la care a reuşit să articuleze un discurs cât de cât coerent a fost cel consacrat lui Joyce - Le Sinthome. Cum să atenuezi psihoza într-un spaţiu psihic în care metafora paternă este absentă? Prin proteza ego-ului, adică reuşind să-ţi faci un nume. Acestea au fost teza cea nouă sau recunoaşterea unui eşec avansate în seminar. Fără Nume-al-Tatălui, a declarat el într-o zi, ne îndreptăm către o lume concentraţionară ai cărei precursori au fost naziştii. Tatăl modern avea acum figura ilustrată de Claudel sub titlul de tată umilit. în curând însă, nu va mai exista deloc un tată. Aceasta a fost, cred, viziunea tragică care i-a ocupat gândirea la sfârşitul vieţii şi pe care a rezumat-o într-o zi, cu ocazia unei prezentări, prin acel „cu toţii la azil" pomenit deja, însoţit de un rânjet înspăimântător.

Una dintre marile ambiţii ale psihanaliştilor din acei ani - dar lucrul rămânea confuz ca şi tot ceea ce întreprindeam - era să găsească un tratament pentru psihoză. Freud şi, după el, Lacan au insistat asupra inadecvării curei psihanalitice în acest caz. Lacan precizase ca-

rentele care făceau ca asemenea încercări să fie pentru moment inutile, poate chiar nefaste: ne-înscrierea simbolului patern în structură. Cum să te lipseşti de tată, acest tată atât de urât ca simbol de către întreaga noastră civilizaţie modernă, ştiinţifică? Or, nimic măreţ nu a fost niciodată produs în cultură decât în numele acestui tată simbolic.

Lacan căutase oare să contracareze această absenţă din ce în ce mai evidentă folosindu-se de obiectul a, obiect pulsional pentru că absent, apoi de teoria nodurilor? Se poate. Se mai poate ca - este ceea ce cred - sfârşitul vieţii să-i fi fost marcat de constatarea lucidă a eşecului tentativei sale. In cursul unei şedinţe, după ce pronunţasem cuvintele „chestiunea paternă", m-a întrerupt cu un oftat:

- în asta constă totul!

Am considerat afirmaţia o recunoaştere difinitivă a unui eşec, cel al tentativei sale de a depăşi Oedipul în calitatea lui de cheie de boltă a psihanalizei. Psihanaliza fără Oedip nu este decât un pur delir. Exista în această recunoaştere o teribilă tragedie, cea pe care mi-a concentrat-o, odată, într-un „eşti terminat", pasager pe un imens Titanic unde orchestra continuă să cânte în timp ce aisbergul i-a străpuns deja coca. Dacă Lacan, aşa cum cred eu, a manifestat un interes special pentru cura mea, dincolo de simpatia care poate apropia două fiinţe, acest interes se poate explica prin faptul că îi furnizam, fără să îmi dau seama, acea materie iudaică pe care o chestiona de ani de zile, într-o manieră voalată, convins, încă de la primele lui scrieri despre familie, că acolo, de-a lungul unei filtrări seculare, se cristalizase operatorul patern.

După seminarul Le Sinthome, cuvântul lui Lacan a devenit şi mai rar, înainte să cedeze locul unei tăceri peni-

bile care se prelungea o oră întreagă, atât cât dura seminarul. Uneori chiar, după această funebră meditaţie, rupea foile mari pe care nu reuşise să deseneze schema nu se ştie cărui nod.

Moda Lacan începea să treacă, iar publicul devenea din ce în ce mai rar. Mi se părea curios că, după ce i se declarase atâta dragoste, oamenii îl abandonau pe bătrânul aflat la ananghie. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu prezentările de caz de vinerea, la care nu voia să renunţe. Numai că lungile şi pasionantele dialoguri se reduseseră la convorbiri în care tăcerile lui Lacan deveneau din ce în ce mai lungi şi mai penibile.

A început să circule zvonul că este afazic, că suferă de o tumoare pe creier. Nu acordam însă nici un credit acestor zvonuri insistente. Descopeream în dialogurile lui mute cu ceea ce el numea „rotocoalele lui de sfoară" - ultimul obiect al interesului său - expresia unei autentice tragedii intelectuale, un mesaj mut care trebuia descifrat.

Lacan ar fi putut să se retragă cu mulţi ani înainte, aureolat de prestigiu şi de afecţiunea pur şi simplu religioasă a elevilor săi. Nu a vrut să o facă, preferând, astfel, să-şi întunece imaginea de care, în ciuda aparenţelor, nu făcea mare caz. Dorea să rămână prezent, ca teoretician şi practician, ca un clinician, până la limita extremă a puterilor lui, în serviciul acestei discipline, psihanaliza, care cu siguranţă îl îmbogăţise - aşa cum o repetau, cu plăcere, spiritele mediocre -, dar care a fost pentru el un adevărat sacerdoţiu.

Clientela i se împuţina şi ea. Unii elevi preferau să pună capăt curei decât să asiste la agonia vechiului lor idol. Asta dezlănţuia în el mânii violente care se exprimau în acte - lovituri de pumn aplicate cu putere pe

umărul dezertorului. Să fi fost o expresie a senilităţii lui sau ilustrarea acelei practici zen - al cărei interes îl subliniase de multă vreme -, lovitura de baston dată de maestru elevului a cărui minte se eschivează?

în ceea ce mă priveşte, hotărârea fusese luată de multă vreme, inspirată de textele lui Platon pe care le apreciam atât: îmi voi însoţi maestrul până la capăt. Cu atât mai mult cu cât analiza mea, în acea ultimă perioadă, părea să înainteze cu paşi mari. Viaţa mea cunoştea, pe toate planurile, o primăvară pe cât de tardivă, pe atât de neaşteptată. Locuiam şi lucram într-un apartament mare şi confortabil situat la doi paşi de palatul Trocadero, decorat plăcut şi fără cheltuieli excesive, mulţumită prieteniei unei decoratoare pe care o cunoscusem cu câteva luni mai înainte.

Copiii mei trăiseră ceremonia bar miţva, evenimentul care declanşase întoarcerea mea la iudaism, întoarcere care nu a fost o simplă speculaţie, ci o înscriere în realul vieţii mele. Interesul pentru ebraică, pentru Talmud nu dispăruse o dată cu susţinerea tezei de licenţă. Dimpotrivă, în fiecare duminică dimineaţa asistam la cursurile de Talmud organizate la sinagoga din strada Montevideo. Am reluat şi studiul ebraicii. Dobândisem unele elemente în copilărie, în cadrul mişcărilor sioniste ale tineretului şi în timpul studiilor secundare la şcoala Alianţei israelite. Totul era însă foarte departe, acoperit de praful uitării. Cunoştinţele uitate reveneau însă la suprafaţă. Mi-a plăcut întotdeauna ebraica, vibraţia ei ciudată, inflexiunile frazei; mai târziu, voi face o pasiune pentru autobiografia omului care a reînsufleţit-o ca limbă vie, Eliezer Ben Yehuda.

Această efervescenţă continuă a părut să-şi găsească expresia naturală în naţionalismul evreiesc - sionism -

despre care aveam o reprezentare ideală. Voi avea nevoie de ani şi de o experienţă directă, trăită pentru a scăpa de această iluzie, ajungând chiar să detest majoritatea formelor ei de expresie. M-am înflăcărat, o vreme, pentru Israel. îmi făceam frecvent concediile acolo, trăind săptămânile pe care le petreceam pe acel pământ într-o adevărată fericire. Apoi, în momentul în care luam avionul ca să mă întorc la Paris, mă cuprindea o uriaşă tristeţe, începea să se nască în mine dorinţa imperioasă de a mă instala, într-o zi, în această ţară.

în vara lui '78, am făcut o minunată călătorie în deşertul Sinai, pe jos - un trek -, în munţii care înconjoară mănăstirea Sfânta Ecaterina. Să dormi în aer liber, sub extraordinarele constelaţii ale cerului deşertului, să mănânci, pe o stâncă, o bucată de pâine preparată acolo de beduini şi însoţită de câteva măsline negre, să descoperi pe neaşteptate un izvor de apă proaspătă, să te scalzi în vecinătatea imediată a minunaţilor corali din Marea Roşie - iată ce am trăit noi, A. şi cu mine; zece zile de mare fericire şi de frumoasă prietenie, în tovărăşia unui grup de israelieni îndrăgostiţi de mersul pe jos şi de deşert. Cum să uit că în acel loc se produsese extraordinarul eveniment înrădăcinat în adâncul sufletului meu, revelaţia Legii, acea Lege care se afla în centrul învăţăturii lui Lacan?

Or, tocmai conceptul de Lege, repetat întruna de psihanaliştii lacanieni, dar golit de orice conţinut concret, se dovedea mai mult stânjenitor decât edifiant. Ce să faci cu el? Vulgata freudiană stipula că un analist avea datoria să fie ateu. Şcoala lui Lacan număra totuşi printre membrii ei călugări iezuiţi, catecumeni ai lui Dolto şi mulţi răspopiţi. Care era locul iudaismului printre toate acestea? Această ambivalenţă a discursului, această poziţie obsesiónala colectivă aveau să ducă la destrămarea Şcolii.

Sufeream eu însumi de acest paralizant şi nevrotic „între-două". Aveam de pe acum o practică importantă a iudaismului, frecventam sinagoga, posteam de Kipur, mâneam azimă de Pesah, nu mai consumam nici speciile interzise, nici amestecul lapte-carne. Nu îndrăzneam totuşi să mă recunosc credincios. Şi atunci de ce simţeam nevoia să respect riturile? Analiza mă va lăsa, până la sfârşit, în această poziţie incomodă (dar comodă, să o recunoaştem, prin alte aspecte). Numai mult mai târziu, după ce am descoperit teologia maimonidiană şi după ce l-am cunoscut pe minunatul Leibowitz, voi face acest pas şi voi descoperi o coerenţă suplă în dezordonata mea căutare de adevăr. Căutarea lui Dumnezeu, inclusiv în această reprezentare fantasmatică a privirii mele aţintite asupra perdelei Sanctuarului, nu era oare, alături de căutarea sexului, marea problemă a vieţii mele?

Aceasta este mărturia pe care juriul de consimţământ al Şcolii nici nu a ştiut, nici nu a vrut să o asculte. Lacan mă îndemna să ridic tonul, să străpung surzenia hoardei căreia îi dăduse viaţă.

în decembrie 1979, la şedinţa de seminar care preceda vacanţa de Crăciun, eram aşezat lângă Eric Porge. Lacan a desenat pe tablă două noduri borromeene foarte simple, fiecare format din trei cercuri din sfoară care se amestecau între ele într-un mod aparte. Fiecare dintre cercuri reprezenta fie simbolicul, fie imaginarul, fie realul. A repetat încă o dată ceea ce nu înceta de ani de zile să repete: căderea unuia dintre ele, indiferent care, le reda libertatea celorlalte două şi, în acelaşi timp, suprima nodul, lucru pe care îl ştiam cu toţii perfect de bine.
M-am întors atunci spre Porge şi am pronunţat aceste cuvinte care mi-au venit în minte - un fel de inexplica-

bilă epif anie -, aşa cum mi se întâmplase uneori în relaţia mea cu Lacan:

- Acest desen reprezintă Şcoala. S-a terminat cu ea.

Nici nu ştiam câtă dreptate aveam. în primele zile din ianuarie, fiecare membru al Şcolii a primit o scrisoare în care Lacan ne anunţa că părăsea Şcoala, Şcoala lui, mai precis, conform topologiei borromeene pe care o construise, că o dizolva. Anunţul a făcut mare vâlvă în ziare, adevărat eveniment naţional şi manifestare a locului proeminent pe care psihanaliza îl ocupa atunci în viaţa culturală a ţării.

Textul - aveam să o aflu mai târziu - fusese redactat de Jacques-Alain Miller, ginerele lui, dar, după părerea tuturor, respectând instrucţiunile lui Lacan. Dizolvarea o dorise el, el singur, din tot sufletul, cu furia dureroasă de a-şi distruge propria operă. De ce? Fără îndoială, pentru a nu permite să apese asupra psihanalizei, pasiune a vieţii lui, greutatea unei noi instituţii perverse, cu puteri nemăsurate. Instituţiile lacaniene perverse - instituţiile nu sunt ele oare, prin natura lor, toate perverse? - aveau să prolifereze după el. Dar nici una dintre ele nu se va putea pretinde moştenitoarea legitimă a operei şi prestigiului lui, chiar controversat. Fiecare va trebui să-şi dea singură propria măsură. Douăzeci de ani mai târziu, nici una nu a reuşit să o facă. Preocuparea pentru putere a trecut înaintea necesarei reflecţii privind starea actuală a psihanalizei, reflecţie în primul rând epistemologică, motiv pentru care nu mă mai alătur nici uneia dintre ele.

Am trăit această dizolvare ca pe o eliberare. Toţi baronii lacanismului, drapaţi în morga lor, s-au pomenit dezavuaţi. Certurile care îi divizau în vederea unei ilu-

zorii succesiuni au fost reduse la propria deşertăciune. Ginerele avea, fără îndoială, să pună mâna pe avere. Numai că aspectul acela nici nu mă privea, nici nu mă interesa. După umilinţele şi jignirile îndurate - în legătură cu pasa, cu interesul meu pentru iudaism, cu teza mea despre încorporarea scriiturii în procesul identificării primare -, respiram de uşurare.

In săptămânile care au urmat dizolvării, am avut un vis ciudat şi sinistru pe care i l-am povestit lui Lacan. Un camion cu prelată, asemănător cu cele pe care armata le foloseşte pentru transportul trupelor, staţiona în mijlocul Bulevardului Champs-Elysees. Nişte bărbaţi s-au apucat să descarce oribila încărcătură - bucăţi de trupuri omeneşti sângerânde care au format o grămăjoară pe şosea. O voce din off mi-a explicat, chiar în interiorul visului, semnificaţia ei:

- Este vorba de Şcoala freudiană de la Paris.

- Aşa e, mi-a spus Lacan copleşit, o grămăjoară.

Cu siguranţă, juca pe sensul cuvintelor1: a mic, singurul concept nou, după părerea lui, pe care L-a adăugat teoriei lui Freud.

Lacan şi-a reluat seminarul, cu cele două şedinţe lunare obişnuite. Bolboroseala, tăcerile despre noduri s-au sfârşit. Lacan citea un text pe care îl întrerupea cu observaţii, cu intervenţii improvizate. îşi regăsise verva şi umorul, în ciuda unei oboseli din ce în ce mai vizibile, dar mai ales acea mare demnitate care va rămâne imaginea mea despre el.

Prietena mea Laurence Bataille, fiica vitregă a lui Lacan, îmi va spune mai târziu că textele fuseseră scrise de

1 Grămăjoară (petit tas) şi a mic (petit a) se pronunţă la fel în franceză (N. t.).

J.-A. Miller, Lacan fiind incapabil să scrie. Cum am fost prezent la fiecare şedinţă a acestui seminar controversat, pot spune că nu am avut nici un minut impresia că mă aflu în faţa unui robot manipulat, ci în faţa unui subiect care îşi asuma cuvântul.

Scrisoarea de dizolvare deschisese un alt front, neaşteptat, o luptă juridică. Dizolvarea, e drept, nu fusese pronunţată în formele legale, cu convocarea unei adunări generale şi cu votarea unei moţiuni cu o majoritate de două treimi. Dar ce putea să însemne o Şcoală lacaniană dezavuată de Lacan însuşi? Cu toate acestea, un grup important de opozanţi, susţinut de Françoise Dolto, se adresase în mare grabă justiţiei şi dizolvarea a fost blocată, ca şi crearea unei noi instituţii, Cauza freudiană, menită să preia ştafeta defunctei Şcoli.

Unii au remarcat că numele dat noii instituţii, Cauza freudiană, amintea de numele unei organizaţii politice anterioare, Cauza Poporului, grupuscul maoist ai cărui conducători au fost fraţii Miller şi Alain Geismar. Mâna ginerelui era din ce în ce mai evidentă în acest joc de măşti aruncate şi în care apăreau noi măşti. Adevărul e că nu înţelegeam nimic din tot ce se urzea. Foarte curând, a apărut la conducerea acestei „revoluţii culturale" un cvintet format din J.-A. Miller, Colette Soler, Catherine Millot, Eric Laurent şi Michel Silvestre (care mi-a fost prieten până la moartea lui prematură), avându-L, în fundal, pe „fratele" Gérard Miller. Câţiva ani mai târziu, această micuţă companie se va destrăma, răpusă de sciziuni repetate. Gérard Miller nu-şi dezvăluise încă talentul de histrion care L-a transformat, de atunci, în inevitabilul animator al jocurilor tele-radiofonice. Rigid, el întruchipa atunci, în Şcoală, cauza mao-lacanismului. Stranie relaţia dintre cei doi fraţi! Gérard avea pentru fratele

lui, Jacques-Alain, o nesfârşită admiraţie. Fratele cel mare însă mărturisea că nutreşte faţă de cel mic, a cărui vervă polemică o exploata, sentimente de o mare duritate:

- Lămuriţi-mă, dumneavoastră care cunoaşteţi Biblia, mi-a spus el într-o zi, între Abel şi Cain, Abel este fratele mai mare?

- Nu, conform textelor, Cain este cel mare. Dar de ce mă întrebaţi?

- E ciudat, am văzut întotdeauna în fratele meu Gérard pe ucigaşul meu potenţial.

Il admiram mult, atunci, pe Jacques-Alain Miller pentru inteligenţa lui, pentru cultura lui, pentru expunerile lui structurate şi argumentate care făceau figură aparte pe lângă păsăreasca găunoasă pe care o auzeam la Şcoală, chiar din gura celor mai buni. De necaz, aceştia calificaseră în bătaie de joc orice expunere cât de cât articulată ca ţinând de discursul universitar. Miller a avut toate condiţiile ca să-şi avanseze pionii în pântecele moale al acestui vid epistemologic, iar eu mă regăseam perfect în stilul şi demersul lui. Mă şi vedeam lucrând alături de el, participând la un efort colectiv în care el va fi primum inter pares. Ceea ce nu-mi puteam imagina era că această persoană foarte dotată nu poseda marea ambiţie intelectuală de care îl credeam în stare. Nu visa decât putere absolută, solitară, guru de sectă. Am presupus chiar, în glumă, că are ambiţia ignorată sau refulată a unui rebe hasidic, acei rabini carismatici din Polonia, ţara de origine a familiei sale, care domneau fără restricţii asupra unor comunităţi evreieşti. Nu dobândise oare puterea conform modului de transmitere în vigoare în acele comunităţi, căsătorindu-se cu fiica unui rebe în funcţie - Lacan, în cazul de faţă - ale cărui putere şi avere acumulată dorea să le moştenească exploatând credulitatea „oi-

lor" sale? Pentru moment însă, toate acestea îmi rămâneau ascunse din cauza fidelităţii mele faţă de Lacan. Habar nu aveam că grupul Miller funcţiona ca un veritabil aparat insurecţional, cu întâlnirile lui secrete - pentru a pregăti etapa care avea să urmeze după Lacan - organizate în nu ştiu ce castel, aşa cum vor povesti singuri într-un număr al magazinului L'Ane pe care îl înfiinţaseră şi la care am colaborat vreme de doi ani.

Blocarea dizolvării o transformase într-o luptă pugilistică. Se formaseră clanuri, se schimbau invective, adversarii nu-şi mai vorbeau. Lacan le ceruse celor doritori să participe la noua instituţie, Cauza freudiană (care nu va vedea niciodată lumina zilei), să-i scrie. A primit mai mult de o mie de scrisori. Şi atunci a apărut un curios fenomen epistolar: fiecare şi-a scris scrisoarea în sute de exemplare. Astfel încât fiecare dimineaţă aducea recolta ei de curier.

Miller şi grupul lui au înfiinţat un mic buletin, Delenda, unde fiecare putea să-şi verse ofurile. Titlul amintea celebra frază a lui Cato după căderea Cartaginei: Delenda est Carthago. Trebuia distrusă orice urmă a frumoasei cetăţi punice învinse, cetate care, de altfel, era şi oraşul meu natal. Au fost redescoperite stilul grupurilor „revoluţionare", stilul „ propagandă şi agitaţie" şi al proceselor staliniste. Eram eu însumi un militant activ al acestei dizolvări. Nu înţelegeam că se opuneau hotărârii lui Lacan, că voiau să perpetueze o Şcoală lacaniană fără el. în adâncul fiinţei mele, mă bucuram că această instituţie insuportabilă, unde înţelesesem că nu aveam nici o perspectivă, era distrusă.

Miller încerca să-i adune la un loc pe partizanii hotărâţi la această dizolvare şi, cum făceam parte dintre ei, mi-a făcut unele avansuri. Mi-a propus, într-o zi, să co-

laborez la noua formulă a revistei sale Ornicar? pe care se pregătea să o lanseze. Am redactat un text intitulat Transférance signifiante, în care puneam în paralel tehnica midraşică ghezera şava cu aceea a interpretării transferului. Articolul i-a plăcut. Mi-a cerut să-L prezint într-o conferinţă pe care a ţinut-o pentru studenţii ciclului trei de la Universitatea Paris VIII.2

Acorda astfel studiului meu pe marginea Talmudului un interes, fals sau real, care nu putea decât să mă apropie de el şi de grupul lui. Din care făcea parte şi Laurence Bataille. Ea va deveni curând primul opozant al cumnatului ei.

Relaţia mea cu Miller, cu soţia lui Judith, fiica maestrului, pentru care nutream afecţiune şi stimă, a luat o întorsătură decisivă un an mai târziu, atunci când mi-a apărut cartea L'enfant illégitime. Voi reveni asupra acestui subiect. Am visat chiar într-o zi - vis pe care mi-a fost greu să-L povestesc în şedinţă - că schimbam cu Judith un fel de sărut extatic. Ea îmi spunea, înainte ca buzele noastre să se atingă: „Tu ai vrut-o", ca şi cum se comitea astfel o transgresiune ireparabilă, incestuoasă.

între timp, Lacan îşi continua seminarul şi prezentările de caz la spitalul Sainte-Anne, îşi primea zecile de pacienţi. Sancţiona, în mod evident, ceea ce se practica în numele lui. Vorbea din ce în ce mai rar, era din ce în ce mai obosit. Cu toate acestea, prezenţa lui era incontestabilă.

O primă adunare generală a Şcolii s-a ţinut sub preşedinţia unui portărel, Zécri. Partizanii dizolvării erau,

2 Acest text se află acum în chip de anexă în lucrarea mea Manger le Livre, op. cit.

desigur, majoritari, dar nu cu majoritate calificată. O a doua adunare a fost convocată două luni mai târziu, la Casa Chimiei, loc privilegiat al adunărilor Şcolii. Justiţia hotărâse astfel: vor lua cuvântul doisprezece oratori, şase pentru fiecare tabără. I-am propus lui Eric Laurent, mâna dreaptă a lui Miller, să fiu unul dintre cei şase care vor apăra dizolvarea. După un scurt moment de ezitare, a acceptat. Timpul de care dispunea fiecare era destul de scurt - zece minute, dacă memoria nu mă înşală. Am ţinut un discurs foarte violent, atât de violent încât, după scurgerea vremii, îmi regret unele dintre cuvinte. La urma urmelor, cei care se opuneau dizolvării îşi mărturiseau angoasa profundă, aceea de a nu admite ca moştenirea lui Lacan să cadă în mâinile unei bisericuţe sectare. La acea epocă, terorismul, cel palestinian în primul rând, alesese ca principal mijloc de acţiune luarea de ostatici. După lagărele de concentrare, despre care Lacan spusese într-o zi că ele constituie realul timpului nostru, luarea de ostatici nu ar reprezenta emergenţa unui nou real? într-un cuvânt, după Auschwitz, trăiam într-un univers de ostatici. Oponenţii dizolvării, minoritari, impunându-şi voinţa procedurală, nu-i luau oare ostatici pe majoritatea colegilor lor? Acesta a fost argumentul meu. Nedrept poate, dar nu lipsit de adevăr; sunt convins că a contribuit la deznodământul unei crize care nu se mai sfârşea. Pentru moment, puţin le-a lipsit partizanilor dizolvării ca să atingă pragul cerut al majorităţii.

în pauza dintre aceste înfruntări oratorice, am fost cu toţii invitaţi la un mare dejun organizat la Palatul expoziţiilor de la Porte de Versailles. Eram la masă cu câteva persoane din grupul lui Miller, lupii tineri lansaţi în cu-

cerirea puterii, Eric Laurent, Nicole Kress-Rosen... Ne aflam la marginea imensului hangar, dar în apropierea mesei de onoare, cea rezervată pentru Lacan şi apropiaţii lui - secretara lui, fiica lui, cei doi fraţi Miller. Peste puţin, Gérard s-a îndreptat spre masa noastră şi a şoptit la urechea lui Nicole, apoi la cea a lui Eric, că „doctorul" îi invita la masa lui.

Stăteam faţă în faţă cu Lacan, sub privirea lui fixă şi lipsită de strălucire. Cei doi comeseni m-au părăsit şi am rămas singur la o masă, în mijlocul vânzolelii a sute de persoane grupate câte şase la masă. Ce să fac? Să mă scol de pe scaun şi să mă alătur unei alte mese? Să nu mă mişc şi să aştept ca alţi convivi să se aşeze la masa mea? Reflecţiile mi se îngrămădeau în cap. Puteam, la urma urmelor, să mă gândesc că Lacan dorise această situaţie, că îmi ghicise insidioasa manevră de infiltrare în noul grup conducător şi că voia să o zădărnicească. Mi s-a părut că momentul era încărcat de simboluri, un semn pentru prezent, dar mai ales pentru viitor. Destinul meu era înscris în acea postură, imposibilitatea de a integra un grup, outsider al psihanalizei sub privirea distrugătoare a lui Lacan.

Un chelner a pus capăt acestei dileme:

- Domnule, nu puteţi rămâne singur la această masă. Uitaţi, este un loc liber la masa vecină. Aşezaţi-vă acolo.

Uşurat, am acceptat invitaţia.

O nouă adunare generală a fost convocată la începutul verii. De data asta, nu a avut loc o dezbatere propriu-zisă. Oponenţii dizolvării abdicaseră şi au anunţat acest lucru. Unii dintre ei îşi creaseră deja propria lor organizaţie. Un nou cuvânt magic, un nume de oraş, a dominat adunarea: Caracas, capitala Venezue-

lei. O psihanalistă argentiniancă refugiată în această ţară, Sylvia Rabinovitch, organizase împreună cu J.-A. Miller marea adunare a „lacano-americanilor", a analiştilor sud-americani, argentinieni în imensa lor majoritate, interesaţi de învăţătura lui Lacan. J.-A. Miller, asemenea lui Napoleon la Austerlitzul imaginarului său, construise o strategie pentru a înfrânge psihanaliza anglo-saxonă în bastionul ei de la International Psychoanalytical Association (IPA), instituţia care, în 1964, îl „excomunicase" pe Lacan şi învăţătura lui: să-i învăluie prin sud, să cucerească America Latină, să urce prin Mexic înainte de a asedia, apoi*de a cuceri New York, sediul IPA.

Mai târziu, Rabinovitch s-a certat cu Miller. Nu după multă vreme, a avut un grav accident de circulaţie; Miller a declarat atunci public:

- Iată ce li se întâmplă celor care trădează Câmpul freudian!

„Câmp freudian" este metafora prin care îi plăcea să se desemneze pe el însuşi. Discurs în principiu rezervat rabinilor integrişti: „Iată ce li se întâmplă celor care nu respectă Sabatul", şi care, mai bine decât nişte polemici nesfârşite, pune în lumină naufragiul post-mortem al învăţăturii lui Lacan.

între timp, dizolvarea a fost votată cu o majoritate zdrobitoare. Pentru a sărbători evenimentul, cunoscut dinainte, un cocktail fusese organizat în saloanele Casei Americii Latine din apropiere. în superba şi însorita după-amiază a începutului de vară, această dizolvare căpăta pentru mine, biet naiv, culorile unei victorii. în saloane, în grădina imobilului, cu paharul în mână, ne felicitam unii pe alţii.

- Am reuşit, jubila unul.

- Asta e întrebarea, a răspuns un altul, cui îi vine rândul acum3.

Scena cea mai curioasă se petrecea însă în grădină. Lacan era aşezat la umbra unui copac şi numeroase persoane veneau să-L salute, să-L felicite. Ca să o facă, în picioare fiind, erau nevoiţi să se aplece în faţa lui. Straniu ritual! Un râs tăcut, asemenea unui şoc electric, îi scutura uneori întregul trup. Eram atât de orb, încât nu realizam cât de gravă era starea lui. M-am întâlnit cu Gloria, secretara lui, care venise să-i ia ceva de băut:

- Ce aşteptaţi de nu vă duceţi să-L salutaţi pe doctor?, mi-a spus.

într-adevăr, stăteam la o parte, stânjenit. Mi-am luat inima în dinţi şi m-am dus în grădină ca să-L salut pe bătrânul meu maestru. I-am întins mâna, forţându-mă să surâd şi să bâigui câteva cuvinte, ceva care aducea a felicitări: „E formidabil!" M-a privit lung. Nu era nici urmă de bucurie în privirea lui, ci, mai degrabă, un tragism infinit, o tristeţe de dincolo de mormânt. Cum îmi putusem imagina, fie şi o singură clipă, că particip la un eveniment fericit când, de fapt, îşi îngropa opera cu propriile lui mâini, înainte ca el însuşi să dispară? Care era victoria pentru care mă bucuram? Această dizolvare, care reprezenta dezastrul unei vieţi şi al unei opere, era trăită ca atare de Lacan în acel moment. Aş fi putut să citesc pe acest chip epuizat, în acea privire stinsă, semnele unei morţi apropiate. Dar refuzam să văd altceva decât oboseală. Câteva săptămâni mai târziu, Lacan a luat avionul spre Caracas. La ultimul seminar, vorbise cu o bucurie evidentă despre această călătorie. Evocase chiar, ca o glu-

3 Joc de cuvinte, imposibil de tradus în limba română, bazat pe pronunţarea identică a celor două sintagme: c'est acquis / c'est ă qui (N. t.).

mă, ipoteza că, dacă regiunea o să-i placă, se va instala acolo. Eram convins că, la întoarcere, Lacan va insufla o energie nouă acestei Cauze freudiene, creată de curând, dar blocată până atunci de refuzul dizolvării.

în ultimele luni, dispoziţia mea, multă vreme sumbră, se schimbase definitiv. înţelesesem, atinsesem parcă cu degetul acel soi de complezenţă pe care o încerci atunci când întreţii o stare de spirit dureroasă, morbidă. Constatarea a fost salutată de Lacan aşa cum trebuia. Devenisem vesel, un adevărat om de viaţă, şi mi s-a întâmplat chiar, într-o zi, la Palatul Congreselor unde prezentam o comunicare, să fac întreaga sală să se prăpădească de râs.

Altă dată, privind la televizor un reportaj despre Leopold Trepper şi Orchestra roşie, am simţit, fizic, că fascinaţia pentru acest fel de sacrificii mă părăsise. Nu am mai trăit acele momente de prostraţie care îmi punctaseră viaţa şi sterilizaseră atâtea energii. Numai că această frivolitate de dată recentă mă împingea uneori pe panta prostiei; şi acesta era sentimentul care mă animase când l-am salutat pe bătrânul zdrobit!

Lunga strângere de mână, privirea tragică a lui Lacan înăbuşiseră rapid entuziasmul meu pueril. Nu eram singurul în această situaţie. Trecând dintr-un salon într-altul, m-am întâlnit cu o prietenă, Nicole Sels, distinsa bibliotecară a Şcolii cu care evocam uneori amintiri despre ţara noastră de baştină, Tunisia. „Nu mai suport ambianţa, mi-a spus, ai chef să mergi cu mine la cinema?"

Am acceptat şi, câteva minute mai târziu, un taxi ne-a lăsat pe Champs-Elysees. Am cumpărat două bilete pentru un spectacol care începea imediat, puţin la întâmplare, o întâmplare care, uneori, aranjează bine lucrurile. Era vorba despre cea de-a doua serie a Naşului, filmul

lui Francis Ford Coppola. Nu aveam nici un fel de chef să văd filmul; totuşi, după primele secvenţe, am fost fascinat. Această garden-party, aceşti convivi care bântuie aleile cu un pahar în mână pentru ca, apoi, să se ducă să se încline în faţa bătrânului naş Don Corleone a cărui mână o sărutau în timp ce umbra fiului se profila în spatele lui - toate astea m-au făcut să cred, pentru o clipă, că nu părăsisem Casa Americii Latine. Structurile instituţiilor psihanalitice, inclusiv ale celor care se reclamă de la Lacan, au oare ceva mafiot în ele?

Mafia prezintă, e drept, unele trăsături pe care noi, psihanaliştii, le cunoaştem foarte bine: familia, cu tragediile ei incestuoase, cu distrugătoarele ei rivalităţi frăţeşti, patima banilor şi puterea cu orice preţ, Cosa Nostra, Cauza noastră freudiană, transferul poate... Câţiva ani mai târziu, am făcut această remarcă în faţa unuia dintre acei guru ai post-lacanismului, care, de altfel, se pricepea foarte bine la manipularea credulităţilor. De ce să nu organizăm un congres, zile de studiu având ca temă „Structuri freudiene ale Mafiei ca instituţie fundamentală a societăţilor moderne". Omul a crezut că glumesc.

La urma urmelor însă, agitaţia instituţională nu-mi afecta viaţa decât la periferia ei. Aveam atâtea lucruri de dus la bun sfârşit. Transformarea tezei mele de licenţă în lucrare publicabilă mai întâi, ceea ce m-a obligat la modificări profunde şi la nopţi lungi de muncă.

Trebuia, pe de altă parte, să mă gândesc la lucrarea de psihiatrie care mi-ar fi permis să-mi termin definitiv studiile. Fiul meu cel mai mare se înscrisese în primul an de medicină la aceeaşi facultate şi proximitatea mi se părea uşor nelalocul ei. Lucrarea avea drept subiect gă-

selniţa mea despre identificarea primară pornind de la riturile alimentare. Ca să o fac cât mai bogată, m-am afundat în lectura cărţii lui Claude Lévi-Strauss Crud şi gătit, care m-a pasionat. Fericite timpuri cele în care o lucrare atât de aridă devenea un best-seller! Vai de epoca noastră, când vânzările cele mai bune sunt înregistrate de aşa-numitele „cărţi"! Găseam în lucrarea lui Lévi-Strauss confirmări solide ale tezei mele conform căreia „a mânca text" este un fenomen universal, text nefiind, eventual, decât tradiţie orală incarnată în rituri culinare.

Munca mea s-a materializat într-o mică broşură; m-am grăbit să-i înmânez un exemplar lui Lacan. Câteva zile mai târziu, la sfârşitul unei şedinţe, Lacan mi-a spus, ţinând broşura în mână:

- Lucrarea dumitale e remarcabilă.

De data aceasta, aprecierea maestrului meu m-a emoţionat profund. Lucrarea cu coperte de culoarea nisipului, prost tipărită, a rămas multe săptămâni, la vedere, pe biroul lui. Datorită lui Bernard-Henri Lévy, ea a fost publicată după câţiva ani sub titlul Munger le Livre.

Graba cu care desfăşuram, simultan, toate aceste activităţi, când zilele îmi erau foarte ocupate - intern la spitalul din Meaux, consultaţii la centrul medico-pedagogie de la Montrouge, clientela - mi se pare, astăzi, simptomatică. Dacă, la nivelul conştiinţei, refuzam să văd semnele declinului analistului meu, inconştient le integrasem perfect. Doream ca schimbul excepţional care îmi bulversase viaţa în extraordinara întâlnire cu bătrânul să-şi găsească încununarea în aceste activităţi.

Viaţa mea devenise incomparabil mai confortabilă, finanţele se echilibrau şi începeam să-mi plătesc datoriile, atât cele făcute la bănci cât şi micile împrumuturi pe

care mi le acordase tatăl meu. Analiza mea, ca şi cea a lui A., „uşura" totuşi bugetul familiei.

în legătură cu A., Lacan adoptase o atitudine curioasă. I se întâmpla (şi asta din ce în ce mai frecvent) ca, la sfârşitul şedinţelor mele, după rituala lui întrebare „Când ne vedem?" şi după nu mai puţin ritualul meu răspuns „Păi mâine, domnule!", să adauge această întrebare, mai degrabă ciudată: „Dar pe Ea, când o văd?"

Ea era A., soţia mea. Ştiam că venea la Lacan o dată pe săptămână, miercurea.

- Nu ştiu, cred că vă vedeţi miercurea viitoare. Nu aţi fixat o întâlnire?

Mă întrebam ce sens avea această întrebare obsedantă, ce recunoaştere voia să obţină din partea mea prelungind acea privire de la congresul de la Lille care mă obligase să mă aşez lângă ea. Ce legătură indisolubilă voia să cimenteze între noi? Gloria, credincioasa secretară, îi va spune remarca lui A., după decesul lui Lacan:

- Ah, ce mult v-a dorit prezenţa!

Nu era nici un echivoc în această insistenţă şi eram adânc mişcat: ca de un mesaj patern la apusul unei existenţe.

Anul universitar a reînceput în curând. Am realizat imediat că situaţia se schimbase foarte mult. Lacan părea să-şi fi cheltuit ultimele puteri în călătoria la Caracas. Nu mai putea fi vorba, acum, nici de seminar, nici de prezentări de caz. Facultăţile lui mentale, memoria lui păreau serios alterate. înainte de a introduce un pacient, Gloria îi spunea numele acestuia ca şi onorariul pe care îl plătea de obicei - varia de la simplu la triplu. Unii pacienţi au fost anunţaţi că nu-şi mai puteau continua analiza cu doctorul. Alţii, analişti în formare, elevi con-

form expresiei consacrate, au hotărât singuri să pună capăt analizei cu el. Nu suportau decrepitudinea maestrului.

„Aşadar, mă laşi baltă", le va spune el unora.

îmi traversasem analiza luptând zi de zi împotriva tentaţiei deşarte de a o opri. în această ultimă perioadă, tentaţia m-a părăsit. Hotărârea mea era luată: oricât m-ar fi costat, îmi voi însoţi până la capăt bătrânul maestru, analistul meu care îmi dăruise atâtea.

Perinde ac cadaver, i-am spus într-o zi lui Eric Laurent, pe care l-am întâlnit pe scară.

Boala lui Lacan, chiar dacă păstram speranţa nebună că va reuşi să scape, fie şi pentru o vreme - cât pentru o ultimă conferinţă testamentară -, mă cufunda într-o adâncă tristeţe.

- îmi plânge inima, domnule, i-am spus, să vă văd în această stare.

Am schimbat între noi o privire în care se citea ceva din ataşamentul nostru reciproc. Ştiam că fidelitatea ultimilor lui elevi îi era de mare ajutor.

Prezenţa mea alături de Lacan nu se explica totuşi numai prin această pietate filială. Contrar celor ce povesteau fidelii elevi din ajun deveniţi, peste noapte, gropari, eu, care îl vedeam pe Lacan în fiecare zi, nu aveam impresia de a mă afla în prezenţa unui strigoi sau a unui figurant. E adevărat că i se întâmpla câteodată să cadă într-o scurtă letargie din care ieşea însă repede. Vorbea rar, dar cuvântul lui nu-şi pierduse nici pertinenţa, nici incisivitatea.

Mă confruntam, cu tristeţe, dar senin, cu agonia celui care, în transfer, a ocupat locul tatălui. Referinţa mea - imaginea elevilor lui Socrate, însoţindu-şi maestrul până la ultima picătură de cucută băută.

Ultimele luni de viaţă au fost, pentru el, pur şi simplu îngrozitoare, iar pentru mine, o lecţie dură despre josnicia comportamentului psihanaliştilor de toate obedienţele, individual sau instituţional.

Ne despărţiserăm după votarea dizolvării cu speranţa ca, la reînceperea anului universitar, să ne lansăm într-o nouă aventură instituţională, cea a Cauzei freudiene. Şcoala freudiană se dovedise a fi un conglomerat de persoane care găsiseră că este comod să aparţii Şcolii şi pentru care doctrina lui Lacan nu avea, în mod obligatoriu, un caracter esenţial, referenţial. Cauza freudiană ar fi trebuit să-i reunească pe „adevăraţii" elevi. O nouă generaţie apăruse, din care făceam şi eu parte. Aliind entuziasmul nostru de începători cu experienţa vechii gărzi, am fi putut, cu siguranţă, face lucruri mari. Aveam să scriem o pagină nouă a psihanalizei, să dăm un impuls nou unei vieţi culturale franceze care dădea primele semne de declin.

Candoarea mea e uşor de explicat. Nu am avut niciodată un gust excesiv pentru putere. Cu atât mai mult în acest cadru în care reflecţia teoretică, producerea de concepte, adevărul mi se păreau a fi idealuri capabile să ne unească. Ce ambiţie mai frumoasă, în ochii mei, decât să lucrezi la înfăptuirea unei opere care va candida la un loc în marea Carte a spiritului? Cel pentru care cursa pentru putere ar fi fost prioritară nu putea fi decât un spirit mediocru, lipsit de o ambiţie autentică. Contemplarea abisalei mele erori îmi va pricinui, ceva mai târziu, o ameţeală de care nu am scăpat cu adevărat niciodată.

Cerul avea să se întunece foarte repede. J.-A. Miller şi credinciosul lui adjunct, Eric Laurent, au lansat un proiect ciudat: Delenda. Ceea ce, cu un an înainte, era un

mic buletin, s-a transformat în reuniuni importante, în mitinguri care s-au ţinut pe strada Las Cases.

De la bun început, aceste reuniuni nu mi-au plăcut. Câştigasem bătălia dizolvării; oare nu venise vremea liniştii, a muncii de reconstrucţie? Mi s-a dat de înţeles că... nu înţelesesem nimic. Spiritul defunctei Şcoli freudiene era încă prezent în minţile oamenilor. Ne aflam cu adevărat în „propagandă-agitaţie", în acea ucigaşă afirmaţie a lui Stalin conform căreia cu cât socialismul înaintează şi triumfă, cu atât rezistenţa duşmanilor lui se întăreşte. Paranoia!

Miller ura cu o ură de-a dreptul patologică EFP creată de socrul lui, Lacan. Mai târziu, cu ocazia fiecărei crize a grupului de psihanalişti reuniţi în jurul lui, crize pe care el însuşi le suscita, va evoca spectrul EFP. Această ură ascundea, fără îndoială, ura paradoxală pe care i-a purtat-o lui Lacan, care, e adevărat, nu îl menaja întotdeauna. Dovada: slaba tragere de inimă şi lipsa de grijă cu care Miller se achita de sarcina pe care i-a încredinţat-o Lacan, aceea de a tipări textul seminariilor. Am fost martorul surprins al acestei atitudini în legătură cu seminarul III, Les Psychoses, la care am avut, în ultimul moment, o contribuţie neaşteptată. Mi-a mărturisit într-o zi că nu împărtăşea admiraţia analiştilor pentru scrierile lui Freud. Ce ar fi însă doctrina psihanalitică fără operele lui Freud?

Ura ar fi putut, ar fi trebuit să se rezolve sau cel puţin să se tempereze în timpul propriei lui cure, pe care o continua de mai mult de patru ani cu Charles Melman, fratele lui siamez din multe puncte de vedere, cel de care m-am izbit şi eu în momentul întoarcerii mele la iudaism, între cei doi bărbaţi, analistul şi pacientul - doi rivali, de fapt -, o ură de moarte, lipsită de sens a izbuc-

nit în curând, sub pretextul unei poveşti încurcate legată de sediu, cel al fostei Şcoli.

Reuniunile Delenda au servit drept detonator pentru teribila explozie care avea să-i împrăştie în cele patru vânturi, definitiv, pe elevii lui Lacan. Fiecare dintre aceste reuniuni se ocupa, în principiu, de una dintre marile chestiuni ale psihanalizei şi tenorii din vechea gardă erau invitaţi să facă o expunere asupra stadiului actual al chestiunii. Asemenea dezbateri nu se desfăşoară decât în grupuri mici de lucru, în calmul unei reflecţii documentate. Or, ele erau organizate în faţa unei săli pline ochi în care era greu, cel puţin la primele şedinţe, să poţi măcar să intri. într-un astfel de climat, reuniunea, presupusă teoretică, se transforma în miting, dacă nu chiar în tribunal al poporului. Cei îmbătrâniţi în meserie nu puteau decât să le sublinieze carenţa. Aveai impresia că te uiţi le un stand de tir, într-un bâlci de provincie. Care a durat destul de puţin.

Revolta vechii gărzi nu avea să întârzie. A fost de o violenţă nemaiîntâlnită şi a condus la naufragiu tânăra Cauză freudiană. Semnalul a fost dat de Melman. Analist al mai multor membri ai familiei, începând cu J.-A. Miller, el a profitat de bogata informaţie culeasă pe divan pentru a scrie, în stilul caracteristic al epocii, o lungă scrisoare presupus confidenţială şi adresată câtorva apropiaţi, difuzată, de fapt, în sute de exemplare şi pe care toată lumea a citit-o. Acest text incredibil ne aducea la cunoştinţă următoarele:

Lacan nu mai era. Trupul care se afla pe strada Lille, numărul 5 (seara, se ducea să doarmă în casa fiicei şi a ginerelui său), care mai primea încă pacienţi (printre care şi eu), nu mai era decât un semi-cadavru, care şi-a pierdut mintea, un dement în vocabularul medical. Misive-

le pe care le primeam din când în când, redactate în pur stil Lacan şi semnate de el, dând instrucţiuni generale în vederea demarării Cauzei freudiene, erau, de fapt, concepute şi redactate de J.-A. Miller. Pseudo-epigrafii, cu alte cuvinte.

între timp, fiecare primise o scrisoare, la fel de lacaniană în formulare, care dezavua Cauza freudiană. S-a aflat curând că era vorba de un fals, de un adevărat fals, spre deosebire de falsurile-false care erau, deci, adevărate. Stilul aparte al lui Lacan se dovedea a fi, prin urmare, perfect imitabil şi nu mai garanta autenticitatea misivelor pe care ni le adresa. Pe scurt, eram marionetele unei sumbre maşinaţiuni, ale unui teatru de umbre, a cărui regie era semnată de Miller. Atmosfera devenea shakespeareană, pumnalele ieşiseră din teacă.

Lectura acestei scrisori m-a tulburat şi m-a scandalizat. Ea confirma răul ireversibil care avea să-L răpună curând pe Lacan. Dar cum să declari public mort un om care mai trăia încă? Mai ales atunci când ai fost unul dintre elevii lui cei mai apropiaţi, când îi datorai rolul pe care îl jucai în lume, averea, totul? Oricare ar fi fost temeiul acestei informaţii, pudoarea, respectul nu impuneau reţinere, tăcere? O astfel de barbarie arunca asupra psihanalizei o lumină neaşteptată. Nu ne mai aflam într-o arenă ştiinţifică, ci în cea a celor mai sălbatice lupte politice.

în plus, Cauza freudiană îşi avea forurile ei conducătoare, un birou în care Miller şi ai lui erau în minoritate. De ce să nu ridici şi să rezolvi democratic problema într-o adunare generală convocată legal? După mulţi ani, Melman va spune că psihanaliza şi democraţia sunt incompatibile. Tirania, am replicat, sau, şi mai rău, structurile totalitare i se potrivesc mai bine?

Au apărut imediat două grupuri - pro-Melman şi anti-Melman -, ambele opunându-se în aceeaşi măsură Cauzei freudiene. Grupul de baroni ai lacanismului care făceau parte din direcţie au demisionat, cu excepţia unuia, Claude Conté, preşedintele, care era, pe deasupra, şi controlorul meu şi ale cărui modestie şi discreţie le admiram în mod deosebit. O vreme, Conté a dezminţit zvonurile colportate de „scrisoare": mutismul, demenţa lui Lacan.

Am avut o convorbire cu Conté, care şi-a confirmat public spusele câteva săptămâni mai târziu. Nu, Lacan nu era acel strigoi pe care îl descrisese Melman. îl întâlnea, îi vorbea, iar Lacan îi dădea unele scurte directive. Pe de altă parte, mi-a spus, şedinţele biroului Cauzei freudiene se desfăşurau cât se poate de democratic.

„Conte, ajută-mă", i-a spus într-o zi Lacan, total confuz.

Totuşi, Conté nu a mai putut nici el rezista multă vreme. A rămas singurul membru al biroului, toţi prietenii lui plecaseră şi exercitau presiuni asupra lui. A sfârşit prin a li se alătura. M-a informat direct despre acest pas şi m-a invitat la o reuniune care s-a ţinut la hotelul Pont-Royal. Urma să se constituie un nou grup şi m-am dus ca să fiu la curent. Gérard Miller, care era pacientul lui Conté, era şi el prezent.

Pentru a rezolva criza distrugătoare pe care o traversa lacanismul, a fost convocat un „Forum" la Palatul Congreselor. Cei care i se opuneau lui Miller au refuzat să participe.

La reuniunea de la hotelul Pont-Royal, mi-am permis, ca un neştiutor, să întreb: dat fiind că aceşti opozanţi reprezintă majoritatea zdrobitoare a membrilor Cauzei freudiene, de ce să nu mergem la Forum şi să impunem

voinţa majorităţii? Pierre Legendre, un expert în analiza structurilor de putere, mi-a spus că sunt naiv. Cu câteva săptămâni mai înainte, mă aflam împreună cu el la tribuna Delenda. Disecase acolo statutul propus pentru organizarea Cauzei freudiene. Nu am întâlnit niciodată, a spus el în esenţă, o maşină juridică atât de perversă şi atât de blocată, pe scurt totalitară. Ce ne împiedica în momentul votului, la înfiinţarea instituţiei, să respingem acest statut, să-L amendăm? La urma urmelor, Miller nu dispunea nici de forţe armate, nici de amulete magice. Totuşi, câteva luni mai târziu, analiza lui Legendre mi-a fost confirmată de experienţă. Fusesem, între timp, ales în biroul Şcolii Cauzei freudiene. Am constatat atunci, dinăuntru, cum „au fost" organizate forurile conducătoare. „S-a făcut" statutar în aşa fel încât să nu existe vreun loc - şi cu atât mai puţin acel birou al cărui membru eram - unde să se poată discuta despre problemele importante ale Şcolii: orientare, politică, lucrări, tema congreselor. în schimb, am avut dezbateri lungi despre culoarea mobilierului din bibliotecă, despre numărul de stilouri şi despre marca de materiale de birou pe care să le cumpărăm. Eram, noi, psihanalişti distinşi, reduşi la rolul de cumpărători. Ciudata structură a noii „şcoli", făcută din cercuri goale, era dublată la un alt nivel. Pe lângă Şcoala Cauzei freudiene (ECF), Miller şi clanul lui multiplicaseră sateliţii: Câmpul freudian, centru de pregătire cu plată care drena sume importante, un departament de psihanaliză la universitatea Paris VIII, o secţie clinică şi multe alte instituţii care apăreau şi dispăreau o dată cu anotimpurile. Pentru funcţionarea lor, aceste cochilii goale foloseau ca pe nişte pioni pasivi aceleaşi persoane, membre ale ECF. Exista totuşi un singur punct de intersecţie al diferitelor instanţe: era... Jacques-Alain Miller. Eram puşi să valsăm

într-un vârtej care părea întotdeauna măgulitor la început, dar care se dovedea a fi nimic altceva decât o manipulare a oamenilor şi o exploatare financiară. Ne aflam la ani-lumină de învăţătura lui Lacan.

Nu dispuneam atunci de nici un concept pentru a putea înţelege acest joc instituţional. Numai mult mai târziu, după ce am citit cartea lui Hannah Arendt intitulată Le Systeme totalitaire, am avut ciudata impresie că descrierea pe care o face structurilor totalitare - explozia şi vacuitatea structurilor formale ale puterii astfel încât aceasta să fie atributul exclusiv al unei singure persoane, Fiihrer, Duce, big brothers - coincidea perfect cu cele instituite la ECF. Nu am ştiut, la început, să înţeleg analiza făcută de Pierre Legendre, tot aşa cum nici el nu a ştiut, nici nu a vrut să-mi răspundă.

Trei grupuri îşi disputau de-acum ceea ce mai rămăsese din Lacan. Dar lucrurile nu aveau să rămână aşa. Fosta şefă a bibliotecii defunctei Şcoli, Solange Falade, până atunci foarte apropiată de Miller, a declarat că va păstra biblioteca şi va înfiinţa propria ei instituţie în jurul acestor lucrări. Fiecare dintre aceste grupuri a explodat la rândul lui într-o deflagraţie, o îmbucătăţire fără sfârşit care nu a încetat nici acum. Fiecare dintre baronii lacanismului se grăbea să-şi croiască un mic fief (însoţit de corelativul lui monetar) din hlamida fostului imperiu. Spectacol grotesc şi lipsit de demnitate, desfăşurat sub privirile muribundului care se afla la originea acestei adunări. Dar şi spectacol tragic. In aceste luni agitate, Michel Soury, cel care îl însoţea pe Lacan în reflecţia lui asupra nodurilor, s-a sinucis.

Am fost eu însumi martor la o scenă uluitoare. Participam la o reuniune a responsabililor Şcolii Cauzei freudiene încă în faşă. îl aşteptam pe Marcel Czermak,

considerat pe bună dreptate steaua în ascensiune a psihiatriei lacaniene şi prieten apropiat al lui J.-A. Miller. înfiinţaseră, împreună, Secţia clinică. începusem să ne punem întrebări în legătură cu întârzierea lui Czermak când acesta a apărut, tulburat. După ce auzise de la Melman revelaţii îngrozitoare, venea să-i arunce în faţă lui Miller propria demisie. (La vremea aia, toată lumea demisiona.) Miller a dat dovadă de un calm impresionant.

- Vorbeşte, L-a înfruntat el, povesteşte-ne aceste lucruri teribile.

- Cei care vor să ştie nu trebuie decât să mă urmeze. Le voi explica.

- De ce să nu vorbeşti de faţă cu toată lumea?

- îţi cunosc stratagemele, Jacques-Alain!

Czermak era de nerecunoscut, ca posedat. Nimeni nu L-a urmat.

Cum Conté se certase şi el cu Miller, mi-am întrerupt, dintr-un scrupul de coerenţă, controlul cu el. Traiectoria mea, pentru moment, însemna să-L urmez pe Miller care părea să întruchipeze fidelitatea faţă de Lacan.

Cartea mea intitulată L'Enfant illégitime. Sources talmudiques de la psychanalyse a apărut în această perioadă tulbure, în ianuarie 1981, departe de preocupările generale, atât ale psihanaliştilor cât şi ale lumii culturale. I-am dedicat-o lui Lacan şi învăţăturii lui şi m-am grăbit să-i duc un exemplar. Şedinţa mea se terminase şi eram amândoi în pragul uşii. Lacan a privit câteva secunde coperta cărţii, fără să reacţioneze în mod deosebit. Dar eu dispărusem deja.

Această apariţie m-a aruncat într-o puternică angoasă, pe care o împărtăşea'şi editoarea mea, Françoise Cibiel. Ne întâlneam în fiecare săptămână şi urmăream

curba mai degrabă plană a vânzărilor. Tăcerea presei era aproape totală, în ciuda numeroaselor demersuri pe care le întreprindeam şi eu, şi editoarea. A fost un mic rânjet, de două rânduri, în Le Nouvel Observateur, câteva rânduri în Le Monde. Să apropii Talmudul de psihanaliză, ce idee ciudată, blasfematorie pentru un ateu de bună calitate! Ne îndreptam către eşecul perfect care va pune capăt pentru mult timp experienţei schiţate în această lucrare propedeutică.

Deodată, un articol neaşteptat a început să schimbe datele situaţiei. Eminentul psihanalist Lucien Israel, un elev al lui Lacan care formase, la Strasbourg, generaţii de psihiatri şi de psihanalişti, a publicat în micul săptămânal Tribune juive un articol lung şi elogios. Prestigiul bărbatului, elogiile din articol au avut cel puţin meritul de a atrage atenţia publicului evreu. Telefonul fără fir a funcţionat, vânzările au crescut puţin.

La scurt timp după aceea, ieşind din cabinetul lui Lacan, m-am întâlnit cu prietena mea Laurence Bataille. De câteva luni, de când tornada împrăştiase aristocraţia lacaniană în funcţie, mă apropiasem din ce în ce mai mult de cercul familial, iar Laurence devenise o prietenă. Ea mi-a spus că lucrarea îi plăcuse mult lui Judith care nu o lăsase din mână.

Câteva zile mai târziu, s-a ţinut Forumul unde s-a născut, din cenuşa Cauzei freudiene, noua Şcoală a Cauzei freudiene. Intervenţia pe care am prezentat-o cu această ocazie a fost apreciată. Miller a respins totuşi categoric propunerea mea de a participa, în cadrul unui colectiv, la rapida editare a seminariilor lui Lacan. Cartea este instrumentul puterii, am teoretizat eu în curând. Nici nu se punea problema de a o scăpa din mână, fie chiar şi o părticică. , <*) . ir.w •-<- -

O intervenţie făcută la Forum mi-a atras atenţia: cea a lui Charles Mela, specialist în literatură medievală, normalian şi prieten cu J.-A. Miller, care a evocat Talmudul şi pe rabinii masoreţi. Nu mai eram singurul care susţinea ciudatul meu discurs despre iudaism.

Judith Miller tocmai lansase o revistă luxoasă, L'Ane. Mi-a telefonat ca să-mi propună o convorbire pe marginea cărţii cu Charles Mela, pe o pagină dublă a mensualului şi, în plus, însoţită de fotografia mea. Mă bâlbâiam de bucurie. Convorbirea era precedată de o scurtă şi elogioasă introducere a lui Charles Mela. El i-a asigurat definitiv cărţii un onest succes de librărie şi a făcut să înceteze sarcasmele colegilor mei care considerau că lucrarea nu putea să aparţină „Câmpului freudian", nu era cuşer din punctul de vedere al lacanismului. Ei bine, devenise cuşer prin harul botezător al lui Judith.

Pe bună dreptate, familia Miller mă răsfăţa. Sprijinul lor nu a avut însă întotdeauna efectul scontat. Intervenţia lui Judith pe lângă Catherine Clement, pe atunci critic la ziarul Le Mălin şi cronicar la L'Ane, în vederea unei recenzii a întâmpinat un refuz brutal. Cartea îi căzuse din mâini, a spus. Am aflat mai târziu adevăratul motiv al acestui refuz. Eram o „canalie sionistă". Anecdota ilustrează reacţia simptomatică pe care le-o provocam anumitor evrei care se lepădaseră de iudaism. Să vorbesc despre Talmud în legătură cu Freud îi scotea din minţi. La urma urmelor, faimosul tobogan al lui Canguilhem care antrenează elitele din strada Ulm în amuzanta alunecare a reuşitei sociale nu îi depune pe toţi în pubelele Prefecturii.

Voi avea curând confirmarea acestei ciudate reacţii. Laurence Bataille, care aprecia ce scrisesem, a crezut de cuviinţă să mă invite la cină în compania lui Elisabeth Roudinesco, aceeaşi care, mai apoi, s-a autopromovat is-

toric al psihanalizei, caudillo al recenziilor mediatice ale lucrărilor care se ocupă de chestiunea freudiană. Draga de Laurence avea o manie simpatică şi supărătoare. Când două persoane îi plăceau, trebuia ca cele două să se întâlnească şi, fatalmente, să se aprecieze. Consecinţele au fost dintre cele mai neplăcute. Abia ne aşezaserăm la masă, când a trebuit să suport furia „istoricului şi memorialistului psihanalizei". Ce mă apucase de îi plictiseam pe toţi cu poveştile mele despre iudaism? Psihanaliza nu are nimic de-a face cu iudaismul! Lacan nu are nimic de-a face cu iudaismul! Cuvinte pronunţate ca un diktat şi care nu tolerau nici o replică. Laurence s-a străduit, cu blândeţea ei obişnuită, să explice proiectul meu, să şteargă, convivial, asperităţile. Prea mult, era prea mult. Irascibila cotoroanţă s-a ridicat de la masă, târându-L după ea şi pe cel care o însoţea şi care, jenat, nu scosese nici un cuvânt în faţa acestui surogat de terorism stalinist. Laurence, după ce uşa a fost trântită cu zgomot, va spune, oftând: „Aşa e ea!", un aşa din cauza căruia psihanaliza nu încetează nici astăzi să sufere, dată fiind puterea editorială şi mediática acaparată de acest cenzor. Cuiva care a întrebat-o de ce numele meu era exclus din a sa Histoire de la psychanalyse en France, ea îi va da acest răspuns rafinat: „Pentru că ceea ce povesteşte el este nul şi neavenit."

Aceste reacţii verifică remarca foarte pertinentă a lui Henri Meschonnic: „Să aduci referinţa iudaică... în centrul teoreticului înseamnă pentru unii, sau poate pentru mai mulţi, în peisajul nostru à la française, să dai dovadă de o insuportabilă greşeală de gust."4

4 H. Meschonnic, L'Utopie du juif, Paris, DDB, colecţia Midrash, 2001.

Voi avea parte şi de reacţii mai subtile. Eric Laurent, primul director al Şcolii Cauzei freudiene, a crezut de cuviinţă să mă pună prieteneşte în gardă:

- Nu ţi se pare că exagerezi pretinzând că Lacan se interesa de iudaism? Nimic altceva decât cuvântul „talmudist" în Propunerea din octombrie 1967, într-o operă de mai multe zeci de volume...

- Dar cuvântul ăsta nu este deja important în sine? Şi asta nu e tot, în fiecare seminar...

Dar colegul îmi întorsese deja spatele. Un cuvânt... De atunci, o examinare aproape exhaustivă a ansamblului operei5 mi-a pus în mâini sute de pagini de note despre care voi vorbi mai târziu.

* * *

Criza instituţiei lacaniene avusese şi alte efecte. Corpul profesoral al departamentului de psihanaliză de la Paris VIII a fost şi el măturat de o tornadă de demisii. J.-A. Miller devenise un ciumat, ceea ce îl făcea şi mai simpatic în ochii mei.

Gérard Miller mi-a telefonat într-o zi din februarie 1981 pentru a-mi propune un post de lector la Paris VIII: un curs despre „psihanaliză şi iudaism". Am crezut că recunoşteau temeinicia direcţiei de cercetare pe care o propuneam pe urmele lui Lacan, a celor afirmate de el la Bruxelles în cursul unei emisiuni radiofonice, emisiune care se ocupa de legăturile dintre midraş şi psihanaliză.

Eram prea fericit, prea flatat pentru a-mi da seama că nu reprezentam decât un paliativ într-un moment de cri-

5 întreprins timp de luni de zile cu ajutorul hotărâtor al lui Antonietta, soţia mea.

ză. Eroarea mea a fost să cred că aşteptau de la mine exercitarea unei critici constructive şi nu o funcţie ancilară. Din cauza acestei erori, doi ani mai târziu şi la primul pretext găsit, am fost dat afară. Am fost alungat din departament. îmi pierdusem deja, la acea epocă, orice iluzie despre această pseudo-Şcoală şi am profitat, susţinut fiind de Laurence Bataille, pentru a-mi da demisia din pretinsele mele funcţii de răspundere, goale de orice conţinut.

Dar nu ajunsesem încă acolo. Trăiam, pentru moment, o lună de miere nesperată care, aparent, nu avea să se sfârşească niciodată. Am fost cooptat în comitetul de redacţie al revistei L'Ane, în care am scris regulat. Psihanalist, medic psihiatru, scriitor, profesor la universitate, membru în redacţia unei prestigioase reviste, colaborator la revista Ornicar?, ce onoare mai mare aşteptam? Dizolvarea EFP permisese aceste luni exaltante, adumbrite totuşi de tristeţea şi de angoasa pe care le suscita starea de sănătate a lui Lacan.

în ciuda programului meu foarte încărcat, m-am aruncat cu entuziasm în aventura învăţământului. Mi-am format în curând un mic grup de fideli care mă va urma tot timpul cât voi rămâne în universitate.

Reflecţia mea în legătură cu ciudata dizolvare a EFP s-a dezvoltat plecând de la reproşurile pe care Lacan i le-a făcut lui Freud. în primul rând, reproşul că nu a îndrăznit să se confrunte cu El Shaddai, zeu al părinţilor lui. De unde cercetările mele asupra iudaismului. Apoi, reproşul de a-şi fi creat propria Biserică, Asociaţia psihanalitică internaţională (IPA) pe care o poreclise Societate de asistenţă împotriva discursului analitic (SAMCDA). Cele două reproşuri erau strâns legate. Conform lui Lacan, Freud luase act de faptul că cei mai buni elevi ai

lui, intimii lui, ca Ferenczi sau Otto Rank, nu păreau să fi sesizat singularitatea doctrinei sale; şi atunci, a preferat să o îmbălsămeze într-o instituţie creată după modelul Bisericii, cu speranţa că, într-o zi, un spirit novator o va trezi pe frumoasa adormită. Lacan, la sfârşitul vieţii, îşi dădea seama că elevii lui, asemenea celor ai lui Freud, nu-i „pricepeau" prea bine învăţătura - faimoasa lui lamentare: „Am eşuat în învăţătura mea!" - şi a preferat, poate, şi el să o îmbălsămeze. Necazul este că actul lui nu a dat naştere uneia sau mai multor Biserici, ci uneia sau mai multor instituţii totalitare.

Freud şi comentatorii lui, inclusiv Lacan, au glosat mult asupra a două forme de organizare umană care le păreau paradigmatice: Biserica catolică şi armata. Nici unul, mi se pare, nu a băgat de seamă că o nouă formă de organizare bântuie de pe acum toate instituţiile, mai exact sistemul totalitar, aşa cum L-a descris Hannah Arendt. Această ignorare s-a întors în real.

S-ar putea ca Lacan să fi fost fascinat de melancolia de care s-a lăsat cuprins sfântul Toma d'Aquino la sfârşitul existenţei lui. Chiar în actul fondator al EFP, Propunerea din octombrie 1967, el a inclus acest citat pentru a caracteriza sfârşitul unei analize aşa cum o concepea el: sicut pălea, pe care Lacan îl traducea prin „ca bălegarul" (corect, „ca paiele"). La capătul parcursului său, subiectul îşi consideră opera un căcat. Dizolvarea a fost, poate, sicut pălea al existenţei lui.

* * *

Oponenţii lui Miller erau din ce în ce mai activi: Lacan, spuneau ei, este dement, sechestrat de fiica şi ginerele său. Se cerea o dezminţire. Familia a inventat atunci o comedie murdară. De două ori, Lacan a apărut în pu-

blic. Prima dată a fost la acele „obosi-îngrozitoare" reuniuni ale Delenda. Toată lumea L-a văzut intrând în sală ca un Oedip la Colonnos, sprijinit de Judith-Antigona. S-a aşezat în primul rând, cu trupul scuturat când şi când de ciudatul râs tăcut care apăruse o dată cu boala. Scena la care am asistat a fost, pur şi simplu, absurdă. Unii care, până de curând, se afişau drept elevii lui, au îndrăznit să ceară nici mai mult, nici mai puţin decât o expertiză psihiatrică efectuată acolo, imediat, în public. Demnitatea, respectul pentru un maestru adulat până mai ieri erau înlocuite cu un comportament de nebuni.

Cea de-a doua apariţie a avut loc într-un spaţiu mai controlat, cel al Secţiei clinice unde Catherine Millot prezenta o conferinţă. Eram aşezat nu departe de Lacan. Asistam, jenat, la lupta lui cu măsuţa rabatabilă care-i servea drept pupitru şi pe care nu putea să o fixeze. în cele din urmă, Judith a fixat-o în locul lui şi a pus acolo un carneţel nou-nouţ şi un stilou. Era vorba, de fapt, de un simulacru. Lacan nu şi-a luat nici un fel de notiţe, era de-acum absolut incapabil să o facă şi foile au rămas albe. Am constatat cu durere că fiica lui îl trata ca pe un copil căruia îi ceri să fie cuminte.

Nu credeam că sfârşitul era atât de aproape. Totuşi, în ipoteza că Lacan ar fi fost în stare să-şi mobilizeze energiile, ce ar mai fi avut de adăugat după treizeci de ani de activitate? Nu mă resemnam să-L văd dispărând într-un asemenea dezastru.

Mai aveam puţin şi terminam specializarea mea ca psihiatru. Susţinerea lucrării era fixată pentru toamna următoare. Cum postul de intern de la spitalul din Meaux nu mai era disponibil, mi-am făcut ultimul stagiu la Aulnay-sous-Bois, în serviciul doctorului Castets. '

în luna iulie, aşa cum era obiceiul, ne-am luat rămas bun înainte de vacanţă. Am fixat următoarea întâlnire pentru prima luni din septembrie. în dimineaţa acelei zile, Gloria mi-a telefonat ca să-mi spună că „doctorul este bolnav" şi că trebuia să revin cu un telefon spre sfârşitul săptămânii. Familia hotărâse să respecte până la capăt această regie. în dimineaţa zilei de 10 septembrie, Jacques-Alain Miller mi-a telefonat ca să-mi anunţe moartea lui Lacan, analistul meu, trecut la cele veşnice în ajun.

Am simţit o durere teribilă, o suferinţă sfredelitoare, cum nu mai simţisem niciodată şi cum n-o să mai simt decât de două ori în viaţa mea, la moartea lui Yeshayahou Leibowitz şi la moartea tatălui meu. îl pierdusem pe cel care a fost pentru mine în transfer, aşa cum i-am spus într-o zi, un tată şi o mamă de substituţie, un maestru iubit care îmi îngăduise să ajung la regiuni ale minţii pe care, fără el, nu le-aş fi cunoscut niciodată.

I-am dat vestea şi lui A. şi amândoi am izbucnit în plâns înainte de a ne putea stăpâni. Câteva minute mai târziu, mi-am primit primii pacienţi din acea zi, înainte de a merge la spital. Mi-am amintit de modul în care mă primise Lacan în ziua în care îşi pierduse fiica cea mai mare, călcată de o maşină. A fost, în acea zi, aparent destins, aproape surâzător, după ce, cu o clipă mai devreme, fusese zdrobit de durere, aşa cum îmi mărturisise Gloria. M-am străduit să imit acest stoicism. Dar nu trebuia să pronunţ sau să gândesc aceste trei cuvinte: Lacan a murit; căci altfel nu mai eram stăpân pe durerea mea.

Dispariţia lui Lacan a fost un eveniment naţional. Toată presa, în special ziarele, au anunţat-o pe prima pagină. Adevărul este că - şi trecerea timpului o con-

firmă - această moarte marca sfârşitul unei epoci a vieţii culturale franceze în ansamblul ei, epocă mai degrabă strălucitoare. In curând, mediocritatea se va năpusti asupra vieţii intelectuale înghiţite de vanitatea mediatică.

Foarte repede, a avut loc un fenomen curios, ignorat de etnologi şi de bunele maniere. Regula cere ca, la moartea unui mare om, să se respecte, cel puţin până la funeralii, un moment de tăcere şi de omagiu, să se insiste pe aportul lui pozitiv. De data asta însă, presa a fost invadată de articole veninoase, datorate unor foşti elevi care se despărţiseră de mult de el, dar şi, lucru mai curios, unor discipoli de ultimă oră. Ziarul Liberation va publica o pagină întreagă cu reacţiile unor membri ai defunctei Şcoli freudiene. Intervenţia ataşatului meu de presă mi-a permis să mă număr printre aceştia. Am adus un omagiu operei maestrului meu, subliniind tot ce îi datoram. A doua zi, citind ziarul, am fost consternat să constat că intervenţia mea era singura care omagia fără ambiguităţi sau rezerve dispariţia celui care ne dăruise atâta. Elevi care s-au numărat printre apropiaţii lui au găsit de cuviinţă ca, în cele câteva rânduri care le erau puse la dispoziţie, să-L critice pe dispărut.

Textul meu, singular în acel straniu concert, a emoţionat familia. Laurence Bataille mi-a telefonat ca să mi-o spună şi ca să mă informeze că şi Judith îl apreciase şi că aştepta să-i fac o vizită.

Singur, nu aş fi îndrăznit niciodată. în ciuda legăturilor care se stabiliseră în ultimele luni, nu mă simţeam, pe bună dreptate, ca aparţinând cercului de intimi. M-am dus, aşadar, însoţit de A., pe strada Assas, la locuinţa familiei Miller, acolo unde Lacan îşi petrecuse ultimul an de viaţă. Am fost primiţi cu multă prietenie.

- Va mulţumesc pentru articolul din Liberation, mi-a spus de la bun început Judith al cărei chip, foarte slăbit, era răvăşit de durere.
- De când i-a murit tatăl, nu mai mănâncă, mi-a spus Gloria.
Jacques-Alain Miller era de faţă, ca şi Pierre Martin, preşedinte al noii Şcoli a Cauzei freudiene înainte să se certe, câţiva ani mai târziu, ca atâţia alţii, cu Miller.
După ce am schimbat câteva cuvinte, Miller ne-a condus în dormitorul unde era depus trupul lui Lacan. Vederea unui cadavru nu mă mai impresiona de mult. Totuşi, în faţa acestui trup care mi s-a părut, deodată, foarte mic, am avut un fel de spasm, poate un hohot de plâns avortat. La urma urmelor, acolo nu se afla Jacques Lacan, ci un simplu cadavru. Lacan nu mai era, iar eu pe el îl plângeam. Am fost conduşi după aceea în salon, pentru o scurtă conversaţie.
Funeraliile aveau loc a doua zi, într-o sâmbătă, în cimitirul din Guitrancourt unde Lacan avea o casă. Doream să particip. Miller s-a opus categoric. Intorcându-se spre Pierre Martin, i-a cerut, parcă, o mărturie.
- în cursul călătoriei la Tokyo, nu ţi-a spus: fără flori, nici coroane?
Ce legătură avea această poveste cu flori şi coroane? Eram noi, ultimii lui elevi, reduşi la statutul de vegetale de ornament? Numeroşi am fost cei care nu l-am iertat pe J.-A. Miller pentru că ne-a refuzat acest ultim act de doliu şi de fidelitate. Pierre Martin şi un mic trio de fideli (nu vor rămâne multă vreme) au reprezentat, pasămite, întreaga Şcoală.
Două săptămâni mai târziu, m-am dus împreună cu A. la Guitrancourt. Nu ne-a fost greu să găsim micuţul cimitir şi mormântul. Acesta era acoperit de un munte

de jerbe şi de coroane deja ofilite. Mi-am amintit atunci ironia cuvintelor lui Miller, fără flori, nici coroane. Printre jerbele veştejite, cu celofanul mototolit, una mi-a atras atenţia, răvăşită şi ea de ploile puternice de toamnă. O panglică pe jumătate ascunsă purta o inscripţie în ebraică.

Am vrut să scot acea jerbă la suprafaţă, să citesc inscripţia, dar, în acel moment, mi s-a părut că fac un sacrilegiu. Cine o trimisese? Era omagiul uneia dintre acele persoane cu care, discret, aproape în secret, fără ca apropiaţii lui să o ştie, Lacan studia texte ebraice, persoane a căror existenţă o voi descoperi mai târziu, din întâmplare?

în faţa acestui mormânt pe care nu era încă aşezată nici o piatră, durerea mea a reînviat şi m-am surprins murmurând primele cuvinte din kadiş, rugăciunea pentru morţi a evreilor, eu, necredinciosul, dar a cărui necredinţă devenea cu fiece zi mai suspectă.

Campania de presă nu înceta. Ziarul Le Monde a publicat un articol plin de venin al psihanalistului André Green care, ani de-a rândul, a fost un fidel al seminarului. Dar un asemenea comportament pare frecvent printre psihanalişti: să urăşti cu sălbăticie ceea ce, în ajun, ai adorat. Va fi, mai târziu, şi comportamentul „biografei" Roudinesco, ani de-a rândul membră a Şcolii. Pentru Green, Lacan nu era, pur şi simplu, un clinician, cu alte cuvinte, nu era un analist. Acesta este un alt obicei al celor din profesie: asasinatul mental al colegilor. „Nici nu eşti măcar unul dintre ei!" Suferisem şi eu, la nivelul meu, aceeaşi execuţie simbolică din partea lui Clavreul. Lacan îi formase totuşi pe mai mult de jumătate dintre analiştii de renume ai acelei generaţii: Anzieu, Laplan-

che, Pontalis, Widlocher şi tutti quanti. J.-A. Miller mi-a telefonat a doua zi după apariţia acestui scandalos articol.

- Ai remarcat, ca şi mine, infamiile din presă, mi-a spus. Ai putea redacta, plecând de la experienţa dumitale, un text de vreo trei foi? Il vei semna cu numele dumitale, psihanalist, autor al cărţii L'Enfant illégitime şi îl vei trimite la Le Monde.

- O să încerc.

- E urgent. încearcă să mi-L aduci înainte de duminică seara.

Sarcina nu era uşoară. M-am înhămat de îndată, scriind şi rescriind de mai multe ori cele trei foi pe care le-am intitulat Lacan, un clinician. Două zile mai târziu, în după-amiaza zilei de duminică, am lăsat o copie a textului acasă la Miller şi am trimis originalul la Le Monde.

Dacă articoul meu i-a plăcut lui Miller, Le Monde a refuzat să-L publice. Cineva hotărâse brusc, după ce lăsaseră ca un puhoi de injurii să se reverse asupra lui Lacan, să pună capăt dezbaterii.

- O să găsim ce să facem cu textul dumitale, mi-a spus Miller.

Relaţiile noastre erau, atunci, dintre cele mai bune. Se întunecase şi Miller m-a rugat să-L însoţesc la magazinul Drugstore de pe Champs-Elysées ca să cumpere presa.

- Ar trebui să citeşti lucrarea lui Paul Ricoeur despre Interpretare, m-a sfătuit. Cât despre studiul dumitale despre Talmud, vezi ce spune Aristotel despre analogie.

Adevărul era că voia să mă informeze despre ceva, de o cu totul altă importanţă.

- Ştii, mi-a spus el în cele din urmă, am luat o hotărâre importantă, încep să lucrez ca analist.

- Ai aşteptat moartea lui Lacan ca să o faci?

Reacţia mea L-a surprins prin promptitudinea ei.
Ani de zile, J.-A. Miller fusese întruchiparea unui simbol pe care Lacan dorise să-L înrădăcineze în Şcoală - asemenea unui om de veghe printre analişti -, întruchiparea non-analistului, informat prin cunoştiinţele lui (chiar printr-un cursus analitic) asupra problematiciii freudiene. Prezenţa non-analistului îl va împiedica pe psihanalist să cedeze înclinaţiei lui naturale, cea a unui autism ezoteric, a unui jargon. El era somat să dea socoteală pentru practica lui. Iată că acest simbol, care mă fascinase, dispărea. Cu ce ochi ar fi privit Lacan hotărârea ginerelui său, el, care spusese apăsat că „analistul nu se autorizează decât prin el însuşi"? Nimeni n-ar putea răspunde la această întrebare. Era, în orice caz, vorba de încheierea unei experienţe, de sfârşitul unei tensiuni fecunde.
Pleca a doua zi, însoţit de Eric Laurent, într-un turneu de conferinţe în Argentina, noul teren de vânătoare şi de expansiune. Mii de persoane se înghesuiau să-i asculte. în acel moment, interesul argentinienilor pentru psihanaliză şi pentru Lacan era de-a dreptul uriaş. Zece ani mai târziu, am fost eu însumi invitat la Universitatea din Buenos Aires. Când voi intra în amfiteatrul care îmi fusese indicat, în faţa sutelor de persoane îngrămădite, aşezate pe jos, pe aleile dintre rândurile de bănci sau rămase în picioare, voi avea impresia că am greşit sala.
Judith m-a invitat la cină împreună cu A. Am mâncat în vasta ei bucătărie. Mi-a vorbit despre turneul triumfal efectuat de „Jacques-Alain şi Eric". Voia să vadă cât de fidel îi eram soţului ei? Probabil că i-am inspirat încredere, pentru că m-a invitat din nou, la întoarcerea celor doi misionari. Plecând, i-am cerut permisiunea să fac o vizită pe strada Lille, la numărul 5, locul unde trăisem momente atât de esenţiale. A fost de acord.

- Mi-ar plăcea să fac din acel loc un muzeu dedicat memoriei tatălui meu. Din nefericire, avem mari probleme cu Thibault şi Sybille, fratele şi sora mea.

Aşa că m-am întors într-o dimineaţă în cabinetul bunului doctor, pustiu acum. M-a întâmpinat Gloria. Am revăzut mica sală de aşteptare, biblioteca imensă, spaţiul care le separa, ocupat şi el de o bibliotecă, cabinetul în care, timp de peste zece ani, mă lungisem în fiecare zi pe divan, unde credeam, zi după zi, că îmi joc viaţa pe un zar.

Vizita mi-a oferit o oarecare surpriză. Locul adăpostea un mare număr de obiecte frumoase, de picturi, printre care un tablou mare al lui Balthus, dar mai ales bibelouri pe care, la drept vorbind, nu le remarcasem niciodată. Crisparea şi angoasa pe care le trăisem în lungile ore de aşteptare mă împiedicaseră să o fac.

Mă chinuia însă o altă curiozitate, puţin bolnăvicioasă. O uşă rămânea închisă, cea care dădea spre partea privată a apartamentului, uşă prin care Lacan sau secretara lui dispăreau atunci când nu erau nevoiţi să se ocupe de pacienţi; acea parte a casei avea propria ei uşă care dădea pe palier. Mi-am înfrânt jena şi am cerut să trec dincolo de această uşă. Gloria a ezitat câteva clipe, apoi a cedat în faţa rugăminţii mele.

- Nu las să intre aici decât persoanele care îi erau foarte apropiate şi ştiu cât de mult l-aţi iubit.

în spatele acelei uşi, nu exista decât o mică încăpere care îi servea Gloriei drept secretariat. Acolo, în acel spaţiu strâmt şi întunecos, şi-a petrecut această persoană credincioasă atâţia ani din viaţă, bătându-i la maşină textele, primind şi filtrând apelurile telefonice, fumând fără încetare. Lângă această chichineaţă de doi sau trei metri pătraţi, se afla micul dormitor al lui Lacan, ocupat aproa-

pe în întregime de un pat mare, adevărată chilie de că-
lugăr.

- I se întâmpla să lucreze aici până la ora trei dimi-
neaţa. De câte ori nu l-am găsit dormind printre hârtiile
pe care lucrase...

Modestia locului m-a emoţionat adânc. Corespundea,
mi s-a părut, cu ceea ce înţelesesem eu din adevărata
persoană a lui Lacan, dincolo de alura - barocă, provo-
catoare, arogantă - pe care o afişa în lume, lumea aceas-
ta de iluzoriu spectacol. Dar eu ştiam, sesizasem de ne-
numărate ori modestia adâncă a omului, modestie fără
de care nu este posibilă nici o viaţă autentică a spiritu-
lui; iar această modestie era întruchipată de locul unde
a trăit, singur, cea mai mare parte a ultimilor lui ani.

I-am mulţumit Gloriei pentru încredere şi am părăsit
pentru ultima dată în existenţa mea locuinţa situată pe
strada Oile, numărul 5, care s-a întors astfel la banalita-
tea ei de apartament burghez. Da, părăseam, real, dar şi
simbolic, acel loc care fusese cabinetul lui Lacan.

A sosit şi seara dineului oferit de familia Miller. Prin-
tre convivi se aflau colegi de la Şcoala normală, precum
şi Ahmed Sinaceur, pe atunci ambasador al Marocului
la UNESCO înainte să devină ministru al regelui Hassan
al II-lea, însoţit de soţie. Eram aşezat în faţa lui Miller. îl
evocam pe Canguilhem, filozoful, când, deodată, Miller
m-a fixat cu privirea şi a făcut, cu voce tare, această sur-
prinzătoare remarcă:

- Am găsit printre hârtiile lui Lacan documente pe
care i le-ai adresat. Sunt acum în posesia mea.

îi înmânasem, într-adevăr, lui Lacan romanul pe care
îl scrisesem în adolescenţă, două plachete de poezii, di-
verse alte texte şi mai ales câteva scrisori - cele câteva

secrete ale mele -, pe care numai el, cunoscând context-tul, putea să le înţeleagă. Ce însemnau aceste cuvinte? Ascundeau o ameninţare voalată? Nu m-am lăsat impresionat. Nu aveam nimic de ascuns, în afară, poate, de o anume durere intimă. Pe de altă parte, lăsând frecvent uşa cabinetului său deschisă, Lacan îşi obişnuise pacienţii cu această situaţie de non-secret. în principiu însă, cuvintele lui J.-A. Miller erau de-a dreptul scandaloase, o violare a celei mai elementare deontologii.

- Fă ce vrei cu ele, i-am răspuns, totul aparţine de acum unui trecut dispărut.

Sicut pălea, la rândul meu.

Voi afla curând după aceea, prin Laurence Bataille, a cărei dispută cu sora şi cu cumnatul ei se acutiza, că J.-A. Miller refuzase să restituie, cuiva care i le ceruse, hârtiile şi scrisorile pe care acesta i le adresase lui Lacan în timpul analizei.

Mă aflam încă în inerţia traiectoriei mele şi nu acordam prea multă importanţă acestor meschinării. Dimpotrivă, mă simţeam obligat, din prietenie şi curtoazie, să întorc familiei Miller recenta lor dublă invitaţie la cină. Mi s-a părut inteligent să-L invit şi pe fratele Gérard împreună cu frumoasa lui soţie. Nu era el superiorul meu ierarhic la Universitatea din Saint-Denis?

- Este potrivit? obiectă Jacques-Alain care continua să se prefacă certat cu fratele lui. A acceptat însă, şi data cinei a fost fixată pentru începutul lui noiembrie.

între timp, am fost ocupat cu două evenimente importante. Primele zile de studiu ale noii Şcoli a Cauzei freudiene s-au ţinut la sfârşitul lui octombrie la Palatul Congreselor, în faţa unei asistenţe formate din câteva sute de persoane. Cum vechea gardă dezertase în bloc, luând cu ea şi reputaţia de experienţă clinică a Şcolii,

ne-am trezit numai între „boboci", lungiţi încă, cu numai câteva luni înainte, pe divanul lui Lacan şi neavând decât puţine „ore de zbor" la activ. Trebuia să contracarăm persiflajul foştilor noştri colegi. Aceste zile au fost prin urmare botezate „Zilele Clinice". în ceea ce mă privea, aveam să prezint un caz care mă tulburase profund, cel al unei femei de aproape patruzeci de ani, care nu era evreică şi care avea serioase dificultăţi în viaţa ei conjugală pentru că soţul îşi dezvăluise brusc, şi hotărâse să-şi asume, homosexualitatea.

într-o zi, pe când vizita o expoziţie la Beaubourg, a fost dintr-o dată confruntată cu imagini vorbind despre deportare şi, în special, cu o fotografie reprezentând un morman de cadavre de femei. Câţiva paşi mai încolo, într-o vitrină, obiecte care aparţinuseră unor bărbaţi celebri - după ce s-a interesat, a aflat că obiectele erau false, un fel de deriziune macabră. Brusc, privirea i s-a oprit pe un obiect ciudat, steaua galbenă a lui Max Jacob. Este cuprinsă de o puternică angoasă care o face să se gândească serios să se arunce în apele Senei. Ceva o opreşte însă: ideea de a consulta, înainte, un psihanalist, Claude Conte mai precis, care a trimis-o la mine. A fost o cură pasionantă. Ea m-a făcut să înţeleg, între altele - ceea ce va deveni o caracteristică a propriei mele clinici - importanţa genocidului evreilor în formarea subiectivităţii omului modern, importanţa lui asupra dificultăţii de a trăi - mal de vivre - inclusiv la non-evrei. La Auschwitz nu au fost omorâţi numai evrei şi ţigani; fiinţa omenească, ea însăşi, a fost grav rănită. Nimic din biografia acestei femei nu o destina unei asemenea cumplite suferinţe. Era fiica unui modest învăţător din munţii Jura care nu fusese nici în Rezistenţă, dar care nici nu „colaborase". s »

Am luat cuvântul la capătul celor două zile de studiu, epuizante, plictisitoare, aşa cum sunt toate congresele; suportasem, în plus, şi păsăreasca lacanoidă care părea necesară afirmării unei fidelităţi doctrinare şi de care Lacan însuşi mă vindecase definitiv într-o bună zi. Vorbeam deja de câteva minute când sala întreagă a izbucnit într-un hohot uriaş de râs. Nu avea nimic ostil în el, dar nu-i înţelegeam rostul. Pe deasupra, cazul pe care îl prezentam era deosebit de tragic. Oare felul meu simplu de a vorbi distona cu tot ce se spusese până atunci? Asistenţa părea să evacueze prin acest râs enorm, nestăvilit, toată angoasa acumulată în cele două zile. De cum reîncepeam să vorbesc, râsul pornea şi el din nou. A fost nevoie de intervenţia lui J.-A. Miller, care prezida, ca să pot ajunge la capătul expunerii mele. Am citit mai târziu rezumatul expunerii. Nimic din ce figura acolo nu putea explica reacţia mulţimii. Eram încurcat.
Miller şi alte persoane din conducerea Şcolii au venit să mă felicite pentru performanţă. A spus atunci:
- Ai un stil care ar merita să fie cultivat.

Câteva zile mai târziu, cu ocazia reînceperii anului universitar, J.-A. Miller a organizat - la două luni de la moartea lui Lacan, două luni atât de pline de evenimente-o seară-omagiu în memoria maestrului dispărut. Sub preşedinţia lui, trei oratori aveau să ia cuvântul şi să dezvolte anumite aspecte importante ale operei lacaniene. Francois Regnault a vorbit despre raportul lui Lacan cu teatrul, Eric Laurent a încercat să schiţeze portretul lui Lacan teoreticianul, iar eu însumi, reluând textul refuzat de Le Monde, am vorbit despre Lacan clinician. Dintre cei trei oratori, eram singurul medic psihiatru, diplomă pe care o obţinusem cu două săptămâni mai înainte şi care

era în curs de înregistrare pe lângă Consiliul ordinului medicilor. Intervenţia mea simplă, mărturie emoţionată asupra propriei mele experienţe, a fost deosebit de apreciată de asistenţă. Am fost singurul, într-adevăr, care am evocat omul real, în practica lui de zi cu zi. Mi-a revenit astfel marea onoare de a fi pronunţat elogiul funebru al lui Lacan vis-ă-vis de această activitate care îl interesa mai presus de orice, care L-a preocupat până în pragul morţii, dincolo de suferinţele cancerului - clinica. Nu era oare acest semnificant, în echivocul lui, în al său prost-bine-înţeles, cel care mă dusese spre el, cel prin care, într-o buclă închisă, îi salutam mormântul? Cele trei intervenţii au fost publicate în magazinul L'Ane.

De la moartea lui Lacan, în mod simptomatic, J.-A. Miller nici nu scrisese, nici nu spusese nimic care să stea mărturie pentru datoria lui faţă de maestru. Această datorie, fără îndoială imensă, îl strivea.

M-am întâlnit, la sfârşitul serii, cu Judith care mi-a mulţumit pentru omagiul adus tatălui ei. I-a amintit soţului ei că, două zile mai târziu, într-o joi, erau invitaţi la cină la mine acasă. Am profitat de acest moment plin de har ca să-i cer lui Miller îngăduinţa să particip la seminarul lui. A refuzat categoric. Dincolo de efuziunile de circumstanţă din ultimele zile, de care mă lăsam încă înşelat, Miller nu avea încredere în mine, încredere în supuşenia mea. Il ghicea în mine pe radicalul nesupus, pe incontrolabil.

- Pe joi, i-am spus.

Cina a fost o idee proastă, dar care m-a ajutat să-mi regăsesc drumul. în acea seară, dincolo de eforturile noastre de convivialitate, falsitatea raporturilor dintre noi mi-a sărit în ochi. Nu făceam altceva decât să joc un rol tranzitoriu pe o imensă tablă de şah pe care nu o ve-

deam, dar pe care începeam să o ghicesc. Am fost stingherit toată seara - presentimentul gravei crize care avea să mă determine, câteva luni mai târziu, să mă despart definitiv de această Şcoală; eram unul dintre conducătorii ei, în acelaşi timp fondator şi om de paie. I-am mărturisit lui Miller cât de mult mă simţeam atras de Israel, ţara în care mă duceam din ce în ce mai des. Nu înţelegea nimic nici din această atracţie, nici din interesul meu pentru textele ebraice. Ne-am despărţit civilizat, dar a fost ultima noastră întâlnire amicală, în afara reuniunilor colective de lucru. Ceva, în acea seară, se rupsese definitiv; sau, poate, lăsase să se vadă spărtura. Nu aparţineam aceleiaşi lumi, în ciuda originilor noastre comune iudaice.

Ciudat lucru psihanaliza! în fiecare dintre crizele pe care le-am cunoscut mai apoi, Lacan avea să-mi apară mereu în vis, iar apelul nostalgic la amintirea lui avea să mă ajute să le depăşesc. în acea noapte, am avut un vis straniu.

Lacan - era prima dată când îl visam după moartea lui - stătea pe marginea unei canapele-pat, o mobilă impresionantă, înaltă, în stil Ludovic al XV-lea, care ne servea drept pat conjugal. Părea foarte bătrân şi picioarele nu-i ajungeau la podea. Lacrimi mari i se rostogoleau pe faţă. L-am întrebat de ce era supărat.

- Pentru că nu am rezolvat toate problemele dumitale, mi-a spus.

L-am liniştit, reafirmându-mi afecţiunea şi gratitudinea pe care i le purtam.

- Oh, aţi rezolvat multe.

A pronunţat atunci această frază tulburătoare:

- Eşti fiul meu adoptiv.   ; .   ; •

Cuprins

CV

na
o-

H
n
3
e
S5 o
3 3
» » a
il M -3
c S.
? «s »
3 SS 8!
g * B
" " I
— ?3 ^
ffi g Ol
2- 3 «i
s ase
-l -l 3
M C ffi
A- rr îs
2 S &
M re
-<
Sic
I
65c
3
Ni O
N> 3
3,

•o
3.
9
2 «>
— <
Si
— 65
ăU

W ss
l/l
-l
65c
a
2. *a
as a
3*

a 3,
° 3

" s.
«r —
S: w
5 a:
"O ST
® 2
3 O.
•t/î
îi. o
a's:
CA fS

PI ţg.
a s;
=; «
-i
Si
X
A

H. Thoma. H. Kăchele. Tratat de psihanaliză contemporană.
Volli. Practică...499 000 lei
Nigel Warburton. Cum să gândim corect şi eficient..............................119 000 lei
George H. Green. Carolyn Cotter. Cum să neutralizaţi agresorii,
şefii şi brutele din viaţa voastră. Recâştigaţi-vă puterea personală.....149 000 lei
Christophe André. Patrick Légeron Cum să ne eliberăm de frica de
ceilalţi? Tracul, timiditatea, inhibiţiile, fobia socială.........................
Francois Lelord. Christophe André, Cum să te iubeşti pe tine pentru
a te înţelege mai bine cu ceilalţi...
Francois Lelord, Christophe André. Cum să ne purtăm cu persona-
lităţile dificile..149 000 lei
Nicole Bacharan şi Dominique Simonnet. Cum să explicăm iubirea
copiilor noştri...79 000 lei
Mielu Zlate. Eul şi personalitatea..149 000 lei
Wilhelm Stekel, Psihologia eroticii feminine..149 000 lei
Wilhelm Stekel. Psihologia eroticii masculine.....................................149 000 lei
Marie Cardinal. Cuvinte care eliberează. Romanul unei psihanalize ...149 000 lei
John S. Kafka. Realităţi multiple în psihanaliză..................................149 000 lei
Jacques Catfn şi Brigitte Anselme, ieri dimineaţă luna a dispărut.
Scurt tratat de dezvrăjire..99 000 lei
Benno Rosenberg. Masochismul morti fer şi masochismul gardian
a! vieţii..149 000 lei
J.-B. Pontalis, După Freud..149 000 lei
Elisabeth Roudinesco, Jacques Lacan. Schiţa unei vieţi, istoria unui
sistem de gândire...199 000 lei
C. Bennett. Dicţionar de asigurări..399 000 lei
Paul Hirst. Grahame Thompson. Globalizarea sub semnul între-
bării. Economia internaţională şi posibilităţi de guvernare................149 000 lei
Christopher Bennett, Sfârşitul sângeros al Iugoslaviei.........................149 000 lei

Linda Weiss. Mitul statului lipsit de putere. Guvernarea economiei
în era globalizării...
Susan Strânge, Retragerea statului. Difuziunea puterii în econo-
mia mondiala..■.......
□
□

□
□
□
□
□

□
□
□
□
□
□
Iordan Gheorghe Bărbulescu, Uniunea Europeană — Aprofundare
şi extindere. De la Comunităţile Europene la Uniunea Europeană...
Costică Bulai. Excepţii de neconstiluţionalitate admise de Curtea
Constituţională în materie penală...
C. Bulai. A. Filipaş, C. Mitrache, Instituţii de drept penal. Curs
selectiv pentru examenul de licenţă 200L-2002 cu ultimile modifi-
Florin Lobonţ. „Noua metafizică engleză" -
o regretabilă necunoscută...
Tzvetan Todorov, Grădina nedesăvârşită..................................
Karl R. Popper. Conjecturi şi infirmări. Creşterea cunoaşterii
Vasile Deni. Zamfirescu, Filosofia inconştientului. Voi. !..
Vasile Dem. Zamfirescu. i

□
149 000 lei □

□
149 000 lei D
119 000 lei □

□
99 000 lei □
99 000 lei □
199 000 lei □

□
299 000 lei □

□
□
399 000 lei □
99 000 lei □
119 000 lei

□
199 □

000 lei
149 O
000 lei
149 □
000 lei
119 □
000 lei
119 □
000 lei
119 □
000 lei
79 000
lei
Martin Hollis. Introducere în filosofia ştiinţelor sociale.......................119 000 lei
Ted Honderich. Cât de liber eşti? Problema determinismului.............1 !9 000 lei
***. Dicţionar de filosofia cunoaşterii, voi. 1......................................199 000 lei
***. Dicţionar de filosofia cunoaşterii, voi. II....................................199 000 lei
Bryan Wilson. Religia în perspectivă sociologică...............................119 000 lei
Hermann Rorschach. Manual de psihodiagnostic................................149 000 lei
Simion Mehedinţi. Civilizaţie şi cultură..199 000 lei
Mihaela Miroiu, Societatea retro...79 000 lei
Adrian Miroiu, Constructe formale...79 000 lei
Lucica Iancu. Constantin Grecu, Logică şi ontologie............................99 000 lei
Al vin Plantinga, Natura necesităţii..99 000 lei
R.G. Collingwood. O autobiografie filosofică.......................................79 000 lei
Irenăus Eibl-Eibesfeldt, Iubire şi ură..119 000 lei
Ilie Dogaru, Sistemul de finanţare a învăţământului preuniversitar.
Răspunderile directorului de şcoală...79 000 lei
Mihaela Miroiu şi Gabriela Blebea Nicolae, Introducere în etica
profesională...79 000 lei
Lazăr Vlăsceanu. Politică şi dezvoltare. România încotro?....................79 000 lei
Adrian Miroiu (editor). Reforma sectorului public în România............79 000 lei
Andrei Popescu. Şi cu noi cum rămâne?...99 000 lei
Brînduşa Palade, Amurgul Leviathanului..79 000 lei
Max Scheler. Omul resentimentului..99 000 lei
Claude Sahel (coordonator), Toleranţa..99 000 lei
Ilany Kogan. Strigătul copiilor mitţi...99 000 lei
Comandând cel puţin trei titluri beneficiaţi de o reducere de 15% plus un număr gratuit din revista Psihanaliza.

Cheltuielile de expediere prin poştă sunt suportate de editură.

Editura îşi rezervă dreptul de a modifica preţul cărţilor în funcţie de rata inflaţiei.

Cărţile comandate de dumneavoastră şi neprimite consideraţi-le epuizate între timp.

NUME........
PRENUME
ADRESĂ
X
Str...............
Sector/Judeţ.
Localitate.....
Cod poştal....
Telefon.........
.bl.
.sc.
.et.
.ap.